

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

*VI Краєзнавчі читання
пам'яті академіка Петра Тронька*

**ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ВИВЧЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНІВ:
ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Київ, 4 листопада 2021 р.

КИЇВ 2021

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ
НАЦІОНАЛЬНА ІСТОРИЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

*VI Краєзнавчі читання
пам'яті академіка Петра Тронька*

**ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ
ВИВЧЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ІСТОРИКО-
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ РЕГІОНІВ:
ІСТОРІЯ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Київ, 4 листопада 2021 р.

КИЇВ 2021

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національної історичної бібліотеки України*

За загальною редакцією О. П. Реєнта, д-ра іст. наук, професора, члена-кореспондента Національної академії наук України, заступника директора Інституту історії України НАН України, Голови Національної спілки краєзнавців України

Редакційна колегія:

Скорохвата А. В., Генеральний директор Національної історичної бібліотеки України, Заслужений працівник культури України (голова редколегії), **Спанчак Т. І.**, заступник Генерального директора з питань використання нових інформаційних технологій Національної історичної бібліотеки України, **Михайлова О. В.**, завідувач науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України, **Маньковська Р. В.** д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, перший заступник Голови Національної спілки краєзнавців України, Заслужений працівник культури України (заступник голови редколегії), **Новальська Т. В.**, д-р іст. наук, професор кафедри інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв, **Кисельова В. П.**, завідувач сектору науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України.

Редактор: Кудласевич Т. С.

Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення і популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення, перспективи: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 4 листоп. 2021 р. / М-во культури та інформ. політики України, Нац. іст. б-ка України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, заг. ред. О. П. Реєнта ; ред. кол.: А. В. Скорохвата (голова), Т. І. Спанчак, О. В. Михайлова, Р. В. Маньковська, Т. В. Новальська, В. П. Кисельова; ред. Т. С. Кудласевич. – К., 2021. – 302 с. – (Шості Краєзнавчі читання пам'яті академіка Петра Тронька)

Науковий збірник містить доповіді та повідомлення учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Діяльність бібліотек у забезпеченні вивчення і популяризації історико-культурної спадщини регіонів: історія, сьогодення, перспективи», що відбулася 4 листопада 2021 року в рамках Шостих краєзнавчих читань пам'яті академіка Петра Тронька.

Автори статей відповідають за достовірність і вірогідність викладеної інформації, за належність поданого матеріалу їм особисто, за правильне цитування джерел та посилання на них. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються і не рецензуються. Редколегія залишає за собою право відхилити запропоновані матеріали, а також вносити редакційні правки до публікацій, водночас, максимально зберігаючи авторський стиль подання інформації.

ЗМІСТ

Бачинська Надія Новальська Тетяна	Концепція розвитку кафедри інформаційних технологій КНУКіМ: підготовка фахівців за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»	7
Березнюк Софія	Сучасні підходи до популяризації дитячого читання: міжнародний досвід	10
Букет Євген	Родовід письменників із Новосілок	13
Величко Лариса Строкач Ірина	Робота відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України з висвітлення туристичного потенціалу нашої країни за допомогою документно-інформаційних ресурсів Бібліотеки	21
Волошінська Ніна Михайлова Ольга	Електронні краєзнавчі ресурси НІБУ та їх внесок у вивчення локальної історії України (на прикладі Бази даних «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення»)	24
Гончаров Олександр	Співпраця київських науковців і краєзнавців з Національною історичною бібліотекою України	27
Горська Наталія	«Національне почуття в оточенні всесвітнього розуміння»: серед книг з бібліотеки Федора Кіндратовича Вовка	33
Грінберг Лариса	Пріоритетні напрями впровадження інформаційних технологій в публічних бібліотеках	41
Демченко Людмила	Співпраця Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка з Черкаською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, закладами культури та освіти області, громадськими організаціями	48
Забіянов Євген	Від краєзнавчого блогу до електронної бібліотеки: на прикладі Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського	53
Захаров Володимир	Втрачена бібліотека Трошинських: Історія та зміст книжкових фондів	56
Іванченко Леся	Село Дубовичі: краєзнавча візія для сучасної «Історії міст і сіл України. Сумська область»	66

Кисельова Валентина	Репрезентація ресурсів краєзнавчого туризму в ОУНБ України	73
Кіржаєв Сергій	Володимир Вернадський: Життя в Харкові уявлялося в той час мені одним з найкращих, якого можна побажати (з записок академіка)	82
Кобижча Наталія	Трансформація практик читання в сучасній культурі	93
Котельницький Назар	До питання про роль земського лібералізму у становленні бібліотечної мережі північної України	96
Крикуненко Сергій	Комікси в дослідженнях зарубіжних науковців	102
Лях Галина	Краєзнавчі ресурси та послуги (активи) бібліотеки у культурно-туристичному просторі міста: (З досвіду Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка)	105
Маньковська Руслана	Краєзнавство та туризм: сучасні тенденції синергії	110
Медведева Валентина	Архітектура нової моделі підготовки доктора філософії спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в новій історичній реальності	116
Мусіна Зейтуна Приліпко Тетяна	Документи з охорони культурної спадщини як складова інформаційного ресурсу «Українська революція 1917–1921 років: джерела та матеріали»: регіональний аспект	119
Палій Сергій	Особливості та перспективи діяльності сучасних медичних інформаційно-аналітичних центрів в Україні	125
Петренко Оксана	Історико-краєзнавчі праці М. Ф. Берлинського у збірці відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	128
Прокопенко Лілія	Майбутнє за минулим: реконструкція Державної бібліотеки Беязід (м. Стамбул, Туреччина)	134
Прокопенко Людмила	Внесок професора М. В. Геращенка в історію української бібліографії (до 75-річчя вченого)	144

Рогожа Марія Рогожа Михайло	Полковник Гнат Порохівський в Українській революції 1917-1921 рр.	150
Саєнко Людмила	Комунікаційна взаємодія відділу краєзнавства «Одесика» ОННБ з користувачами через соціальні мережі «Facebook»	161
Салата Галина	Бібліотечна освіта в умовах дистанційної освіти: сучасний стан	166
Смирнова Світлана	Ідея української державності на сторінках видань 1920-х-1930-х рр., що вийшли друком за межами радянської України : за матеріалами документів з фонду Національної історичної бібліотеки України	170
Снігурьова Лілія Нестеренко Олена	Роль та значення бібліотек у збереженні та популяризації нематеріальної культурної спадщини	179
Соколов Віктор	Створення та перспективи діяльності віртуальних бібліотечних музеїв	190
Сорокін Андрій	Легенда про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого у Межигір'ї в діяльності президії Київської міської Ради народних депутатів I (XXI) скликання	199
Спанчак Тетяна	Проект Національної історичної бібліотеки України «Архів друкованих видань Всеукраїнської Академії Наук, 1919-1931 рр.»	208
Тимченко Віктор	Українці у Криму за описами майна з «Кадіаскерських дефтерів» Бахчисарая (лютий – 6 квітня 1674 року) з бібліотеки ім. І. Гаспринського у м. Сімферополь	214
Тимофєєва Катерина	Постать П. Куліша в культурно-інтелектуальному простотрі Незалежної України	224
Толочко Світлана	Екскурсійна діяльність бібліотек: виклики сучасності	230
Турчин Наталія	Колекція «Бібліотеки Дори Доброї» у фондах НБУ для дітей	238
Федорова Марина	Співпраця Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського з Управлінням СБУ в Полтавській області	244

Філіна Антоніна Скабодіна Алла Кочигіна Наталія	Деякі історичні подробиці щодо виникнення Києва і Києво-Печерської Лаври та її значення в краєзнавчій діяльності	248
Хівренко Ніна	Прижиттєві видання представників українського національного відродження XIX - поч. XX ст. (з фонду Національної історичної бібліотеки України)	252
Цінська Марина	Історія адміністративних одиниць на українських землях та їх відображення в базі даних «Історія міст і сіл України»	258
Шаран Оксана	Промоція краєзнавчих видань з історії населених пунктів краю: з досвіду Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка	269
Швачка Тетяна	Винар Богдан Степан Іванович: учений, бібліограф, видавець (до 95-річчя від дня народження)	274
Шкроботько-Чорна Алла	Дарчі написи як оригінальне джерело вивчення історії бібліотеки	284
Якубова Тетяна	Дослідники історії бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії	290
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ		299

*Надія Бачинська,
Тетяна Новальська,
м. Київ*

**КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ КАФЕДРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
КНУКІМ: ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 029
«ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»**

Кафедра інформаційних технологій (далі кафедра) є навчально-науковим структурним підрозділом Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКІМ), що здійснює підготовку фахівців у межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Витоки кафедри сягають у 1961 рік, коли у місті Києві було відкрито факультет Харківського державного бібліотечного інституту (нині Харківська державна академія культури). До 2003 року кафедра мала назву – кафедра бібліотекознавства. Внаслідок структурних реорганізацій в Університеті, змінювалась назва кафедри, водночас, незмінною залишалась її діяльність по підготовці фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі. В різні роки на кафедрі працювали видатні бібліотекознавці та бібліотечні практики, такі як: О. Сокальський, С. Петров, В. Пілецький, Л. Одинока, З. Руда, Е. Куделько, П. Коломієць, А. Чачко, Л. Вовк, Л. Каліберда, Т. Ківшар, Л. Петрова, В. Загуменна, М. Геращенко, І. Штефан та інші.

Нині викладачами розроблено концепцію розвитку кафедри, що базується на соціально-комунікаційному та інформаційному підходах до бібліотечної, документної та інформаційно-аналітичної діяльності, відповідно до яких інформація розглядається як базовий компонент формування суспільного простору соціальних комунікацій та предмет праці бібліотечних та архівних установ, документно-інформаційних та інформаційно-аналітичних центрів, а інформаційні послуги, що надаються цими інформаційно-комунікаційними інституціями – як інструмент реалізації суспільних завдань із пошуку, відбору, оцінки, систематизації, збереження, організації доступу та ефективного використання інформаційних ресурсів та масивів інформації з метою забезпечення суспільного розвитку.

Вихідні положення розвитку кафедри інформаційних технологій ґрунтуються на положеннях Конституції України, законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Державних стандартах вищої освіти, рекомендаціях та інших документах і нормативних актах МОН України, Статутом Університету, наказами і розпорядженнями ректора, рішеннями Вченої ради Університету.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється кафедрою за освітньо-професійними та освітньо-науковою і науковою програмами на чотирьох рівнях: першому (бакалаврському), другому (магістерському), третьому (освітньо-науковому) і науковому рівнях, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти, а саме: бакалавр, магістр, доктор філософії, доктор наук.

На бакалавраті у межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» підготовка фахівців здійснюється за двома освітньо-професійними програмами за спеціалізаціями: «Менеджмент бібліотечно-інформаційних систем та технологій» та «Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг». Перша з них – започаткована з моменту запровадження інтегрованої спеціальності з 2016 року. Друга – зумовлена інтеграцією України до європейського освітнього простору, реформуванням вітчизняної системи підготовки кадрів, щодо розширення спеціалізацій та попиту роботодавців, які віддають перевагу висококваліфікованим фахівцям, здатним працювати за кількома напрямками, володіють широким світоглядом у різних сферах та спроможних забезпечити високу якість інформаційно-технологічних рішень. У 2020/2021 навчальному році здійснено перший набір студентів на означену освітньо-професійну програму, яка користувалась значним попитом серед абітурієнтів, було подано понад 300 заяв, що дозволило висунути клопотання перед МОН про надання 34 бюджетних місць, які були заповнені. Пропозиція освітньої програми дає змогу реалізувати підготовку та розвиток професійних ресурсів для широкого спектра видів інформаційної та соціально-комунікативної діяльності. В магістратурі, аспірантурі та докторантурі підготовка фахівців здійснюється за науково-освітніми та науковими програмами «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Перед викладачами кафедри поставлені завдання у забезпеченні фундаменталізації, інтелектуалізації та гуманізації загальнопрофесійного знання, гнучкості та міждисциплінарності варіативної частини освітніх програм, спрямованих на широкий профіль спеціалізації випускників, їхню високу адаптивність до динаміки ринку праці та інноваційні зміни галузі «Культура і мистецтво», що сприятиме підвищенню міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних фахівців у галузі бібліотечно-інформаційної, архівної, документаційної та інформаційно-аналітичної діяльності, здатних до постійного самовдосконалення та професійної мобільності.

Колективом кафедри на високому рівні здійснюється навчальна, науково-методична, виховна робота серед студентів, що відповідає рівню світових стандартів.

Підвищується якість фундаментальних наукових досліджень і прикладних розробок у галузі соціальних комунікацій, розвитку соціокультурної сфери, документно-інформаційних процесів та інформаційно-комунікаційних технологій.

Серед першочергових завдань – популяризація дотримання академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин як одного з основоположних принципів корпоративної культури в університеті студентами всіх освітньо-професійних програм, що в компетенції кафедри, а також науково-педагогічним персоналом та співробітниками під час освітньо-наукової діяльності та виконання своїх посадових обов'язків; організація контролю дотримання академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин при оприлюдненні академічних текстів.

Стратегія розвитку кафедри базується на спроможності викладачів формувати високий особистісно-професійний потенціал майбутніх фахівців; здатності педагогів до постійного творчого пошуку щодо виявлення способів удосконалення професійної підготовки студентів, посилення взаємодії та співробітництва між кафедрою та іншими підрозділами університету, науково-дослідними установами, інформаційно-комунікаційними установами за профілем діяльності кафедри та спорідненими кафедрами інших закладів вищої освіти. Робота кафедри спрямована на підготовку фахівців широкого профілю для бібліотечно-інформаційної, документаційної та інформаційно-аналітичної діяльності, які володіють глибокими теоретичними знаннями і практичними вміннями та навичками; на підготовку кваліфікованих, конкурентоспроможних на ринку праці кадрів, здатних до креативного мислення, творчої праці, професійного розвитку, освоєння інформаційних технологій та впровадження інновацій; на формування національно свідомої особистості, яка усвідомлює приналежність до українського народу, водночас – до сучасної європейської цивілізації, орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у глобальному світі, що змінюється.

В основі розвитку кафедри – орієнтованість її науково-педагогічних працівників на виконання найважливіших завдань державної політики в галузі освіти, дотримання чинних законів про освіту в Україні, врахування міжнародних норм та стандартів.

Робота кафедри ґрунтується на принципах науковості, саморозвитку, гуманізму, демократизму, наступності, персональної і колективної відповідальності, колегіальності та гласності обговорення питань, що віднесені до її компетенції.

Метою розвитку кафедри інформаційних технологій є: забезпечення її функціонування у напрямі підвищення якості надання освітніх послуг, модернізації змісту навчання та виховання відповідно до вимог ринку праці для забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівцях.

Софія Березнюк,

м. Київ

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Одним із важливих факторів розвитку людського потенціалу є читання. Воно збагачує людину духовно, надає нові знання, розкриває вміння, розвиває креативне та образне мислення, сприяє більшій задоволеності життя в умовах інформаційного перенасичення, є корисним в будь-якій професійній діяльності. Проте, цілий комплекс перерахованих навичок, засвоюватиметься краще, якщо процес читання буде запроваджуватися вже з дитячого віку. Однак, дитяче читання в своїх проявах – явище надзвичайно різноманітне. Пов'язано це, насамперед, зі зміною якостей читання. Під цим розуміємо тривалість, характер, репертуар, мотиви і стимули читання дітей і підлітків. Важливим і навіть можна сказати першочерговим завданням бібліотекарів є всі заходи та форми організації роботи, які спрямовані на підвищення якості читання дітей і підлітків – молодого підростаючого покоління. В цьому полягає актуальність цієї тематики, адже «від рівня культурної компетентності громадян великою мірою залежать економіка, політика, національна безпека і конкурентоспроможність країни»[2]. Звісно, процес розвитку інтересу до читання чи його пробудження – явище дуже непросте. В сучасному глобалізованому світі, де діти велику увагу приділяють соцмережам і онлайн-ресурсам і не уявляють своє життя без гаджетів і комп'ютерів, стає доволі непростим завданням виховати у дітей звичку до читання та відвідування бібліотек. Проте, на сьогодні Україна має чималий досвід в проведенні заходів, що спрямовані на популяризацію читання. Серед них: акції, книжкові марафони, буккросингові ініціативи, фестивалі та конкурси, флешмоби. Для досягнення цієї мети також варто скористатися досвідом практик передових країн світу. Розглянемо детальніше на прикладах.

Серед найрозповсюдженіших проєктів по промоції читання у Великобританії наступні:

зірки читання Прем'єр-ліги. Це партнерський проєкт, розроблений Національним фондом грамотності, Прем'єр-ліга Reading Stars – це обґрунтоване та ефективне втручання у читання для хлопчиків і дівчаток, які, можливо, не люблять читати, але люблять футбол. Також до програми можна залучати батьків. Це дає змогу надихнути на вдосконалення власних навичок, а також більше стежити за тим, як, що і скільки читають їхні діти;

книги в автобусах. Цей проєкт автобусної компанії Arriva North East, Національного фонду грамотності у партнерстві з Радою Міддлсбро. Суть проєкту полягає в безкоштовній роздачі компанією Arriva North East книг пасажиром районам Мідлсбро. Завдяки таким діям, діти, за словами батьків, стали менше проводити часу в гаджетах, а більше читати в автобусі по дорозі до школи. Понад 15 тисяч книг було подаровано завдяки такому проєкту;

SPOKES / підтримка батькам в освіті дітей. Освітній благодійний фонд. Такий проєкт має на меті використання двох основних методів: «Пауза. Підказка. Похвала» та методу "загальномовний підхід до читання", які повинні застосовувати батьки при навчанні читанню дітей. Навчання батьків здійснюється впродовж трьох місяців, коли педагоги-психологи та спеціалісти допомагають в засвоєнні необхідним для цього вмінь і навичок.

Цікаві форми, що реалізуються у Швейцарії також можуть стати у пригоді бібліотекам України:

літературний автобус для дітей. Завдяки цьому проєкту дошкільнята, а також діти шкільного віку до 12 років мають змогу познайомитися з віршами, розповідями професійних аніматорів з читання, послухати цікаві аудіо-книги, побачити захоплюючі ілюстрації на дитячих майданчиках та громадських місцях завдяки автобусу, наповненому книгами та іграшками. За рік він здійснює 800 поїздок і його відвідує загалом 6000 тисяч людей;

Граємо і навчаємось із дитячими віршиками / Громадська бібліотека GGG. Знайомство дітей з книжкою завдяки цьому проєкту реалізується через вірші, пісні, історії, казки та пальчикові ігри. Відбувається таке знайомство у формі зустрічей. Організовує їх – громадська бібліотека GGG;

Велика радість читання «FUN-PASS» / Бібліотечний фонд м. Базель. Проєкти громадської бібліотеки GGG (GGG Public Library (Switzerland)) з 2002 року реалізують мету популяризації дитячого читання шляхом запровадження цікавих ігор, головоломок для дітей на території бібліотеки. Літній квиток «Fun-pass» – розважальний квиток сприяє читанню дітей по 15 хвилин в день.

У Польщі активно запроваджують наступні практики:

національний тиждень читання дітям. Проект пропонує батькам, а також усім причетним до освіти молодого покоління щодня виділяти час – 20 хвилин на читання вголос дітям. Проводять такий тиждень з 2002 року і супроводжується він цікавими рекламними матеріалами. Також організовуються конкурси, виступи і відкриті читання. Організаторами таких заходів, зазвичай, є вчителі, бібліотекарі, митці, представники влади;

Соціальна акція «Перша Книжка для мого малюка». Акція розроблена фондом «АВСХХІ – уся Польща читає дітям». Мета полягає в заохоченні читання батьків дітям уже від самого народження. Для цього пологові будинки отримали понад 72 500 наборів за назвою «Перша книжка для мого малюка», а також DVD-диски з колисковими.

Досвід, який ми можемо запозичити у німецьких колег, предсталено наступними практиками:

Смакуй книги з Хеппі Міл / McDonald's, Stiftung Lesen. МакДональдз замінив іграшки, які входять до відомого Хеппі Мілу, книжками. Фундація Stiftung Lesen підтвердила, що обрані книги відповідають вимогам дитячої аудиторії певного віку. Жанровий спектр книг різноманітний і всі вони справді високоякісні. Така акція корисна для дітей, адже так багато сімей не приділяють належної уваги читанню своїх дітей;

СЛІДАМИ СЛІВ ТА ОБРАЗІВ /Helene-Lange-Gymnasium (Німеччина). Цей проєкт являє собою цікавий підхід до процесу читання, особливо для тих дітей, які читають не надто охоче. Поєднання захоплюючих зображень із текстом створює цікаві історії, які діти сприймають із задоволенням. Такий проєкт сприяє тому, що діти освоюють нові сучасні форми літератури, і більше читають в задоволення.

Аналізуючи перелічені практики, можемо підсумувати, що згадані підходи популяризації читання – цікаві за формою та змістом, можуть бути використані для популяризації читання серед дітей та підлітків, а також стати тими малими кроками, які потрібні для досягнення великих змін.

Список джерел:

1. Булах Т. *Заходи з популяризації читання: загальна характеристика* / Т. Булах // *Вісник Книжкової палати*. – 2016. – № 2. – С. 46-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_2_15.8.

2. Безручко О. Діти і читання в новій реальності // Вісник Книжкової палати України. – 2015. – № 8. – С. 44–47.

3. (<http://www.bookplatform.org/uk/resources/137-best-practices-report-on-reading-promotion.html>).

4. Безруких М. М. Почему дети все меньше читают?: На вопросы журнала и наших читателей отвечает профессор М. М. Безруких / М. М. Безруких // Библиотечное дело. – 2017. – № 18. – С. 2–6.

5. Захаренко А. М. Соціологія дитячого читання – вектор удосконалення бібліотечного обслуговування дітей / А. М. Захаренко, Хмельницька обласна бібліотека для дітей імені Т. Г. Шевченка : веб-сайт. URL: https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=1331&dep_cur=1353#gsc.tab=0

**Євген Букет,
м. Київ**

РОДОВІД ПИСЬМЕННИКІВ ІЗ НОВОСІЛОК

Одним із цікавих і перспективних напрямків досліджень у сучасному краєзнавстві є вивчення родоводів і побудова генеалогічних дерев. У час карантинних обмежень сприяє цьому поява значного масиву оцифрованих архівних джерел генеалогічного характеру у вільному доступі в Інтернеті. Знати свій родовід важливо кожному громадянину України.

Якщо ж ми говоримо про видатних людей, які залишили помітний слід в минулому, то українським історикам важливо вивчати не лише віхи їхнього життя та діяльності, а й їхні родоводи. Інформація про походження людини допоможе зрозуміти мотивацію її вчинків, життєві погляди, причини поведінки тощо. Окрім того, вивчення походження відомих людей сприятиме формуванню історичної тяглості нашої державності, адже їхні пращури майже напевно були свідками чи безпосередніми учасниками визвольних змагань минулого.

Цього року на державному рівні відзначається 100-річчя від дня народження видатного українського письменника, автора пригодницьких та історичних творів, що перекладені багатьма мовами світу Володимира Малика (Сиченка), який народився у селі Новосілки (тепер – Боярської міської громади Фастівського району Київської області). А наступного року виповниться 100 років від дня народження його родича, письменника і поета Петра Сиченка, який теж народився у Новосілках

та до останнього дня мешкав у селі Ясногородка (тепер – Бишівська сільська громада Фастівського району).

Обидва літератори у своїх спогадах лишили деякі відомості про своїх пращурів.

Зі спогадів Володимира Кириловича Малика (Сиченка): «Батько мій, Кирило Пилипович Сиченко, походив з малоземельної селянської родини. Народився він у квітні 1897 року, а дід Пилип – в 1876 році. Прадід та прапрадід – Кіндрат та Максим – були кріпаками. Дід Пилип Кіндратович, як наймолодший у сім'ї, залишився у батьківській хаті на Сичовій горі, над центральною сільською дорогою (вулицею), біля рівчака. Мав лише одну десятину землі. Шукав собі дівчину «з приданим». Знайшов її через дорогу при повороті на вулицю Митниківку, де жив заможний селянин Зінченко Давид. У нього було 12 десятин, але й дітей чимало. За бабусею Марією він дав дві десятини...

Мати – Мотрона Василівна Дженджера, народилась 1902 року, в багатодітній безземельній чи малоземельній сім'ї. Дід Василь помер 1919 р. від «іспанки»... Бабу Оленку (маленьку справді) я знав (померла року 1938 чи 39-го). Дуже не хотіла вступати в колгосп. Мабуть, так і не вступила...» [1, 28–29].

Зі спогадів Петра Панасовича Сиченка: «Два корені, два роди мої. Обидва – селянські, давньокозацькі. Доля обох мужицька, складна. Особливо роду батькового. Найперша згадка моя про нього пов'язана з романтичною особою прапрадіда Наума. Був, як розказував батько, а йому – дід, парубок славний, вродливий. Очі, мов терен, а чуб, як чорнозем у ранню весну... Дід Йосип оженився на молодій вродливій сироті Прісці. Мій дядько, батько Володимира Малика (Сиченка) Кирило Пилипович (дід Пилип і дід Йосип – двоюрідні брати)...

Прадід по матері жив там же, на Карпилівці. Звали його Аврам, прізвище – Осипенко. По його імені весь рід майбутній називався Оврамівським... Прадід мав трьох синів: Петра (Мого діда), Юхима та Семена і одну дочку Федору... Дочку Федору видали заміж у Мостище за Федора Ярошика. Молодша її дочка Ярина – мати Віталія Кулаковського, мого троюрідного брата й співавтора двох повістей – «Ой, гук, мати, гук» і «Ріки виходять з берегів».

Невдовзі оженилися й сини. Першим – дід Петро. Моя баба Марія – кругла сирота з хутора Богущівки» [2].

Усі роди, згадані Володимиром Кириловичем і Петром Панасовичем у спогадах, присутні в Новосілках від часу заселення краю після депортації мешканців з правого берега Дніпра на лівий, що була здійснена за наказом московського царя

Петра І в 1711-1712 рр. Це останнє заселення відбувалося в 1714-1720 рр. І саме до того часу можна прослідкувати в архівах родоводи мешканців Приірпіння.

У Державному архіві Київської області зберігається Ревізька казка від 19 вересня 1795 року села Новосілок Рожівської округи Київської губернії, що тоді належало дідовому власнику, судді земському Мозирському Юрію Адамову сину Лінкевичу. З неї ми дізналися імена Сиченків, Зінченків, Дженджер, Осипенків, які мешкали в Новосітках наприкінці XVIII століття і є прямими пращурами Володимира Кириловича Малика та Петра Панасовича Сиченка.

27 двір. Михайло син Стефана Сиченко, 30 років, хлібороб.

У нього жінка – Марина - донька Афанасія, 30 років.

У них діти:

Сини: Іван, 3 роки; Олександр, 1 рік.

Донька їх Єфросинія, 7 років.

У нього брат Дем'ян Стефанів, 27 років, хлібороб.

У нього жінка Зиновія - донька Михайла, 20 років.

У них діти:

Сини: Федір, 7 років; Євстафій, 2 роки.

Другий брат рідний Іван син Стефана, 22 роки, хлібороб.

У нього жінка Варвара - донька Павла, 23 роки.

Окремо, у власному дворі мешкав найстарший син Стефана Сиченка.

57 двір. Омелян син Стефана Сиченко, 40 років, хлібороб.

У нього жінка – Агафія донька Миколая, 30 років.

У них діти:

Сини: Василь, 13 років; Іван, 9 років; Зиновій, 8 років; Йосиф, 6 років.

Донька Тетянка, 1 рік.

44 двір. Мусій син Василя Зінченко, 45 років, хлібороб.

У нього жінка – Меланія донька Миколая, 40 років.

У них діти:

Сини: Михайло, 18 років; Самійло, 13 років.

Доньки: Ганна, 17 років; Хвеса, 10 років.

36-й двір. Петро син Ониська Джинжера (у документі – Дзинзера), удівець, 60 років, хлібороб.

У нього діти:

Сини: Федір син Петрів, 25 років. У нього жінка – Палагія донька Григорія, 20 років.

Димитрій Петрів, 20 років, хлібороб. У нього жінка – Ганна Іванова донька, 18 років. У них донька Меланія, 1 рік.

Григорій Петрів, 15 років.

Іван Петрів, 11 років.

І ще одна сім'я, старшого сина Петра Джинжери, не мала власного двору:

Яків Петра син Джинжеренко (у документі – Дзинзеренко), удівець, 35 років, хлібороб.

У нього діти:

Сини: Василь, 8 років; Йосип, 6 років; Артемій, 1 рік.

Донька Дарія, 4 роки.

5-й двір. Павло Прокопів син Осипенко (у документі – Єсипенко), 48 років, хлібороб.

У нього жінка – Агрипина Семенова донька, 30 років.

У них діти:

Сини: Іван Павлів, 28 років. У нього жінка – Марія, донька Дем'яна, 25 років.

Євтихій Павлів, 9 років.

Доньки Павла: Меланія Павлова донька, 13 років; Наталія, 7 років.

Павла брат рідний Данило Прокопів син, 40 років, хлібороб.

У нього жінка – Агрипина Никифорова донька, 40 років.

У них діти:

Сини: Павло, 13 років; Федір, 6 років; Яків, 3 роки.

11-й двір. Федір Прокопів син Осипенко (у документі – Єсипенко), 40 років, хлібороб.

У нього жінка – Тетяна, донька Олексія, 30 років.

У них діти:

Сини: Афтанасій, 16 років; Кирило, 10 років; Мартин, 6 років; Яків, 3 роки.

Донька: Марта, 19 років.

У нього брат – Мартин Прокопів, 35 років, хлібороб.

У нього жінка – Тетяна, донька Семена, 30 років.

У них діти:

Син: Федір, 14 років.

Доньки: Марта, 12 років; Хима, 4 роки [3, 814–863].

Дослідивши також інші ревізькі казки, сповідні розписи й метричні книги, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві (м. Київ) [4, 139–156; та ін.] та Державному архіві Київської області [5], ми збудували генеалогічні дерева письменників із Новосілок, а також встановили їхню спорідненість по роду Сиченків (див. ілюстрації).

Прямі пращури Володимира Сиченка

– по роду Сиченків: Кирило (1897 р.н., батько) – Пилип – Кіндрат (1830) – Максим – Омелян (1755) – Стефан;

– по роду Зінченків: Марія (бабуся) – Давид (1842) – Кіндрат (1810) – Михайло (1777) – Мусій (1750) – Василь;

– по роду Дженджер: Мотрона (1902 р.н., мати) – Василь (1869) – Омелян (1837) – Павло (1810) – Григорій (1780) – Петро (1735) – Онисько;

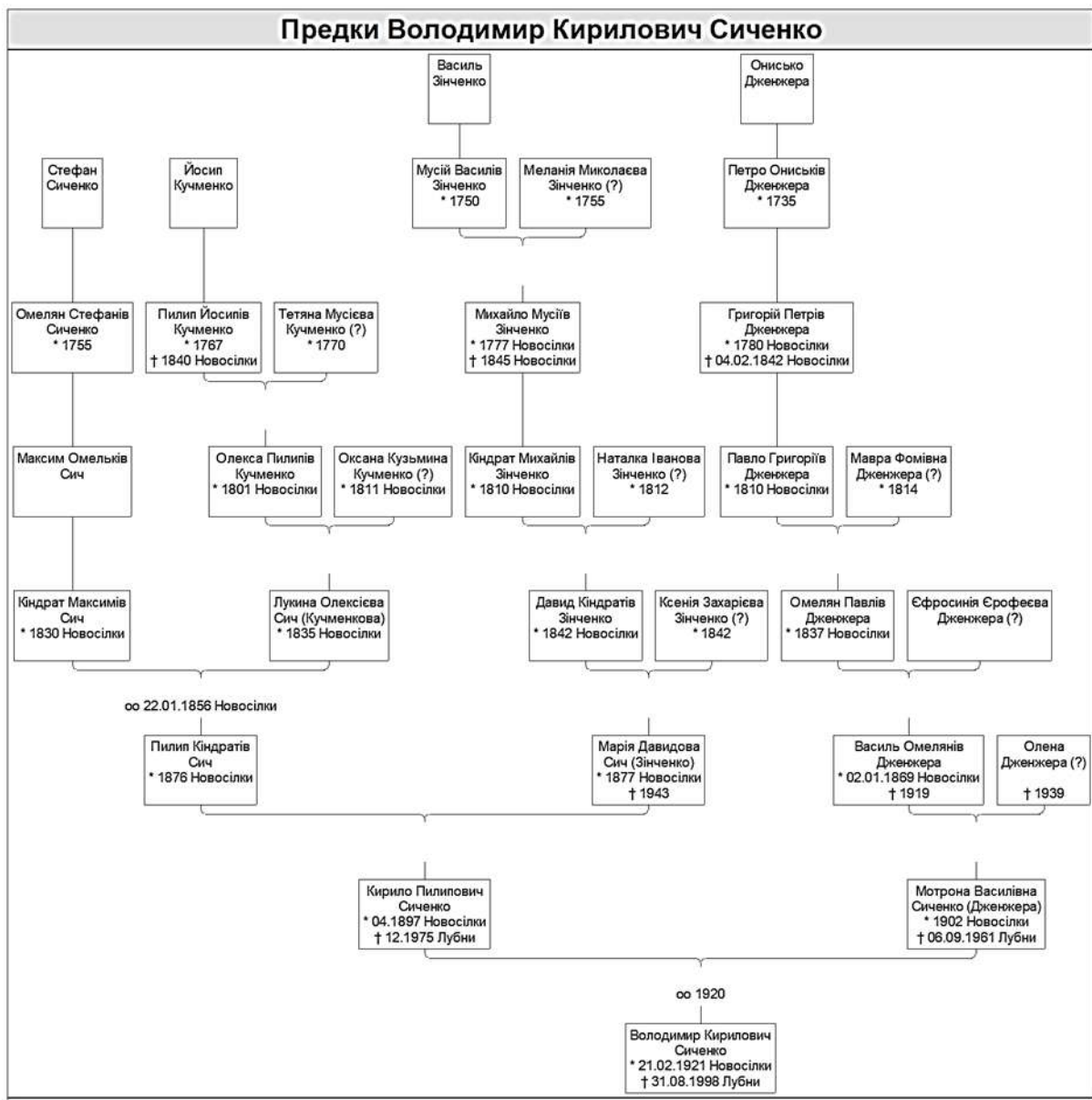
– по роду Кучменків: Лукина (1835 р.н., прабабуся) – Олекса (1801) – Пилип (1767) – Йосип.

Прямі пращури Петра Сиченка

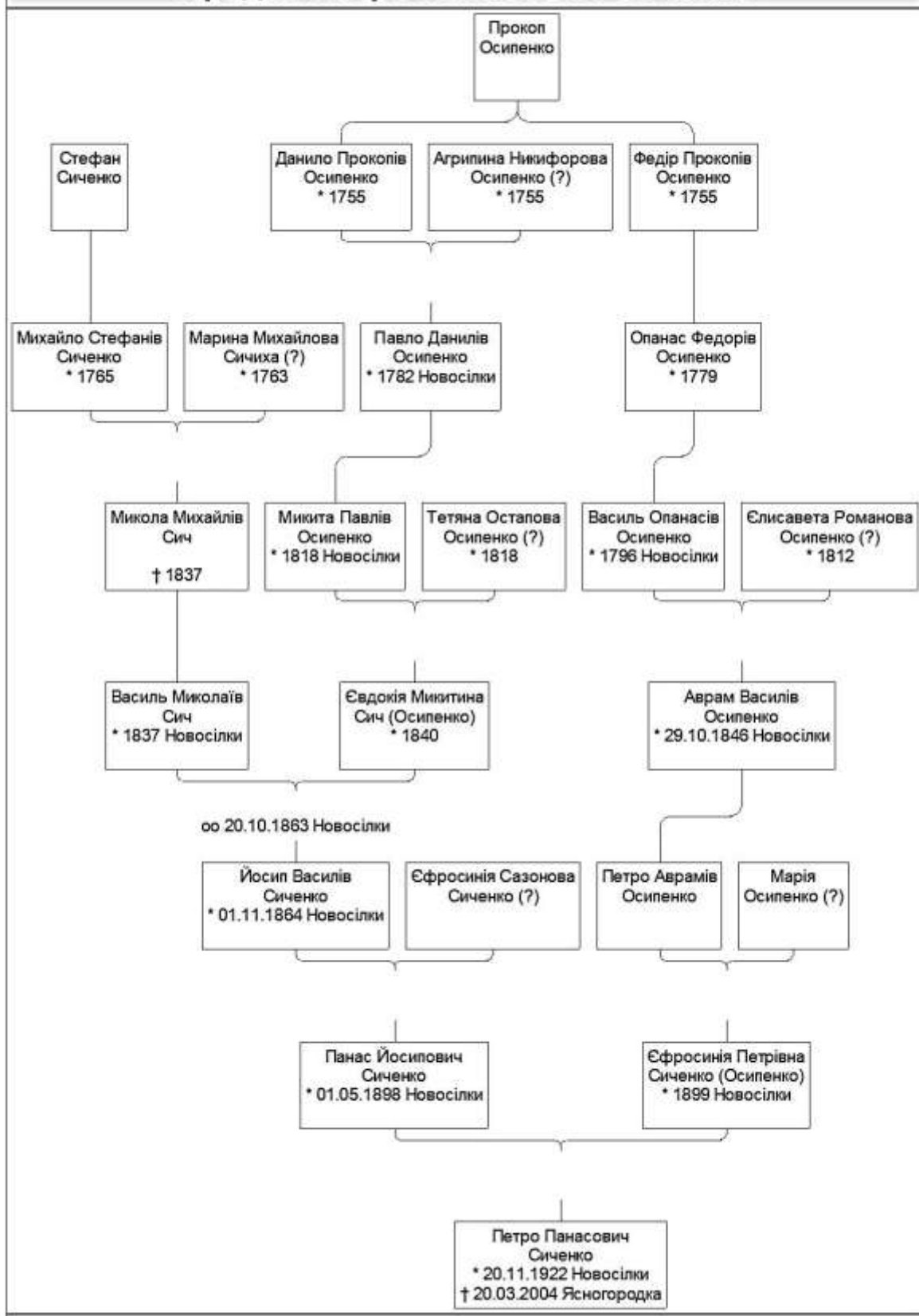
– по роду Сиченків: Панас (1898 р. н., батько) – Йосип (1864) – Василь (1837) – Микола – Михайло (1765) – Стефан;

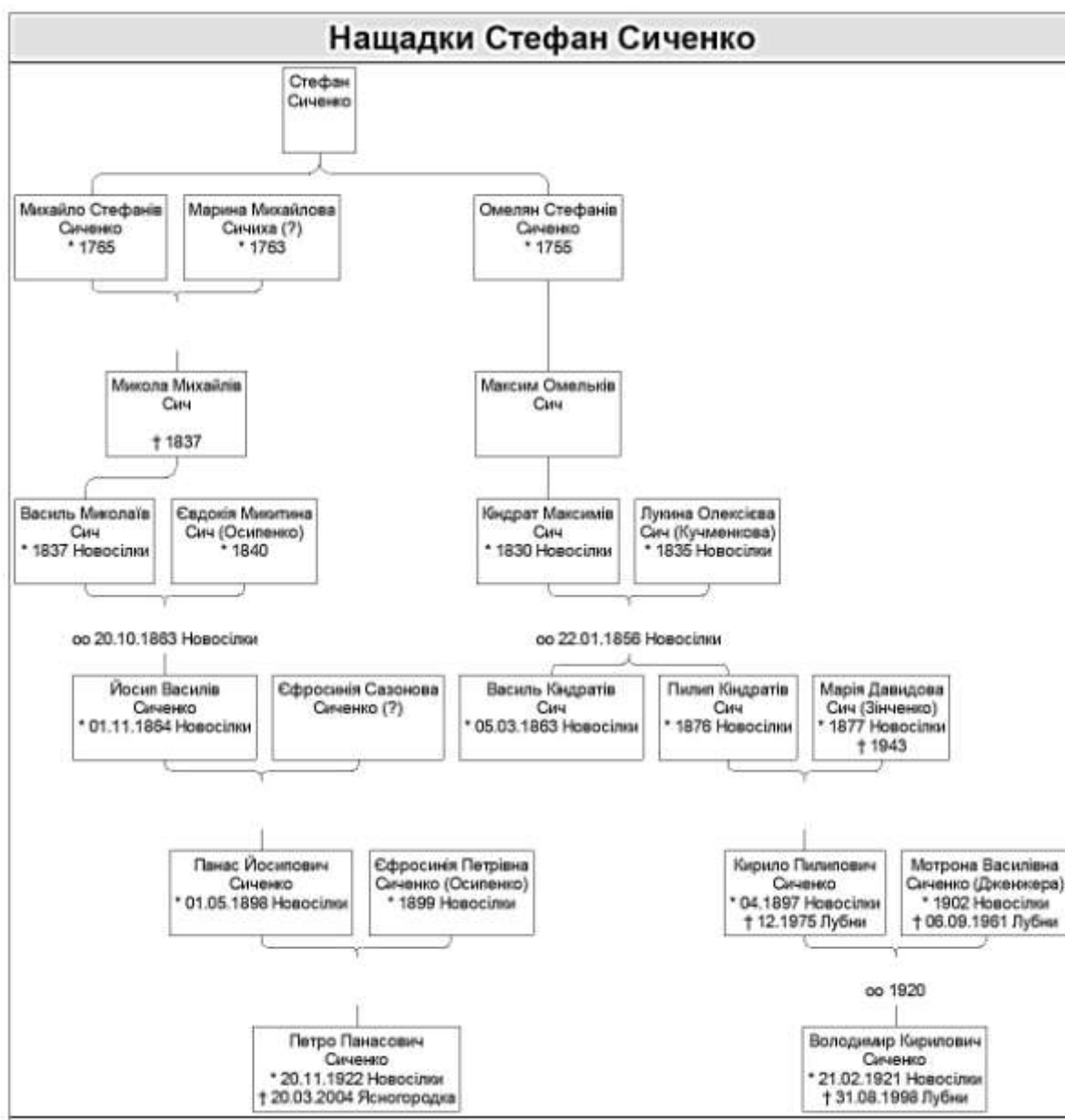
– по роду Осипенків (1-ша гілка): Єфросинія (1899 р.н., мати) – Петро – Аврам (1846) – Василь (1796) – Опанас (1779) – Федір (1755) – Прокоп;

– по роду Осипенків (2-га гілка): Євдокія (1840 р.н., прабабуся) – Микита (1818) – Павло (1782) – Данило (1755) – Прокоп.

Предки Петро Панасович Сиченко

Список джерел:

1. Малик В. К. Спогади. Листи до брата і друга : в 3 ч. / В. К. Малик. — Ч. 1. — Лубни: Інтер Парк, 2020. — 280 с.
2. Сиченко П. П. У дерева – два корені / рукопис. — 12 с.
3. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. 280. – Оп. 2. – Спр. 19.
4. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 1110.
5. ДАКО. – Ф. 280. – Оп. 2. – Спр. 999.

*Лариса Величко,
Ірина Строкач,
м. Київ*

**РОБОТА ВІДДІЛУ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
З ВИСВІТЛЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАШОЇ КРАЇНИ
ЗА ДОПОМОГОЮ ДОКУМЕНТНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ
РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕКИ**

Україна посідає провідні позиції в Європі за рівнем забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами та історико-культурними пам'ятками, що робить її надзвичайно привабливою для внутрішнього та зовнішнього туризму. Для успішного розвитку туристичної галузі дуже важливим є визначення туристично-рекреаційного потенціалу різних регіонів країни. В цьому значну роль відіграє туристично-краєзнавча діяльність різних наукових та освітніх установ, закладів культури, у тому числі – бібліотек, які за допомогою бібліотечно-бібліографічних засобів поширюють інформацію про різні туристичні об'єкти країни, популяризують та пропагують їх серед населення.

Національна історична бібліотека України (НІБУ), яка є всеукраїнським депозитарієм історичної літератури, володіє достатніми історико-краєзнавчими інформаційними ресурсами, які здатні задовольнити широкий спектр запитів користувачів з туристичного краєзнавства. Велика кількість документів за цією тематикою, різних за видами і типами зберігається у підсобних фондах Відділу обслуговування користувачів Бібліотеки. Це - краєзнавчі бібліографічні посібники, збірники документів, довідники, енциклопедії, фотоальбоми, туристичні путівники, карти, періодичні видання тощо.

Для популяризації цих документів у відділі використовуються тематичні історико-краєзнавчі виставки як в традиційному варіанті, так і в електронному – на сайті Бібліотеки, які привертають увагу користувачів до різних цікавих та унікальних туристичних об'єктів нашої країни. Наприклад, працівниками відділу підготовлено такі тематичні виставки:

- **«Національні природні парки України»** (до Дня довкілля), яка звертає увагу на найцікавіші та найкрасивіші національні парки нашої країни; крім короткого опису парків з їхніми фотографіями, надається перелік об'єктів природно-

заповідного фонду України, які входять до складу території кожного парку та є привабливими для відвідування туристами;

- **«Національні історико-культурні заповідники України»** (до Міжнародного дня музеїв), в якій розповідається про деякі історико-культурні заповідники національного значення, що є важливими осередками науково-дослідницької діяльності та цінними об'єктами культурної спадщини України; надається перелік найвизначніших пам'яток національного та місцевого значення, що знаходяться на території кожного з представлених заповідників, список літератури про них, фотоілюстрації;

- **«Родзинки архітектури України»** (до Дня архітектури України), що надає інформацію про одинадцять об'єктів архітектури з різних регіонів нашої країни, які можна віднести до справжніх шедеврів архітектури; виставка супроводжується фотоілюстраціями, списком літератури про видатних архітекторів та про визначні архітектурні об'єкти України.

На сайті Бібліотеки в розділі «Віртуальні екскурсії Україною та світом» була розміщена серія виставок за загальною назвою: **«Старовинні міста України»**, що складається з десяти виставок, присвячених містам нашої країни, які виникли за часів Київської Русі та збереглись до наших днів. Це такі міста, як: Переяслав, Васильків, Луцьк, Ніжин, Коростень, Броди та інші, що приваблюють тисячі туристів своєю неповторною красою, чудовими об'єктами архітектури та будівництва, музеями, історичними пам'ятками. Виставки представлені в хронології виникнення старовинних міст, кожна надає інформацію про одне з них, супроводжується статтею про історію міста, списком історичних та архітектурних пам'яток, пам'ятників та музеїв, фотоілюстративним матеріалом, списком літератури про місто та його пам'ятки.

Також в цьому розділі представлена виставка **«Сім природних чудес України»**, яка знайомить відвідувачів сайту з унікальними природними об'єктами України, що стали переможцями другого етапу загальнонаціональної акції «7 чудес України», започаткованої в 2007 році фондом «Рідна країна» з метою популяризації вітчизняного туризму. Це – біосферний заповідник «Асканія-Нова», регіонально-ландшафтний парк «Гранітно-степове Побужжя», Дністровський каньйон, Мармурова печера, Національний природний парк «Подільські Товтри», озера Світязь та Синевир.

В Залі Нових надходжень розміщена традиційна постійнодіюча книжково-ілюстративна виставка **«Подорожуємо Україною»**, на якій представлені

документи з багатим ілюстративним матеріалом, що містять інформацію про визначні об'єкти культурної спадщини України – історико-культурні пам'ятки, історичні будівлі, садибні та палацово-паркові ансамблі, пам'ятки архітектури та містобудування тощо. Наприклад, експонувались такі книги: «Невідома Україна: унікальні місця та споруди» (Київ, 2020 р.), Вечерський В. В. «Фортеці й замки України» (Київ, 2011 р.) та «Українські монастирі» (Київ, 2008 р.), Іванов О. М. «Невідома Олександрія» (Біла Церква, 2020 р.), Дзембас О. В. «Невицький замок крізь століття» (Ужгород, 2019 р.), Липа К. А. «Під захистом мурів» (Київ, 2007 р.), Прибега Л. «Дерев'яні церкви України» (Київ, 2020 р.), книга-альбом «Старовинні маєтки України» (Київ, 2015 р.), Дерлеменко Є. А. Фотоальбом «Парки України» (Київ, 2008 р.) та інші.

В цьому ж залі на виставці нових надходжень у розділі «Історія міст і сіл» користувачі мають можливість ознайомитись з новими документами, що надійшли до відділу, які містять дослідження з історії різних населених пунктів України та інформацію про їхні культурні пам'ятки. Окремі тематичні полиці відведено для документів з історії Києва.

Історії Києва також присвячено проєкт, представлений на сайті Бібліотеки – **цикл «Історія Києва»**, в якому окремо виділено рубрики, які містять документи з туристично-краєзнавчою інформацією про місто: «Архітектура Києва», «Окремі райони, вулиці, будинки», «Околиці Києва», «Храми, церкви, монастирі» та інші.

На сторінці соцмережі «Фейсбук», на якій співробітники відділу створили свою групу, регулярно розміщується інформація краєзнавчого, у тому числі, туристично-краєзнавчого змісту: про книжкові виставки на сайті Бібліотеки; окремі книги, які надійшли останнім часом до Бібліотеки, з фотографіями обкладинок та анотаціями; матеріали з історії Києва, що містять світлина з видами міста, інша цікава краєзнавча інформація.

Працівниками відділу регулярно надаються користувачам тематичні та фактографічні довідки про культурні пам'ятки України – замки, храми, монастирі, фортеці. Крім того, за допомогою сторінки відділу в соцмережі «Фейсбук» користувачі отримували віртуальні тематичні довідки, у тому числі – електронні користувачі з інших країн. Так, наприклад, була надана допомога досліднику польських садіб та старовинних замків – у пошуку карт та археологічних даних; викладачу з Туреччини – у пошуку інформації про православні храми Туреччини. Користувачі також отримували консультації по користуванню сайтом Бібліотеки під час пошуку інформації про різні туристичні об'єкти.

Таким чином, в своїй роботі Відділ обслуговування користувачів НІБУ докладає зусиль, щоб максимально сприяти обізнаності користувачів щодо наявності цікавих туристичних об'єктів в нашій країні та надати про них якомога більше інформації, використовуючи наявні документні ресурси Бібліотеки.

Враховуючи те, що туризм, крім економічної, виконує важливу функцію засобу культурного розвитку людини, задовольняючи її духовні, інтелектуальні та пізнавальні потреби, одним із головних завдань бібліотек й надалі повинно бути сприяння розвитку цієї важливої галузі господарства нашої країни.

Ніна Волошінська,

Ольга Михайлова,

м. Київ

**ЕЛЕКТРОННІ КРАЄЗНАВЧІ РЕСУРСИ НІБУ ТА ЇХ ВНЕСОК
У ВИВЧЕННЯ ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ БАЗИ ДАНИХ «АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ
УСТРІЙ УКРАЇНИ. ЗМІНИ І ДОПОВНЕННЯ»)**

До здобуття своєї незалежності Україна пройшла довгий, складний шлях, сповнений звершень та втрат. Українці століттями мріяли про власну державу, а історія українських земель відображена в історії інших європейських країн, до складу яких входили ці території. Процес державотворення тривав від часів Київської Русі та остаточно сформувалась територія України до середини ХХ ст. Під час Другої світової війни (наприкінці 1939 р.) до України (тоді - УРСР) були приєднані українські етнічні території, які перебували в складі Польщі, а також Північна Буковина та Бессарабія (серпень 1940 р.). Після завершення Другої світової війни до УРСР було приєднане Закарпаття (1945 р.). Формування території УРСР завершилося у 1954 р. із включенням до її складу Кримської області. Адміністративно-територіальний устрій України також зазнавав чимало змін: лише в ХХ ст. існували губернії, повіти, волості, жупи, згодом – округи та райони (20-ті роки ХХ ст.), у 1932 р. утворилися перші області.

В 1991 р., на момент прийняття Незалежності, Україна мала територіальний устрій, що складався з Кримської АРСР, 24 областей, 605 районів, близько 30 тис. населених пунктів. Такий устрій існував до 2016 року.

В 2015 році в країні розпочалась адміністративна реформа, в результаті було утворено нові адміністративні одиниці – об'єднані територіальні громади. А в 2020

році уряд затвердив адміністративні центри та території створених громад і ВРУ прийняла постанову «Про утворення та ліквідацію районів», в результаті кількість районів скоротилась більш ніж на 350. Фактично Україна наразі має новий адміністративно-територіальний устрій. Офіційна інформація про такі зміни відображена в електронних ресурсах на сайтах ВРУ¹, спеціалізованих порталах Децентралізація².

Оскільки краєзнавство синтезує відомості про суспільні та природні явища на певній обмеженій території, краєзнавча робота безпосередньо пов'язана з системою адміністративного устрою країни, а саме – локалізацією регіонів, населених пунктів, географічних об'єктів і таке ін.

Національна історична бібліотека України, як методичний центр з історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності, створює та наповнює аналітичні краєзнавчі ресурси і розробляє методичні рішення для вдосконалення їхнього функціонування. *Особливою категорією користувачьких запитів краєзнавчої тематики є пошук інформації про історію архітектурних об'єктів чи установ у певному населеному пункті в різні історичні періоди, для цього необхідно точно встановити місцезнаходження об'єкта. Здійснити це можливо, зокрема, завдяки офіційним довідникам, де вміщено відомості про склад областей, районів та сільських/міських рад. Достовірна інформація про перейменування, ліквідацію, зміну меж адміністративних одиниць міститься в довідниках адміністративно-територіального устрою³, останнє видання відбулось в 2012 році⁴.*

Але проблема полягає в тому, що в цих документах немає можливості топонімічного пошуку в хронологічному аспекті, тобто, пошуку населеного пункту за його попередніми та сучасними адміністративними координатами.

Наприклад, станом на початок 2016 р. існувало село Кірове Куйбишевської сільської ради Бобринецького району Кіровоградської області. В 2016 році с. Кірове перейменовано на с. Грузьке, Куйбишевську сільську раду перейменовано на Благодатненську. В результаті – с. Грузьке Благодатненська сільська рада Бобринецький район Кіровоградська область. В червні 2020 року утворено Кетирсанівську сільську територіальну громаду, куди увійшло село Грузьке, а в липні того ж року ліквідовано Бобринецький район і утворено Кропивницький район, до складу якого увійшла Кетирсанівська сільська територіальна громада і в результаті:

¹ <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>

² https://decentralization.gov.ua/state?sort_direction=&sort_by=

³

⁴ Україна. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 2012 року. - Київ : Парламентське видавництво, 2012. - 784 с. - ISBN 978-966-611-865-6

с. Грузьке, Кетирсанівська сільська територіальна громада, Кропивницький район, Кіровоградська область. Отже, за п'ять років цей населений пункт змінив і назву і кілька разів підпорядкування.

Ще один приклад:

Село Ксензівка Кролевецького повіту Чернігівської губернії в 1917 році перейменоване на с. Пролетарське, в 1923 р. стало підпорядковуватись Коропському району Конотопської округи, з 1923 р. - Коропському району Чернігівської області; в 2016 р. село перейменоване на Поліське а в 2020 р. Коропський район ліквідовано і тепер с. Поліське у складі Коропської селищної територіальної громади Новгород-Сіверського району Чернігівської області.

Якщо простежити, як висвітлена дана інформація в краєзнавчих електронних ресурсах НІБУ, виявимо, що в БД «Історія міст і сіл України» на запит «Поліське, Коропський район» налічується шість записів, п'ять з яких мають посилання на історичну назву села – Ксензівка, але немає відомостей про його сучасне підпорядкування. А в БД «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення» на запит «Поліське, Коропський район» отримуємо чотири записи, де йдеться про перейменування села, сільської ради, про входження до територіальної громади і про підпорядкування новому району.

Електронний Ресурс «Адміністративно-територіальний устрій України. Зміни і доповнення»⁵ був розроблений для акумуляції офіційної інформації про зміни в адміністративно-територіальному устрої України з 2016 року, пов'язані з перейменуваннями населених пунктів. В процесі роботи було прийняте рішення про продовження його наповнення поточною офіційною інформацією про зміни в АТУ України: утворення територіальних громад (з обов'язковим розкриттям їхнього складу), створення нових та ліквідацію старих районів, зміну адміністративного підпорядкування тощо. З метою бібліографічного забезпечення та підтримки електронного ресурсу розроблено методичні рекомендації⁶.

В результаті електронний каталог НІБУ поповнився важливим та актуальним Ресурсом, корисним як бібліотечним фахівцям, так і широкому загалу користувачів. Це вагомий інструмент в краєзнавчій роботі: за назвою населеного пункту можна встановити попередні назви та підпорядкування населених пунктів і поточну їх назву та адміністративні координати. На жовтень 2021 р. база даних містить записи про усі

⁵ <https://nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/32/>

⁶ https://nibu.kyiv.ua/media/uploads/2021/04/27/atu_mr2021.pdf

ліквідовані райони України та створення нових районів у 17 областях – це відомості про понад 20 тис. населених пунктів, тобто, майже 2/3 усіх існуючих.

В 2021 році фахівцями НІБУ було проведене невелике дослідження на основі документальних джерел бібліотеки про історію адміністративно-територіального устрою українських земель у різні історичні періоди. В результаті роботи з документами напрацьована джерельна база, яка стала основою для нового аналітичного бібліотечного ресурсу. Зважаючи на те, що збільшується кількість користувацьких запитів про адміністративний устрій на території українських земель в минулі століття, прийнято рішення започаткувати базу даних «Історія адміністративно-територіального устрою українських земель», яка має поповнюватися бібліографією про офіційні документи даної тематики, дослідницькі матеріали, карти, інші джерела. Розробляється методичний супровід для даного ресурсу з технологічною інструкцією заповнення відповідних полів у АБІС. Очікуваним результатом функціонування ресурсу є покращення якості обслуговування користувачів Бібліотеки за рахунок розширення пошукових можливостей електронного каталогу бібліотеки. Даний ресурс може бути корисним також бібліотечним фахівцям для пошуку документів про конкретний регіон чи адміністративну одиницю, тому доступ до нього буде також на спеціалізованій сторінці сайту НІБУ «Бібліотекарю-краєзнавцю».

Отже, Національна історична бібліотека України, виконуючи функцію методичного центру з історико-краєзнавчої бібліотечної діяльності, здійснює аналіз проблем та досягнень у цій галузі, а також розробляє та наповнює електронні краєзнавчі ресурси, які є складовою у процесі вивчення локальної історії країни.

Олександр Гончаров,

м. Київ

СПІВПРАЦЯ КИЇВСЬКИХ НАУКОВЦІВ І КРАЄЗНАВЦІВ З НАЦІОНАЛЬНОЮ ІСТОРИЧНОЮ БІБЛІОТЕКОЮ УКРАЇНИ

Для поступу краєзнавчого руху важливою є співпраця науковців, краєзнавців з бібліотечними установами, яким належить значна роль у розвитку вітчизняного краєзнавства. Потужним інформаційним, науково-дослідним і організаційно-методичним центром в галузі бібліотечного краєзнавства країни є Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ, Бібліотека). Міцні підвалини співпраці НІБУ з науковцями та краєзнавцями столиці закладені ще в минулому столітті,

особливо в 60–70 роки, коли велася підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР», головою редколегії якого був академік НАН України П. Т. Тронько. У 60-х рр. саме Державна історична бібліотека УРСР (нині – Національна історична бібліотека України) як єдина в країні спеціалізована бібліотека з питань історії, історичного краєзнавства та суміжних історичних дисциплін спільно з Інститутом історії України АН УРСР з метою бібліотечно-бібліографічного забезпечення підготовки видання розробила відповідні методичні рекомендації для обласних книгозбірень, у фондах яких були сконцентровані краєзнавчі джерела і які здійснювали їхній первинний опис. Результатом співпраці фахівців різних науково-дослідних та бібліотечних установ стало створення в Історичній бібліотеці «Зведеної картотеки матеріалів з історії міст і сіл УРСР», що містила бібліографічні описи друкованих документів краєзнавчого змісту [1, с. 27].

Співпраця з науковцями і краєзнавцями активно продовжується і в сучасний період є доволі багатогранною [2, с.125-128]. Ми торкнемося лише одного з її аспектів в останнє десятиліття, який пов'язаний з діяльністю Національної спілки краєзнавців України (далі – НСКУ, Спілка) та, особливо, її Київської міської організації (далі – КМО НСКУ, столична організація). Зазначимо, що нам вже доводилося висвітлювати досвід співробітництва Київської міської організації НСКУ з бібліотеками столиці станом на 2013 р. [3]. Проте, тоді співпраця з НІБУ лише розпочиналася. За час, що минув, вона розширилася, відбувається по декількох напрямках.

У 2011 році Національна історична бібліотека України у співпраці з Національною спілкою краєзнавців України започаткували проведення краєзнавчих читань, присвячених пам'яті академіка Петра Тронька. За підтримки та загальною редакцією голови НСКУ, члена-кореспондента НАН України О. П. Реєнта вийшло декілька збірників матеріалів Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України», які відбулися в рамках читань. Перший заступник голови НСКУ Р. В. Маньковська – постійний член редколегії збірників. Члени Київської міської організації НСКУ беруть активну участь у роботі цих наукових форумів. На п'яти попередніх конференціях було представлено 15 доповідей, з якими виступили столичні науковці та краєзнавці: О. Г. Бажан, О. П. Гончаров, В. І. Дмитрук, С. А. Дмитрук, Л. А. Іванченко, Р. В. Маньковська, Л. Г. Рева, Г. П. Чорний. У конференціях брали участь і члени інших регіональних організацій НСКУ. Тематика доповідей стосувалася різних аспектів діяльності академіка П. Т. Тронька та увічнення пам'яті про нього (зазначимо, що до

100-річчя від дня народження вченого працівниками Бібліотеки підготовлено друкований каталог видань «Петро Тронько – історик, краєзнавець», який містить описи документів з фонду НІБУ) [4], питань сучасного стану та перспектив розвитку краєзнавства в країні, співпраці краєзнавців з бібліотеками. Низка доповідей на конференції 2017 року бала присвячена 90-річчю друкованого органу НСКУ – журналу «Краєзнавство». З нагоди ювілею Спілкою спільно з колективом НІБУ здійснено видання систематичного покажчика змісту журналу «Краєзнавство» за 1927–2017 рр. [5] Інформація про наукові форуми в рамках краєзнавчих читань пам'яті Петра Тронька публікується на сторінках журналу «Краєзнавство» [6], розміщується на сайті НСКУ [7].

В Національній історичній бібліотеці України проводяться й інші спільні заходи – виставки краєзнавчої літератури, презентації видань НСКУ. Так, 21 травня 2015 року відбулася презентація книги «Україна Тараса Шевченка», присвячена 200-річному ювілею Великого Кобзаря. В презентації взяли участь члени Спілки: Р. В. Маньковська, О. П. Гончаров, Є. В. Букет. У залі були присутні дослідники-краєзнавці, журналісти, бібліотечні працівники. Під час заходу експонувалась книжково-ілюстративна виставка «Краєзнавча Шевченкіана», а фахівці Бібліотеки представили електронні ресурси книгозбірні за темою «Шевченкіана» [8].

Працівники НІБУ беруть участь у заходах, які проводить Київська міська організація НСКУ – спілчанських конференціях, пленумах. Керівники Бібліотеки – генеральний директор А. В. Скорохатова та заступник генерального директора з наукової роботи С. І. Смілянець брали участь в роботі Установчої конференції Київської міської організації НСКУ [9, с. 8.]. С. І. Смілянець – член правління КМО НСКУ, постійно присутня на конференціях та пленумах міської організації, ділиться досвідом роботи працівників бібліотеки в галузі бібліотечного краєзнавства, інформує краєзнавчий актив про заплановані заходи НІБУ тощо [10, с. 38.]

Співробітники бібліотеки також беруть участь у роботі наукових конференцій, читань, які проводяться в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка кафедрою етнології та краєзнавства історичного факультету спільно з Київською міською організацією НСКУ. Це, передусім, Міжнародні науково-практичні конференції «Києвознавчі читання: історія та етнокультура» (2014, 2017, 2020 рр.). Окрім цього, працівники Бібліотеки взяли участь у науковій конференції «Історико-культурний туризм: український та світовий досвід» (2019 р.). На цих наукових форумах ними на пленарних засіданнях та під час роботи секцій проголошено 5 доповідей, які ознайомлюють фаховий загал з історико-

краєзнавчими та туристично-інформаційними виданнями з фонду НІБУ. Ці доповіді опубліковані у збірниках матеріалів конференцій у вигляді статей, їхні автори: Н. О. Волошінська, Н. О. Горська, З. Х. Мусіна, О. В. Покропивна, Т. А. Приліпко, К. Г. Таранюк-Русанівський, І. В. Чеховська. Обопільна участь у наукових конференціях дозволила започаткувати іншу форму співпраці членів КМО НСКУ і співробітників Бібліотеки – спільну роботу з упорядкування біобібліографічних покажчиків. У цьому році вийшов друком покажчик, присвячений М. Ф. Берлинському [11].

Задум укласти цей покажчик виник у процесі підготовки й проведення ініційованої Київською міською організацією НСКУ Міжнародної науково-практичної конференції «Києвознавчі читання: історичні та етнокультурні аспекти», присвяченої 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка та 250-річчю від дня народження Максима Берлинського (2014 р.). У низці виголошених на конференції доповідей йшлося про недооцінку наукового доробку й постаті М. Ф. Берлинського, а в рекомендаціях конференції – про необхідність видати відповідний покажчик.

Оскільки М. Берлинський – один із першопрохідців історичної науки, один із перших дослідників археологічних пам'яток та давньої історії Києва, за що отримав в історіографії почесне звання «першого київського археолога», «патріарха київських старожитностей», то цим біобібліографічним покажчиком Київська міська організація НСКУ та Національна історична бібліотека України започатковують власну серію, присвячену дослідникам столиці України за назвою: «Києвознавство в особах». Вважаємо, що існує перспектива розширення цієї співпраці – не обмежуючись лише постатями києвознавців, започаткувати також серію про краєзнавців. Власне, на рівні НІБУ та НСКУ така робота вже розпочалася спільною підготовкою вже згаданого покажчика, присвяченого П. Т. Троньку. Але і в рядах Київської міської організації НСКУ, яка налічує понад 200 членів, чимало знаних краєзнавців, адже, специфіка столичної організації в тому, що до її складу входять не лише ті, хто цікавиться історією Києва, а й активні дослідники інших регіонів України. Дехто з науковців і краєзнавців, на жаль, вже пішов з життя, їхню подвижницьку діяльність на ниві краєзнавства бажано висвітлити в першу чергу. Такі покажчики важливі як інформативні науково-довідкові видання. Проте, підготовка такого роду праць – справа копітка, вимагає як досвіду наукової, так і фахової бібліографічної роботи. Тому ця робота, з одного боку, не завжди під силу окремим науковцям, а з іншого – не завжди актуальна для них з прагматичної точки зору. А зацікавлені організації спільними зусиллями можуть ефективно здійснювати

цю діяльність. До підготовки показчиків можна було б також долучати студентів закладів вищої освіти столиці, які проходять практику в НІБУ.

Співпраця в галузі освітянського краєзнавства – це ще один напрям співробітництва КМО НСКУ й НІБУ. В лютому 2013 р. на базі установ, які мають значний досвід краєзнавчої роботи, за посередництва Київської міської організації НСКУ започатковано практику для студентів-істориків Київського національного університету імені Тараса Шевченка. За сприяння КМО НСКУ між Університетом та НІБУ укладено договір на проведення історико-краєзнавчої практики для студентів історичного факультету терміном на п'ять років. Проходження практики групою студентів на базі Бібліотеки розпочалося наступного року в лютому – березні і продовжилось у 2015 та 2016 роках. У 2019 р., після закінчення терміну дії договору, укладено нову угоду на проведення краєзнавчої практики. Під час практики студенти виконували, передбачені програмою бази практики, завдання. У 2020 р., у зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19 та карантинними обмеженнями, і, відповідно, необхідністю виконання здобувачами освіти програми практики у дистанційному режимі (з використанням засобів синхронної та асинхронної комунікації), працівниками баз практики проведено онлайн-заняття зі студентами в рамках пасивної (ознайомлювальної) практики. Співробітники НІБУ провели для практикантів декілька занять за темою: «Краєзнавчі інформаційні ресурси Національної історичної бібліотеки України».

З огляду на значний внесок керівництва та колективу НІБУ у розвиток вітчизняного краєзнавства за поданням Київської міської організації НСКУ генеральний директор Національної історичної бібліотеки України А. В. Скорохатова стала лауреатом Премії імені академіка Петра Тронька Національної спілки краєзнавців України [12]. Фахівці бібліотеки неодноразово нагороджувалися відзнаками НСКУ [7].

Впевнені, що співпраця Національної спілки краєзнавців України та її Київської міської організації і Національної історичної бібліотеки України й надалі буде успішно продовжуватись. Ця спільна діяльність набуває ще більшої актуальності у зв'язку з відзначенням у наступні роки визначного краєзнавчого ювілею – 100-річчя організованого вітчизняного краєзнавчого руху.

Список джерел:

1. Чеховська І. База даних з історії міст і сіл України: вчора, сьогодні, завтра / І. Чеховська // Краєзнавство. – 2012. – № 4. – С. 27–31.

2. Мусіна З. Х. Співпраця науково-бібліографічного відділу НІБ України з науковими установами та закладами культури / З. Х. Мусіна, Д. Г. Стегній // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 22 листоп. 2011 р., м. Київ / Нац. іст. б-ка України; редкол. А. В. Скорохатова, В. П. Кисельова, Р. В. Маньковська, О. В. Михайлова та ін.; ред.: Т. С. Кудласевич, І. В. Чеховська. – К.: Вид. дім «Вініченко», 2011. – 228 с. (І Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).

3. Гончаров О. П. Співробітництво Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України з бібліотеками столиці / О. П. Гончаров // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Конференції, м. Київ, 20 листопада 2013 р. – Київ ПФ «Фоліант», 2014. – С. 20 – 23.

4. Петро Тронько – історик, краєзнавець : каталог видань з фонду Нац. іст. б-ки України / Нац. іст. б-ка України ; уклад.: Г .В. Єфіменко, Л. П. Вовк, М .В. Цінська, І. О. Ігнатівич, О. А. Чугіна ; авт. перед. слова О .П. Реєнт ; наук. ред. Р. В. Маньковська ; ред.: С. І. Смілянець, З. Х. Мусіна ; відп. за вип. А. В. Скорохатова. – Київ, 2016. – 104 с. – До 100-річчя від дня народження.

5. Краєзнавство: науковий журнал. 1927–2017: сист. покажч. змісту / НАН України, Ін-т історії України ; Нац. спілка краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; заг. ред. О. Реєнт ; наук. ред. Р. Маньковська ; уклад. О. Михайлова, ред.: В. Кисельова, І. Чеховська. – Київ, 2019. – 400 с.

6. Смілянець С. Другі краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька / С. Смілянець, О. Гончаров // Краєзнавство. – 2013. – № 3-4. – С.264–267; Смілянець С. Краєзнавчий форум в Національній історичній бібліотеці України / С. Смілянець // Краєзнавство. – 2017. – № 3-4. – С. 318–321; Смілянець С. П'яті краєзнавчі читання пам'яті академіка Петра Тронька в Національній історичній бібліотеці України / С. Смілянець // Краєзнавство. – 2019. – № 3. – С. 272–274.

7. У Києві відбулися П'яті краєзнавчі читання пам'яті академіка Петра Тронька [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу : <http://nsku.org.ua/?p=14607#more-14607> та ін.

8. Букет Є. Презентації книги «Україна Тараса Шевченка» / Є. Букет // Краєзнавство. – 2015. – № 1-2. – С. 258–259.

9. Установча конференція Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України: матеріали та док. (26 лютого 2010 року). Нац. спілка

краєзнавців України, Київ. міськ. орг.; упоряд.: О. Гончаров [та ін.]. – Київ: Вид-во “Телесик”, 2011. – 66 с.: іл.

10. II (позачергова) та III конференції Київської міської організації Національної спілки краєзнавців України: матеріали та док. (17 січня 2012 р. та 26 лютого 2013 р.) / Нац. спілка краєзнавців України, Київ. міськ. орг.; упоряд.: О. Гончаров, В. Дмитрук. – Київ, 2017. – 100 с.; іл.

11. Берлинський Максим Федорович : біобібліографічний покажчик / Київ. міськ. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; Нац. іст. б-ка України ; наук. ред. О. Реєнт ; уклад.: О. Гончаров, А. Петровський, З. Мусіна ; ред. Т. Приліпко. – Київ, 2021. – 46 с. – (Києвознавство в особах).

12. Дмитрук В. Вручення Премії імені академіка Петра Тронька НСКУ 2019 року / В. Дмитрук // Краєзнавство. – 2019. – № 3. – С. 262–263.

**Наталія Горська,
м. Київ**

**«НАЦІОНАЛЬНЕ ПОЧУТТЯ В ОТОЧЕННІ ВСЕСВІТНЬОГО РОЗУМІННЯ»*:
СЕРЕД КНИГ З БІБЛІОТЕКИ ФЕДОРА КІНДРАТОВИЧА ВОВКА**

Французький філософ доби Просвітництва Клод Адріан Гельвецій радив сучасникам та нащадкам «пізнавати характер і розум людини на підставі вибору нею книг і друзів»**.

В цьому огляді маємо намір показати надважливу роль наукових джерел в інтелектуальній біографії українського вченого-енциклопедиста Федора Кіндратовича Вовка, досягнути різноманіття зв'язків людей та ідей навколо нього. Можливо, завдяки цим унікатам, що зберігаються у Національній історичній бібліотеці України, уважному досліднику-біографісту по-новому відкриються давно відомі факти.

Подвижник українознавства, етнограф, антрополог, археолог, що за життя здобув світове визнання, Федір (Хведір) Кіндратович Вовк (Волков) народився 17 березня 1847 року в селі Крячківка на Полтавщині в козацькій родині.

У 1865-му юнак вступив до Новоросійського університету в Одесі, а через два роки перевівся на фізико-математичний факультет Університету св. Володимира, який закінчив у 1871 році. У Києві Федір Вовк став членом Старої Громади, лідером якої був Володимир Боніфатійович Антонович (1834–1908 рр.). Разом з іншими «старогромадівцями» Ф. Вовк заснував Південно-Західне відділення Російського

географічного товариства – фактично українознавчу наукову інституцію. На дослідницькій ниві Відділення віддано працювали, серед інших, М. П. Драгоманов та М. І. Зібер.

1879 року за участь у громадівському русі Федір Вовк потрапив до поля зору жандармерії, відтак, змушений був емігрувати до Женеви, де Михайло Петрович Драгоманов (1841-1895 рр.) перебував уже впродовж чотирьох років (після звільнення з Київського університету «за політичну неблагонадійність»). До Швейцарії перебрався і друг М. П. Драгоманова, професор політекономії і статистики Микола Іванович Зібер, який залишив Київський університет на знак протесту проти запровадження в закладі диктаторського режиму. Женева стала осередком української політичної еміграції. Федір Вовк і Микола Зібер допомагали М. П. Драгоманову в підготовці й розповсюдженні перших випусків «Громади» («Громада : українська часопись» – збірник, що видавався М. Драгомановим у 1878–1880 та 1882 рр.). 1878 р. Ф. Вовк написав також передмову до виданого М. Драгомановим мініатюрного «Кобзаря» Т. Г. Шевченка. У 1881 р. Федір Кіндратович зробив спробу повернутися до Києва та після появи циркуляру про його розшук повернувся до Женеви. Про співпрацю його з Миколою Зібєром, колегою та соратником по Громаді, нагадує рідкісне видання з бібліотеки Федора Вовка з власницьким написом та дотепним екслібрисом (наліпка: в колі – зображення вовка в окулярах, що читає книгу; над малюнком – «Ex libris», під малюнком – «Th. Vovk»).

Зібер Николай Иванович. Очерки первобытной экономической культуры / Н. И. Зібер ; изд. Н. Т. Солдатенкова. – Москва : Тип. В. Ф. Рихтер, 1883. – 505, II с.

Визначний економіст, соціолог, правознавець Микола Іванович Зібер (1844–1888 рр.) народився у сім'ї підданого Швейцарії німецького походження та українки. Закінчивши 1867 р. юридичний факультет Університету св. Володимира, М. Зібер захопився політекономією та статистикою, став активним членом Старої Громади. У 1871-1873 рр. Микола Іванович здійснив наукове відрядження до Європи. З 1874 р. він – доцент, згодом – професор Київського університету. З 1875 до 1884 рр. М. І. Зібер жив у Берні, Цюриху та Женеві. Автор наукових праць з питань первісного права, економіки, культури, етнології. Його «Очерки первобытной экономической культуры» стали першим ґрунтовним дослідженням з економічної антропології. У Швейцарії, в Національній бібліотеці Парижа та в Британському музеї М. Зібер опрацював первинні свідчення майже трьохсот мандрівників, місіонерів, учених, які стикалися з народами та племенами Океанії, Америки, Азії, Африки, що перебували

на первісному, архаїчному етапі розвитку. Вчений дійшов висновку, що громадські господарства на ранніх етапах розвитку мають універсальні форми економічної діяльності.

У своїй новаторській, неперевершеній донині праці «Шлюбний ритуал та обряди на Україні» Ф. К. Вовк серед великих імен згадує і М. І. Зібера: «[...] ми можемо на окремому прикладі весільного ритуалу та обрядів спостерегти майже все, що за останні часи було відкрите та висвітлене завдяки дослідом Леббока, Тайлора, Зібера [...]» [1]. У курсі лекцій «Еволюція економічної культури», який Ф. Вовк читав 1902 р. у Вищій російській школі суспільних наук при Сорбонні, також був використаний безцінний матеріал, зібраний та опрацьований Миколою Зібером. На жаль, доля відвела талановитому економісту й правнику всього 44 роки життя; захворівши, Микола Іванович Зібер свої останні роки провів біля матері, у Ялті.

Перш ніж презентувати ще одне видання з книгозбірні Ф. Вовка – унікальний екземпляр книги ідеолога народництва та визначного філософа Петра Лавровича Лаврова, зазначимо, що Микола Зібер ще на початку 1870-х познайомився з П. Л. Лавровим та листувався з ним (збереглися його листи до П. Лаврова 1872 р. з Лейпцига і 1880 р. – з Берна) [2]. М. Зібер на той час перебував під впливом народницьких ідей; саме він дав М. Драгоманову поштовх для розробки теорії українського «громадівського соціалізму».

Отже, розглянемо унікат, подарований лідером думок кінця XIXго ст. П. Л. Лавровим Федору Вовку як авторитетному колезі в галузі антропології та передісторії.

Лавров Петр Лаврович. Очерк эволюции человеческой мысли. Кн. 6. Переживания доисторического периода / П. Лавров. – Женева : Тип. Группы старых народовольцев, 1898. – XII, 160 с. – [Загл. на общ. и частн. тит. л. на рус. и фр. яз.]. – Дарчий напис на форзаці: «Федору Кондратьевичу Волкову. Лавров. 13 ма[я?] 1898».

Російський філософ, соціолог, політичний діяч Петро Лаврович Лавров (1823–1900 рр.), засланий у 1866 рр. на північ Росії, через чотири роки втік із заслання і до кінця життя перебував у еміграції у Франції, Швейцарії, Великій Британії. Він, є засновником «суб'єктивної школи» методології історії, вражав сучасників енциклопедичністю знань Свій філософський світогляд П. Лавров визначав як «антропологізм». В одній з найважливіших соціологічних праць «Очерк эволюции человеческой мысли» П. Лавров обґрунтував ідею: «історія – це процес перетворення культури думкою з метою створення соціальних форм, що стимулюють розвиток індивіду».

У тому ж 1898 р. в Санкт-Петербурзі з передмовою і коментарями П. Л. Лаврова вийшло 2-ге видання книги видатного англійського антрополога-еволюціоніста Е. Б. Тайлора (1832-1917 рр.) «Антропология : введение в изучение человека и цивилизации».

У фонді НІБ України зберігається екземпляр ранньої праці Е. Б. Тайлора, власником якого був Федір Кіндратович Вовк.

Тайлор Едвард Барнетт. Доисторический быт человечества и начало цивилизации : пер. с англ. / Е. Б. Тайлор ; ред. Ф. Мильгаузен. – Москва : Тип. В. Готье, 1868. – 509 с. – На титульному аркуші наявні автограф та екслібрис Ф. К. Вовка.

У 1865 р. Е. Б. Тайлор видав працю «Дослідження ранньої історії людства та розвитку цивілізації» [Tylor E. B. Researches into the early history of mankind and the development of civilization / Edward Burnett Tylor. – London, 1865]. Основна ідея книги: культури минулого й сьогодення, цивілізовані та примітивні, мають вивчатися як частини єдиної історії людства. Переклад книги російською мовою 1868 р. за назвою «Доисторический быт человечества и начало цивилизации» фахівці визнали невдалим. Це, однак, не применшило цінності твору: автор проілюстрував свої висновки численними фактами з побуту давніх народів, які стали для наступних дослідників хрестоматійними. Після цієї роботи, у 1871 рр. з'явилася найвпливовіша праця Е. Тайлора – «Первісна культура» [Tylor E. B. Primitive Culture. Vol. 1-2 / Edward Burnett Tylor. – London, 1871], перекладена невдовзі всіма європейськими мовами. У цій праці Тайлор дав таке визначення цивілізації: «Культура або цивілізація, в її широкому етнографічному сенсі, – це та складна цілість, яка вміщує знання, переконання, мистецтво, мораль, закон, звичаї та будь-які інші здібності й навички, набуті людиною як членом суспільства».

Коли в кінці 1870-х років наукові, громадські та особистісні шляхи Ф. К. Вовка і М. П. Драгоманова розійшлися, Федір Кіндратович переїхав до тогочасного наукового центру – Парижа, де здобув антропологічну освіту і згодом захистив докторську дисертацію з порівняльної антропології.

«Постать Хв. Вовка вивищується з-поміж корифеїв вітчизняного народознавства завдяки високому, європейської міри професіоналізму його наукової діяльності, його академічному вишколу й інтегрованості в західноєвропейські антропологічні й соціологічні середовища [...]» [3].

Федір Кіндратович не втрачав зв'язків з батьківщиною: листуючись з В. Антоновичем, М. Біляшівським, В. Хвойкою, він був добре обізнаний з

археологічними дослідженнями на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині. Результати досліджень Федір Вовк висвітлював у французькій науковій періодиці. Як член Паризького антропологічного товариства, він організував етнографічну та археологічну виставку, на якій було представлено карту України Г. Величка та серію фотографій нових знахідок В. Хвойки у Трипіллі [4].

З листів Ф. К. Вовка до В. Г. Ляскоронського (24 грудня 1859 / 5 січня 1860 – 1 січня 1928 рр.) дізнаємося, що «між ними та В. Хвойкою наприкінці 1890-х років існувала досить тісна співпраця. Цьому значною мірою сприяли поїздки В. Ляскоронського з Києва, де проживав В. Хвойка, до Парижа, де на той час мешкав Ф. Вовк. Завдяки цьому В. Ляскоронський підтримував зв'язки з обома вченими, [...] обмінюючись матеріалами археологічних розкопок та літературою, призначеною для їхнього спільного користування» [5].

Дарував В. Г. Ляскоронський Ф. К. Вовку і свої праці з практики археологічних досліджень.

Ляскоронский Василий Григорьевич. Археологические раскопки близ г. Лубен, Полтавской г., в урочище Лысая Гора / В. Г. Ляскоронский. – Издание журнала «Киевская старина». – Киев : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1892. –16 с. : планы, ил. – Інскрипт: «Многоуважаемому Феодору Кондратьевичу на память от автора.». – Екслібрис Ф. К. Вовка. – Печатка: «Музей антропології та етнології ім. проф. Хв. Вовка. Книгозбірня».

Нові можливості для археологічних досліджень та антропологічного вивчення українців відкрилися для Ф. К. Вовка після отримання ним дозволу повернутися до Росії (без права проживання в українських губерніях). У 1906 р. він став співробітником Російського музею ім. Олександра III, а наступного року – приват-доцентом Санкт-Петербурзького університету.

Представляємо цікавий конвolyт, який нагадує нам про дві епохи життя Федора Вовка: київську 1860-х–1870-х років та петербурзьку 1906-го–1907-го рр., коли вчений створював власну антропологічну школу та активно формував особову наукову бібліотеку.

Професор В. Б. Антонович з університетських часів став для Федора Вовка ідейним та науковим наставником, глибоко шанованою та близькою за духом людиною. «[...] В. Антонович хотів ставити міцні підвалини під майбутню національну роботу і обстоював спокійну, обережну культурно-освітню працю серед широких кіл населення, а Вовк був захоплений революційною діяльністю, яка мала за собою потягти маси. Ці суттєві розходження не впливали на взаємовідносини обох

учених. [...] вони могли співпрацювати і науково. (Вовк ще в середині 1870-х років брав участь у археологічних розкопках Антоновича) і в суспільно-громадському житті. [...] Крім того, вони були близькими родичами, оскільки Федір Кіндратович був одружений з Христею Іванівною (Вісневською з дому) – небогою Антоновича [...]», – читаємо у вступному слові до публікації листів Володимира Антоновича до Федора Вовка [6], яку підготував Марко Дмитрович Антонович (1916–2005 рр.), онук великого історика.

Напевно, у книгозбірні Ф. Вовка були й монографії В. Б. Антоновича, і фундаментальні праці, зредаговані ним, та на сьогодні у НІБ України виявлено лише видання з передмовою Володимира Боніфатійовича.

У конволюті з'єднано 5-й і 6-й випуски видання «Древности Приднепровья», що являє собою ілюстрований каталог колекції старожитностей Б. і В. Ханенків. Конволют був виготовлений, вочевидь, невдовзі після виходу 6-го випуску в 1907-му році, на замовлення самого Федора Вовка (про це свідчить суперекслібрис на корінці оправи: «Х. В.» – Хведір Вовк).

Древности Приднепровья : собрание Б. Н. и В. Н. Ханенко. Вып. 5. Эпоха славянская (VI-XIII в.) / авт. предисл. В. Б. Антонович. – Киев : Фототипия и тип. С. В. Кульженко, 1902. – [2], VI, 63, [1] с. : [20] л. ил.

Приплетено: **Древности Приднепровья** : собрание Б. И. и В. Н. Ханенко. Вып. 6. Древности Приднепровья и побережья Черного моря. – Киев : Фототипия и тип. С. В. Кульженко, 1907. – [2], 44 с. : [21] л. ил.

На титульному аркуші 5-го випуску бачимо криптонім, виконаний рукою власника – «Х. В.». На форзаці та на звороті титульного аркуша є печатки «Музей Антропології та Етнології ім. проф. Хведора Вовка. Книгозбірня».

5-й випуск відкриває передмова В. Б. Антоновича «Черты быта славян по курганным раскопкам» (с. I–VI), далі описуються «предметы гражданского быта, найденные в средней области Днепра [...]». 6-й випуск містить описи артефактів, які не ввійшли в попередні випуски «Предметы найдены почти все в области бассейна реки Днепра и его притоков; [...] описаны также предметы из раскопок по побережью Черного моря, – в Керчи, Ольвии, на Таманском полуострове и на Мало-Азиатском берегу. Предметы эти греческой работы или местные подражания греческим образцам».

Первісна археологія була об'єктом особливої уваги Ф. К. Вовка. Як представник французької антропологічної школи, він вважав, що витoki матеріальної та духовної культури сучасних народів треба шукати в технологічних

традиціях і світогляді їхніх предків; отже, вченому необхідно було мати під рукою описи артефактів з повсякденного побуту давніх слов'ян з цінними фаховими примітками В. Б. Антоновича.

1908 р. Ф. Вовк побував у селі Мізин на Чернігівщині, де виявив палеолітичну стоянку мисливців на мамонтів. Про це він зробив сенсаційну доповідь на XIV археологічному з'їзді в Чернігові [7]. «Через Мізинські здобутки, які мають першорядну вагу в науці для вивчення палеолітичної культури, Хведір Кіндратович зажив всесвітньої слави, а українська археологія піднеслася на почесну височінь» [8].

Доповідь Федора Вовка про Мізинську стоянку на Міжнародному антропологічному конгресі в Женеві в 1912 році вразила слухачів глибиною наукового обґрунтування. Рішення учасників конгресу було одностайним – археолог заслуговує на міжнародну премію.

На завершення огляду представляємо бібліографічну рідкість – окремий відбиток тріумфальної доповіді Федора Вовка на конгресі, що вийшов друком у Женеві в 1913 р.

Volkov, Th. Nouvelles decouvertes dans la station paleolithique de Mezine (Ukraine) / Th. Volkov // Congres Int. d'Antropologie et d'Archeologie prehistoriques. Compte rendu de la 14e session / Th. Volkov. – Geneve, 1913. – 14 p. : il.

Цей екземпляр, як і інші, позначені печатками: «Музей Антропології та Етнології ім. проф. Хведора Вовка. Книгозбірня», – надійшов у другій половині 1950-х рр. до тодішньої Державної історичної бібліотеки УРСР з фонду Бібліотеки Інституту археології АН УРСР.

Решта представлених в огляді видань, імовірно, потрапила до НІБ України з розформованого у 1934 р. Музею українських діячів науки та мистецтва. Частина зібрання музею опинилася у фондах Центрального історичного музею ім. Т. Шевченка, який із середини 1930-х рр. знаходився на території Всеукраїнського музейного містечка. Відомо, що меморіальна колекція Ф. К. Вовка в Музеї українських діячів містила, крім архіву та цінних предметів, також і рідкісні друковані видання. Але шляхи надходження до Національної історичної бібліотеки України пам'яток, про які ми розповіли, ще потребують дослідження.

У 1918 р. Ф. К. Вовка було запрошено на члена Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук. Федір Кіндратович поспішив до омріяного Києва та дорогою захворів на запалення легень і 29 червня у Жлобині під Гомелем на 72-му році життя помер.

Сергій Єфремов так описав «[...] ту чулість громадянина, що водила [Хведора Вовка] в народ замолоду, послала на еміграцію в дорілому віці, кидала по всіх усядах по Європі й не дала спокійного життя заживати навіть на старости [...]». Смерть у дорозі – це немов символістичний кінець для цієї людини, що ціле життя своє була неначе в дорозі – до кращого життя свого рідного краю».

А ось як увінчав славою свого вчителя талановитий учень Ф. К. Вовка – Левко Чикаленко: «Все життя Хведора Кіндратовича є [...] надзвичайним зразком подвигу [...]. Всіма своїми думками та почуттями на Україні перебуваючи, Хведір Кіндратович бере на себе важку місію зв'язати українську науку з французькою і стає на довгі часи єдиним містком, через який наукові думки Західної Європи доходять до нас і навпаки. [...] найкращі відносини, найщиріше співробітництво, [...] певне ніколи не щезнуть з пам'яті у тих, хто [...] мав щастя бути його учеником» [10].

Примітки:

*Сумцов Микола Федорович. Академік Хведір Кіндратович Вовк / М. Сумцов // Наука на Україні. – Харків, 1922. – С. 174.

Цитата з філософського твору **К. Гельвеція «Про розум» (1758). За «порушення основ християнської віри» книгу було засуджено реакцією на спалення.

Список джерел:

1. Вовк Ф. К. Шлюбний ритуал та обряди на Україні / Ф. К. Вовк // Студії з української етнографії та антропології : нова редакція / Ф. К. Вовк ; передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран [та ін.] ; упоряд. О. О. Савчук. – Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. – С. 221-222. – [Переклад з французької здійснено за виданням: Volkov Th. Rites et usages nuptiaux en Ukraine / Théodore Volkov // L'Anthropologie. – 1891. – Т. 2. – Р. 160-184, 408-437, 538-587; 1892. – Т. 3. – Р. 541-588].

2. Расков Д. Е. «Экономия и право первобытного общества» : разбор эпистолярного наследия Н. И. Зиберы / Д. Е. Расков // TERRA ECONOMICUS. – 2020. – 18(3). – С. 87-107.

3. Скрипник Ганна. Етнологічні і національно-ідентифікаційні візії вченого : до 170-річчя від дня народження Хведора Вовка / Ганна Скрипник // Народна творчість та етнологія. – 2017. – № 6. – С. 16-17.

4. Вовк (Волков) Федір Кіндратович // Київський національний університет імені Тараса Шевченка : незабутні постаті / [авт.-упоряд. О. Матвійчук ; Н.

Струк ; ред. кол.: В. В. Скопенко, О. В. Третьяк, Л. В. Губерський та ін.]. – Київ : Світ Успіху, 2005. – С. 168-169.

5. Ситник О. М. Історія України доби Середньовіччя в наукових студіях В. Г. Ляскоронського / О. М. Ситник ; Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1993. – С. 36.

6. Антонович М. Д. Епістолярна спадщина Володимира Антоновича. Неопубліковані листи В. Б. Антоновича до Ф. К. Вовка (з архіву УВАН) / М. Д. Антонович // Український історик. – 1989. – № 1–3. – С. 92–105.

7. Волков Ф. К. Палеолитическая стоянка в Мезине Черниговской губ. / Ф. К. Волков // Труды XIV Археологического съезда в Чернигове 1909 г. – Москва, 1911. – Т. 3. – С. 262–270.

8. Носов А. З. Ф. К. Вовк і українська наука / А. З. Носов // Антропология. Річник Кабінету [антропології ім. Ф. Вовка УАН] 1928. – II. – Київ, 1929. – С. 7.

9. Єфремов С. О. Пам'яті Хв. Кондр. Вовка / С. О. Єфремов // Нова Рада : [газета]. – Київ, 1918. – № 110. – 10 липня. – С. 2.

10. Чикаленко Л. Є. Хведір Кіндратович Вовк як передісторик / Л.Є. Чикаленко // Археологія і давня історія України : збірник наукових праць. – Київ, 2012. – Вип. 9. – С. 21-25.

Лариса Грінберг,

м. Київ

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ УКРАЇНИ

Інформаційна сфера, що швидко розвивається, нинішні технології мають величезний вплив на більшість складових розвитку суспільства, серед яких: політична, економічна, соціокультурна, а також решта складових розвитку суверенної країни, а інформаційні ресурси, за сучасних умов – системоутворюючий фактор її життєдіяльності.

Процес розвитку систем інформаційних обмінів електронними інформаційними ресурсами сприяє певним реформам у бібліотечній системі України. Постає питання необхідності розробки інноваційних методик управління електронними інформаційними ресурсами в бібліотеках. Однією з проблем є організація використання електронних інформаційних ресурсів.

В епоху панування електронних інформаційних технологій, в умовах становлення суспільства знань є актуальним пошук оптимального шляху для задоволення інформаційних потреб користувачів бібліотек (сучасних інформаційно-аналітичних центрів).

Величезний внесок в аналіз інформаційних процесів постіндустріального суспільства зробили вітчизняні науковці за останні 10 років, наголошуючи на значенні бібліотечних установ у задоволенні інформаційних запитів користувачів.

Аналіз наукових джерел переконує, що проблеми розвитку сучасної бібліотеки постійно перебувають у центрі уваги бібліотекознавців, їхні теоретичні концепції становлять методологічну основу дослідження.

Загальнотеоретичні аспекти цієї проблематики досліджені в роботах С. Кулешова, В. Пашкової, М. Слободяника, А. Чачко. Питання модернізації інформаційно-бібліотечних ресурсів і технологій розглядалися у працях Л. Костенка, Т. Павлуші, М. Сенченка, А. Чекмарьова; інформаційно-бібліотечних ресурсів Інтернет – Л. Філіпової; реклами як комунікативної системи бібліотек – О. Кашкарьової; маркетингових принципів управління діяльністю бібліотек – Л. Петрової та Г. Саприкіна; І. Давидової, яка вивчала моделі трансформації бібліотеки та її роль в інформаційній структурі.

У сучасних умовах дедалі більшого значення набувають і реалізація проблеми загальносуспільної інформатизації, створення якісно нового ареалу інформаційних обмінів усередині суспільства, в якого існує потреба у прискоренні обігу інформації. У зв'язку з цією потребою зростає попит на масиви нової інформації. Оперативна обробка зумовлює використання електронної інформації для поступу суспільства в Україні.

У період пандемії COVID-19 (2020–2021 рр.) публічні бібліотечні установи впровадили дистантні методи роботи, як найбільш перспективної; напрями подальшого розвитку бібліотек у майбутньому. Крім того, існує потреба в урізноманітненні та удосконаленні активних форм інформаційно-аналітичного обслуговування всіх категорій користувачів і активізувати роботу бібліотек як сучасних інформаційних центрів, а також закріпитися на інформаційних ринках у сприятливий для цього час.

Продовжуються роботи з оцифрування фондів бібліотек, оперативного введення в суспільний обіг, насамперед, певної частини, що є гостро необхідною для вирішення актуальних проблем, серед яких – проблеми суспільного розвитку, вітчизняного наукового поступу, формування національних духовно-ціннісних

орієнтирів, патріотичного виховання нових поколінь українців. НБУ імені Ярослава Мудрого поступово стає ефективною ланкою між глобальними масивами електронної інформації і сучасним користувачем, розвиває сутність та методи комунікаційної взаємодії між бібліотеками як акумуляторами між знанням та суспільством.

Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів став однією з найбільш помітних і суттєвих рис 4 етапу цифрової революції, починаючи із 2020 року. Позитивна динаміка зростання обсягів виробленої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, подальше глибоке проникнення нової інформації в соціальну структуру та інформаційну сферу суспільства відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства, зростання його інтелектуального та духовного потенціалу.

Бібліотеки потребують значних трансформацій для інтеграції у світове інформаційне суспільство. Існує необхідність впровадити електронні інформаційні технології у сучасну бібліотечну діяльність. А також активно впровадити бібліотечні установи у мережу сучасних соціальних інформаційних комунікацій. «Бібліотеки потребують фундаментальних змін у комплектуванні, опрацюванні та зберіганні бібліотечних фондів, нових принципів формування бібліотечних електронних ресурсів, особливої уваги до інформаційно-аналітичного ресурсу як продукту нової якості, виробленого самими бібліотеками як інформаційними центрами загальносуспільного значення» [6, с. 4].

Основним показником розвитку бібліотек та центрів інформації є рівень достовірності інформаційних ресурсів, їхня якість та ефективність задоволення інформаційних потреб користувачів.

Завдяки стрімкому науково-технічному прогресу, обумовленому розвитком електронних інформаційних технологій, виникла потреба в систематизації інформаційних потоків та ресурсів. Відповідно до актуальних напрямів суспільного розвитку в бібліотечних центрах виник комплекс нових функцій інформаційних технологій:

розширення можливостей реальної участі широких верств населення у соціально-економічних і політичних процесах;

забезпечення соціально-економічної і політичної інтеграції суспільства;

сприяння утвердженню і реалізації системно-синергетичної моделі соціального партнерства;

оперативне реагування на зміну орієнтації громадської думки;

цілеспрямований збір інформації з метою впливу на громадську думку;
штучне системно-синергетичне моделювання соціально-економічних відносин;

створення корпоративного іміджу фірм та їхніх керівників.

Інформаційні технології здійснили революцію на етапі становлення інформаційної сфери суспільства знань, створили умови для світових інформаційних обмінів, а також задали вектор на об'єднання інформаційного суспільства у єдиний інформаційний простір. У бібліотечному напрямі необхідні істотні зміни щодо стратегії управління інформаційними ресурсами та визначення методики упорядкування в них зростаючих масивів інформації.

Інформація сьогодні є стратегічним ресурсом поряд із фінансами, енергетикою, вона слугує забезпеченню цивілізаційної єдності.

Сучасні бібліотеки якісно змінюють традиційні підходи до інформаційно-бібліотечного обслуговування, формуючи нове електронне інформаційне середовище шляхом створення колекцій електронних ресурсів, оцифрування фондів. Перевантаженість книгосховищ і неможливість підтримувати в них стабільну температуру і вологість сприяють поступовому руйнуванню безцінних видань, які можуть бути втрачені для прийдешніх поколінь. Через зношеність довоєнного фонду архіви не можуть в повному обсязі задовольнити потреби користувачів [9, с. 2].

Бібліотечні установи запропонують авторам прямий доступ до мільйонів читачів з можливістю краудсорсингового перекладу різними мовами. Цей зв'язок між автором та читачем дозволить стимулювати авторів ослабити авторські права для максимального доступу читачів до матеріалів через бібліотеки. Серед можливих варіантів доступу буде скачування або онлайн доступ. Безлімітний доступ стане нормою, зберігання буде надзвичайно дешевим, тому бібліотеки збережуть архівні цифрові копії даних для збереження доступу в майбутньому.

Домінуюча ідея бібліотеки як сьогодні, так і в майбутньому – залишатися вільною та надавати відкритий доступ до всієї інформації. Якщо ця ідея не залишиться домінуючою, комерційні альтернативи загрожуватимуть майбутньому бібліотек [7, с. 3]. Наявні нині бізнес-моделі для електронних книг намагаються керувати ліцензіями, що дуже відрізняються залежно від видавця та дистриб'ютора. Хоча ми живемо у інформаційній ері, але жодна бізнес модель досі не пропонує найкращих умов для бібліотек.

Серед новітніх форм соціокультурної роботи бібліотек набирають популярності: бібліофреш, айс-стопер, літературний пінг-понг, бібліоквест, альтанка

з книгою. На думку Т. Вилегжаніної, глобальні зміни, що відбуваються в українському суспільстві, спонукають фахівців різних галузей розвивати інноваційну діяльність. Застосовувати бібліотечний краудсорсинг, тобто, залучення до діяльності бібліотеки талановитих та ініціативних людей, які мають здібності до креативного мислення та пошуку інноваційних ідей [4, с. 4].

Створення позитивного іміджу та гарної ділової репутації установи неможливе без використання зв'язків із громадськістю (PR). PR займаються пошуком ресурсів та спонсорів, налагоджують зв'язок між бібліотекою та владними структурами, спонукають до дифузії інновацій. О. Білик вважає, що сьогодні бібліотеки України здійснюють системну діяльність щодо популяризації книги в електронному середовищі за допомогою буктрейлерів, віртуальних книжкових виставок, віртуальних музеїв, скайп-вечорів, літературних віталень, тематичних медіа-проектів, електронних бібліотек, QR-кодів [2, с. 16].

Також з цією метою бібліотеки використовують соціальні мережі та власні канали на YouTube, інтерактивні форми підтримки інтересу користувачів, зворотний зв'язок на веб-сайтах установ. Отримання статистичних даних відбувається за допомогою методів веб-аналітики, серед яких: аналіз відвідуваності, бенчмаркінг (наприклад, дослідні ресурси Alexa, Google Trends), юзабіліті тестування, аналіз поведінки відвідувачів на сайті; активізують співпрацю з регіональними онлайновими ресурсами та всеукраїнськими медіа для віртуальної популяризації власних фондів [2, с. 17].

Обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) по всій Україні розвивають власні електронні бібліотеки, наповнюючи їх рідкісними виданнями та повнотекстовими версіям творів друку з дотриманням законодавства України про авторське право. О. Богданова зазначає, що, починаючи з 2012 року, зростає інтерес з боку бібліотек до електронних рідерів. Уже понад 8 років компанія RocketBook співпрацює з бібліотеками по всьому світу [3, с. 17]. Використання рідерів має на меті залучення молодшої аудиторії до користування бібліотечними фондами.

Розвиток цифрових технологій дав змогу: акумулювати в єдине ціле всі види документів та інтегрувати їх у світовий простір, отримувати інформацію і надавати її незалежно від географічно-часових меж, оперувати величезними масивами інформації, співпрацювати в інтерактивному режимі з іншими бібліотеками та користувачами. Оцифрування інформації в ідеалі забезпечує збереження раритетів для майбутніх поколінь. Більше того, відкриваються абсолютно нові можливості поширення унікальних матеріалів, що існують лише в одному екземплярі.

На базі проєкту створено: страховий фонд електронних колекцій рукописних і стародрукованих видань, а також електронний каталог на фонд. Електронна бібліотека надає вільний віддалений доступ до контенту з використанням Інтернету. Видання, що знаходяться на межі повного руйнування, підпадають під першочергове оцифрування з метою збереження та доступності. Спеціально для користувачів у приміщенні Національної історичної бібліотеки України організовано електронний читальний зал. «Зокрема, відскановано пам'ятні книжки губерній та округів, історико-статистичні описи церков та парафій, видання з колекції Митрополита Флавіана тощо» [8].

Отже, одним із пріоритетних напрямів розвитку електронних інформаційних ресурсів публічних бібліотеки є формування державного депозитарію, який є навігатором у масиві наукової інформації. Інформаційні ресурси, вміщені у цьому електронному архіві доступні користувачам з будь-якої точки доступу. О. М. Грамм вважає, що стрімкий розвиток інформаційних технологій став спонукою до того, що сучасне покоління знайомиться з бібліотеками за допомогою їхніх веб-сторінок, оскільки використання їх надає вільний доступ до книгозбірні усім охочим, а також дає змогу збільшити коло користувачів та послуг [5, с. 155].

Електронна бібліотека «Історична спадщина України» – проєкт з оцифрування рідкісних видань фонду Національної історичної бібліотеки України. Проєкт реалізовано з 2011 р. у співробітництві з Молодіжною громадською організацією «Асоціація молодих науковців «Інтелектуальне лідерство», компанією «Електронні архіви України» та Українською бібліотечною асоціацією за підтримки Міністерства культури України. [8].

Розвиток соціокультурного середовища тісно пов'язаний з інформаційним забезпеченням науковців сфери науки та мистецтв. Наукове збагачення фахівців цієї сфери потребує інформаційного забезпечення масивами документів з бібліотечних фондів. В. Абакумова та Н. Литвиненко вважають, що недостатня координація інформаційно-обмінних відносин, керованість інформаційними потоками, обмеженість у коштах – ось основні причини відсутності в наукових бібліотеках видань не тільки зарубіжних наукових організацій, а й національних [1].

Так, до прикладу, основні напрями діяльності НБУ імені Ярослава Мудрого представлено розділами на сайтах: головна (містить новини); про бібліотеку (структура бібліотеки, історія, інші відомості про установу); новини і події (представлені минулі та майбутні заходи в бібліотеці); корисна інформація; електронна бібліотека «Культура України»; бібліотечному фахівцю; блог; контакти.

Веб-сторінка надає максимально повний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки, а саме: електронного каталогу, електронної бібліотеки, віртуальної виставки нових надходжень, посилання на зовнішні Інтернет-ресурси. Цей досвід уже підтримали й інші публічні бібліотеки різних рівнів.

Список джерел:

1. Абакумова В. І. та ін. Ресурси ВНЗ України з інформаційно-бібліотечного забезпечення сфери культури та мистецтва / В. І. Абакумова, Н. К. Литвиненко // Вісник Харківської державної академії культури: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. – Харків : ХДАК, 1999. – Вип. 41. – 2013. – С. 221-227. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21PO3=FILA=&2_S21STR=hak_2013_41_29 (дата звернення: 20.10.2021)
2. Білик О. Електронні ресурси бібліотек України на допомогу читанню [на сайтах, в блогах] / О. Білик // Бібліотечна планета. – 2017. – № 1. – С. 16-21.
3. Богданова О. Цифрові технології і читання [за допомогою яких носіїв читають люди сьогодні і чи вплинуло це на бібліотеки] / О. Богданова // Бібліотечна планета. – 2017. – № 2. – С. 16-18.
4. Вилегжаніна Т. Інновації в новій парадигмі діяльності бібліотек / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. – 2017. – № 1. – С. 4-5.
5. Грамм О. М. та ін. Електронні ресурси бібліотеки як засіб надання інформаційних послуг (із досвіду роботи книгозбірні КДПУ) / О. М. Грамм, О. М. Кравченко, О. О. Леbedюк // Бібліотечний Меркурій. – 2019. – Вип. 2. – С. 154-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/libmer_2019_2_14 (дата звернення: 20.10.2021).
6. Онищенко О. С. та ін. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горovий; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2011. – 235 с.
7. Плессі дю Ж. та ін. Проривні технології та бібліотеки майбутнього: чи можуть бібліотеки формувати майбутнє електронних книг? : (8-16 червня 2013 р. м. Судак) : матеріали Двадцятої ювілейної Міжнародної Конференції "Крим 2013" / Ж. дю Плессі, Є. Барчик // Бібліотеки та інформаційні ресурси у сучасному світі науки, культури, освіти і бізнесу. – Судак, 2013. – С. 1-4. – URL:

<http://gpntb.ru/win/inter-events/crimea2013/disk/057.pdf> (дата звернення: 20. 10. 2021).

8. Проект розбудови електронної бібліотеки «Історична спадщина України». Національна історична бібліотека України : веб-сайт. URL: https://nibu.kyiv.ua/pages/projects/rozbudova_eb_isu/ (дата звернення: 20. 10. 2021).

9. Шульженко С. Перенесення на альтернативні носії інформації як засіб збереження бібліотечних фондів / С. Шульженко // Вісник Книжкової палати. – 2007. – № 10. – С. 28-29. URL: http://ukrbook.net/DAD/publ/Shulzhenko_10_2007.pdf (дата звернення: 20. 10. 2021).

*Людмила Демченко,
м. Черкаси*

**СПІВПРАЦЯ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З ЧЕРКАСЬКОЮ ОБЛАСНОЮ
ОРГАНІЗАЦІЄЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛКИ КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ,
ЗАКЛАДАМИ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ ОБЛАСТІ,
ГРОМАДСЬКИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

Бібліотеки були і залишаються основою духовного і морального розвитку суспільства, носіями культурної інтеграції. Обираючи шлях партнерської взаємодії, бібліотекарі та партнери зі співпраці не тільки вдосконалюють свою роботу, а й отримують визнання і підтримку суспільства, подальший імпульс до активізації своєї діяльності.

Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека імені Тараса Шевченка впродовж багатьох років тісно співпрацює з закладами культури і освіти, громадськими організаціями, які займаються краєзнавчою діяльністю, адже саме вона збагачує загальнонаціональну історичну пам'ять, виховує населення у національно-патріотичному дусі, прищеплює любов до рідного краю.

З метою розвитку бібліотечного краєзнавства в бібліотеках України свого часу було створено відділи краєзнавства. Одним з перших такий відділ було відкрито 28 грудня 1973 року в Черкаській обласній бібліотеці. Довідковий апарат відділу почав формуватися значно раніше – з часу створення обласної бібліотеки (1954 рік).

Особливо плідною є співпраця відділу краєзнавства з обласною організацією Національної спілки краєзнавців України, яку очолює історик, професор

Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького В. М. Мельниченко. Спільно проводиться культурно-масова і наукова робота. 10 травня 2017 року на базі бібліотеки засновано краєзнавчий клуб «Моя Черкащина», учасниками якого стали працівники культури і освіти, творча інтелігенція, студентська молодь, усі, хто цікавиться історією краю.

На засіданнях клубу відбуваються заходи, присвячені пам'ятним датам в житті області, презентації краєзнавчих видань, зустрічі з краєзнавцями.

2021-й рік був насиченим і доволі цікавим. Відбулися заходи, які зібрали численну аудиторію: «Хресний шлях Агатангела Кримського» (До 150-річчя від дня народження вченого), круглий стіл «Аристократка духу» (До 125-річчя від дня народження Надії Суровцової), круглий стіл «Святиня» (До 160-річчя перепоховання праху Тараса Шевченка на Чернечій горі у Каневі), презентація книги В. Мельниченка «Історія періодичної преси ХХ – початку ХХІ ст.».

Краєзнавчі читання, круглі столи доповнюють музичні вітання, слайд-шоу, документальні фільми. Зазвичай, засідання проходять невимушено, із запитаннями від публіки, а відтепер відбуваються у змішаному форматі (онлайн та офлайн).

Колектив бібліотеки брав активну участь в урочистостях з нагоди 30-річчя Черкаської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. Увазі численної аудиторії краєзнавців області було запропоновано велику книжково-ілюстративну виставку «Здобутки краєзнавців Черкащини».

Популярністю серед краєзнавців області користуються видання бібліотеки «Пам'ятні дати Черкащини ... року» та «Календар пам'ятних дат Черкащини на ... рік».

З новинками краєзнавчої літератури можна ознайомитися в рубриці «Нові видання про край» на сайті бібліотеки.

Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека (ОУНБ) імені Тараса Шевченка впродовж тривалого часу підтримує партнерські стосунки з науковцями Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького. За їх участі у бібліотеці проходять літературно-мистецькі вечори, презентації книг, краєзнавчі читання. Під час масових заходів їхні учасники дарують свої твори, поповнюючи таким чином краєзнавчий фонд.

До бібліографічних покажчиків, складених бібліотекою, вступні статті зазвичай пишуть науковці університету. Впродовж останніх років видано низку бібліографічних посібників. Це, зокрема: «Наймолодша в Україні. Вип. 4. Черкаський області – 65 років» (2019 р.), «3 історії міст і сіл Черкащини: каталог книг 1991–2019

рр.» (2020 р.), «Аристократка духу: до 125-ліття від дня народження Надії Суровцової» (2020 р.), «Природа вимагає поваги: екологія Черкащини» (2020 р.).

Науковці обласного центру широко використовують багатий довідковий апарат відділу краєзнавства, за що дякують у передмовах до своїх праць.

Партнерські стосунки підтримуються і з Черкаським державним технологічним університетом. У 2021 році працівники бібліотеки взяли участь у науково-практичній конференції «Черкащина в контексті українського державотворення», присвяченої 25-річчю Конституції України та 30-річчю Незалежності України. Їхні доповіді, присвячені роботі відділу краєзнавства та державотворцю-землякові Михайлові Сироті, опубліковані у збірнику матеріалів конференції.

Давні творчі стосунки єднають бібліотеку з обласним архівом. Його працівники розкривають свої фонди, виступаючи на засіданнях краєзнавчого клубу «Моя Черкащина», влаштовуючи виставки документів.

Постійними читачами відділу краєзнавства є працівники Обласного краєзнавчого музею. З великою виставкою «Моя Черкащина» відділ краєзнавства взяв участь у обласному краєзнавчому святі, присвяченому 100-річчю музею. Працівники відділу краєзнавства у вересні 2020 року брали участь у спільному проєкті – культурно-мистецькому вернісажі «Черкащина – місце сили, історико-культурного різноманіття і творчості».

Бібліотека завжди була і є осередком спілкування творчих людей: письменників, художників, музикантів. Триває багаторічне співробітництво Черкаської ОУНБ імені Тараса Шевченка з Черкаською обласною організацією Національної спілки письменників України, очільником якої є літературознавець, професор Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького В. Т. Поліщук. Стало доброю традицією проводити презентації книг письменників краю в стінах бібліотеки. Популяризація їхньої творчості підвищує статус бібліотеки як надійного партнера, сприяє поповненню фонду краєзнавчими документами. Літературний клуб «ЛітАкцент», що діє при відділі документів з гуманітарних наук бібліотеки, щоквартально збирає шанувальників красного письменства на творчі зустрічі з митцями.

Відділ літератури з мистецтва налагодив тісні зв'язки з Черкаською обласною організацією Національної спілки художників України, з Черкаським обласним осередком Національної Спілки майстрів народного мистецтва України, Черкаським художнім музеєм, а також навчальними закладами, які готують майбутніх митців. У

вестибюлі і у відділах бібліотеки постійно експонуються їх виставки творчих робіт. Спільно зі спеціалістами Черкаського художнього музею працівники відділу беруть участь у засіданнях просвітницької студії «Літера» та творчих зустрічах у бібліотечній артстудії.

Бібліотека стала місцем локації Черкаського книжкового фестивалю «Маестро – 2018». Справжнім святом порадували користувачів бібліотеки її працівники. В об'ємній програмі свята був і краєзнавчий вернісаж «Місто абрикосового цвіту». Розпочався він з виставки картин черкаських художників, які присвятили свої роботи рідному місту. З новою книгою краєзнавця Бориса Юхна «Ретро Град» познайомилися учасники свята, побувавши на її презентації. Доповненням до неї стала ретро-фотосушка світлин «Старі Черкаси».

На базі бібліотеки її працівники спільно з Черкаським обласним центром туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді проводять квести («Шевченківські місця Черкас», «Архітектурні перлини старого міста»).

Хочеться відмітити тісні взаємозв'язки з етнічними об'єднаннями поляків, євреїв. Запам'яталася користувачам презентація книги Р. Загоріної та Т. Шапіро «Пам'яті славетної землячки», присвяченої Олександрі Шулежко, яка врятувала від страти під час Другої світової війни 25 єврейських дітей. Презентацію разом з бібліотекою організувало українсько-єврейське товариство. Активно на базі бібліотеки працює Польський культурний центр ім. Кароля Шимановського (К. Шимановський – польський композитор, уродженець с. Тимошівка, тепер Черкаського району). У 2017 році бібліотека підписала Меморандум про співробітництво з цим центром. Відтоді разом з відділом літератури іноземними мовами відзначаються пам'ятні дати в історії Республіки Польща, ювілейні дати польських діячів літератури і культури. У вересні цього року відбулася зустріч, присвячена 100-річчю від дня народження польського письменника-фантаста С. Лема «Фантастична реальність Станіслава Лема». 4 вересня 2021 року поляки світу вдесьте взяли участь у національних читаннях, започаткованих президентом Республіки Польща у 2012 році. Відділ літератури іноземними мовами спільно з Польським культурним центром традиційно долучилися до цієї акції. Цьогоріч читали «Мораль пані Дульської» Габріелі Запольської.

Співпраця бібліотеки з закладами культури і освіти, з громадськими організаціями склалася давно і є органічною, адже, кожен з її учасників своїми, тільки йому притаманними засобами, спрямовує свої зусилля на досягнення спільної

мети – популяризацію знань про рідний край, виховання любові до малої батьківщини.

Список джерел:

1. Демченко Л. Т. Співробітництво ЧОУНБ ім. Т. Шевченка з науковцями ЧНУ ім. Б. Хмельницького в організації просвітницько-видавничої діяльності // Наукова бібліотека ім. М. Максимовича в контексті історії й сьогодення ЧНУ ім. Б. Хмельницького : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Черкаському національному університету ім. Б. Хмельницького – 95 : історія та сучасність», Черкаси, 26 лют. 2016 р. Секція № 4. - Черкаси, 2016. - С. 68–70.

2. Писанко О. Відділ краєзнавства Черкаської ОУНБ ім. Т. Шевченка як інформаційне джерело для дослідників рідного краю // Черкащина в контексті українського державотворення : матеріали Регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Конституції України та 30-річчю Незалежності України. Черкаси, 25 черв. 2021 р. / Черкас. держ. технолог. ун-т та ін. ; наук. ред. В. М. Лазуренко. - Черкаси, 2021. - С. 146–148.

3. Тищенко В. Здобутки краєзнавців Черкащини у фондах відділу краєзнавства Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка // Черкащина в контексті українського державотворення : матеріали Регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Конституції України та 30-річчю Незалежності України. Черкаси, 25 черв. 2021 р. / Черкас. держ. технолог. ун-т та ін. ; наук. ред. В. М. Лазуренко. - Черкаси, 2021. - С. 139–145. -Бібліогр.: с. 143–145.

4. Дядик Л. Суспільно-політична та громадська діяльність Михайла Дмитровича Сироти: (за матеріалами Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка) // Черкащина в контексті українського державотворення : матеріали Регіон. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Конституції України та 30-річчю Незалежності України. Черкаси, 25 черв. 2021 р. / Черкас. держ. технолог. ун-т та ін. ; наук. ред. В. М. Лазуренко. - Черкаси, 2021. - С. 251–255. - Бібліогр.: с. 254–255.

5. Засідання краєзнавчого клубу «Моя Черкащина» // Краєзнавство Черкащини : [збірник]. - Черкаси, 2020. - № 14. - С. 3–7.

6. Мельниченко В. «Моя Черкащина» пропонує // Земля батьків. - 2018.- Трав. (№ 75). - С. 7.

7. Нікітенко Л. Дерево роду – яблуня : краєзнавці згадували славних земляків – родину Симиренків, яка розбудовувала Україну : [клуб «Моя Черкащина»] // Україна молода. - 2020. - 28-29 лют. (№ 23). - С. 3.

8. Лісова Л. Вшанували холоднорських повстанців : [клуб «Моя Черкащина»] // Голос України. - 2018. - 26 жовт. (№ 202). - С. 9.

**Євген Забіянов,
м. Київ**

ВІД КРАЄЗНАВЧОГО БЛОГУ ДО ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКАІ: НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. М. ГРУШЕВСЬКОГО

Інноваційна діяльність бібліотеки – це її лице в інформаційному просторі. Бібліотеки активно впроваджують нові інформаційно-комунікаційні технології та виконують почесну місію ініціаторів та організаторів інформаційних сайтів, репозитаріїв, зведених електронних каталогів та інших ресурсів, пропагуючи переваги відкритого доступу до інформації та знання [4, с. 6].

Одним із важливих напрямів краєзнавчої діяльності бібліотеки є поширення краєзнавчих знань. Воно передбачає синтез традиційних і новітніх форм. Особливо це відповідає найважливішим потребам сучасності, коли з розвитком комп'ютерних технологій та необхідністю впровадження їх у різні сфери життя суспільства невпинно зростає попит на електронну інформацію.

В підтвердження сказаного на практиці, Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Грушевського (ООУНБ) розпочала генезис власних цифрових інформаційних проєктів, щоб «об'єднати інтернет-контент і паперову традиційну книгу» та «створювати новий електронний продукт, викладаючи його у Всесвітнє павутиння» [2]. Саме цим мережевим стартапом став Блог відділу краєзнавчої літератури і бібліографії «Одеський краєзнавець» (<http://kraevedodessa.blogspot.com/>). Безперечно, поява власного інформаційного краєзнавчого ресурсу стала наслідком еволюційних процесів інформатизації суспільства та загальносвітових тенденцій в бібліотечній галузі.

Виходячи з того, що «краєзнавча діяльність бібліотеки спрямована на формування, розвиток, повне й оперативне задоволення краєзнавчих інформаційних потреб користувачів» [6, с. 204], поширення віртуального краєзнавчого контенту постало одним із пріоритетних напрямів роботи відділу. До

основної мети «Одеського краєзнавця» закладено надання користувачам онлайн-доступу до цифрових документів на допомогу дослідникам та науковцям, а також популяризація краєзнавчих ресурсів якомога більшому числу користувачів у будь-який час і в будь-якому місці.

Так, основне наповнення змісту розділів блогу здійснюється за основними темами: «Що читати про край», «Міста і містечка Одещини», «Славетні земляки», «Письменники-ювіляри», «Туристична Одеса», «Історія ООУНБ».

Окрім того онлайнвий бібліотечний сервіс для популяризації туристичної привабливості регіону використовує наступні вебліографічні складові елементи блогу:

- Функціональні розділи «Сайти» та «Посилання» містять корисні посилання на краєзнавчі інтернет-ресурси, блоги, інформаційні веб-портали, віртуальні інтерактивні галереї Одеси та Одеської області;
- Інформаційний блок «Одеські замальовки» розкриває найцікавіші факти з історії краю та його мешканців.
- За допомогою сторінок «Фільми про Одесу» та «Відео» можна знайти найпопулярніші кінофільми, документальні сюжети, телевізійні серіали про Південну Пальміру, відеоматеріали презентацій та екскурсій Одещиною.

Важливою складовою інформаційного ресурсу «Одеський краєзнавець» є електронний документний фонд, формування якого здійснюється шляхом збереження електронних оригінал-макетів власних видань ООУНБ. Користувачі можуть ознайомитися та завантажити випуски багатосерійних бібліографічних покажчиків «Міста і містечка Одещини», «Нові книги про Одещину», «Література про Одеську область», «Хроніка ООУНБ», календарів «Знаменні і пам'ятні дати Одещини», видання, присвячені ювілеям з дня заснування книгозбірні «Бібліотека:та нововведений випуск біобібліографічних покажчиків «Одеські бібліофіли».

Не зупинившись на досягнутому, директор Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Грушевського Ю. С. Амельченко зазначила, що «достатньо амбіційні цілі, що поставлені нами для дослідження та популяризації історії Одеського регіону, можливі лише за допомогою шляхом складання та здійснення інноваційних проєктів» [3, с. 106]. Тому наступним кроком ООУНБ став проєкт «Цифрова бібліотека». Зауважимо, що поява краєзнавчих електронних бібліотек «не є протиположною традиційній бібліотеці, навпаки – це сприяє покращанню її іміджу, якщо вона включена до інтернет-середовища» [5, с. 5]. Складові частини «Цифрової

бібліотеки»: «Історія бібліотеки» (<https://biblioteka.od.ua/istoriya-biblioteku/>) та «Історія Одещини» (<https://biblioteka.od.ua/istoriya-odeshhyny/>). Основний краєзнавчий контент цифрової бібліотеки – це електронні версії найцінніших друкованих краєзнавчих і місцевих документів. Головним критерієм, а також принципом відбору та надання користувачам доступу до конкретних повних текстів документів з фонду бібліотеки, постає вивчення читацького попиту. Його аналіз доводить, що історико-краєзнавча книга «є одним з основних джерел вивчення місцевої історії, яка завжди користується надзвичайно великою популярністю» [7, с. 37].

Враховуючи те, що інтернет-технології вже активно використовуються в роботі ООУНБ, саме у формуванні краєзнавчої електронної бібліотеки установою зроблено лише перші кроки, тому цей процес ще буде удосконалюватися та вивчатися.

Отже, головною метою всіх бібліотечних інновацій є підвищення рівня бібліотечно-бібліографічної діяльності для максимально повного задоволення інформаційних, освітніх і культурних запитів користувачів. Новітні комп'ютерні технології сьогодні дають можливість зберегти для нащадків безцінний історико-краєзнавчий фонд у форматі оцифрованих видань; відкрити доступ до електронних інформаційних продуктів широкому колу; якомога максимально розкрити його для вивчення науковцям та краєзнавцям. Тому бібліотекам треба бути активними, щоб покращити якість діяльності книгозбірень та презентацію свого іміджу в електронному інформаційному просторі шляхом осучаснення та формування цифрової культури, усвідомленому застосуванню нововведень та стимулюванню активності бібліотечних фахівців.

Список джерел:

1. Авраменко Г. М. Цифрова бібліотека – бібліотека майбутнього / Г. М. Авраменко, О. Ю. Антонюк // *Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Київ, 2 листопада 2017 р. / Нац. історична бібліотека України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв; голова редкол. Алла Віталіївна Скорохватова. – Київ: Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв, 2017. – С. 12–19. – (IV Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька).

2. Амельченко Ю. С.: «Библиотека в моей жизни, или Моя жизнь – это моя библиотека». К 140-летию библиотеки [Електронний ресурс] / Ю. С. Амельченко // *Одеський краєзнавець*. – 2015. – 4 червня. – Режим доступу:

http://kraevedodessa.blogspot.com/2015/06/blog-post_4.html, – Назва з екрану. – [Дата звернення: 13.10.2021].

3. Амельченко Ю. С. Взаємодія ОУНБ ім. М. Грушевського з обласним державним архівом, історико-краєзнавчим музеєм, телебаченням та краєзнавчими осередками у напрямку вивчення та популяризації історії краю / Ю. С. Амельченко // Державна історична бібліотека України: історія, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., приуроч. до 70-річчя заснування Держ. іст. б-ки України, 24-25 верес. 2009 р. / Нац. іст. б-ка України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, Укр. центр культур. дослідж.; редкол.: А. В. Скорохатова, Л. П. Вовк, О. А. Гриценко [та ін.]. – Київ: Арістей, 2009. – С. 102–106.

4. Бібліотека в епоху цифрових технологій / уклад. Н. П. Банкова; відп. за вип. Т. Є. Притуляк. – Вінниця: НТБ ВНТУ, 2017 – 60 с.

5. Вилегжаніна Т. Криза читання як сучасна проблема світового рівня / Т. Вилегжаніна // Бібліотечна планета. – 2011. – № 4. – С. 4–6

6. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство / Н. М. Кушнарєнко. – Київ: Знання, 2007. – 502 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

7. Молчанова С. А. Бібліотечне краєзнавство – нові можливості у вихованні студентської молоді / С. А. Молчанова // Бібліотека в освітньому просторі: інформ. бюл. – Хмельницький: ХНУ, 2016. – № 21: Бібліотечне краєзнавство. – С. 32–41.

**Володимир Захаров,
м. Полтава**

ВТРАЧЕНА БІБЛІОТЕКА ТРОЩИНСЬКИХ: ІСТОРІЯ ТА ЗМІСТ КНИЖКОВИХ ФОНДІВ

Трощинські – козацько-старшинський, згодом – дворянський рід. У ХІХ ст. представники цього роду зосередили у своїх руках значні земельні маєтки, насамперед, у Полтавській та Київських губерніях.

Найбільш відомий із цього роду – Дмитро Прокопович Трощинський (1749-1829 рр.), відомий російський державний діяч, меценат [1, с. 164].

У 1788 р. Д. П. Трощинський купляє у поміщика Максима Петровича Соханського село Кибинці поблизу м. Миргород. З того часу Кибинці стають

родинним гніздом Трощинських. Крім садиби тут виникає театр, бібліотека, а пізніше – домашня церква [2, с. 654-655].

Головним фактором, що дав поштовх для створення бібліотеки, безумовно, є характер Д. П. Трощинського, що з молодості став бібліофілом. Вже з юних літ він пішов іншим шляхом на відміну від свого брата Андрія, який проходив військовий вишкіл на Січі. Дмитро з малих літ проявляв “недюжинные способности и большое влечение к наукам и всему возвышенному и благородному”. Його дядько архієпископ Амфілохій, у ті часи – київський архімандрит, допоміг йому зі вступом у Київську духовну академію [3, с.1 зв.]. Відомі спогади Дмитра Прокоповича про період навчання, коли він, дійшовши до Києва з Яресьок пішки, повинен був цілими днями писати для інших, щоб тільки мати право займатися увечорі в бурсі “при чужой сальной свече” [4, с. 232].

Початок інтенсивного накопичення книжкового фонду бібліотеки можна прив'язати з виникненням родинного архіву Трощинських, що пізніше буде виділений з неї та нині зберігається у двох фондах: Ф.791 Інституту рукопису Російської національної бібліотеки (ІР РНБ, РФ) та Ф.538 з відділу рукописних джерел Інституту російської літератури та мистецтв (ОРИ ІРЛИ, “Пушкінський дім” РФ).

Найстаріший документ в ІР РНБ – це універсал К. Г. Розумовського про утвердження у званні військових товаришів Миргородського полку Прокопа та Мартина Трощинських, датований 1 травня 1752 р. [5, с. І]. Найстаріший документ в ОРИ ІРЛИ це – лист Д. П.Трощинського до матері Марини Трощинської, датований 8 травня 1773 р.[6, с. 4].

Трохи пізніше Д. П. Трощинський починає вести щоденник. За згадкою В. В. Голубцова, він купив у книгопродавця Федорова 23 місяцеслови видавництва Імператорської Академії Наук, за 1794-1828 рр., в яких були власні записи Д. П. Трощинського [7, с. 125]. Те що Д. П. Трощинський для ведення щоденників використовував місяцеслови, що видавалися Імператорською академією наук, підтверджують залишки цих документів [8, с.1-1 зв.]. У бібліотеці Д. П. Трощинського найперший місяцеслов був датовний 1785 р.[9, с. 302].

Найактивніше Трощинський почав збирати книги після переходу на цивільну службу в Петербурзі у 1783 р. Вже після першої відставки у 1806 р., як після другої у 1822 р. Трощинський збагачує бібліотеку шляхом виписування книг та журналів [10, с. 14]. Найбільше поповнення бібліотеки припадало якраз на період 1822-1829 рр. У листуванні з товаришем Логіном Івановичем Голєніщевим-Кутузовим Дмитро

Прокопович майже в кожному листі обговорює нову книгу, читання статей у журналах. Наприклад, у листі за 26 вересня 1822 р.: *Я теперь более занимаюсь чтением книг. Недавно прислали мне новое издание старых стихотворений нашего поэта гр. Хвостова* [11, с. 73].

Вважається що в Петербурзі, а потім у Кишинях Д. П. Трощинський мав спеціального палітурника, який працював для нього, інколи займаючись сторонніми замовленнями. Книги з бібліотеки або спеціально зшиті збірки мали суцільну шкряну палітурку з тисненням на корінцях і ініціалами “Д. Т.” [10, с. 26].

Поповнення бібліотеки стимулював домашній театр Трощинського, для якого потрібні були тексти п'єс. Так, відома рукописна афіша домашнього спектаклю “Говорун” та “Воздушные замки” Миколи Івановича Хмельницького на 27 жовтня 1821 року. Ролі грали: М. І. Гоголь, І. В. Капніст, А. В. Капніст, С. В. Капніст, П. І. Хілкова та інші [12, с. 60]. Збірка п'єс цього автора зберігалася в бібліотеці Д. П. Трощинського [9, с. 226].

В ці часи в бібліотеку Трощинського також потрапляли різні рукописи, які часто дарувалися йому. Сюди можна віднести різні оди та вірші на честь Дмитра Прокоповича [9, с. 290], або українська комедія, написана Василем Опанасовичем Гоголем-Яновським для театру Д. П. Трощинського: “Простак или хитрость женщины, перехитренной солдатом” [9, с. 297].

Гоголі-Яновській, родичі Трощинських, не тільки дарували книгу в бібліотеку Трощинського, але й часто користувалися її книгами, про що згадує Марія Іванівна Гоголь в спогадах: *“Книгами мы пользовались из библиотеки Трощинского...”* [13, с. 260].

В бібліотеці був власний каталог. Так, по ньому Марія Іванівна шукала п'єси для домашнього театру Трощинських. Про це свідчить її лист, до Ольги Дмитрівни Трощинської, яка з нею часто грала в театрі, відправлений з Кишинь 25 січня 1823 р.: *Означенных тобою милой другъ сестрица книг въ библиотеке неотыскали; въ каталоге нигде нетъ. Порученность твою къ Дмитрію Прокофьевичу я исполнила, онъ былъ очень доволенъ. Кулисы должны быть превезены на сих дняхъ потому что за ними послалъ Ва. Афа. еще на прошлой недели изъ Яресекъ* [14, с. 44].

М. І. Гоголь, під час частих перебувань у Кишинях, до смерті свого чоловіка 31 березня 1825 р., виконувала роль “бібліотекаря” цієї бібліотеки, шукаючи і видаючи книги за бажанням родичів. Так, у листі до Андрія Андрійовича Трощинського від 22 січня 1823 р. вона пише: *Выбор для тебя книгъ мой милой другъ есть дело для меня*

трудное ибо достоинства авторовъ мне мало известны теже книги которыя я читала многие тобою уже читанны – и такъ я посылаю тебе 4 книгъ на удачу изъ коихъ 2 под названием Природа и Любовь только мне известны и кажутся довольно занимательны [14, с. 49].

Любив читати книги з цієї бібліотеки й Микола Васильович Гоголь. В його листі до батьків 13 червня 1824 р. з Ніжина написано: *“Еще сделайте милость, пришлите нам на дорогу для разогнания скуки долго оставаться на постоянных дворах, несколько книг из Кибинец; будьте уверены, что мы их привезем такими, какими они будут нам врученны. Но вместо повестей пришлите вы нам книгу под заглавием: Собрание образцовых сочинений в стихах, с портретами авторов в шести томах, за что мы будем очень благодарны”*[15, с. 14].

Саме для цієї бібліотеки Микола Васильович надіслав свою першу книгу – *“Вечера на хуторе близ Диканьки”*. Марія Іванівна в листі до О. Д. Трощинської згадує про це в листі від 20 жовтня 1831 р. з Василівки: *“Книгу сына моего присемъ посылаю, и прошу васъ при случае когда будете посылать въ Кибинцы прислать мне, здесь все просятъ ее прочесть”*[14, с. 133]. Надалі твори Миколи Гоголя поповнювали фонд бібліотеки: рукопис *“Размышления о божественной литургии”*(1828 р.) [9, с. 35], *“Арабески”*(1835 р.), *“Миргород”*(1835 р.) [9, с. 237].

Книги з цієї бібліотеки використовувалися не тільки письменником, а й для освіти його сестер. Так М. І. Гоголь 28-го січня 1827 р. пише з Яновщини до А. А. Трощинського: *“Как мне жаль что будучи у Кибинцах не спросила у тебя французскихъ книгъ. Андрей Андреевич обещал дать при случае. Пресли мне мой ангелъ уложитъ въ ящикъ или корзинку соломяную и положитъ туда свое письмо припишетъ”*[14, с. 93-94]. У наступному листі, відправленому 7 лютого вже з Яресьок М. І. Гоголь дякує: *“Много благодарна тебе мой сердечной друг за книги, я напишу къ Маше моей что бы скорее ихъ возвратила и доставлю к тебе”*[14, с. 95].

Згідно з заповітом Д. П. Трощинського від 14 жовтня 1825 р., пункту 6, бібліотека перейшла у власність його племінника Андрія Андрійовича Трощинського (1774-1852 рр.): *“...изъ числа движимого имения моего к разделу неудобного и онымъ цену достоинства своего теряющего мой кабинетъ или собрание медалей и монет золотых, серебрянныхъ и медных, также физический кабинет, библиотеку и весь домашний мой архивъ отдаю по кончине моей въ вечную собственность старшему племяннику моему Андрею Андреевичу Трощинскому...”*[16, с. 5].

Вже після смерті Д. П. Трощинського село Кибинці поступово втрачає першочергову роль резиденції. Новою резиденцією Трощинських стає містечко Кагарлик Київської губернії. Пізніше, бл. 1833 р., А. А. Трощинським було відділено від бібліотеки частину документів з родинних архівів Трощинських, Дибичів, Сакенів, Вітгенштейнів а саму бібліотеку перенесено у містечко Кагарлик [17, с. 240].

А. А. Трощинський поповнював бібліотеку, що йому дісталася в спадок. Це можна помітити по нових надходженнях. Це твори М. В.Гоголя, Жорж Санд та ін. літераторів [9, с. 227-276], а також нові журнали та газети [9, с. 329-240].

Від Андрія Андрійовича бібліотека перейшла його сину Дмитрію (нар.1831 р.). Як зазначає його невідомий біограф, Д. А. Трощинський отримав у спадок від батька *“русскую библиотеку в 12 тыс.томов и небольшую, но отборную французскую библиотеку матери”* [18, с. 11 зв.]. Тобто, бібліотека Трощинських поповнилася книгами з бібліотеки Кудрявцевих, до роду яких відносилася Ольга Дмитрівна Трощинська. Це пояснює наявність в бібліотеці великої кількості книг французською мовою [10, с. 17].

Вже при продажі сином Андрія Андрійовича, Дмитрієм Трощинським з бібліотеки було відділено залишки родинного архіву Трощинського (листування) та родинний архів Воронцових [18, с. 2].

При банкрутстві Дмитра Андрійовича були спроби врятувати унікальний бібліотечний спадок, що залишився від Дмитра Прокоповича нащадку. Так, попечитель Московського навчального округу, Микола Васильович Ісаков, клопотав про передачу унікальної бібліотеки поміщика до публічної бібліотеки в Москві. Подібним чином він врятував бібліотеку князя М. П. Румянцева. Але цей задум здійснити не вдалося [19, с. 1-7].

Бібліотека Д. П. Трощинського була куплена київським книгопродавцем Є. Я. Федоровим [7, с. 125].

Федоров, перед тим як розпродати бібліотеку, склав та видав її детальний каталог у 1874 р. Ми не можемо сказати, чи користувався він каталогом, що був у цій бібліотеці, чи складав його по-новому. Але цей каталог є єдиним свідченням вмісту цієї бібліотеки.

На жаль, бібліотека була розпродана по частинах. Про це говорить примірник “Каталога”, що зберігається у РНБ РФ. Це фактично “робочий” каталог Федорова, в якому олівцем проставлені ціни, а деякі твори викреслені, оскільки, вірогідно, були продані [20, с. 1-340].

Каталог містить 340 сторінок списків, текст на яких надрукований лише на лицевій стороні. Весь бібліотечний фонд поділений на 14 розділів, за жанром та тематикою книг. Деякі розділи поділені на підрозділи. Останній номер списку 4538. На сторінках 341-343 розміщений зміст, на двох останніх без нумерації реклама – список книг, що продаються в книжковому магазині Є. Я. Федорова у м. Київ [9, с. 345].

Аналізуючи каталог, можна помітити, що велика кількість книг в бібліотеці – релігійної тематики. В розділі I. “Богословие” – друковані книги та рукописи, що відносилися не тільки до християнства (православ’я, католицизму та протестантизму), але, навіть, до ісламу та буддизму – всього 482 одиниці, серед яких найстарішою є біблія 1663 р., друкована у Москві [9, с. 1-38].

Серед цих книг є “модні” на той час, в яких поширювалося масонство, книги містичної тематики. Так, в бібліотеці є творіння Корнелія Агріппи [9, с. 32], Карла Эккартсгаузена [9, с. 34]. Про походження подібних книг розповідає листування Д. П. Трощинського з масоном І. Р. Мартосом у 1822 р.: *“С благодарностью получил я рукописные книги, от вас доставленные и они то занимают меня теперь вседневно; но признаюсь вам чистосердечно, без предуведомления вашего, с толикою твердостью и основательностью опровергающего ложные умствования сочинителя”*. Як бачимо, колишній міністр не був прихильником такої літератури [10, с. 10]. В цьому відділі також присутні рукописи Г. Сковороди, погляди якого, напевне, найбільш підходили до традиційних православних поглядів Д. П. Трощинського [9, с. 36].

Наступний розділ каталогу присвячений філософії та педагогіці. Він також містить твори для дітей – всього 293 од. Серед рукописів слід звернути увагу на рукописи Конділяка, Бімонта [9, с. 33-59].

Розділ III. “Правоведение и политические науки” для Д. П. Трощинського був фаховим. Розпочинається він з “Актив благородного лицарства та земства курландского та семигальського”(1795 р.) шведською мовою та закінчується “Рассуждением о деньгах”(1810 р.) Якоба Людвіга. Серед рукописів є грамоти та накази з 1705 по 1756 рр., звіт міністра комерції за 1805-1809 рр., “учреждение та устав на татарском языке” – всього 328 од. [9, с. 60-82].

Наступний розділ був присвячений історії та поділявся відповідно на вітчизняний та зарубіжний розділи. Вражає тут наявність рукописів з історії козацької України: “Книга статей с гетьманами и со всеми Малороссии странами...” та “Решительные пункты в Маллоросии и Харьковской губернии за гетьмана

Апостола”, а також великої кількості рукописів, що присвячені історії Наполеонівських війн, до яких Д. П. Трощинський, як державний діяч, предводитель полтавського дворянства та організатор місцевого ополчення, мав відношення.

Вважається, що з книг цього розділу М. В. Гоголь складав свою “Подручную Энциклопедию”, в яку вписував факти з української історії та культури, які пізніше використав для своїх творів. Можливо, саме на основі книг бібліотеки Трощинського М. В. Гоголь мріяв написати “Історію Малоросії” [10, с. 29].

Це один з найбільших розділів в каталозі, що мав 703 од. [9, с. 83-127].

Як відділ політичної літератури та історії, важливий для міністра юстиції та наділів, був розділ, пов’язаний з географією, етнографією, топографією, подорожами. В ньому наявні описи губерній та намісництв Росії, географічні мапи, описи подорожей Белла, відкриття Антарктики Беллінсгаузенем та Лазарєвим, праці Крузенштерна та Кука та ін. – всього 226 од. [9, с. 128-144].

Розділ VI. “Математические, военные и морские науки” містить праці з математики, алгебри, геометрії, тригонометрії, математичного аналізу, геодезії, архітектури, інженерної справи, фортифікації, артилерії, піротехніки, тактики та стратегії, морської справи, астрономії, фізики, механіки. В розділі міститься багато дипломних робіт, академічних праць – всього 182 од. [9, с. 146-157].

Тісно з цим розділом пов’язаний розділ VII “Естественные науки”, що містить праці з ботаніки, зоології, мінералогії та хімії. З іноземних праць найціннішою є першовидання А. Лавуазьє “*Traite elementaire de chimie*”(1793 р.), в якому вчений довів вміст кисню в повітрі, а також Палассова “*Flora Rossica*”. В розділі – 102 од.[9,с.158-164].

Розділ VIII. “Медицина” містить книги та трактати, що описують як історію медицини, так і стан медицини та ветеринарії того часу. Тут є праці про магнетизм та гальванізм, фармацевтику, лікування мінеральними водами. Рецепти, надані в книгах цієї бібліотеки, а особливо по лікуванню овець, були переписані в домострой Гоголів-Яновських [21, с. 115-119]. В розділі 128 од.[9, с. 165-172].

Також, можливо, в рецепти “Домострою” потрапили записи з праць наступного розділу каталогу, що присвячений домашньому господарству: “Технология и сельское хозяйство”. Тут наявні книги по винокурінню, одному з занять в економії Трощинських. Всього в розділі 66 од.[9, с. 173-178].

Розділ X. “Искусства” містить список книг, присвячених танцям, музиці, грі в шахи, картковим іграм, фокусам, а також по фізіогномії, хіромантії й т. ін. Всього в розділі 41 одиниця [9, с. 179-182].

В бібліотеці був невеликий відділ “Языкознание” в якому зберігалися словники, підручники з іноземних мов (французька, німецька, англійська, латинь). Джерел було всього 25 одиниць [9, с.183-185].

Найбільшим розділом як каталогу, так і бібліотеки був розділ XII. “Словесность”, що охоплював праці як з теорії літератури, так і саму художню літературу. Розділ ділився на підрозділи:

1. История и теория словесности. Критика. Полемика. Эстетика. Правила красноречия. Він містив праці про правила ораторського мистецтва, складання віршів, наукові праці В. Капніста, В. Каразіна – всього 54 од.[9, с.186-190].

2. Альманахи. Сборники. Собрания сочинений. Письма. Речи. Похвальные слова – один із найцікавіших розділів, оскільки містив так звані “Собрания”.

В ті часи було прийнято зшивати разом малі твори різних авторів в один збірник. У бібліотеці Трощинського, згідно з каталогом, були збірки віршів, п'єс, речей, од. Так, наприклад, за номером 2796 значиться “Собрание сочинений в прозах и стихах”. У ньому зшито аж 50 одиниць: “1) Коцебу – Бог реки Немана и Наполеонъ. Комическое представление. Пер. с нем. В.К.С.-ПБ.1813. 2) Висковатова Степана – Время. Ода сочиненная по случаю торжества России на вступление Александра I в Парижъ.С.-ПБ.1814.” і т. ін. [9, с. 202-204]. Багато одиниць в таких збірках часто є рукописними, містяться оди та вірші, присвячені самому Д. П. Трощинському.

Такі збірки дозволяли дрібним творінням зберегтися до нашого часу. Заслуга книгопродавця Є. Я. Федорова, в тому, що при складанні каталогу він детально описав кожний твір, вміщений в такий збірник, вказавши авторів, місце та рік видання.

В підрозділі наявні 212 одиниць, половина з яких є саме збірками [9, с. 190-208].

3. Произведения пиитические. Поезия драматическая. Собрание сочинений. Комедии, оперы, трагедии, драмы, водевили и проч. Смесь – один з важливих розділів, оскільки стосується домашнього театру Трощинського в Кибинцях. Саме з нього бралися сценарії. Назви п'єс дублювалися з книгами з цього розділу. Так, в листі до Л. І. Голеніщева-Кутузова від 26 листопада 1824 р. Дмитро Прокопович пише: “Вечером, по распоряжению моей Пашеньки, искреннего друга вашей любашеньки, открылся в первый раз нынешней осенью домашний мой театр, на котором прекрасное действовали благородные любители в двух пьесах. Одна состояла в комедии Притворная неверность. Другая в известной национальной комической опере Мельник” [22, с. 62].

Саме з комічної опери “Мельник” А. Аблесимова починається цей підрозділ каталогу. Всього він містить 255 од. [9, с. 208-226].

4. Беллетристика. Романи, повести и сказки – розділ прози, якою зачитувався М. Гоголь. У ньому є творіння англійської готики, яка могла вплинути на молодого письменника. Так, за номерами 3764-3785 йдуть твори однієї з основоположниць цього жанру Анн Радкліф [9, с. 265-266], про які в листі від 10 травня 1819 р. згадує М. І. Гоголь-Яновська [14, с. 17 зв.].

Всього в підрозділі 873 од., найбільша кількість в всьому каталозі [9, с. 227-276].

5. Произведения пиитические: собрания сочинений; поэзия эпическая, лирическая, дидактическая и описательная. Поэмы, оды, песни, сатиры и проч. Басни сказки в стихахъ. У каталозі розміщена поезія, разом з тим, “сборники”, про які розповідалося раніше. В підрозділі 266 од. [9, с. 227-296].

6. Рукописи. Серед 10 рукописів наявна комедія “Горе от ума” О. С. Грибоедова, драма М. Ільїна “Великодушие”, комедія В. О. Гоголя-Яновського “Простак” [9, с. 297].

7. Сочинения на иностранных языках містять в основному твори французською мовою, різні альманахи, твори Кандіда, Шиллера, Голдоні. В підрозділі наявна 51 одиниця [9, с. 297-300].

Наступним розділом каталогу є XIII – так звана “Смесь”, куди включені різножанрові твори: довідники, календарі, місяцеслови, енциклопедії як вітчизняні, так й зарубіжні. Також сюди входять вже відомі нам “сборники” за назвою: “Сочинения, относящиеся к разным отделам, но переплетенные вместе”. Всього в збірці – 104 од., включаючи збірники [9, с. 301-328].

Останній розділ каталогу – XIV-й, має назву “Перводическѣт изданѣз. Журналы и газеты”. В ньому наявні періодичні видання, разом з тими, що видавалися в Малоросії: “Украинский журнал, на 1824-1825 гг.”, “Украинский Вестник, на 1816-1819 гг.”. Журнали та газети з цього відділу часто брали почитати батьки М. В. Гоголя, про що говорить М. І. Гоголь-Яновська в листі до А. А. Трощинського від 10 липня 1819 р. [14, с. 19 об.]. Зазвичай, це були журнали по господарству. Так, в “Домострої Гоголів-Яновських” рецепти ліків проти набряку горла та при головному болю [21, с. 106] переписані з “Журналу общепользних сведений”, що значиться в каталозі під номером 4433 [9, с. 332].

Також наявні журнали французською мовою.

Всього в розділі 158 од. [9, с. 329-340].

Як ми бачимо з каталогу, бібліотека Трощинських була унікальним зібранням книг та рукописів, деякі з яких сягали II половини XVI ст., а основна маса – XVIII – I половини XIX ст. Більшість книг з цієї бібліотеки були рідкістю, багато з них не дійшли до нас.

Список джерел:

1. Томазов В. В. Трощинські // Енциклопедія історії України: у 10 т./ редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2013. – Т. 10: Т–Я. – С. 164. – 784 с.
2. Русская старина. – 1882.– Т.VI.
3. Лопаткая София Цезарьевна. Заметка о роде Трощинских и генеалогия Трощинских. 1816 год. Из собрания «Русской Старины». ОРИ ИРЛИ. Ф.538. Оп.1. Д.131.
4. Воспоминания и рассказы деятелей тайных обществ 1820-х годов. Издательство политкаторжан. – М., 1931.
5. Опись Ф.791 ИР РНБ. Трощинские.
6. Опись Ф.538 ОРИ ИРЛИ. Архив Трощинского Д. П. (“Из собрания Русской старины”).
7. Къ биографіи графа П.В.Заводовского. Заметки // Русский архив. – ,1887. – № 1
8. Трощинский Дмитрий Прокофьевич. Его дневные заметки. 1811/1812 год. ОРИ ИРЛИ. Ф.538. Оп.1. Д.1.
9. Каталогъ Антикварной библиотеки книгопродавца Е.Я.Федорова приобретенной после бывшего министра Д. П. Трощинского. – Киев: Въ типографіи Е. Я.Федорова, 1874.
10. Юрий Лабынцев, Лариса Щавинская. Книжный мир гоголевских Кибинцев. Публикация отдела истории украинской книги. – М., 2012.
11. Трощинский Дмитрий Прокофьевич. Письма (50) Логгину Ивановичу Голенищеву-Кутузову. Кибинцы. 4 янв.-27 дек. 1822 г. ИР РНБ Ф. 791. Оп.1. Д.25.
12. Трощинский Дмитрий Прокофьевич. Письма (67) Логгину Ивановичу Голенищеву-Кутузову. Москва, Курск, Кибенцы, Яреськи. 3 янв. – 28 дек. 1821 г. ИР РНБ Ф. 791. Оп.1. Д.24.
13. “Из воспоминаний матери Гоголя” // Современник. – 1913. – № 4.
14. Гоголь-Яновская Мария Ивановна. Письма (73) ее к Трощинским Андрею Андреевичу и Ольге Дмитриевне. 1815-1839 гг. ОРИ ИРЛИ. Ф.538. Оп. 1. Д. 66.

15. *Сочинения и письма Н. В. Гоголя. Изд. П. А. Кулиша. Т.V. 1857.*
16. *Духовное завещание Трощинского Дмитрия Прокофьевича. 14 октября 1825 г. (С экономич. характеристикой имений в Кагарлицком старостве, Липовець, Шубовке, Кибинец и т.д.) Копия конца XIX ст. 10 л. Арх. Камянецкого. ІР НБУВ. Ф. 71. Спр.45.*
17. *Русская старина. Том LXXIV. 1892. Випуск. 4-6. Изд.В. С. Балашева. СПб.1892.*
18. *Лопатская София Цезариевна. Собрания мелких сведений и анекдотов о Трощинских. Б\д. Из собрания «Русской Старины». ОРИ ИРЛИ. Ф.538. Оп.1. Д.130.*
19. *Відомості про продаж поміщиком Трощинським маєтку у Кагарлицькому ключі поміщикам Мясниковим за 13000 рублів. Зі справи про прохання попечителя Московського навчального округу про передання бібліотеки поміщика Трощинського до публічної бібліотеки у Москві. ЦДІАК України. Ф.486. Оп.5. Спр.746.*
20. *Каталог Антикварной библиотеки книгопродавца Е. Я. Федорова, приобретенной после бывшего министра Д. П. Трощинского. – Киев: В типографии Е. Я. Федорова, 1874. – [2], 343 с.; 22 см. РГБ. МК МК Справ Н II 2/8. 2268.*
21. *Домашний домострой Гоголей-Яновских. ОР ГИМ.Ф.446.Д.41.*
22. *Трощинский Дмитрий Прокофьевич. Письма (49) Логгину Ивановичу Голенищеву-Кутузову. Кибенцы. Яреськи. 2 янв.-31 дек.1824 г. ІР РНБ Ф. 791. Оп.1. Д.27.*

**Леся Іванченко,
м. Київ**

СЕЛО ДУБОВИЧІ: КРАЄЗНАВЧА ВІЗІЯ ДЛЯ СУЧАСНОЇ «ІСТОРІЇ МІСТ І СІЛ УКРАЇНИ. СУМСЬКА ОБЛАСТЬ»

Краєзнавчі читання на вшанування пам'яті літописця й патріарха українського краєзнавства, академіка Петра Тимофійовича Тронька (1915–2011 рр.) назвою повідомляють, що дане зібрання має за мету продовження його ідеї. Свого часу, за ініціативи, підтримки та безпосередньої участі невтомного трудівника на ниві збереження і передання історико-культурної спадщини, було реалізовано цілу низку наукових, культурних, освітніх, просвітницьких проєктів. Серед іншого – 26-

томне енциклопедичне видання «Історія міст і сіл УРСР», що вийшло друком у 1973 році, яке до сьогодні є унікальним у своєму масштабі.

Анотація: «29 травня 1962 року була підписана постанова ЦК КПУ № 16/18–3 «Про видання «Історії міст і сіл Української РСР». Це перша фундаментальна історична праця, кожний том якої висвітлював історію населених пунктів окремих областей України, а їх на той час налічувалося майже 40 тисяч. Важливе місце у збиранні матеріалів для написання нарисів про міста і села належить обласним державним архівам, музеям, краєзнавчим науково-дослідним установам. Неабияку роль у цьому зіграли і наукові бібліотеки. Очолювала цю роботу Державна історична бібліотека України (нині – Національна історична бібліотека України), яка спільно з Інститутом історії АН України розробила методичні рекомендації щодо організації роботи обласних бібліотек з надання допомоги авторам «Історії міст і сіл Української РСР» [1].

Тоді при написанні краєзнавчих довідок науковці, краєзнавці, укладачі намагались надати історичний матеріал максимально «заганяючи його в рамки» тодішньої державної ідеології. Через майже двадцять років – у 1992 р., Петро Тимофійович висловився про перевидання енциклопедії з оновленою інформацією. Пройшло майже тридцять років з того часу. І перед нами, сьогоднішніми продовжувачами його справи, стоїть завдання здійснити це.

Карабут Ф. П.

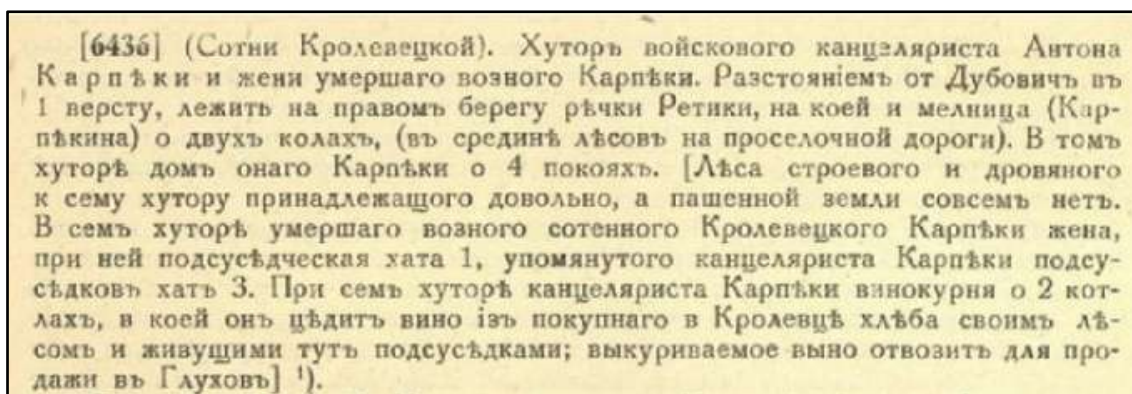
«Село Дубовичі розташоване на річці Ретику (притока Реті), за 18 км від районного центру (Кролевець), за 18 км від залізничної станції Терещенська...» [2, с. 335]. Так починається історичний нарис в енциклопедії 1973 року в томі «Сумська область», укладений краєзнавцем села, вчителем Федосом Пилиповичем Карабутом (1915–2003 рр.). Топографічний опис можна розширити – розкинулось серед лісів, між двома магістралями – М-02 та Т-1907, ... до однієї із гетьманських столиць України, древнього міста Глухів – 23 км.

Через зазначені причини, дорядянський період історії Дубович описано скупо, спотворено. На сьогодні нам доступно набагато більше відомостей про село та його жителів, зафіксованих в довідково-статистичній, історичній літературі, періодиці XVIII – початку XX ст. [3]. Є окремі видання про село того періоду [4]. Є доступ до архівних джерел, відомості з яких розкривають нам нові сторінки з історії. Врешті, є

той пласт матеріалу – книг, часописів, архівних джерел за ХХ ст., де містяться різноманітні повідомлення про Дубовичі [5]. Отже, є потреба додати цей матеріал, а радше, – оновити, надати більш розширену інформацію, ніж у згаданій книзі «Історія міст і сіл...».

Як зазначає академік В. Вергунов, історія складається з біографій і подій. Про деякі дубовицькі події й імена йдеться тут.

У середині ХVІІІ ст. у Дубовичах проживали відомі представники козацької старшини – полковий осавул Карпека, канцелярист Федір Уманець, військовий товариш Семен Філонович, полковий суддя Д(з)івович [6, с. 303–322]. Нащадки декотрих проживали в селі в ХХ ст. У селі й до сьогодні є вулиця (місцевість) Карпівка, Філонівка [7, с. 363]. Були представники й інших станів, жителі, які долучались до націєтворчих і державотворчих процесів, залишили свій внесок в історії в різних сферах життя – релігії, культурі, мистецтві, науці, спорті etc.

[6436] (Сотни Кролевецкой). Хуторъ войскового канцеляриста Антона Карпѣки и жени умершаго возного Карпѣки. Разстояніемъ от Дубовичъ въ 1 версту, лежитъ на правомъ берегу рѣчки Ретки, на коей и мельница (Карпѣкина) о двухъ колахъ, (въ срединѣ лѣсовъ на проселочной дороги). В томъ хуторѣ домъ онаго Карпѣки о 4 покояхъ. [Лѣса строевого и дровяного к сему хутору принадлежащаго довольно, а пашенной земли совсемъ нѣтъ. В семъ хуторѣ умершаго возного сотенного Кролевецкаго Карпѣки жена, при ней подсушѣдческая хата 1, упомянутого канцеляриста Карпѣки подсушѣдковъ хатъ 3. При семъ хуторѣ канцеляриста Карпѣки винокурня о 2 котлахъ, в коей онъ цѣдитъ вино изъ покупнаго в Кролевецѣ хлѣба своимъ лѣсомъ и живущими тутъ подсушѣдками; выкуриваемое вино отвозить для продажи въ Глуховъ] ¹⁾.

Опис Новгород-Сіверського намісництва. - К., 1931. - С. 363.

Наприклад, Олександр Данилович Карпека (50) (1894–1918 рр.) – авіаконструктор, член Київського товариства повітроплавання. Упродовж 1910–1913 рр. на його замовлення в майстерні І. І. Сікорського було побудовано 4 літаки. Його сестра – Анна Данилівна Артоболевська (Карпека) (1905–1988 рр.) – відома піаністка, викладач, одна з ключових постатей методики освіти фортепіанної школи, заслужена вчителька. Її збірка «Перша зустріч з музикою» (1985 р.) – фаворитна книга школярів-початківців.

На хуторі Карпівка проживали брати Уманці – юрист Сергій Сергійович та художник Микола Сергійович [8, с. 277].

Уманець Микола
Сергійович, 60 р., укр.,
художник, помер 12.07.1933
від старості

Національна книга Автопортрет печатка-кліше М. С. Уманця
пам'яті.. 2008. - С. 277.

Вулиця Філонівка простяглась під лісом понад річкою Ретик. За переказами старожилів, колись по ній стояло 4 млини. Описи подій, згадки про людей залишив у мемуарах самобутній письменник Грицько Сірик (1918–2002 рр.). Мешканка цієї вулиці Софія Василівна Філонович була його першою вчителькою.

Довідка: Вчителька Білогривської школи, що й була моєю першою вчителькою, Софія Василівна, знаю напевно, що була родом з села Дубовичі, але її прізвища не пам'ятаю. Чи була вона якась дальша родичка батька,

Грицько Сірик. Під сонцем обездолених. Ч. 2. С. 151.

ФІЛОНОВИЧ Софія Василівна, 1896 р.н., м. Ічня однойменного району Чернігівської області, проживала в с. Дубовичі, українка, освіта початкова, домогосподарка. Арешт 1.10.1937. Особливою нарадою при НКВС СРСР 21.02.1938 за контрреволюційну діяльність ув'язнена на 10 років у ВТТ. Спеціальним судом Карагандинсь-

Реабілітовані історією. Кн. 2, С. 256.

1. Из справки Дубовицкого С/Исполкома от 5/X-37 г. видно, что ФИЛОНОВИЧ С.В. является дочерью помещика бывшего станового пристава. Отец имел в с. Дубовичи свою дачу и водяную мельницу, ее брат

Іванущенко С.Г. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т.1.- Суми, 2010.

У метричній книзі Різдво-Богородицької церкви села Дубовичі за 1795 р.. зроблено запис про шлюб Пелагеї – доньки полкового судді Олексія Даниловича Д(з)івовича [9]. Його рідний брат – Семен Данилович Д(з)івович – письменник, перекладач Генеральної військової канцелярії, архіваріус, автор політичного памфлету «Розмова Великої Росії з Малою Росією», опублікованого в Глухові у 1762 році [10, с. 182].

Київська старовина. – 1882. – Т. I, - С. 325–365.

Побіжно повідомляємо ще деякі відомості: в середині XIX ст. Дубовичі мали статус містечка, проводилось три ярмарки, працювала низка дрібних підприємств, на цукровому заводі проводились наукові дослідження [11], функціонували освітні заклади, бібліотеки, соціальні установи, око милували архітектурними витворами трьох церков тощо.

Сьогодні відкрито публічний доступ до архівних документів, соціальні мережі та інтернет-ресурси дозволяють віртуально мандрувати бібліотеками, читати, вишукувати інформацію про історію села. Потік нових повідомлень не меншає.

Бурхливе ХХ ст. мало й гарні події, здобутки, про які записано в періодиці, книгах. За цей період маємо цілий сонм осіб, які виборювали шлях нашої державності, щоденно несли свій громадський обов'язок в той чи інший спосіб. Серед них – релігійні діячі, діячі мистецтв etc. Наприклад: в Дубовичах була парафія Української автокефальної православної церкви; село відвідував митрополит Василь Липківський; в селі проживав і працював самоук-конструктор Данило Йосипович Мажуга (1885–1962 рр.); хором гуртом у 1920-х керував Василь Тимофійович Бізєв (1898-1982 рр.) – в подальшому актор театру, кіно; село відоме подіями, що відбувались у Другу світову війну; має свої спортивні традиції і т.ін.

Сьогодні є краєзнавці, науковці й пересічні громадяни, небайдужі до історії рідного краю, які мають гарне захоплення – вчити й досліджувати історію України, цікавитись і складати історію своєї родини, свого краю. Ці люди відкривають несправедливо забуті імена, оприлюднюють інформацію, вводять до наукового обігу нові джерела, архівні документи, популяризують історію України. Це – Геннадій Крикливий, Андрій Степанок, Олександр Оболонський та ін. Маємо гарну молодь – підростаюче покоління вже має свої напрацювання у процесі відновлення історії рідного краю, збереження історико-культурної спадщини, передання традицій тощо.

Можемо ствердно сказати, що когорта дослідників науковців і краєзнавців у різних регіонах і населених пунктах України має подібних людей і може пишатись такими здобутками.

Як зазначалось, Національна історична бібліотека України була серед очільників енциклопедичного видання «Історія міст і сіл України». На сьогодні там працюють фахівці високої кваліфікації, які можуть сприяти, підтримати і продовжити справу Петра Тимофійовича Тронька.

Список джерел:

1. *Історія міст і сіл. Сумська область. Анотація до книги з «Електронна бібліотека «Україніка»»* <http://resource.history.org.ua/item/0013542>

2. *Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голов. редкол.: П. Т. Тронько (голова) [та ін.] ; Ін-т історії АН УРСР. Київ : Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1967 – 1974. Сумська область / АН УРСР; редкол. тому: І. Я. Макухін (голова) [та ін.]. 1973. - 693, [1] с., [22] с. фот. : іл. С. 335–341.*

3. *Марков М. Е. О городах и селениях в Черниговской губернии упоминаемых, в Несторовской летописи, как они следуют в ней по порядку годов / М. Е. Марков. - Чернигов, 1814. – 60 с.; Черниговские епархиальные известия. Чернигов, губ. тип. 1861–1911 гг. ; Памятная книжка Черниговской губернии / изд. Чернигов. губ. стат. ком. Чернигов: Печ. в тип. губ. и Ильин. монастыря, 1862. - [563] с. разд. паг.: табл. 568 с. ; Журналы Глуховскаго уезднаго земскаго собрания 1868 г. Печатано въ губернской типографии 1868 г. - 89 с. ; Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Кн. 7. - Чернигов.: Чернигов. губ. тип., 1873. – 439 с; Газета «Неделя». - 1880. - № 48. - С. 1580–1581.; Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 2. Warszawa : nakł. Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego, 1880–1914. Warszawa: Druk «WIEKU», Nowy-Swiat Nr. 59. - 1881. - С. 199–200. http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_II/ ;*

Литвинова П. Я. Еще о старинных трактах и дорогах въ Южной России / П. Я. Литвинова // Киевская старина. – 1883. – № 3. – С. 682-683; Земский сборникъ Черниговской губернии, 1900. Январь. – Черниговъ, 1900. Тип. Губ. Земства, 1901. [4], 16, [14], 9, [4] с. : табл.; Памятная книжка Киевского учебного округа на 1901 год. Часть IV. Черниговская губерния / К.: Типо-литогр. т-ва И. Н. Кушнерев, 1901. XII, 251 с.; Труды Черниговской ученой архивной комиссии / Черниговская ученая архивная комиссия; под ред. Модзалевского. Чернигов, 1898–1915. Загл. трудов за 1897–1898 гг.: Труды Черниг. губ. уч. архивн. комисс; Вып.1 издан без указ. ред. Вып. 9: Материалы по истории освобождения крестьян / под ред. В. Л. Модзалевского. 1912. [4], 411, VI с., [9] л. портр. : табл.

4. Павлович П. Дубовичи. Имение Варвары Васильевны Кочубей, Глуховского уезда Черниговской губернии П. Павлович. - К.: Тип. Кульженко, 1903. - 145 с.

5. Ладонищев Г. Спортивный праздник в Дубовичах / Г. Ладонищев. – Москва: Физкультура и спорт, 1950. - 36 с.; Генеральный опис Лівобережної України 1765–1769 : показчик населених пунктів / Центр. держ. іст. архів УРСР; ред. І. Л. Бутич /; уклад. Л. А. Попова, К. Г. Ревнивцева. - Київ: Друк. МВС України, 1959. - 184 с.; Сірик Грицько. Під сонцем обездолених. Ч. 1. Торонто, Онтаріо, Канада, 1982. - 234 с.; Сірик Грицько. Кінь буланій — то мій брат. - Київ, «Українська книга», 1999. - 160 с.; Реабілітовані історією. Сумська область. У трьох книгах. Книга перша. - Суми. Вид.-вир. підпр. «Мрія-1» ТОВ, 2005. - 756 с. ; Сотник О. Репресії проти церкви на Сумщині (1918–1988 рр.). Вип. I. / О. Сотник; Державний архів Сумської області. -Суми: Собор, 2005. ; Сотник О. М. Репресії проти церкви на Сумщині (1918–1988). Вип. II / О. М. Сотник. - Суми, Вид. МакДен», 2007. - 124 с. ; Іванущенко Г. М. Українське відродження 1917–1920 рр. на Сумщині: Т. 1 / Г. М. Іванущенко. - Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. - 280 с.: іл. ; Іванущенко Г. М. Повстанський рух 20-х — 30-х рр. XX ст. на Сумщині: Т. 1 / Г. М. Іванущенко. - Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. - 340 с.: іл. ; Гурба В. Г. Дубовичі: історико-краєзнавчий нарис В. Г. Гурба. - К. : Бізнесполіграф, 2012. - 279 с. : фотогр. + 4 с. дод.; Реабілітовані історією : Сумська область : у двадцяти семи томах : у трьох книгах : книга друга / упоряд.: О.Г. Бажан та ін.; біограф. дов.: О. І. Гончаров та ін. - Суми : вид.-вироб. підп. «Мрія-1», 2013. - 756 с. : іл.; Якименко О. І., М. Б. Противень. Українознавство: навчально-методичний посібник. - Малин-Житомир: ПП «Рута», 2013, - 163 с.; Реабілітовані історією. Сумська область. У трьох книгах. Кн. третя. Ч. 1. Суми. Ред.-вид. група, 2015. - 496 с. ; Іванченко Л. А., Зіборова І. В., Проценко Л. Г. Суспільна та культурна діяльність родини Кочубеїв

у с. Дубовичі : (кінець XVII — початок XX ст.): історико-краєзнавчий нарис. К.: 2017. - 157 с. : іл., ноти. ; Пісні українського весілля. Експедиційні записи Марії Пилипчак: у 2-х томах. Т. 2. К.: НАНУ ІМФЕ ім. Рильського, 2020. - 318 с. ; Іванченко Л. А., Проценко Л. Г. Сторінки історії села Дубовичі Глухівського повіту Чернігівської губернії: XVIII – початок XX ст. Вип. 1., К: НуБІП, 2021. - 368 с.

6. ЦДІАУ, ф. 127, оп. 1016, спр. 72, арк. 303–322.

7. Опис Новгород-Сіверського намісництва. - Київ: ВУАН, 1931 - 594 с.

8. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 в Україні. Сумська область. - Суми: Собор, 2008. - 920 с.

9. ДАЧО. Ф. 712, оп. 1, спр. 168, арк. 136.

10. Києво-Могилянська Академія в іменах і лицях, XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання / упоряд. З.І. Хижняк; за ред. В.С. Брюховецького. - К.: Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 736 с.

11. Промышленность и техника: энциклопедия промышленных знаний. Т.4. Сельское хозяйство и обработка важнейших его продуктов. - СПб.: Тип. Т-ва Просвещение, 1903. - 745 с.

Валентина Кисельова,
м. Київ

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕСУРСІВ КРАЄЗНАВЧОГО ТУРИЗМУ В ОУНБ УКРАЇНИ

Сучасні дослідження впливу бібліотек і бібліотечних сервісів на суспільство показують, що запорукою успішного розвитку бібліотек є безперервна адаптація до умов, що змінюються [1]. Сьогодні, як ніколи, зріс інтерес до туристських об'єктів України, що відображають історичну спадщину, адже, в умовах пандемії внутрішній туризм є особливо актуальним і потребує особливої уваги відповідних інституцій. Зокрема, Міністерство культури та інформаційної політики постійно тримає в полі зору тему „Мандруй Україною: відпочинок для кожного”, здійснюючи ролінгові дослідження ринку туристичної галузі [2].

В останні роки помітно активізувалась робота у напрямі використання краєзнавчого доробку бібліотек для потреб туризму і навіть здійснення власної туристичної діяльності. Зокрема, у базі даних „Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства” зареєстровано понад 50 публікацій з цієї тематики, тобто, бібліотеки України вже мають значний досвід роботи у туристичному напрямі,

у тому числі, й реалізації відповідних проєктів. Національна історична бібліотека України на власному сайті з 2020 року доповнює новими відеоматеріалами розділ „Віртуальні екскурсії музеями України і світу” [3] та демонструє серії віртуальних книжкових виставок „Старовинні міста України” [4], „7 чудес України” [5], проводить численні екскурсії для своїх користувачів тощо.

Разом з цим, цілісного дослідження можливостей регіональних бібліотечних установ у напрямі популяризації краєзнавчого туризму, ще не здійснювалося. Тож, Національна історична бібліотека України (НІБУ) – методичний центр з краєзнавчої бібліотечної діяльності – у 2021 році ініціювала проведення наукового дослідження потенціалу краєзнавчих інформаційних ресурсів обласних універсальних наукових бібліотек України (ОУНБ) як підґрунтя для розвитку місцевого туризму.

На початку року фахівцями сектора науково-дослідної роботи НІБУ розроблені програма і методика цього дослідження, окреслені його мета та головні завдання. У Програмі дослідження зазначено про використання комплексу наукових методів, це, зокрема, анкетування та моніторинг онлайн-ресурсів бібліотек. Методи аналізу та синтезу дозволили узагальнити результати дослідження та виробити відповідні рекомендації щодо удосконалення репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму регіональними бібліотеками України.

Передбачена методикою дослідження анкета запропонована усім регіональним книгозбірням, і, слід зауважити, що актуальність теми дослідження була підтверджена високою активністю бібліотек, адже участь у анкетуванні взяла найбільша кількість бібліотек за останні три десятиріччя проведення краєзнавчих розвідок у НІБУ – 21.

За анкетними даними аналізувалися різні аспекти досліджуваної проблеми: організація діяльності бібліотеки в туристичному напрямі, стан вивчення інформаційних потреб користувачів та координаційної роботи у сфері краєзнавчого туризму, пріоритетні форми роботи, ступінь науково-методичного забезпечення цього напрямку тощо. Результати статистичного аналізу анкет узагальнені О. В. Покропивною у повідомленні на Міжнародній науковій конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями» [6].

Мета цього повідомлення – стисло висвітлити основні підсумки моніторингу вебсайтів ОУНБ України як базових каналів репрезентації інформаційних ресурсів з краєзнавчого туризму.

Під час цього моніторингу експертною групою вивчався онлайн-контент туристичного спрямування провідних регіональних книгозбірень України:

різноманіття форм представлення відомостей користувачу (електронні бази даних про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону; інформаційно-бібліографічні та методичні видання відповідної тематики; фотогалереї, віртуальні тури тощо), а також зрозумілість структури та комфортність сервісів, зокрема, можливість оперативного пошуку інформації з туризму на сайті і т. ін.

Вивчення сучасного стану презентації інформаційних продуктів та послуг туристичного спрямування на сайтах регіональних бібліотек, здійснене нами у першому півріччі поточного року, показало певні тенденції у бібліотечній роботі з інформаційного супроводу туристичної діяльності.

На власних вебсайтах бібліотеки, як правило, висвітлюють дану тематику у спеціальних розділах. Наприклад, інформацію туристичної тематики користувачі **Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва** можуть знайти шляхом перегляду Вінницького інформаційного порталу, електронних БД „Література про Вінницьку область” та „Лядівський монастир”, електронної бібліотеки „Краєзнавча Вінниччина”, а також у рубриках блогу відділу краєзнавства.

Структурна побудова сайту Вінницької ОУНБ свідчить про зважену і продуману концепцію її фахівців щодо презентації краєзнавчих інформаційних ресурсів туристичного спрямування у віртуальному просторі, адже більшість аспектів досліджуваної теми можна легко знайти у рубриках головних розділів вебсайту книгозбірні.

На сайті **Волинської ОУНБ імені Олени Пчілки** електронні ресурси про туристичні об'єкти регіону представлені у блозі відділу краєзнавчої роботи, зокрема, за посиланнями на вебсайти „Музейний простір Волині” та „Центру туристичної інформації та послуг м. Луцька” [7], який всебічно презентує туристичні ресурси краю: безоплатну інформацію про місто, його туристичні принади українською та іноземними мовами, карти міста, замовлення екскурсій містом та його околицями, консультації щодо закладів харчування та проживання, руху громадського транспорту тощо, продаж унікальної сувенірної продукції волинських майстрів і т. ін. На нашу думку, посилання на ці ресурси, з огляду на їхню інформативність та актуалізацію, бажано презентувати на головній сторінці сайту книгозбірні.

Окремо слід відзначити інформацію про проєкт „Пройдімося рідним містом” [8], що проходить у форматі „Бібліотека – Місто – Музей”. Мета проєкту – поєднання наукових, пізнавальних, історичних досліджень про місто Луцьк – столицю Волині – з розважальною програмою – екскурсійними маршрутами, пішою ходою вулицями і майданами міста. Разом з тим, очевидно, що на Головні сторінці сайту необхідно

оновити посилання стосовно проєкту, адже там за лінком проєкту – інформація п'ятирічної давнини (станом на 14. 07. 2021).

Дніпропетровська ОУНБ ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія докладно висвітлює інформацію про туристичні об'єкти, туристичну інфраструктуру регіону у відомому фахівцям просвітницькому проєкті – порталі „ДніпроКультура”. Відомості туристичної тематики можна знайти й у електронному каталозі (у краєзнавчій БД „Дніпропетровщина” лише за лінком „туристичні маршрути” знайдено близько 250 документів). Чимало відповідної інформації – й у краєзнавчій повнотекстовій електронній бібліотеці та ресурсах: „[Дніпропетровщина у просторі і часі](#)”, „[Обличчя ріднокраю](#)”, „[Діалоги з мистецтвом](#)”, „[Імена в історії Придніпров'я](#)” „Світ захоплень” (рубрика „Подорожі”). Тобто, туристичної інформації багато, але вона розпорошена по різних вебресурсах.

Моніторинг сайту **Житомирської ОУНБ імені Олега Ольжича** показав, що розділ „Житомирщина” містить рубрику „Міста та райони області: історія і сьогодення”, у якій широко представлені фактографічні відомості про історико-культурні заповідники та архітектурні пам'ятки (наприклад, у Бердичеві таких 25). У дописах використано матеріали ілюстрованої туристичної енциклопедії „Цікава Житомирщина”, краєзнавчі нариси „Житомирщина туристична” [9] та ін., є кольорові фото туристичних об'єктів, бібліографія.

Закарпатська ОУНБ ім. Ф. Потушняка акумулює відповідну інформацію у розділі „Унікальне Закарпаття”. На вебсторінках цього ресурсу не лише коротко викладено історію визначних місць краю – пам'яток архітектури, дерев'яних церков та різних природних об'єктів тощо, а й подано ілюстрації та бібліографію про них. Однак, відсутність пошукового інтерфейсу є суттєвим недоліком цього ресурсу.

На сайті **Запорізької ОУНБ** пересічному користувачеві туристичну тематику доволі складно виокремити, адже відповідні вебсторінки знаходяться поміж великої кількості рубрик загального розділу „Про Запорізький край”. Разом з цим, слід відзначити методичну діяльність цієї книгозбірні у туристичному напрямі. Саме Запорізька ОУНБ у збірнику „Туризм як тренд” [10] об'єднала кілька публікацій про досвід роботи бібліотек Запорізької області, зокрема, й практичні матеріали щодо реалізації проєкту з велотуризму – одного із цікавих напрямів діяльності Кам'янсько-Дніпровської центральної бібліотеки, бібліотечного проєкту „Запорізька феєрія мандрів” та ін. Актуальним для бібліотекарів є й розміщений на сайті посібник „Бібліотека як складова туристичного простору” [11].

Івано-Франківська ОУНБ ім. Івана Франка у розділі „Туристу на замітку” пропонує рубрики „Яремчанщина”, „Тисмениччина”, „Тлумаччина”, „Снятинщина”, „Косівщина” та ін., де в науково-популярній формі з відповідними ілюстраціями подається історико-краєзнавча інформація про туристичні перлини краю. Зазначено також, що інформацію для туристів допомогли підготувати центральні районні бібліотеки Івано-Франківщини, до яких мандрівники та гості краю можуть звертатися з різноманітними краєзнавчо-туристичними запитами. Виділено рубрику „Пошуково-рятувальні пункти”, де є відомості про контакти гірських рятувальних загонів.

Сайт **ОУНБ ім. Д. І. Чижевського м. Кропивницький** містить чимало інформації туристичної тематики, однак, ця інформація не структурована відповідно до запитів цільової аудиторії. У 2019 році бібліотеки Кіровоградської області суттєво розширили роботу в напрямі краєзнавчого туризму, і це засвідчено у 11-му випуску збірника „Бібліотечна орбіта Кіровоградщини”, який містить матеріали семінару „Краєзнавчий туризм у бібліотечному форматі” [12].

Луганська обласна наукова бібліотека (м. Старобільськ Луганської обл.) нині веде активну проектну діяльність у напрямі краєзнавчого туризму. В електронному каталозі можна знайти видання, які розкривають туристичний потенціал регіону. Разом з цим, окремої сторінки чи розділу з туристичної тематики на сайті немає.

Моніторинг вебсторінок **Львівської ОУНБ** з точки зору користувача, який бажає знайти краєзнавчу інформацію туристичної тематики, показав, що відповідної інформації на сайті відображено зовсім мало. На даний час у книгозбірні ще не налагоджена системна робота у напрямі репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму.

Миколаївська ОУНБ проводить проектну роботу з розвитку туризму в регіоні, готує видання відповідної тематики, розвиває свої інформаційно-бібліографічні ресурси, проводить масові та методичні заходи, використовує координаційні зв'язки, однак, окремого розділу на сайті, сторінки чи блогу не має. Можливо, варто згрупувати інформацію з туризму в певному розділі порталу „Прибужжя”, адже, там вона розпорошена у рубриках „Історія”, „Відпочинок”, „Культура”.

Одеська національна наукова бібліотека активно працює у напрямі популяризації регіонального туризму. Слід відмітити, що на сайті книгозбірні є окремі вебсторінки, присвячені історії бібліотеки та її сьогоденню: Музей історії

ОННБ, Путівник по Бібліотеці, 3D-тур по Бібліотеці [13]. Разом з цим, краєзнавчий контент туристичної тематики на веб-сайті потребує оновлення та упорядкування.

Аналіз сайту іншої одеської книгозбірні – **ОУНБ ім. М. Грушевського** – показав, що у блозі „Одеський краєзнавець” можна знайти дуже цінну інформацію історико-краєзнавчого змісту. За міткою „Туристична Одеса” розміщено понад двох десятків публікацій досить оригінальної тематики. Це, наприклад: „Мапа котомаршрута Одеських котів”, «Дом солнца» - новая туристическая достопримечательность Одессы” та ін. Одна з останніх публікацій, наприклад, розкриває історію озеленення Одеси, розповідає про перших її садівників [14]. Надзвичайно інформативним ресурсом для туризму є наповнення рубрик цього Блогу – „Сайти”, „Посилання”, Одеські замальовки”, „Фільми про Одесу”, „Відео”.

Сайт **Полтавської ОУНБ ім. І. Котляревського** містить значний обсяг інформаційних ресурсів туристичної тематики, має зручну навігацію, вартий уваги як фахівців у галузі туризму, так і краєзнавців, істориків та пересічних користувачів. На жаль, ця книгозбірня не взяла участь у анкетному опитуванні, яке мало значно доповнити дані моніторингу.

Публічна бібліотека ім. Лесі Українки міста Києва активно та якісно підтримує туристично-краєзнавчий контент свого вебсайту, має вебсторінку з краєзнавчого туризму, проводить прямі ефіри на сторінці Фейсбука із залученням краєзнавців та екскурсіводів столиці.

Рівненська ОУНБ може бути прикладом діяльності з висвітлення, розкриття та популяризації туристичного потенціалу свого регіону. Бібліотекарі Рівненської ОУНБ входять до бази гідів Інформаційно-туристичного центру міста та пропонують екскурсії двома мовами (українською, англійською). Книгозбірня створила «Аудіо-екскурсії», їх можна прослухати через вебсайт бібліотеки.

Аналіз вебсайту **Сумської ОУНБ** показав, що популяризація туризму серед віддалених користувачів фахівцями книгозбірні здійснюється епізодично, відсутній системний підхід до організації електронних ресурсів цієї тематики. У Блогах, присвячених відображенню подій в бібліотеці і культурному житті міста і регіону, інформація швидко йде в архів, туристичні теми користувачеві там знайти доволі складно.

Тернопільська ОУНБ розвиває власний електронний ресурс - Регіональний інформаційний портал [«Тернопільщина»](#), потрапити на який можна з головної сторінки сайту. В розділі [«Туризм»](#) розміщена інформація про туристичну інфраструктуру районів та туристичні місця, пам'ятки культури та заповідні

місцевості Тернопільської області. Інформація згрупована за темами, наприклад: «Червоногород /Заліщицький район/ Тернопільська область», «Печера Тризуб», «Крайня хата. Приватний зоопарк» тощо. В матеріалах додається фото та Google-навігація, цікаві факти, джерела інформації, готельні комплекси, де можна зупинитися. Однак, безпосереднє звернення на сайт показало: щоб знайти необхідну інформацію, користувачу необхідно гортати усі сторінки розділу, що доволі незручно, оскільки матеріал постійно додається і вже містить 16 сторінок (на 25. 05. 21 р.). Бажано створити пошукове вікно або рубрики.

Харківська ДНБ ім. В. Г. Короленка активно розкриває та популяризує туристичний потенціал свого регіону шляхом створення та підтримки власних електронних ресурсів, висвітлює на сайті інформацію про різні види туристичної діяльності, організовує й бере участь у конференціях, семінарах з цієї тематики, здійснює проєктну діяльність, направлену на розкриття туристичного потенціалу регіону. Більшість відомостей знаходиться у вебресурсі «Краєзнавство», але для пошуку відповідної теми необхідно переглядати увесь контент, що не є зручним для користувача.

Свою електронну вебсторінку «Харківщина», яка стисло презентує туризм в регіоні, має **Харківська ОУНБ**. Книгозбірня бере участь у туристичних проєктах, активно веде бібліографічну діяльність з краєзнавчого туризму, здійснює популяризацію історико-краєзнавчого, етнографічного, зеленого, екологічного туризму, готує книжкові виставки та відео-презентації тощо.

Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара бере активну участь у розкритті та підтримці туристичної привабливості свого регіону: здійснює проєктну діяльність у туристичному напрямі, співпрацює з туристичними організаціями, створює та модерує власну туристичну сторінку на інформаційному вебпорталі «Арт-Кавун», підтримує туристичні гуртки та туристичні організації, висвітлюючи інформацію про них на своєму сайті. Однак, сумнівно, що пересічний користувач обізнаний про те, що тематика туристичної сфери знаходиться на сайті у розділі „Проєкти”...

Хмельницька ОУНБ тримає в полі зору тему регіонального туризму: охоплює різні напрями туристичної діяльності із використанням бібліотечних методів роботи, проводить конференції, навчання працівників тощо. Однак, на сайті Бібліотеки мало популяризується відповідна інформація, не ведеться власна туристична сторінка, а лише подається посилання на сторінку сайту «Інтерактивна культурна-туристична мапа Хмельниччини», в проєкті якого задіяна книгозбірня.

Черкаська ОУНБ ім. Т. Г. Шевченка не надіслала відповіді на Анкету, однак, моніторинг краєзнавчого контенту, розміщеного на її сайті, показав, що книгозбірня приділяє належну увагу популяризації регіонального туризму й оптимально організовує ці ресурси на вебсторінках сайту. У розділі „Краєзнавство Черкащини” є рубрика „Черкащина віртуальна”, яка містить цікаві й актуальні ресурси. Це, зокрема, „Віртуальні мандрівки Черкащиною”, „Туристичні маршрути Черкащини”, „Вулиці нашого міста” [15]. Доступ до цих ресурсів здійснюється дуже легко з головної сторінки сайту Бібліотеки і дублюється у підрозділі „Вікно в Америку” (рубрика „Черкащина”).

На сайті **Чернівецької ОУНБ ім. М. Івасюка** інформацію про туристичну привабливість краю знайти складно – немає окремої сторінки/розділу туристичного напрямку, немає електронних ресурсів та баз даних, інформацію про зазначені у відповідях на питання Анкети проєкти та події можна знайти лише через «пошукове вікно», знаючи їхню назву або шляхом перегляду новин бібліотеки. Чернівецька ОУНБ, згідно з відповідями на Анкету, планує створити Інформаційно-туристичний центр після проведення капітального ремонту будівлі книгозбірні. На думку експертів, для відкриття на базі книгозбірні інформаційно-туристичного центру необхідно, в першу чергу, створити на бібліотечному сайті окрему сторінку/розділ відповідної тематики та розміщувати там усю інформацію для розкриття туристичної привабливості регіону (екскурсії, краєзнавчі заходи, пов’язані з популяризацією туризму в регіоні, інформацію про туристичну інфраструктуру, туристичні об’єкти та ресурси регіону тощо).

Чернігівська ОУНБ ім. В. Г. Короленка систематично здійснює бібліографічне забезпечення туристичної сфери в рамках щорічного видання „Література про Чернігівську область” у розділі «Туризм». Є доступ до БД «Краєзнавче розмаїття Чернігівщини»/«[Пам’ятні місця](#)». Бібліотека надає відповідну методичну допомогу: на сайті розміщено електронний poradnik з бібліотечного туризму, проводяться обласні краєзнавчі науково-практичні конференції, на яких обговорюються і туристичні аспекти бібліотечної роботи. Однак, слід зазначити, що потенціал Чернігівської ОУНБ у туристичному напрямі роботи у повному обсязі не розкривається: на час проведення моніторингу на вебсайті не було окремої сторінки/розділу про туризм, не оновлювалась інформація щодо туристичної інфраструктури регіону, туристичних об’єктів та ресурсів.

Загалом, дослідження контенту туристичної тематики регіональних бібліотек України в онлайн сегменті показало, що склад та обсяги цього контенту неоднакові,

книгозбірні по-різному висвітлюють дану тематику, а саме: у спеціальних розділах сайту, блогах, електронних бібліотеках, бібліографічних базах даних, соціальних мережах тощо, а також використовують посилання на відповідні зовнішні ресурси. Часто інформація з туризму надається в новинах і залишається в архіві цієї вебсторінки.

Зауважимо також, що анкетування книгозбірень за проблематикою дослідження дещо активізувало роботу наших респондентів з популяризації місцевого туризму: про це свідчить останній перегляд контенту сайтів, тобто, деякі наведені коментарі можуть бути вже неактуальними.

Безумовно, бібліотечна діяльність з краєзнавчого туризму нині потребує особливої уваги та поширення кращого досвіду роботи у цій сфері. Сподіваємося, що результати проведеного нами моніторингу репрезентації ресурсів краєзнавчого туризму на сайтах регіональних книгозбірень України допоможуть бібліотекарям оптимізувати роботу у даному напрямі.

Усі висновки та рекомендації за підсумками дослідження будуть опубліковані у 32-му випуску інформаційного бюлетеня „Краєзнавча робота у бібліотеках України”.

Список джерел:

1. Яковенко О. Вплив бібліотек і бібліотечних сервісів на суспільство: аспекти стандартизації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. №4. С.29-35
2. URL: <https://mkip.gov.ua/news/5498.html>
3. URL: <https://nibu.kyiv.ua/virttour/museum/>
4. URL: <https://nibu.kyiv.ua/virttour/starmista/>
5. URL: https://nibu.kyiv.ua/7_chudes_ukrainy/
6. Покропивна О. В. Краєзнавчі ресурси бібліотек України як підґрунтя для розвитку туризму: підсумки дослідження // *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами - до управління знаннями : матеріали Міжнар. наук. конф. (5-7 жовт. 2021 р.)*. - Київ : НБУВ, 2021. - С. 321-324
7. URL: <http://volyn-museum.com.ua/>; <http://www.tourism.volyn.ua/ua/Centr-turistichnoyi-informaciyi-ta-poslug-u-m-Lucku.html>
8. URL: http://kraeznavchiy.blogspot.com/p/blog-page_22.html

9. Цікава Житомирщина в 4 т. : ілюстрована туристична енциклопедія / Георгій Мокрицький. – Житомир, 2011; Житомирщина туристична : краєзнавчі нариси / ред. М. Ю. Костриця. - Житомир, 2009.

10. URL: <http://old.zounb.zp.ua/node/5526#q6>

11. Бібліотека як складова туристичного простору / Запоріж. обл. універс. наук. б-ка , Наук.-метод. відділ ; підгот. Л. Мажара. - Запоріжжя, 2017. - 32 с. - Бібліогр.: с.29-31

12. URL: <https://library.kr.ua/wp-content/elib/orbita/orbita11.pdf>

13. URL: <http://odnb.odessa.ua/virtual-museum/> ;
URL: <http://odnb.odessa.ua/Putivnik/slides.html>;

URL: <http://odnb.odessa.ua/3d-tour.html>

14. URL: <https://kraevedodessa.blogspot.com/>

15. URL: <http://library.ck.ua/index.php/2016-12-06-10-10-53/2020-07-14-13-17-17>

Сергій Кіржаєв,

м. Київ

**ВОЛОДИМИР ВЕРНАДСЬКИЙ: ЖИТТЯ В ХАРКОВІ УЯВЛЯЛОСЯ В ТОЙ
ЧАС МЕНІ ОДНИМ З НАЙКРАЩИХ,
ЯКОГО МОЖНА ПОБАЖАТИ (З ЗАПИСОК АКАДЕМІКА)**

Загальновідомо, що Харків був містом дитинства Володимира Івановича Вернадського (1863–1945 рр.). Втім, яким губернське місто залишилося в пам'яті видатного мислителя? Потрапив він сюди п'ятирічною дитиною в зв'язку з переїздом сім'ї з Петербурга восени 1868 р. після отримання батьком – економістом і статистиком, професором Іваном Васильовичем Вернадським (1821–1884 рр.) нового місця служби на посаді завідувача контори Державного банку. Тут майбутній академік провів майже 8 років, почав свою гімназійну освіту, закінчив три класи Першої чоловічої гімназії, знайшов друзів. «Жизнь в Харькове, - згадував Володимир Іванович, - представлялась в то время мне одной из самых лучших жизней, какие можно пожелать» [10, с. 30].

В. І. Вернадський не залишив окремих мемуарів про харківський період свого життя, і хоча мав зв'язки з Харковом ще довгі роки — через друзів, що жили в ньому, учнів, які викладали в місцевих вузах, політичних соратників, та й опонентів, які представляли харківське суспільство — саме дитячі враження і спогади про місто залишилися у Володимира Івановича на все життя і в різні роки впливали і давали

поштовх для мислення. Харківські алюзії завжди були частиною роздумів Вернадського про пережите і передумане — у щоденниках, листуванні тощо. Багато таких фрагментів вже опубліковано.

Втім, архів академіка дозволяє розширити і поглибити наші знання про ці роки дитинства і ранньої юності знаменитого вченого, повною мірою уявити його «харків'янином».

В Архіві Російської академії наук у Москві (РАН) збереглися записки В. І. Вернадського про харківський будинок — рядки, написані гімназистом 3-го класу в 1875 р. Це фрагмент найраніших записок-спогадів, які відобразили також сімейну поїздку за кордон в 1875 р., короткі замальовки гімназійних канікул 1874 р. в Іванівці, а ще — хутора Березово під Харковом, де почали практикувати використання місцевих мінеральних вод для бальнеологічного лікування.

Подано цей маловідомий, перш за все, харківським краєзнавцям фрагмент повністю (збережено авторське підкреслення, у кутових дужках < > розкрито скорочення, або подано варіативне прочитання слів, ремарки для розуміння тексту, вказано на зроблені лакуни):

«IV. Описание нашей квартиры и дома в г. Харькове, в котором мы жили с 1868—76 г. (для III класса в 1875)»

Дом, в котором я живу, лежит на Вознесенском сквере, к которому он обращен с одной стороны, с другой же стороны он обращен на улицу. Он 3-хэтажный, но на дворе он кажется четырех, потому что комнаты, выходящие на двор, ниже, выходящих на улицу; он выкрашен белою краскою, с красною крышей и балконом, довольно большим; подъезд выходит на сквер.

Часть дома занимает наша квартира, остальную — банк, в нижнем этаже живут служители банка. Расположение комнат очень странно, они лежат во 2-м, 3 и 4-м этажах и выходят на улицу, на сквер и на двор. Во втором этаже находится кабинет моего отца и комната моего покойного брата <зведений брат Микола Іванович Вернадський (1851–1874 рр.) — С.К.>, куда я ухожу в свободные минуты; оттуда внутренняя лестница ведет через переднюю в столовую, из столовой выходит балкон на двор, с балкона открывается отличный вид на строящийся Технологический институт и на дом Благотворительного общества; налево находится классная комната, которую занимает в настоящее время приезжий дядя; над столовой находятся детские, в которых помещаются мои сестры <молодші сестри-двійняшки Катерина Іванівна (у шлюбі Короленко; 1864–1910 рр.) та Ольга Іванівна (у заміжжі Алексєєва; 1864–1920 рр.) — С.К.>. Приемные комнаты находятся на 3-м этаже в

связи со столовою, отделенною от них, через мою комнату, несколькими ступенями, в этих же этажах находится спальня моих родителей <матери Ганна Петровна (урожд. Константинович; 1837–1898 гг.), замужем за И. В. Вернадским с 1862 г. — С.К.>. Со двора на крышу дома идет лестница, она прикреплена к дому. К дому примыкает двухэтажное здание, в верхнем этаже которого находится кухня, соединяемая холодным коридором с главным зданием; в глубине двора лежит здание, в котором находятся: конюшня, сараи, прачечная, а под ним погреб; с западной стороны двора находится еще одно довольно высокое здание, нижний этаж которого занимают два ледника, в верхнем же, куда со двора устроена лестница, находятся сушильни и устроена галерея. Двор довольно большой, утрамбованный кирпичом, поэтому чистый, во двор ведут ворота и калитка со сквера и ворота с улицы. Двор в незастроенных местах огорожен каменным с железною покрышкою забором, кругом главного здания находится кирпичный тротуар, который ведет к калитке; двор обсажен деревьями (небольшими). За сараями находится маленький садик, в котором есть несколько больших деревьев и устроены кегли и качели. 1875. 8 октября. Переписал: 11 февраля 1877». Цікаво, що юний Вернадський оформив ці свої тексти під загальним титулом «Мои воспоминания и заметки». Під час переписування в заголовку спочатку зазначив харківські роки як «1868–75», але виправив на «1868–76» [1, спр. 1, арк. 18–19].

Ця дитяча, простенька замальовка, водночас досить фотографічна. Існуючий будинок за адресою майдан Фейєрбаха, 10 цілком підпадає під цей опис. Будинок Контори Державного банку у колишньому Вознесеньському сквері (іноді подається — на Вознесеньській площі), як стверджується у довідковій і краєзнавчій літературі, пощадила історія. Проте, фактично бракує згадки про проживання тут родини Вернадських у 1868–1876 рр. Цей будинок «Казначейської палати» початку ХІХ ст. (останні півстоліття ХІХ віку — казенна будівля Контори Державного банку) нещодавно ще входив до міського Переліку пам'яток архітектури (охоронний номер 625), а його проєкт часто приписують архітектору П. А. Ярославському. На жаль, ми не маємо документального підтвердження перебудови і реконструкцій будівлі за двовіковий період її використання. Однак, давні (видові листівки тощо) і сучасні фотографії підтверджують зовнішню ідентичність, хіба що залишаються питання кількості поверхів з боку двору, а також балкону, про який згадує Вернадський.

У подальшому спогади В. І. Вернадського про Харків, як нам здається, завжди базувалися на фрагменті в пам'яті з описом рідного вогнища.

У листах до нареченої Наталі Єгорівні Старицької (1860–1943 рр.), в червні 1886 р. 23-річний юнак, розповідаючи історію життя, свого та сім'ї, також згадує місто дитинства: «Жизнь в Харькове, где отец был управляющим конторою Государственного банка, представлялась в то время мне одной из самых лучших жизней, какие можно пожелать. Жили мы хорошо, богато, все наши желания — детей — исполнялись очень скоро и даже слишком <...>. Самыми светлыми минутами представляются мне в то время те книги и мысли, какие ими вызывались, и разговоры с отцом и моим двоюродным дядей Е. М. Короленко <Евграф Максимович Короленко (1810–1880 рр.) — С.К.>, помнится также сильное влияние дружбы с моим старшим братом <...>. Я рано набросился на книги и читал с жадностью все, что попадалось под руку, постоянно роясь и перерывая книги в библиотеке отца <...>. Особенно сильное развивающее влияние на меня в это время имели разговоры со стариком дядей Короленко. Он жил в Петербурге, но очень часто приезжал и подолгу гостил у нас, уже непременно, каждый год. Это был оригинальный и довольно сильный человек. Самолюбивый в высшей степени, остроумный и обидчивый, он в то же время был человеком глубокой доброты. <...> Он был самых либеральных убеждений <...>» [2, с. 30–31]. У листі на початку червня 1886 р. Володимир Іванович також розповідав нареченій про літо в маєтку письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка в Основі на околиці Харкова, деє 1873 або 1874 року [2, с. 26].

В. І. Вернадський практично все життя вів записи щоденного характеру і в них дуже багато відсилок до минулого, асоціацій і спогадів. Харківські алюзії характерні і для рядків щоденників, особливо у прив'язці до згадуваних осіб. Але більш за все сплесків пам'яті про харківське дитинство знаходимо серед фрагментів записок з хронологічної канви життя для задуманих в кінці 1930-х років, але не здійснених мемуарів «Пережите і передумане», розкиданих сьогодні по архівних сторінках так званої «Хронології». Записи ці зроблені в різні роки, але в основному відносяться до 1941–42 років, періоду евакуації в Казахстан. Ці рядки дуже часто є реакцією пам'яті Вернадського при прочитанні власних щоденникових записів з минулого, листів кореспондентів, інших документів і матеріалів свого архіву.

У серпні 1924 р., перебуваючи у Франції, рефлексуючи з приводу 10-річчя І-ої світової війни — з десятирічним кроком вглиб історії своєї і сім'ї, Вернадський фіксує у щоденнику: «1874. Еще жив отец. И я его в это время стал больше сознать. Осенью умер брат Коля. Я — маленький гимназист с очень своей, скрытой от всех жизнью.

Смерть Коли при моей нервности — вызвала самозащиту: я старался забыть его и этим не допустить «нервных» проявлений и «потустороннего».

Здесь начало того заглушения во мне отзвуков к чему-то необычному, которое во мне было — во мне, наследственном лунатике.

«Взял ли себя в руки» и жил нормально или же заглушил в себе способность понимать и чувствовать реальное, но не входящее в обыденную жизнь?

Жизнь в Харькове. Помню ярко и наш дом на площади против церкви, и все внутренние комнаты, и большую интенсивную свою жизнь мальчика.

Жив Евграф Максимович Короленко и его открытие мне мира природы» [1, спр. 46, арк. 61 зв.— 62; 68 зв.; опубл.: 4, с. 153, 167].

У тому ж щоденнику (записи 5 і 6 вересня 1924 р.) Володимир Іванович знову згадує харківське життя і «українські тенденції» в родині, підкреслюючи, що батько «в глибині душі завжди залишався українцем і різко відділяв їх від росіян; у нього і у матері було дуже сильно українське почуття народності — а батько знав повне відміння укр<аїнського> народу». «Из отдельных разговоров, которые мне помнятся, мне кажется, что сейчас бы он шел бы дальше меня в своих желаниях, — писал Володимир Іванович про батька. — Он мне в детстве дал другое впечатление о Мазепе, чем то, которое господствовало в русском обществе, он считал правым его, а не Петра. От него я узнал о Шевченке; он рассказывал мне, что Петербург построен на костях казаков. <...> Во время заграничной моей поездки 1873 или 1876 (1875 р.) отец мне не только рассказывал о славянах (Прага), но и о Львове и о Галиции, и о свободе там укр<аїнської> лит<ератури>.<...> Он страшно любил укр<аїнские> песни, и моя мать их прекрасно пела. Вечерами в Харькове в нашем большом доме Управляющего Конторой банка она устраивала хоры, раскрывались окна и лились хоровые украинские песни. В хорах участвовали многие чиновники банка, и у меня сохранилось детское воспоминание о переписываемых украинских стихах (своих) милого и доброго, но не очень <одне вставлене над рядком слово нерозбірливо. — С.К.> далекого друга моего покойного брата и всей нашей семьи Петра Андр<еевича> Чугаева. Он был тогда маленьким чиновником банка, прекрасно говорил по-украински — затем позже он вышел в отставку и воспитывал детей своего умершего брата — богатого человека <не виключаємо, що відомий харківський хірург Анатолій Андрійович Чугаєв (1862–1937 рр.) був племінником Петра Андрійовича. — С.К.>. Весь отдался им. Их я потерял очень давно из виду. Как сквозь сон помню в Харькове еще разговоры об украинских пьесах и украинских стихах. Но тогда никто серьезно не думал о реальной возможности возрождения —

государственного и национального – о чем думал, как теперь видно, Костомаров и, несомненно, временами, Кулиш. Отец, несомненно, в 1860-х годах был в числе осторожно поддерживающих украинское движение в Петербурге. Но тогда он не обладал никакими средствами» [1, спр. 30, арк. 59, спр. 46, арк. 71–71 зв.; 4, с. 176–178].

Спогади знову і знову давали матеріал для письмової фіксації моментів життєвого шляху, хроніки життя своєї і сім'ї по роках.

В «хронології» щодо 1872 р. пам'ять виокремила образ батьківського товариша професора Д. І. Каченовського (запис 22. VI. 1941 р.): «Дмитрий Иван<ович> Каченовский, професор междунар<одного> и госуд<арственного> права в Харьковском унив<ерситете>. Умер в 1872 г. (род. 1827). Я помню его очень ясно, вернее один момент из жизни почему-то запечатлелся в моей памяти. Отец относился к нему с большим уважением. Помню в большой комнате (спальня) в Харькове, разделенной на две части большой перегородкой из материи. Большая накрытая низкая тахта стояла в ней и я любил на ней лежать и читать. Отец с Каченовским ходили по большой комнате и говорили о гарибальдийцах и франко-немецкой войне, которой я интересовался — мы получали «Ниву», где были картинки. Вдруг отец меня позвал и сказал Каченовскому: «Мой отец думал, что я доживу до конституции, но я этого не думаю, но уверен, что Володя будет жить в свободной стране». Конечно, я могу говорить только о смысле разговора. М. б. он был в 1871 году. Мне кажется, у меня с отцом был после этого разговор 70 или 69 лет назад! <...> Как будто Каченовский тогда вернулся из заграницы» [1, спр. 30, арк. 84; частково опубл.: 10, с. 16].

Дні в евакуації дозволили Володимирі Івановичу глибше зануритися у матеріали для мемуарів «Пережите і передумане». У 1942 р. (записи січня-лютого у Боровому) в «хронології» за 1876 р. академік знову «повертається» до Харкова. При цьому його спогади тематично лоскутні як спалахи пам'яті, не завжди точні, тому надаємо фрагменти у перегрупованому вигляді, трохи змінюючи авторський порядок:

«Мы жили в казенном здании Конторы Государственного Банка в превосходной большой квартире, выделенной и непосредственно соединявшейся с конторой Госуд<арственного> Банка.

В это время, когда отец был назначен управляющим Конторы Госуд<арственного> Банка, — эта контора отличалась от других еще тем, что Полтавская ярмарка имела экономическое значение и на время ярмарки

управляющий Харьковской конторы с частью — небольшой — чиновников переезжал в Полтаву. Это был важный подсобный заработок, ставивший эту контору в более выгодное материальное положение.

Мне кажется, в первый же год своего поступления отец открыл большую кражу и была прислана для разбора дела ревизия Иващенко, которого я встретил в важных чинах в 1906 и позднее в Госуд<арственном> Совете <возможно, идет речь про Миколу Ивановича Иващенко, чиновника канцелярии Державной думы. — С.К.>. Он часто бывал у нас во время ревизии, любил музыку, украинские песни, которые пела моя мать и любители чиновники и из наших знакомых.

Из нашей большой залы с паркетным полом, с балконом, выходившим на улицу, отделявшую огороженный небольшой сквер с невысокими деревцами и кустами. Против этого сквера и нашей квартиры находилась большая <церковь>, мне кажется недавней постройки. Когда мы жили в этом доме, она была кирпичная, не крашеная. Как-то проезжая через Харьков позже, мне кажется, она была оштукатурена и не отвечала моим детским воспоминаниям. Слева от площади, где находилась эта церковь (смотря на балкон), мне кажется улицы направлялись в город (на Конную площадь?) и дальше в гору по направлению к горе, где был построен Технологич<еский> Институт(?), а направо был спуск к мосту через Лопань <тут аберація пам'яті Вернадського: йдеться, очевидно, про р. Харків і дерев'яний тоді Харківський, а не Лопанський міст; Конна площа знаходилась у протилежному напрямку від річки. — С.К.> — тогда очень бедную водой — местами можно было переходить вброд и не доходя моста на набережной с несколькими деревьями и кустарниками фасадом (с забором?) находилась первая харьковская классическая гимназия, куда я поступил в 1-й класс в 1873 г. На большом дворе гимназии мы в перемену гуляли. Мне кажется, что главное здание гимназии выходило на набережную фасадом на улицу, гимназический двор отделялся деревянным забором. Через Лопанский мост мы входили в более аристократические улицы Харькова и это была та прогулка, которую я делал с отцом — разговоры с которым во время этих прогулок (иногда мы доходили до сада-пивной «Нов<ая> Бавария», кажется, где мы пили пиво, которое я не очень любил.

Рядом с усадьбой Конторы Госуд<арственного> Банка находилась большая усадьба губернаторского дома с большим садом — само здание было внутри двора — и на площади был сквер, отделявшийся от сквера перед нашим домом узким сквером перед стеной губернаторского сада. Мне кажется, что я не бывал в губернаторском саду. При нас я помню только одного губернатора кн<язя> Д. Н. (?)

Кропоткина, потом, кажется, убитого революционером, двоюродного брата анархиста и ученого <Дмитро Миколайович Кропоткін (1836–1879 рр.), харківський генерал-губернатор у 1870–1879 рр., був смертельно поранений народником Григорієм Гольденбергом 9 (21) лютого 1879 р. на розі Вознесенського провулку та Вознесенського скверу. — С.К.>.

Возвращаюсь к описанию нашего дома. К нам можно было приходить и не через банк — но мне кажется, со двора.

Двор был большой и сарай отделял его от небольшого сада с большими деревьями — любимым местопребыванием моего и сестер.

Значительную часть сада занимали большие кегли, построенные для отца и брата. Сад заборами отделялся от других садов.

Возвращаюсь к описанию нашей квартиры. Она была многоэтажная. Я не помню, где находились комнаты и моя и сестер и брата. Кажется, внизу. Но помню кабинет отца в нижнем этаже. И помню время последней болезни, когда он сидел внизу, пораженный ударом... <посаду в Харкові І. В. Вернадський отримав, частково одужавші після інсульту, коли був змушений залишити викладання і публічну діяльність у Петербурзі. — С.К.>.

Переезд в Петербург <це сталося після виходу батька на пенсію. — С.К.> не прервал моего ученья, но совершенно исковеркал жизнь моих сестер. Они учились в Харькове в хорошей гимназии, начальница которой Юлия Петровна Медиш <(–1907 р.). — С.К.> была большим другом моей матери. Маленькая полная женщина 60-х годов, очень уважаемая в городе и игравшая в обществе большую роль. С ее сыном Марком Николаевичем Медиш <(1877–1942 рр.), ботанік, фізіолог; його листування з Вернадським у: 7, с. 153–155; 8, с. 436–438. — С.К.> мы встретились и подружились в Симферополе, когда жили в Салгирской энотомол<огической> станции, где он работал. Он очень ухаживал и был дружен с Ниночкой <донька академіка Ніна Володимирівна Вернадська-Толль (1898–1986 рр.). — С.К.>. Это была ленивая талантливая натура — научно ничего не давший, но человек одаренный и с большими научными интересами. Он позже был в Белоруссии, а затем где-то на Кавказе. Кажется, опустился.

Сестры в Петербурге, избалованные матерью, не получили настоящего образования и это — я думаю — при их красоте и одаренности — исковеркало их жизнь.

Любопытно, что я не помню своих товарищей по Харьковской гимназии, но моя связь с семьей Тихоновичей продолжается до сих пор.

Директором гимназии был Поликарп Васил<ьевич>(?) Тихонович <(1813–1888 гг.), був директором з 1868 р. — С.К.> — красочная фигура классика до известной степени идейного, но очень себе на уме. Помню его огромную фигуру, кричащую, и нас — младшие классы — терроризировавшего. Его сын Владимир Поликарп<ович>. Был классным наставником нашего класса. Его внук Николай Николаевич был моим учеником в Москве и я с ним до сих пор поддерживаю дружеские отношения. Он привлечен к работе над составом биосферы и сейчас в связи с этим работает. В течение долгих лет я сталкивался таким путем с Тихоновичем <Микола Миколайович (1872–1952 гг.), геолог-нафтовик, мінералог; його листування з Вернадським у: 7, с. 381–386. — С.К.>.

Я очень мало помню из моих Харьковских гимназических товарищей. Ясно сознаю, что еще в бытность мою за границей в 1922–1926 гг., когда умер А. К. Медведев <Медведев Анатолій Костянтинович (1863–1921 гг.), лікар, фізіолог-хімік, однокласник Вернадського; див. з їхнього листування у: 7, с. 147–152; 9. — С.К.>, я помнил больше фамилий и больше конкретных впечатлений.

С Анатолием Констант<иновичем> Медведевым меня неразрывно связывали старые связи и думаю, что это был из гимназических товарищей Харьковского периода, который оставил культурный оригинальный след в русском образованном обществе.

Сейчас помню еще одну фамилию ясно — фамилию Зикеева, маленького харьковского мальчика, который был мне очень симпатичен. Еще недавно я помнил точно фамилию двух братьев, сыновей священника того прихода, к которому мы принадлежали, и которые со мной были раньше гимназии знакомы — Володя и Сереза — не помню сейчас, который был старше. Это Четвериковы. Думаю, что не ошибаюсь.

Я не уверен, что А. К. Медведев был в той же гимназии, что и я. Это было знакомство домами. Мой брат Коля был в другой гимназии. Кажется, он остался на второй год там.

<...> Я помню, что чиновник Бесядовский (кажется) часто приходил по делам Комитета к отцу, который, мне кажется, интересовался этим <Іван Іванович Бесядовський був секретарем Харківського губернського статистичного комітету, заступником голови якого був І. В. Вернадський. — С.К.>. Кн<язя> Д. Н. Кропоткина тоже помню. Помню его во время «бунта» около нашего и губернаторского дома верхом на лошади, когда Н. Оболонский, приятель отца, получил удар камнем в грудь <можливо, Вернадський помилився в ініціалі і йдеться про члена міської

управи, земського діяча Олександра Олександровича Оболонського (1823–1877 рр.), або про Петра Андрійовича Оболенського, який 1872 р. був помічником секретаря Харківської контори Державного банку. — С.К.>. Врач осматривал его у нас. Несмотря на запрещение, я смотрел с дверей балкона и окон залы. Года, когда это было, я не помню. Кажется, я был уже гимназистом, т.о. не раньше 1873 г. <імовірно, йдеться про дводенні масові заворушення на Михайлівській площі (недалеко від Вознесенської площі), що почалися 17 (29) квітня 1872 р. — С.К.>. Кн<язь> Кропоткин был убит одним из революционеров. Это было в 1870-х годах, кажется. Двоюродный брат П. А. Кропоткина» [1, спр. 30, арк. 120–122 зв.]. Вернадський також записав у «хронології», що добре пам'ятає начальника поштової контори в Харкові Миколу Федоровича Бобровського <(–1888 р.)> [1, спр. 30, арк. 129].

Зауважимо, що А. К. Медведев у листах до Вернадського переказував вітання від однокласника Зікеєва та вчителя французької мови Адольфа Степановича Менжо, згадував однокласників Барабашова, Богомолова, Гриневецького, Кузнецова, Мухіна, Пейкера, Подкатова, Почаєвського, Четверикова.

Відомо також, що помічником настоятеля Вознесенського храму в роки перебування Вернадського у Харкові був священик Павло Петрович Четвериков. Його будинок, побудований у 1874–1875 рр., зберігся — тепер за адресою: майдан Фейєрбаха, 11.

Харківські мотиви знаходимо також у щоденнику в записі від 2 червня 1937 р., коли Вернадський, згадуючи про «етапи свого релігійного світоуявлення», зазначив: «Отец только, когда заметил из разговоров со мной несколько больший интерес к церковности (но не церковной службе), своими разговорами направлял мою мысль. От него я узнал — мальчиком — до переезда в Петербург (1876 р.) о существовании исторической критики «Евангелия». <...> Кажется, в Харькове, где была гимназ<ическая> церковь, я должен был быть — и раз или два был. Мать была неверующая (?) — во всяком случае, в церковь не ходила, постов не исполняла. Я не помню, чтобы она говела. Отец говел. Кажется, от чиновников (в Харьковск<ом> управл<ении> конторой Госуд<арственного> банка) это требовалось? До гимназии, мне кажется, нянюшка Александра Петровна — очень богомольная — меня водила (в церковь). В пост у нас не постились, кроме времени говения. <...> Детские впечатления у меня, однако, были сильные, и гимназия внесла мне в этом отношении новое. В числе моих товарищей были сыновья священника церкви около Конторы Банка в Харькове — старший был (одних лет) со мной, другой — моложе. <...> Хожение в церковь и интерес к «Еванг<елиям>», которые впервые я там

узнал, и которые мне отец давал читать, возбудили мой интерес. Смерть брата Коли (1874 р.) тоже вызвала» [1, спр. 7, арк. 57 зв.–58; 5, с. 144–145].

Володимир Іванович не часто бував у Харкові за своє довге життя, хоча регулярно проїжджав місто на шляху (як і зворотньому) з Петербурга чи Москви до Полтави, де мешкали Старицькі — родина дружини Наталі Єгорівни. В листах до неї академік нерідко згадував, що відвідав у Харкові свого товариша ботаніка, ґрунтознавця, професора Андрія Миколайовича Краснова (1862–1914/15 рр.). За листуванням Вернадського зі своїми кореспондентами можна знайти й інші згадки короткочасних його зупинок у Харкові.

«Я прожил в Харькове с 1868 до 1876. Бывал в нем и в 1910-х годах. — Был у А. Н. Краснова, был на могиле брата и она была в порядке. Когда был. Был и в 1918 <насправді, у вересні 1919 р. [3, с. 138–139]. — С.К. > — ночевал — и из него поехал в Ростов-на-Дону», — згадував В. І. Вернадський у червні 1940 р. [1, спр. 30, арк. 125 зв.]. Він міг і оселитися в Харкові — після захисту магістерської дисертації у Петербурзькому університеті розглядав можливість науково-викладацької роботи і професорської кар'єри у таких університетських містах як Київ чи Харків [1, спр. 32, арк. 33; 6, с. 181].

Сьогодні у Харкові є вулиця В. І. Вернадського, його ім'я носить Харківський державний професійно-педагогічний коледж, на одному з корпусів якого (Московський проспект, 24, будинок колишньої Першої чоловічої гімназії, де навчався Володимир Іванович) встановлено меморіальну дошку (оновлена у 2019 р.). Втім, і будинок дитинства на майдані Фейєрбаха, 10, як видається, може вповні вважатися меморіальним місцем видатного організатора науки, першого президента Української академії наук.

Список джерел:

1. Архив Российской академии наук (РАН). Ф. 518: Вернадский Владимир Иванович. — Оп. 2.
2. Вернадский В. И. Письма Н. Е. Вернадской. 1886 – 1889 / В. И. Вернадский; сост. Н. В. Филиппова. — Москва: Наука, 1988. — 304 с.
3. Вернадский В. И. Дневники 1917–1921. Октябрь 1917 – январь 1920 / В. И. Вернадский; сост. М. Ю. Сорокина, С. Н. Киржаев, А. В. Мемелов, В. С. Неаполитанская. — Киев: Наукова думка, 1994. — 268 с.
4. Вернадский В. И. Дневники: март 1921 – август 1925 / В. И. Вернадский; отв. ред.-сост. В. П. Волков. — Москва: Наука, 1998. — 214 с.

5. Вернадский В. И. Дневники: 1935–1941: в 2 кн. Кн. 1: 1935–1938 / В. И. Вернадский; отв. ред. В. П. Волков. – Москва: Наука, 2008. – 444 с.
6. Вернадский В. И. Дневники. 1944 г. // Вернадский В. И. Собрание сочинений: в 24 т. / В. И. Вернадский; под ред. акад. Э. М. Галимова. – Москва: Наука, 2013. – Т. 24. – 365 с.
7. В. І. Вернадський і Україна: з листування. Кн. 2: К–Я. Офіційне. Родинне / упоряд.: С. М. Кіржаєв, К. Є. Новохатський, Л. М. Яременко [та ін.]. – Київ, 2019. – 1040 с.
8. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 2: Листування з українськими вченими. Кн. 2: Листування. Д–Я, Ч. 1. Д–Н / Уклад.: О. С. Онищенко, В. Ю. Аф'яні, Л. А. Дубровіна [та ін.]. – Київ, 2012. – 742 с.
9. Медведев А. К. Письма В. И. Вернадскому / А. К. Медведев; публ. В. С. Чеснокова. // Бюл. комис. по разработке науч. наследия акад. В. И. Вернадского. – Москва, 2012. – Вып. 21. – С. 3–40.
10. Страницы автобиографии В. И. Вернадского / сост. Н. В. Филиппова. – Москва: Наука, 1981. – 349 с.

**Наталія Кобижча,
м. Київ**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАКТИК ЧИТАННЯ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

Активне впровадження цифрових інновацій у різні сфери життєдіяльності соціуму, в тому числі і у сферу культури, засвідчує про перехід від епохи Гутенберга, ери друкованої культури, до епохи цифрової культури, масової комп'ютерної грамотності. В свою чергу, це породжує суперечності як в осмисленні цих явищ, так і в оцінках майбутнього суспільства, спонукаючи появу як оптимістично-ейфорійних прогнозів про настання всезагального щастя і благоденства, так і песимістичних – як передбачення тотальної дегуманізації культури і мистецтва, заміну живої, емоційної людини на безсмертного, беземоційного кіборга.

Е. Масуда, японський соціолог, один із авторів теорії інформаційного суспільства, ще в останній чверті ХХ ст. писав, що інформатизація змінює природу людини, перетворюючи її з *Homo sapiens* на *Homo intelligens*, що викличе до життя і нову цивілізацію. Цей перехід здійсниться, на думку вченого, за допомогою горизонтальної соціальної трансформації людського матеріалу і суспільства, а не шляхом соціальної революції [2]. Саме тому проблема тотальної дигіталізації в усіх її

модусах, що постала вже в першій чверті ХХІ ст., серед яких і цифрове читання, вимагає наукової рефлексії.

Інформаційний спосіб існування модифікує буття людини і в реальному соціальному просторі. Осмислення перспектив конституювання суб'єктності акторів соціальної дії і комунікації дозволяє як означити напрями трансформації людини, так і виявити тенденції розвитку суспільства. У такому ракурсі розгляду проявляється загальна траєкторія розвитку соціальності, яка створюється в процесі нових комунікативних практик зміненого суб'єкта. Серед цих практик – і практики читання. Варто зауважити, що й пандемія COVID-19 прискорила трансформаційні процеси у сфері читання, загострила необхідність формування нових підходів до вивчення нових практик і форматів читання.

Сама ж проблема читання в новій цифровій реальності обумовлена появою текстів нового формату і зміною практик читання. Це питання набуває актуальності, тому що цифрове читання починає переважати традиційне, що впливає на індивідуальних читачів і на систему освіти в цілому. Зростання розуміння важливості читання для розвитку особистості та суспільства в цілому обумовлює актуальність осмислення проблем цифрового читання, з'ясування того, що відрізняє останнє від традиційних, аналогових його форм.

Орієнтирами на шляху до осмислення специфіки трансформацій, що відбуваються у практиках читання, можуть бути досвід і напрацювання французької школи історії читання, що визнаються класичними. Так, Р. Шарт'є, один із її представників, відзначає, що «нові читачі читають інакше, ніж їхні попередники». А сама книга, на його думку, змінюється, коли змінюються способи її читання – починаючи від того, як зникає обов'язкове усне промовляння тексту – до читання напівголосно (*demi-voix*) і, нарешті, виключно візуального читання [1].

Згідно з концепцією «цифрового читання» (англ. Digital reading) – це є читання текстів, які пройшли цифрову обробку та розміщені на електронних носіях. (Синоніми: електронне, екранне, дисплейне, мультимедійне, мережеве, комп'ютерне, «Книга 2.0») [3], тобто, читання з екрану електронного гаджета, читання гіпертексту, читання в полімедійній культурі. Традиційні види читання – це читання з листа, паперове, аналогове читання, читання книг в традиційному розумінні, а в парадигмі Дж. Меркоски – це «Книга 1.0».

М. де Серто, запозичуючи ідею у Ролана Барта, виокремлює три види читання: еротичне, мисливське та ініціативне. Перше орієнтоване на отримання вербального задоволення, для другого характерне прагнення якомога швидше «дійти кінця» і

його очікування, а третє пробуджує бажання писати [4]. Ці три типи читання, на думку де Серто, залежать не від прочитаної книги, а більше від конкретної людини, від її стратегії читання, конкретних умов і застосовуваних практик. Що ж до цифрового читання, то, на нашу думку, воно розвивається в межах мисливської стратегії читання, оскільки, орієнтується переважно на пошук необхідної інформації.

Цифрове і друковане (аналогове) читання – це зовсім різні види діяльності, які призводять до різних результатів. Цифрове читання дозволяє здійснювати зручний пошук інформації, а також читати на різних платформах, в той час, як читання друкованих матеріалів – це більш глибока, цілеспрямована діяльність, яка може призвести до кращого запам'ятовування і переосмислення інформації.

У зв'язку з появою цифрових технологій культура читання з усіма своїми атрибутами зазнає докорінних трансформацій, що є ознакою ще більш істотних метаморфоз, які відбуваються з людиною і суспільством і вимагають подальшого осмислення.

Сучасна цифрова книга, в певному розумінні, стала безперервною: вона має велику кількість ітерацій, в тому числі, на інших медіаканалах (екранізація, гейміфікація, адаптація на форумах любителів фанфіків тощо). І це сприяє розвитку трансмедійного сторітеллінга як особливого соціалізованого конструкту. Разом з тим, цифрова книга при всій її уявній «нематеріальності» має свої цілком матеріальні носії – рідер, смартфон, планшет, комп'ютер тощо, поза якими вона перетворюється на фікцію. Ці носії також розглядаються в аспекті трансформацій соціальних практик читання.

Новий читач споживає тексти медіа так само, як звик споживати інформацію в соціальних мережах і месенджерах. Зростання технологій, призначених для спрощення комунікації, впливає на споживача кінцевого продукту, що ставить питання усвідомлення глибини і ступеню впливу цих змін як на нього, так і на виробника контенту.

На думку директорки Українського інституту книги Олександри Коваль, стратегія розвитку читання на найближчу перспективу має розвиватися у двох напрямках: перший, *hard*, що передбачає доступ до книги, її підтримку та розвиток книжкової екосистеми; другий, *soft*, – читання як тренд, формування навички і потреби в читанні [].

Цифрові технології, набуваючи онтологічного статусу, витісняють традиційні комунікативні практики, серед яких і – практики читання, трансформують соціальне буття і його атрибути. Стрімке зростання цифрових технологій перетворює як

соціум, так і людину, що обумовлює потребу в прогнозуванні перспектив розвитку практик читання, а, відтак, і концептуального осмислення їхньої трансформації.

Список джерел:

1. История чтения в Западном мире от Античности до наших дней / ред.-сост. Г. Кавалло, Р. Шартье; пер. с фр. М. А. Руновой, Н. Н.Зубкова, Т. А. Недашковской. - Москва: ФАИР, 2008. – 544 с. – URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/kulturologija/kavallo_g_sharte_r_sost_red_istorija_chtenija_v_zapadnom_mire_ot_antichnosti_do_nashikh_dnej_2008/16-1-0-1(дата звернення: 21.10.2021).
2. Масуда Е. Компьютопия / Е. Масуда; пер. с англ. Л. Я. Розовского. – Москва: Идея-Пресс, 1998. – 358 с.
3. Меркоски Дж. Книга 2.0. Прошлое, настоящее и будущее электронных книг глазами создателя Kindle / Дж. Меркоски; пер. с англ. А. Коробейникова. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2014. – 293 [3] с.
4. Серто М. де. Изобретение повседневности. Искусство делать / М. де Серто. – Санкт-Петербург: Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2013. – 330 с.
5. Стратегія розвитку читання: книга як каталізатор культурного та економічного розвитку громад, регіонів та країни: [презентація Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки «Читання як життєва стратегія» та основних результатів досліджень читання й книжкової галузі, виконаних на замовлення Українського інституту книги у 2020 році, 26.03.2021 р.]. - URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3214329-strategia-rozvitku-citanna-kniga-ak-katalizator-kulturnogo-ta-ekonomichnogo-rozvitku-gromad-regioniv-ta-kraini.html> (дата звернення: 22.10.2021).

**Назар Котельницький,
м. Київ**

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ЗЕМСЬКОГО ЛІБЕРАЛІЗМУ У СТАНОВЛЕННІ БІБЛІОТЕЧНОЇ МЕРЕЖІ ПІВНІЧНОЇ УКРАЇНИ

Історія земського лібералізму північної України залишається дуже актуальною, але вкрай малодослідженою проблемою вітчизняної історіографії. Одним з маловідомих сегментів гуманітарної політики визвольного руху в Російській

імперії є позиція прогресивної аристократії у сфері побудови бібліотечної справи на півночі Лівобережної України. У попередніх публікаціях ми спробували з'ясувати базові принципи та доктринальні ідеї, які були керівними для земських прогресистів щодо проблем розвитку та поступу бібліотечної галузі регіону [1]. Цією розвідкою ми хочемо додати кілька важливих штрихів, які, на наш погляд, розширяють загальну панораму подвижницької діяльності представників опозиційної фронди та сформулюють завершену картину становлення бібліотечної мережі Північного Лівобережжя, велику роль у якій зіграли саме члени земської ліберальної партії краю.

Епоха Великих реформ (1856-1874 рр.) революційним та доленосним чином змінила буття Російської імперії другої половини XIX ст. й, зокрема, більшості українських територій, які входили до її складу. Поява інституцій земського самоврядування у 1864 р. продукувала цілий комплекс позитивних змін у життєдіяльності регіонального та провінційного життя. Подвижницькими зусиллями ліберальної аристократії та передової інтелігенції, які стали рушійною силою поступу місцевого самоврядування у країні та цивілізованого оновлення держави Романових, у сільських та повітових громадах було створено якісно нове культурне середовище, адже селянство не мало можливостей долучитися до міської культури. Базовими елементами стали заснування, відкриття та забезпечення у провінції основних інститутів міського культурного середовища – мережі бібліотек, музеїв, народних домів тощо. Цей архіважливий крок дозволив колишнім рабам – кріпосним селянам, отримати доступ до культурних надбань, тим самим радикально змінивши світоглядні орієнтири більшості населення. Провідну роль у цьому зіграли члени опозиційного, земського ліберального руху, які своєю наполегливою працею ініціювали вказані процеси. Вони були переконані, що просвіта – фундаментальна основа модернізації суспільства Російської імперії, концептуальної зміни ментальності селянства. І хоча у земських установ не вистачало ресурсів для поповнення бюджетів, все ж розвиток та прогрес, продемонстрований цими органами на ниві культурної діяльності, є унікальним для тієї доби і вражає навіть сьогодні [2].

Як справедливо відзначав дореволюційний дослідник історії просвіти у Російській імперії – В. Чарнолуський, земська бібліотечна діяльність стала чи не найпершою справою у галузі культури, яку прогресивні кола провінції змогли вельми успішно реалізувати. У своїй подвижницькій праці, передова демократична інтелігенція та ліберальне дворянство пройшли еволюцію від створення дрібних,

одиничних структур до кристалізації сталої мережі регіональних бібліотек, позашкільної освіти та виховання населення. Незважаючи на хронічний дефіцит фінансових ресурсів земських бюджетів, автор однозначно констатував, що інститути місцевого самоврядування йдуть правильним шляхом, і в ідеалі треба досягнути повної безкоштовності та загальної доступності послуг бібліотек для основи країни – селянської верстви. В. Чарнолуський неодноразово вказував, що серед найуспішніших земств Російської імперії, які досягли значних успіхів у розвитку бібліотечної справи, були саме земства українських губерній, наприклад – Чернігівське губернське, яке по праву вважалось одним з головних осередків розвитку лібералізму у державі [3].

Сучасний український дослідник культурної діяльності земських установ – А. Гуз зазначає, що земські бібліотеки почали відкриватися вже наприкінці 60-х рр. XIX ст., себто, за умов другої каденції існування громадських виборних органів у провінції. І хоча Міністерство народної просвіти робило усе можливе, щоб у бібліотеках сільських земських шкіл поширювалася лише дозволена цензурою література, все ж, в інших земських бібліотечних закладах – при громадських організаціях, земських управах, книгосховищах, складах, музеях, гуманітарних структурах місцевих адміністрацій, цілком можна було знайти спектр літератури для дозвілля. Широкомасштабна потреба дорослого населення у просвіті змусила Міністерство внутрішніх справ надавати дозволи на відкриття у регіонах публічних громадських бібліотек, наприклад, Чернігівської (1877 р.). Загалом, вже на початку 90-х рр. XIX ст., в українських губерніях Російської імперії спостерігався справжній «бібліотечний бум» - як у містах, так і провінції значно збільшилася кількість бібліотечних закладів [4, с. 63-64].

Говорячи про появу та розвиток галузевої бібліотечної мережі, потрібно зазначити, що населення північної України дуже потребувало цієї гуманітарної інфраструктури, усвідомлювало глибину важливості такої діяльності. Відомий публіцист – І. Дроздов у своїх есе відзначав, що статистичні дослідження громадської думки у провінції яскраво показували – селянство як ніхто було зацікавлене у розширенні цієї системи, особливо у площині мас-медіа. Основна його вимога полягала у тому, що преса повинна задовольняти потреби селянського стану, адже у провінції – це абсолютна більшість людності: оскільки селянство – основний платник податків для потреб земського самоврядування, то і зміст земських видань повинен бути присвячений проблемам селян – корисної інформації з економічних проблем, аграрного господарства, головні акценти робити на проблеми регіону, де

живуть люди. Від інтелігенції очікували подвижницької праці задля просвітництва населення та підвищення рівня духовності серед народу. У такий спосіб селянство уявляло свій соціально-політичний союз з інтелігенцією. На наш погляд, соціум провінції вже скептично ставився до домінуючої ролі Російської Православної Церкви як безпосереднього репрезентанта влади, а тому великі сподівання покладалися на освічений стан країни. Особливу увагу публіцист звертав на те, що селянство вже вимагало публічного спілкування між регіонами імперії – губерніями, за допомогою засобів масової інформації, тобто, йшлося вже про широкий суспільний діалог у державі [5, с. 3-8]. До речі, І. Дроздов наполягав на тому, що земські засоби масової інформації повинні вийти за межі сфери місцевого самоврядування і стати виданнями для широкого кола громадськості [6, с. 8]. Інший публіцист Північного Лівобережжя – І. Соколовський, у своїй спеціальній розвідці зазначав, що однією з помилок земств на першому етапі їхньої діяльності у галузі культури була відсутність системного ставлення до бібліотечної справи. Загальновідомо, що представники аристократії мали приватні книгозбірні, у цих родинх нобілітету дуже популярним було домашнє виховання і навчання, а тому масове поширення будь-якої літератури не було пріоритетом. Для селянської верстви такий стан справ був катастрофою: відсутність фінансових можливостей унеможливлювала процеси самоосвіти, у тому числі – засобами друкованих видань. Автор усіляко вітав появу земської періодики на півночі Лівобережної України, зокрема, профільного часопису ліберального спрямування – «Земского сборника Черниговской губернии». У цьому контексті автор звертав увагу на те, що поява земських мас-медіа дозволяє вже говорити про створення системи розповсюдження літератури, а, відтак, і відповідної комерційної діяльності, яку б провадили уповноважені земськими установами посередники – перші підприємці у цій сфері. Місія інтелігенції тут надважлива – її прямий державний обов'язок полягає у всебічному просвітництві суспільства, а тому якість друкованої продукції вкрай важлива.

Що стосується самої системи поширення продукції, то І. Соколовський наголошував на тому, що земським інститутам потрібно встановити плідну співпрацю з одиницями торгівельної інфраструктури у провінції – необхідно домовлятися про відкриття земських книгарень, букіністичних магазинів, профільних крамниць. Це дозволить запровадити гнучку систему ціноутворення на продукцію, адже, воно буде визначатися виключно земськими установами. Крім того, ці кроки будуть сприяти більшій комунікації інституцій місцевого

самоврядування зі своїм електоратом – безпосередніми виборцями, на податки яких і існують земські інституції. Автор акцентував увагу прогресивних діячів і на необхідності отримання дозволу органів губернської влади для створення бібліотечних закладів та пошук приміщень для їхньої дислокації. Якщо питання з будівлями можна було вирішити шляхом контактів та укладання відповідних угод з представниками купецтва та комерційної торгівлі, то проблема дозволів від влади – архіскладна, це питання політики російського абсолютистського режиму, а тому земствам, як прогресивним інститутам, потрібно готуватись до жорсткої боротьби з владою. Публіцист вказував і на соціальний аспект проблеми. На його переконання, продаж літератури у земських закладах унеможливить наявність комерційних націнок, характерних для бізнес-середовища. Торгівельні процедури можна здійснювати і ще одним способом – за допомогою службовців земської поштової служби. Ці наймані працівники органів місцевого самоврядування зможуть поширювати продукцію безпосередньо у провінції – волостях, містечках, селищах, шляхом прямої комунікації з громадами та їх населенням. Запобіжником усіляких комерційних зловживань буде підпорядкування цих поштових працівників виключно земським повітовим управам як виконавчим органам. Так чи інакше, І. Соколовський наполягав на тому, що лише просвітництво здатне вивести Російську імперію зі стану культурної деградації більшості населення [7, с. 39-45].

Окремим питанням була проблема земської книжкової торгівлі. Земські публіцисти регіону, зокрема Є. Шевченко, слушно зауважували, що земські установи можуть повноцінно скористатися інфраструктурою букіністики для розповсюдження цілого комплексу друкованої продукції, тим самим стимулюючи естетичне виховання населення. Існування вже існуючих земських книжкових складів можна зберегти шляхом введення інституту передплати на відповідні видання для гласних, членів управи та службовців органів земського самоврядування. Поряд з цим, книжковою торгівлею, на переконання публіциста, повинні займатись усі просвітницькі заклади провінції, адже це головна умова культурного прогресу суспільства [8].

Як бачимо, однозначно позитивно оцінюючи появу широкої бібліотечної мережі, представники громадськості Північного Лівобережжя вказували й на помітні проблеми та недоліки у системі організації соціокультурної сфери, при цьому надаючи цінні поради для удосконалення галузі.

Тим не менше, профільні експерти галузі, наприклад, вже згадуваний нами В. Чарнолуський, у своїх працях наголошував, що попри усі проблемні моменти,

бібліотечну діяльність земств потрібно однозначно схвалити. Яскравих компліментів від нього заслужили й земські установи північної України, зокрема Чернігівської губернії, які першими запровадили прогресивні, філантропічні методи поширення комплексу літератури серед провінційного селянства [9, с. 208-210]. Що ж стосується проблеми конкуренції земської бібліотечної системи з приватним сектором, то дослідник зауважив, що тут велику роль зіграла наявність штату найманих земських службовців, які, професійно виконуючи свої обов'язки, не виходили за межі сфери відомчої компетенції, сумлінно слугуючи системі місцевого самоврядування. Це дозволило їм вижити не тільки в умовах адміністративного тиску та упередженого ставлення регіональної влади, а й відкрито недружньої позиції сегменту приватної альтернативи [10, с. 377-378].

Віддаючи належне членам земської ліберальної партії північної України у справі розбудови бібліотечної системи краю та резюмуючи викладене, не можемо не погодитись з висновками одного з дослідників гуманітарної діяльності земств Російської імперії – В. Ситіна, який констатував очевидний факт: при усьому комплексі проблем та недоліків, попри хронічне недофінансування та принциповий опір органів місцевої та державної влади, земські інституції з ініціативи своїх демократичних представників спромоглися на створення мінімальної, але усталеної бібліотечної мережі у регіоні [11, с.90-91], що, беззаперечно, було видатним досягненням земського самоврядування в Україні.

Список джерел:

1. Котельницький Н. Політика у галузі культури земських лібералів Північного Лівобережжя (60-80 рр. XIX ст.) // Вісник Черкаського національного університету. Серія „Історичні науки”. - 2018. - № 3-4. - С. 100-107; Він же. Бібліотечна справа як складова гуманітарної політики земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60-80 рр. XIX ст.) // Участь бібліотек у збереженні культурної спадщини та відновленні історичної пам'яті народу: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 7 листопада 2019 р. - К., 2019. - С. 146-153; Він же. Земська ліберальна фронда Північного Лівобережжя та Чернігівська громадська бібліотека (70-80 рр. XIX ст.) // Бібліотечне краєзнавство Чернігівщини. зб. матеріалів II обл. наук.-практ. конференції, м. Чернігів, 9-10 жовтня 2019 р. - Чернігів, 2020. - С. 61-65.

2. Волкова Т. Участие земств в формировании сельской культурной среды во второй половине XIX – начале XX вв. Российский либерализм в региональном

измерении: идеи, структуры, тактики, лидеры. Ярославль : Рос. гуманитар. науч. фонд, 2008. - С. 121-128.

3. Чарнолуцкий В. Земство и внешкольное образование // Юбилейный земский сборник (1864-1914). СПб.: Издательство О. Н. Поповой, 1914. - С. 370 - 390.

4. Гуз А. Розвиток бібліотечної справи земськими установами на території України у другій половині XIX - початку XX ст.// Гілея. - 2011. – Вип. 50. - С. 63-66.

5. Дроздов И. Запросы деревни. - Чернигов: Земская типография, 1914. - 10с.

6. Дроздов И. Как создать у нас независимую газету.- Чернигов: Земская типография, 1914. - 8с.

7. Соколовский И. Земские книжные лавки и разносная продажа // Земский сборник Черниговский губернии. - 1890. - № 6-7. - Чернигов: Земская типография, 1890. - С.32 - 45.

8. Шевченко Е. Книжная торговля в деревне // Черниговская земская неделя. - 1915. - №45. - 6 ноября. - С. 1-2.

9. Чарнолуцкий В. Земство и народное просвещение. Часть вторая - СПб.: Типография М. Александрова, 1911. - 162 с.

10. Чарнолуцкий В. Земство и внешкольное образование...

11. Сытин В. Книжные склады и книжная торговля в земской России // Саратовская земская неделя. - 1904. - № 9. - С. 82- 91.

**Сергій Крикуненко,
м. Київ**

КОМІКСИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

На початку XX ст. комікси стали одним із найпопулярніших напрямів масової культури. Мальовані історії створили навколо себе гучну зацікавленість як серед читачів, так і серед науковців, які почали активно розглядати феномен мальованого зі всіх галузей наукових досліджень. Особливу популярність серед науковців комікси отримали у сегменті зарубіжних досліджень, оскільки найбільше поширення популярності мальованого відбулося саме на заході, де сьогодні вже існує певна наукова галузь, так звана «коміксологія», яка займається саме вивченням та ретельним дослідженням мальованих історій зі сторони наукового аспекту.

Перша в світі дисертація в галузі дослідження коміксу в контексті масової культури належить Солу Девідсону. Свою працю автор захистив у 1959 році, а

наукове дослідження принесло йому перше в світі докторське звання у сфері мальованих історій. Разом з цим в Нью-Йоркському університеті була створена авторська колекція Сола і Пенні Девідсон – набору комікс-антологій, газетних вирізок, журналів та рідкісних мальованих матеріалів, які з часом поповнюються самими Девідсонами.

Вектори зарубіжних наукових робіт у напрямі мальовисів акцентують увагу на досить широкий простір базових тем досліджень – особливості взаємодії вербальних та невербальних складових наративу, системне дослідження різновидів та типології коміксу, хронологічний розвиток та етапи становлення коміксу як окремого напрямку мистецтва. Наприклад, У. Еко в своїй роботі «Міф про Супермена» розглядає персонажа коміксу Кларка Кента з простору міфотворчості та потреби читача у сакральному відокремленні від реальності. Автор підкреслює, що супергеройка стає інструментом виховного впливу, поширенням моральних якостей і зразків певної мотивації у соціальній поведінці.

Однією із найпопулярніших тем досліджень серед науковців у галузі коміксології є тема взаємодії тексту та ілюстрацій у мальовисах. Слід підкреслити, що у дослідженнях цієї теми вчені використовують поняття *mode* («модус» - спосіб передачі) для позначення безпосередньо понять «текст» та «зображення», внаслідок чого проблема співвідношення понять називається *multimodality* («мультимодальність») або – *text-image relations*. Наукові праці Роланда Барта стали важливою складовою у дослідженнях цієї теми серед вітчизняних та зарубіжних науковців. За словами Р. Барта, «словесний текст і зображення перебувають тут у компліментарних відносинах; і текст, і зображення виявляються у цьому випадку фрагментами крупнішої синтагми, єдність повідомлення досягається на більшому рівні - на рівні сюжету, історії, дієгезису» [2]. Крім того, науковець підкреслює, що зображення потребують від читача значно менше зусиль для розуміння головної ідеї та сюжету, ніж «словесні описи». Особливу роль серед наукових досліджень у напрямі вивчення взаємодії вербальних та невербальних компонентів коміксу заслуговує робота «Unflattening» Ніка С'юзаніса, докторанта коледжу викладачів Колумбійського університету. Робота науковця стала першим у світі науковим дослідженням, створеним у форматі мальовису. Вчений підкреслює, що зображення та текст треба розглядати як рівнозначні інструменти передачі інформації, використовуючи для пояснення і вираження своїх думок обидві форми комунікації. Такий підхід являє собою альтернативу звичним способам донесення ідей у сфері

науки та освіти. Головна ідея роботи стала невід'ємною частиною від інноваційності її форми.

Робота Скотта МакКлауда «Зроуміти комікс» (1993) стала тією роботою, від якої відштовхується досить велика кількість науковців у своїх дослідженнях. Вона виконана у форматі графічної новели, тому неодноразово роботу Скотта МакКлауда порівнювали з працею Ніка С'юзаніса. Проте, на відміну від роботи «Unflattening» Ніка С'юзаніса, в якій автор вперше використав подібну форму для наукового дослідження на стику епістемології, семіотики, теорії сприйняття і візуальних досліджень та яка конкретно акцентує увагу на певній проблемі, праця Скотта МакКлауда розкриває більш загальне поле аналізу мальовису. Автор розкриває комікс з багатьох популярних аспектів вивчення мальовису, зокрема, зі сторони створення та розвитку коміксу, взаємодії ілюстративної та текстової складової, впливу комікса на читача та особливостей розташування окремих панелей відносно інших частин мальованих історій [1].

Сьогодні комікс став однією з найпопулярніших тем у дослідженнях зарубіжних науковців, що доводить факт неабиякої популярності цього жанру у світі. Роботи дослідників цього жанру стають не тільки джерелом нового напрямку в науковій діяльності, а й демонстрацією нової форми презентації та аналізу авторського бачення досліджуваної проблеми. Багатожанровість і мультимодальність коміксу відкриває величезне поле для вивчення цього феномена. На цей час у західних вищих навчальних закладах існують кафедри і факультети, які пропонують майбутнім студентам отримати ступінь бакалавра у вивченні коміксології з боку лінгвістичного, культурологічного та комунікаційно-соціального аспекту. Серед вищих навчальних закладів можна виділити університет Вест-Ліберті та Ланкастерський університет, в яких студентам вже сьогодні пропонують отримати докторську ступінь з вивченні коміксології.

Список джерел:

1. Макклауд С. Понимание комикса. Невидимое искусство / С. Макклауд // *Kitchen Sink*. – 1993. – 216 с.
2. Скорбатюк Д. Данкан Р., Сміт М., Левіц П. Сила коміксів. Історія, форма й культура / Д. Скорбатюк. - Київ: ArtHuss, 2020. - 512 с.
3. Станіславська К. І. Мистецько-видовищні форми сучасної культури: типологія та специфіка функціонування. – Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та

історія культури. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. – Київ, 2012. – 36 с.

**Галина Лях,
м. Харків**

**КРАЄЗНАВЧІ РЕСУРСИ ТА ПОСЛУГИ (АКТИВИ) БІБЛІОТЕКИ
У КУЛЬТУРНО-ТУРИСТИЧНОМУ ПРОСТОРІ МІСТА:
(З ДОСВІДУ ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ
БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА)**

Осередком і координатором краєзнавчої діяльності Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка (ХДНБ) є відділ «Україніка» імені Т. Г. Шевченка. Співробітники відділу та актив читацького клубу «Краєзнавець» багато років спрямовують свої зусилля на організацію і висвітлення досліджень з історії та сьогодення краю, популяризації досягнень харківщинознавства на усіх можливих інформаційних та комунікаційних майданчиках.

Відвідувачами відділу є і науковці, і школярі – усі знаходять матеріали і для проведення ґрунтовних досліджень, і для виконання навчальних завдань. Якісне, своєчасне, вичерпне, зручне інформування користувачів про наявні послуги та ресурси – невід’ємна складова співробітництва бібліотечних установ із громадою. Тож, на допомогу користувачам на сайті бібліотеки виокремлено вебресурс «Краєзнавство» [3], де пропонуються відомості про краєзнавчі дослідження на Харківщині, нові надходження (цифрові, аналогові та неопубліковані), про нові інформаційні та бібліографічні проєкти, продукти та послуги, новини тощо. Для просування цифрових та аналогових активів та послуг використовуються наукові та соціокультурні заходи, соціальні мережі, розміщуються відповідні QR-коди-посилання на рекламній продукції ХДНБ. Для віддалених користувачів забезпечено доступ до бази даних, віртуальних виставок і вікторин, проєктів, ментальних карт, віртуальних екскурсій та квестів.

Генерування нових бібліотечних продуктів вимагає ретельної підготовки та відповідного технічного супроводження. Але будь-який контент може здатися нудним, якщо гід або користувачі недостатньо вмотивовані до співпраці. Це можна нівелювати комунікаційними можливостями гіда, його харизматичністю, здатністю імпровізувати, але необхідно також дуже ретельно працювати над укладанням тексту екскурсії, наблизивши його до розмовної стилістики. Саме навичкам сторителлінгу

присвячується низка завдань на заняттях «Школи бібліотечного журналіста» в ХДНБ [6]. Технічне забезпечення і навички роботи з устаткуванням не врятують, якщо не приділити достатню увагу текстам – вони повинні бути цікавими і захоплюючими.

Знайомство більшості відвідувачів з бібліотекою, що розпочинається з оглядової екскурсії – інформування екскурсантів про історію книгозбірні та її понад сторічну будівлю в центрі міста, вкладається у кільканадцять відведених для того хвилин. Саме будівля найбільшої в місті бібліотеки є самостійним, самодостатнім і доступним туристичним об'єктом, але більшість «родзинок»-цікавинок залишається втаємниченою для пересічних відвідувачів. Бажання зазирнути за лаштунки, доторкнутися до втілення архітектурних ідей Олексія Бекетова реалізуються за допомогою мобільного додатка *izi.TRAVEL* – це безкоштовна, відкрита, зручна платформа для створення мобільних аудіогідів на допомогу подорожуючим та організаторам сфери туризму. Аудіогід «Про що мовчить бібліотека» [5], реалізовано за матеріалами багаторічних наукових розвідок, які з різних причин залишились поза увагою краєзнавців або не вкладаються у стислі наукові звіти.

Розділи аудіотури присвячені окремим елементам архітектурного оздоблення (символіка ліпнини на стелі і фасаді, маскарони, керамічна плитка від барона Бергенгейма), новітнім бібліотечним технологіям початку ХХ ст. (підйомні машини, турнікет для потреб статистики, табло-індикатор виконаних читацьких замовлень), а уважні слухачі дізнаються, чому цілий розділ присвячено «сонячним зайчикам» і як раніше забезпечували «тишу в бібліотеці».

На противагу груповим екскурсіям платформа *izi.TRAVEL* – це просторово-орієнтовані аудіоісторії, для персонального використання ресурсу в зручний час, із урахуванням індивідуального темпу екскурсанта, із мовою тексту за його вибором. *izi.TRAVEL*-контент вже багато років використовується у туристичній сфері, таким чином залучення бібліотечних ресурсів сприяє популяризації культурного надбання регіону для містян і подорожуючих.

Для дитячого загалу оглядова екскурсія будівлею бібліотеки адаптована під театралізоване дійство. Учасники квесту «На Слободу за свободою», уявляючи себе козаками, визначеним мапою маршрутом пересуваються відділами бібліотеки і виконують завдання на уважність, кмітливість, ерудованість, випробовують уміння працювати командою. Одночасно дітлахи опосередковано знайомляться з правилами поведінки в культурно-просвітницькій установі, мінімальною бібліотечною та українознавчою термінологією.

Мобільний аудіогід «Від фортеці до столиці» [1] створено за матеріалами однойменного квесту-екскурсії. Харківщина – регіон багатий на архітектурні, культурні, історичні пам'ятники, пам'ятки і пам'ятні місця, тому туристичні маршрути краю, зазвичай, є різноплановими та яскравими. Тематичні та оглядові піші прогулянки містом останніми роками стали досить популярним напрямком активного відпочинку городян, адже, краєзнавці-ентузіасти пропонують маршрути на будь-який вік, смак та кошт. Квест-екскурсія «Від фортеці до столиці» – це спроба бібліотекарів поділитися своїм баченням міста. Екскурсія має на меті звернути увагу городян на красу міста, зацікавити, заохотити озирнутися, відволіктися від буденності та побачити щось нове і цікаве у повсякденні. Розповіді не обтяжені переказом історичних фактів, але спонукають учасників звернутися до спеціальної літератури – ненав'язливо «навчаємо розважаючи», таким чином бібліотекарі запрошують до подальшого самостійного дослідження краю. Локації-загадки, позначені на мапі, супроводжені стислою аудіорозповіддю, маршрут квесту розраховано на одну годину. Наступна загадка-локація стає доступною учасникам лише за умови правильної відповіді на попередню. У пошуках відповідей екскурсантам слід бути спостережливими і витривалими, звертати увагу на архітектурні та скульптурні об'єкти та їхні деталі.

«Тимчасові незручності», з якими стикаються організатори квестів вуличними маршрутами, пов'язані із довготривалими реставраційними процесами, забудовою та перебудовою «старого міста» – історичного середмістя Харкова. Локації квесту зникають ледь не на очах, тож кожній наступній екскурсії передують їх своєрідна інвентаризація, і, за потребою, – заміна або уточнення завдань. Жвавий транспортний трафік також накладає деякі обмеження на вікові характеристики учасників екскурсій. Пропонований аудіогід, на відміну від екскурсії з гідом, не робить підказок для виконання завдань, а дозволяє зробити інтелектуальні розваги родинним хобі.

Періодично, на початку літа та осені, викладачі навчальних закладів із задоволенням делегують проведення навчально-пізнавальних екскурсій саме співробітникам бібліотеки. Аби найкраще відповідати потребам сучасної молоді, заздалегідь була проведена презентація квестів для викладацької аудиторії, для бібліотекарів міста та області. Дорослі із задоволенням кружляли вуличками, відкриваючи для себе нове у нібито давно знайомому місті, відверто розважались, граючись у дитячі забавки.

Проект «Історія Харкова у пам'ятних дошках: фактографічні та бібліографічні відомості» [2] – рекомендаційний бібліографічний ресурс, створений за допомогою безоплатного веб-сервісу Blogger.com. Платформа передбачає представлення інформації з багатьма додатковими можливостями: доповнення та корекції інформації, використання гіперпосилань на повні тексти та тематичні інтернет-ресурси, зворотний зв'язок із аудиторією. У контенті блогу передбачені теги для навігації та пошуку інформації: назви вулиць, імена персон, події, дати, теми, пов'язані з історією нашого міста.

Ледь не випадково з'ясувалося, що реєстр пам'ятних дощок, встановлених на будівлях Харкова, у вільному доступі відсутній. Тож, бібліотекарі самотужки та із залученням читацького активу планомірно здійснюють збір фотоматеріалів шляхом перегляду дощок. За необхідністю вони спілкуються із представниками установ, що знаходяться у будівлі, з'ясовують відомості щодо дошки й одночасно популяризують актив.

Текст блогу складається з інформації, що стосується безпосередньо меморіальної дошки як матеріального об'єкта (адреса розташування, фотографія, напис, рік встановлення та сучасний стан, відомості про митців, які її створювали тощо), біографічної довідки та нарису від укладачів про персону або історичну подію, якій присвячена дошка, із включенням уривків з найцікавіших статей, книг. Обов'язково наведено бібліографічні описи джерел: про персону, встановлення дошки (або її відсутності з будь-яких причин). Додатком до ресурсу є інтерактивна карта «Меморіальні дошки Харкова» (на основі ресурсу «Google Maps» – візуалізація просторових даних, пов'язаних із розташування меморіальних дощок на будівлях міста. Статистика блогу свідчить про зростаючу популярність публікацій не лише у користувачів в Україні, але й у закордонні.

Скориставшись ресурсом «Історія Харкова у пам'ятних дошках», можна не тільки здійснити віртуальну прогулянку містом, але й самостійно згенерувати тематичну пішохідну екскурсію; за допомогою віджету «Меморіальні дошки на мапі Харкова» можна уточнити місцезнаходження об'єктів, зорієнтуватися та скласти комфортний за довжиною та часом маршрут. Наприклад, у межах Фестивалю науки 2018 року, присвяченого розвитку медичної науки у нашому місті, було розроблено маршрут «Медицина, література, мистецтво: харківські перетини» [4]. Надані матеріали також неодноразово використовувалися при укладанні тематичних віртуальних екскурсій («Видатні харків'яни», «Архітектурна Харківщина», «Літературна Харківщина» тощо).

Наразі, проєкт «Історія Харкова у пам'ятних дошках» містить 550 нарисів. Дошки розміщені на великій відстані одна від одної, тому пішохідні екскурсії є виснажливими. Транспортна мережа Харкова є досить розгалуженою, багато маршрутів рейсових тролейбусів, трамваїв, автобусів проходить саме через центр міста, де сконцентрована найбільша кількість пам'ятних знаків. Наразі, працівники відділу працюють над укладанням аудіогіду – огляду дощок за напрямками руху громадського транспорту. Обрано один із найстаріших трамвайних маршрутів, що з'єднує залізничний вокзал із великим житловим масивом. Так, час, проведений між роботою та домівкою у транспортних заторах, коли навіть навігатор «мовчить», можна використати з користю. Такий транспортний аудіотур, рекламований у громадському транспорті, сприятиме популяризації та формуванню сталого позитивного іміджу бібліотечних установ у соціокультурному просторі регіону. Аудіотури вулицями Харкова є прихованою локальною та соціальною рекламою, потужним ресурсом для формування культурно-туристичного, а, відповідно, й інвестиційного простору міста, промоцією місцевого бізнесу.

Розширення репертуару бібліотечних активів та удосконалення процесів бібліотечного обслуговування – запорука належного рівня культурно-освітнього розвитку громади. Розвиток бібліотек у культурно-туристичному контексті формує образ відкритого закладу, що надає не лише інформаційні послуги, але й сприяє інтелектуальному, творчому розвитку особистості, організації дозвілля та туризму.

Список джерел:

1. Від фортеці до столиці : квест-екскурсія. URL: <https://izi.travel/ru/d88e-harkiv-vid-forteci-do-stolici/uk>.
2. Історія Харкова у пам'ятних дошках: фактографічні та бібліографічні відомості. URL: <http://mevorydoskikharkov.blogspot.com>.
3. Краєзнавство : вебресурс // Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка. URL: <https://kray.korolenko.kharkov.com>.
4. Медицина, література, мистецтво: харківські перетини : аудіогід. URL: https://izi.travel/ru/85db-medicina-literatura-mistectvo-harkivski-peretini/uk#tour_details_first.
5. Про що мовчить бібліотека : аудіогід. URL: <https://izi.travel/ru/276a-pro-shcho-movchit-biblioteka-storinki-istoriyi-hdnb-im-v-g-korolenka/uk>.
6. Школа бібліотечного журналіста Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. URL: <http://journalist-library.blogspot.com>.

КРАЄЗНАВСТВО ТА ТУРИЗМ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СИНЕРГІЇ

Впродовж останніх десятиліть краєзнавство сформувалося як комплексна наука зі складною структурою галузевих напрямів та форм організації, а також як громадський рух, одним із пріоритетних завдань якого є дослідження минувшини краю, відродження історичної пам'яті, формування суспільної свідомості та виховання національної гідності в підростаючого покоління. Саме на виховному потенціалі краєзнавства наголошував видатний історик, державник, Герой України та академік Петро Тронько: «Почуття любові до України, глибока повага до вікових народних традицій – невичерпні джерела духовності, моральності та культури сучасної людини» [6, с. 10.].

Розглядаючи українське краєзнавство як багатфункціональну та динамічну інтелектуальну систему, слід відзначити його характерну особливість взаємодіяти з іншими науками та дисциплінами. Вочевидь, що саме прагнення людини до пізнання краю та світу поєднує краєзнавство з туризмом. Адже, подорож та екскурсія стали спільними засобами в дослідницьких та пізнавальних практиках краєзнавців та туристів, взаємодія між якими простежується з початків діяльності перших мандрівників. У XIX ст. у Європі з'явилися наукові узагальнення в краєзнавстві та туристських знаннях, почали формуватися теоретичні засади, понятійно-категоріальних апарат наукових напрямів [2, с. 142].

В Україні в першій половині XIX ст. під впливом краєзнавчого руху значно активізувалися зв'язки краєзнавства з туристським мандрівництвом із зародженням ще однієї форми подорожування – екскурсії [4, с. 212–213]. Вже на зламі XIX–XX ст. в Києві, Харкові, Одесі та Львові сформувалися наукові школи з краєзнавства, водночас, зародилися організаційні форми туризму, виникають перші туристичні підприємства й організації. Внаслідок тісного зв'язку краєзнавства та туризму в другій половині XX ст. виокремлюється туристичне краєзнавство як невід'ємний міждисциплінарний складник краєзнавчого руху та туристичної галузі.

Згодом у науковому полі туристичного краєзнавства формуються об'єкт і предмет дослідження, виділяється специфіка наукових пошуків. Об'єктом туристичного краєзнавства виступає територіальна система туристично-екскурсійного обслуговування, як то: туристичний регіон, туристичний район,

туристичний центр тощо, яка розглядається в краєзнавчому контексті. Тоді як предметом дослідження туристичного краєзнавства виступають окремі складові туристично-рекреаційного потенціалу краю, зокрема, його природні рекреаційні об'єкти, пам'ятки історії і культури, туристичні заклади, система туристичної інфраструктури [4, с. 221].

Схематична ретроспекція появи та розвитку туристичного краєзнавства переконливо доводить, що тривала та тісна синергія краєзнавства з туристичними практиками, а згодом – туризмознавством, сформувала доволі самобутній сегмент наукових досліджень та суспільної діяльності, об'єднавши вчених різних наукових галузей – краєзнавців, туризмознавців, істориків, археологів, етнографів, географів, соціологів, мистецтвознавців, а також представників органів державної влади, туристичних організацій, освітян, працівників закладів культури.

Туристичне краєзнавство активно впроваджується в освітній процес закладів вищої освіти з підготовки фахівців туристичної галузі. Навчальні курси з цієї дисципліни спрямовані на формування вмінь у студентів застосовувати в професійній діяльності краєзнавчі характеристики певних територій для потреб туризму, ґрунтовно аналізувати рекреаційний потенціал туристичних ресурсів окремих регіонів, визначати проблеми і перспективи туристичного освоєння територій та використовувати їх для формування позитивного туристичного іміджу краю та України, застосовувати засоби і методи краєзнавства для розробки туристичних проєктів та розбудови туристичної індустрії [3].

У сучасних умовах спостерігається актуалізація туристичної сфери, яка володіє суттєвим економічним та рекреаційним потенціалом. Незважаючи на епідеміологічний період, який, безумовно, загальмував в середньому на 70% розвиток туристичної галузі в світі, за прогнозами міжнародних аналітиків Всесвітньої туристичної організації відновлення галузі після падіння відбудеться впродовж наступних декількох років. Зокрема, розширення туристично-краєзнавчого напрямку чітко простежується не лише в науковій та освітній діяльності, але активно реалізується в роботі місцевих органів державної влади, громадських організацій.

Туристична форма подорожей склала основу науково-краєзнавчих експедицій Національної спілки краєзнавців України, яких лише за останнє десятиліття відбулося понад двадцять. У травні 2015 р. краєзнавці присвятили експедицію на Харківщину «Пам'ятні місця академіка Петра Тронька на Слобожанщині» 100-річчю від дня народження Героя України П. Т. Тронька, відвідавши його малу батьківщину

– село Заброди, Богодухів, Харків. У 2014-2018 рр. суспільного розголосу набули виїзди членів Спілки на Миколаївщину, Київщину, Житомирщину, Чернігівщину, Закарпаття, Хмельниччину, Сумщину та інші регіони. Це достатньо дієвий формат об'єднання краєзнавців та туризмознавців, науковців та аматорів-дослідників рідного краю довкола актуальних проблем збереження історико-культурної спадщини України, репрезентації національного надбання для громадян країни та її гостей [1].

Туристичне краєзнавство як напрям діяльності Спілки розвивають обласні організації, зміцнюючи краєзнавчими дослідженнями його інформаційно-пізнавальний аспект, публікуючи туристичні довідники та путівники, розробляючи туристичні маршрути, створюючи музеї та музейні кімнати про історичні події та видатних особистостей краю. На Волині зусиллями краєзнавців під орудою голови Волинської обласної організації, професора Г. В. Бондаренка в 2011 р. відкрито меморіальний музей видатного історика та політичного діяча В'ячеслава Липинського в Затурцях. З 2013 р. привабливим місцем відпочинку для мешканців Івано-Франківська та туристичною родзинкою для гостей міста став перший об'єднаний пам'ятник діячам «Руської трійці» (скульптор Володимир Довбенюк) – Якову Головацькому, Маркіяну Шашкевичу й Івану Вагилевичу, розміщений у центральному сквері. Ініціатором спорудження пам'ятника був історик і краєзнавець Богдан Гаврилів. Краєзнавці області, яких об'єднує відомий громадський діяч, педагог М. Ю. Косило, оголосили історико-патріотичну акцію зі збору коштів і невдовзі понад 20 тисяч добровольців зібрали майже 180 тисяч гривень на створення скульптурної композиції [5].

Особливу зацікавленість туристичним краєзнавством відзначаємо серед молоді. Значну діяльність у межах Міністерства освіти та науки України проводить державний заклад позашкільної освіти – Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді, який має регіональні осередки майже в кожній області України. Серед основних завдань закладу – виховання у дітей та молоді почуття патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів. Через організацію та проведення Всеукраїнських заходів краєзнавчо-туристичного напрямку, а це: тематичні конкурси, змагання, акції, конференції, семінари-тренінги, експедиції, зльоти, на загальнодержавному рівні проводиться масштабна робота з вивчення та популяризації історії, культури рідного краю, розробляються туристичні маршрути

та експедиції для залучення історико-культурної спадщини краю до всеукраїнських маршрутів [9].

Досить популярними формами поширення туристично-краєзнавчої діяльності є організація в школах, бібліотеках, музеях туристично-краєзнавчих гуртків, товариств та клубів, екскурсій, подорожей та походів вихідного дня. Пізнавально-виховний потенціал туристичного краєзнавства ефективно реалізується в соціокультурному просторі країни. Окрім цього необхідно наголосити, що туристичне краєзнавство репрезентує українському суспільству та й, власне, усьому світові, національне історико-культурне надбання окремого регіону, у більшості своїй маловідомі для широкого загалу пам'ятки історії та культури.

Завдячуючи копіткій дослідницькій праці краєзнавців здобутком громадськості стають не лише унікальні зразки національної культури, але й відбувається оприлюднення невідомих або, викривлених за радянських часів, сторінок української історії. У жовтні 2021 р. лауреатом Премії імені Героя України Михайла Сікорського Національної спілки краєзнавців України стала завідувачка відділу «Суботівський історичний музей» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» Надія Кукса. Краєзнавиця довгий час скрупульозно вивчала історичні документи і, зрештою, їй вдалося, спираючись на матеріали Державного архіву Черкаської області, зокрема документи архімандрита Мельхіседека Значко-Яворського, клірові відомості Іллінської церкви кінця XVIII – початку XX ст. та пам'яткоохоронні документи 1920-х рр., уточнити дату будівництва Іллінської церкви – 1651 р., хоч в радянський період з невідомих причин дату побудови пам'ятки було змінено на 1653 р. Музейниця дослідила та опублікувала історію дерев'яної Михайлівської церкви в Суботіві, втраченої пам'ятки дерев'яного сакрального зодчества Середнього Подніпров'я, закладеної чигиринським підстаростою Михайлом Хмельницьким у першій чверті XVII ст. Краєзнавчі публікації та туристично-краєзнавчі путівники, довідники значно поглиблюють знання про історію та культуру краю, сприяють збільшенню туристичних потоків, що зі свого боку впливає на економічне становище місцевої громади [5].

Синергія краєзнавства та туризму на сучасному етапі проявляється у діях органів державної влади. Зокрема, в кожній області затверджуються цільові програми розвитку туризму, основу яких складає розбудова конкретного краю із використанням краєзнавчого потенціалу. У Києві затверджена міська цільова програма з розвитку туризму на 2022–2024 рр., спрямована не лише на збільшення кількості туристів, покращення комфорту перебування туристів у столиці,

підвищення ефективності управління туристичною сферою, але й на залучення краєзнавчого ресурсу. Поряд з удосконаленням історико-культурного туризму, пріоритетними визначили такі напрями, як: подієвий, діловий, медичний та гастрономічний туризм. Також у Києві планується облаштувати інклюзивні туристичні маршрути для маломобільних груп шляхом включення до маршрутів локацій зі встановленими мінімоделями туристичних об'єктів із застосуванням шрифту Брайля. Для підвищення якості надання туристичних послуг та рівня безпеки перебування гостей і мешканців міста в Києві передбачено провести практичні семінари та конференції в межах проєкту «Академія гостинності». Загалом на фінансування програми передбачено 118,9 млн. грн, що майже вдвічі менше, ніж було виділено на програму 2019–2021 рр., також планується залучити додаткові кошти інвесторів та благодійників [8].

У сучасних умовах розвиток туризму характеризується новітніми тенденціями, які чітко визначають місце краєзнавства в цьому процесі. Традиційними для сталого туризму залишаються історико-культурний та природний складники, фундаментом яких є краєзнавчі знання. Прихильники активного туризму під час розробки вело-, авто-, мото- маршрутів, походів, інших видів фізичної активності використовують краєзнавчі напрацювання, довідники, посібники, карти. Туристи, що прагнуть креативного дозвілля, а це можуть бути інтерактивні та етнографічно-театралізовані екскурсії, гастрономічні, моторошні, кіно-, сталкер-, фітнес- тури, які цілковито базуються на місцевому матеріалі, підготовленому краєзнавцями у співпраці з фахівцями з туризму. Більшість туристів проживає в урбаністичному середовищі, тому зелений, агро-, екологічний туризм набирає значної популярності. Такий формат відпочинку передбачає повне занурення в сільське довкілля, з місцевими природними, культурними особливостями краю. Цікаві туристичні пропозиції змістовно наповнюють краєзнавчими розвідками.

Нині значний вплив на всі сфери суспільного життя мають інноваційні технології, глобалізація активізує міжнародний туризм. Серед шанувальників подорожей з'явилася нова тенденція – періодично змінювати місце проживання в різних країнах світу, пробувати себе в різноманітних видах діяльності. Такий напрям в постмодерному просторі отримав назву – номадизм. Необхідно враховувати, що практично кожен турист – з іншої країни, а за результатами опитування мандрівників з 27 країн міжнародна компанія Visa Global Travel Intentions Study в 2017 р. з'ясувала, що у 88% респондентів під час подорожей за кордоном є доступ до Інтернету і вони для пошуку необхідної інформації користуються смартфоном [7].

Тому краєзнавцям та працівникам туристичної галузі важливо використовувати цифрові технології, соціальні мережі, вебкарти та Інтернет-путівники для просування інформації про туристичні ресурси України, а також активно долучати до них краєзнавчий контент.

Отже, краєзнавство та туризм впродовж століть розвивалися в тісній взаємодії. У результаті такої синергії сформувався міждисциплінарний напрям – туристичне краєзнавство з власною теоретико-методологічною базою та специфічним змістовим контентом. На сучасному етапі відзначається динамічний розвиток туристичного краєзнавства, спостерігається зростання інтересу подорожуючих до самотніх куточків нашої країни. Поява нових галузей туризму позитивно позначається на туристичному краєзнавстві, який, поглиблюючи співдіяльність краєзнавців та туризмознавців, здатний відповідати запитам сьогоденних мандрівників. Краєзнавство зміцнює пізнавально-виховний потенціал туристичної діяльності, відкриває нові можливості для розвитку. Використання інноваційних цифрових технологій в поєднанні з краєзнавчим сегментом спонукає до розробки креативних форматів в туристичній індустрії. Сучасні тенденції взаємодії краєзнавства та туризму спрямовані на вироблення туристичного продукту на краєзнавчому ґрунті, який би відкривав нові туристичні дестинації та пробуджував незабутні враження в подорожуючих.

Список джерел:

1. *Джерела духовності: Науково-краєзнавчі експедиції Національної спілки краєзнавців України 2014-2018рр. Документи та матеріали. Ч. 2 / Нац. спілка краєзнавців України; за заг. ред. О. П. Реєнта; упоряд.: Р. В. Маньковська, В. І. Дмитрук, В. І. Милько, С. І. Архипова. – К., 2019. – 225 с.*

2. *Кручек О. А. Туризмологія: процес формування теорії туризму / О. А. Кручек // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Вип. 8. – С. 139–166.*

3. *Маньковська Р. В. Робоча програма навчальної дисципліни «Туристичне краєзнавство» зі спеціальності 242 «Туризм» для бакалаврів за спеціалізацією «Туристично-екскурсійне обслуговування» / Р. В. Маньковська. – Київ: Кафедра туризму Національного університету фізичного виховання і спорту України, 2020. – 23 с.*

4. Попович С. І. Краєзнавча робота в туристичних організаціях / С. І. Попович // Основи краєзнавства : підручник для студентів / за заг. ред. О. П. Реєнта. – Харків, 2016. – С. 210–232.
5. Поточний архів Національної спілки краєзнавців України.
6. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). – Київ, 2000.
7. Туризм 2020 – тренди, які неможливо було уявити 20 років тому // URL: <https://mind.ua/publications/20208210-turizm-2020-trendi-yaki-nemozhливо-bulo-uyaviti-20-rokiv-tomu>
8. У Києві затвердили міську цільову програму розвитку туризму в Києві на 2022-2024 роки // Київська міська рада. Офіційний веб-сайт. URL: <https://kmr.gov.ua/uk/content/u-kyievi-zatverdylu-misku-cilovu-programu-rozvytku-turyzmu-v-kyievi-na-2022-2024-roky>
9. Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді // URL: <https://patriotua.org>

**Валентина Медведева,
м. Київ**

АРХІТЕКТУРА НОВОЇ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029 «ІНФОРМАЦІЙНА, БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА» В НОВІЙ ІСТОРИЧНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Національна система вищої освіти в Україні, як і у всьому світі, переживає кризові явища і шукає шляхи їх подолання. Підготовка наукових кадрів набула сьогодні особливого значення як з точки зору процесів державотворення Незалежної України, так і в умовах інтеграції та адаптації української системи підготовки кадрів до європейського (світового) освітнього простору. Саме ці еволюційні зміни мають подолати вплив комуністичної епохи у запровадженні реформ і прискорити позитивні зміни, системні трансформації, які співвідносяться з масштабними європейськими та глобальними процесами модернізації університетів. Їхня діяльність все більше розглядається у контексті конкурентоспроможності, соціальних очікувань від тієї чи іншої професії. Мінливість і мобільність світу стала для закладів вищої освіти новим культурно-цивілізаційним викликом. Саме це спонукало університети реагувати на глобальні тренди, проводити прогностичні дослідження, на основі яких будувалася їхня освітньо-наукова політика.

Київський національний університет культури і мистецтв в останні три десятиліття (а, відповідно, і кафедра інформаційних технологій) реагував на нову соціо-культурну дійсність і провадив реформування та активну модернізацію структури і змісту освітніх програм, оновлював кадровий потенціал, розширюючи критичну масу, залучаючи науковців і практиків, оновлював і впроваджував нові технології в освітній процес.

Ступінь доктора філософії в загальній структурі рівнів вищої освіти сьогодні розглядається як один із факторів і перспективних орієнтирів позитивних змін у підготовці наукових кадрів. Графічно це виглядає так:

Ступінь освіти	Молодший бакалавр	Бакалавр	Магістр	Доктор філософії	Доктор наук
Рівень	Початковий й (короткий цикл), неповна вища освіта	Перший (бакалаврський) базова вища освіта, загальна вища професійна	Другий (магістерський) повна вища освіта, поглиблена спеціалізована вища	Третій (освітньо-науковий) чи перший науковий	Вищий науковий й чи 2-й науковий

Ступінь доктора філософії є освітнім третім рівнем підготовки (PhD), а його програма – це також свідчення кваліфікованості науковця для продовження науково-дослідної та викладацької діяльності. Саме тому метою програми, що акредитована НАЗЯВО, є забезпечення всебічного формування особистості науковця, який продукує не лише нові знання, але й цінності.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» акредитація (стаття 1.1.4) «оцінювання освітньої програми та/або освітньої діяльності вищого навчального закладу» включала:

- відповідність стандарту вищої освіти;
- спроможність виконати вимоги стандарту та досягти заявлених у програмі результатів навчання.

Акредитація освітньо-наукової програми за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» засвідчила здатність кафедри інформаційних технологій організовувати якісний освітній процес, відповідно до нових вимог. Гарантом освітньо-наукової програми виступила доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри інформаційних технологій Т. В. Новальська, яка має значимий науковий доробок та педагогічний стаж.

Новим в освітньо-науковій програмі є її соціальна спрямованість, адаптація аспіранта до можливостей реалізації в науковій, дослідницькій та педагогічній діяльності. Нормативний термін підготовки доктора філософії становить чотири роки, серед яких освітня складова освітньо-наукової програми становить від 30 до 60 кредитів, решта відводиться на її наукову складову.

До певної міри, саме ця програма (а вона є першим серйозним досвідом) подолати певну консервативність підходів ще доби радянської і запропонувала новий погляд на підготовку наукових кадрів.

Форми атестації для докторів філософії визначено статтею 6.3. Закону України «Про вищу освіту», зокрема, у вигляді публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації.

Архітектура нової освітньо-наукової політики Університету пов'язана зі створенням рейтингу на основі якісних вимірюваних показників наукової діяльності професорсько-викладацького складу (статті у фахових вітчизняних і зарубіжних виданнях, монографії, конференції та ін.), інституційною акредитацією, акредитацією освітньо-наукових програм, утворенням одноразових спецрад із захисту дисертацій та ін.

Профіль освітньо-наукової програми передбачає поглиблення теоретичної та практичної підготовки до здійснення науково-педагогічної діяльності та наукового консультування в інформаційній, бібліотечній та архівній сферах, розвиток науково-дослідних навичок для самостійних досліджень, професійну підготовку та наукові дослідження.

Логічна послідовність ОНП включає такі компоненти: обов'язкові, які вміщують два цикли загальної підготовки і професійної, та вибіркові компоненти, які включають дисципліни науково-теоретичної підготовки, обрані здобувачем в обсязі не менше трьох. Третій включає наукову складову, а саме – проведення дослідження, підготовка статей, доповідей, участь у конференціях, відповідно до індивідуального плану роботи здобувача, обов'язкову звітність тощо.

Складовою виконання програми є дотримання академічної доброчесності здобувача. В цьому напрямі кафедра спільно з аспірантурою системно визначила і реалізувала алгоритм перевірки текстів на плагіат, ввела в навчальний план курс з академічного письма як для магістрів, так і аспірантів, разом з науковими бібліотеками, інформаційними консорціумами, представниками громадських

інституцій провела цикл заходів щодо популяризації академічної доброчесності; разом з фахівцями правознавства та юридичних наук здійснила роз'яснення сучасного законодавства з авторського та суміжного прав та ін.

Слід особливо акцентувати увагу на перших результатах роботи з підготовки докторів філософії, зокрема, на тих, що означають параметри якості цієї підготовки:

- більшість здобувачів за обраною PhD програмою не мають досвіду практичної роботи за напрямом навчання, що негативно впливає на осмислення обраної проблематики дослідження, розуміння філософської складової предмету, історико-культурологічного дискурсу та ін.;
- низька якість теоретичних знань (або їхня відсутність) позначається на системності у вивченні проблеми відсутності розуміння дослідження як цілісності (від актуальності, об'єкту, предмету результатів, пропозицій та ін.);
- відсутність у переважної більшості мотивації до науково-дослідної діяльності.

Освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії як інтегральна за своєю суттю, покликана готувати науковця як представника інтелектуально-духовної еліти, спроможного осмислювати суспільні процеси, прогнозувати, концептуалізувати, виробляти стратегії в умовах мінливого часу, викликів нової реальності міжкультурної комунікації.

**Зейтуна Мусіна,
Тетяна Приліпко,
м. Київ**

ДОКУМЕНТИ З ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ЯК СКЛADOVA ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ

«УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 РОКІВ: ДЖЕРЕЛА ТА МАТЕРІАЛИ»: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

«Було б помилково говорити про поразку Української революції. Вона не досягла своєї остаточної мети, але вона внутрішньо переродила суспільство України, вона створила Україну як модерну політичну націю. На цьому фундаменті з того часу розвивається все далі українське життя» [1, с. 58-59]. Шістдесят років потому, як українським мислителем, істориком Іваном Лисяком-Рудницьким була висловлена ця думка, в незалежній Україні на державному рівні відзначалось 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років. В офіційних

документах з цієї нагоди акцентовано увагу на «підготовку та публікацію наукових праць, збірок документів і матеріалів, енциклопедичних, довідкових та інших видань», [2, 3].

За роки незалежності України, завдяки відкриттю відділів спеціального зберігання бібліотек, архівів, музеїв, а також вільному доступу до пласту діаспорної літератури, до наукового обігу введено значний обсяг джерел з історії Української революції та становлення державності у 1917–1921 роках.

Серед бібліографічних напрацювань наукових та обласних бібліотек за останні десять років слід відмітити науково-бібліографічні видання Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: *«Українська революція і державність (1917–1921 рр.)»* (2018), *«Симон Петлюра на сторінках українських газет 1917–1920 років»* (2015); Рівненської обласної наукової бібліотеки: *«Події Української революції 1917–1921 рр. на Рівненщині»* (2019); Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Івасюка *«Буковинському вічу – 100 років (1918–2018)»* (2018), Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка *«Черкащина у вогні революції 1917–1921 років»* (2017).

Національна історична бібліотека України (НІБУ) понад півстоліття видає бібліографічний покажчик *«Історія України»*, який містить розділ *«Українська революція 1917–1921 років»*. Якщо порівнювати видання за 2016 і 2019 роки, то в останньому кількість бібліографічних записів, у першу чергу документів цього періоду, збільшилась удвічі. Це свідчить про зацікавленість вітчизняних істориків у проведенні археографічних досліджень, спрямованих на пошук, виявлення, опрацювання та публікацію документальних матеріалів, пов'язаних саме з формуванням української нації, національної ідеї, історією визвольних змагань і державотворенням.

З 2016 року НІБУ формує базу даних (БД) *«Українська революція 1917–1921 років: джерела і матеріали»*, науковий супровід якої здійснюють вчені Інституту історії України НАН України. Основний акцент при створенні БД спрямовано саме на аналітичний розпис документів, в першу чергу, регіональних установ.

Мета повідомлення – аналітичний огляд документальної складової БД *«Українська революція 1917–1921 років: джерела і матеріали»*, характеристика документів регіональних установ з охорони пам'яток старовини.

Значну частину бібліографічних записів у БД *«Українська революція 1917–1921 років: джерела і матеріали»* складають аналітично розписані збірники документів центральних та регіональних архівних установ, документальні видання

інститутів та бібліотек Національної академії наук України, Українського інституту національної пам'яті, вищих навчальних закладів, спогади, листи, щоденники, автобіографії учасників українського визвольного руху.

Події сторічної давнини мали загальнодержавний характер: по всій країні створювались українські органи влади, діяли політичні партії, відбувалось відродження національної культури, зокрема, формування державних пам'яткоохоронних інституцій. Так, метою створеного у 1917 році «Відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва» у структурі Генерального секретарства народної освіти, який очолив історик та етнограф М. Ф. Біляшівський, було «привернути увагу широких народних мас до нагальних потреб збереження пам'яток старовини від пограбування і руйнувань, необхідності передачі цінних паперів, книг, картин, старих меблів до музеїв» [4, с. 43], «де вони стануть у великій пригоді для нашої освіти, науки й культури, де будуть служити... для усього народу» [5, с. 460].

БД містить опис звернення Миколи Біляшівського до громадян, опублікованого на сторінках всеукраїнської «Робітничої газети»: *Звернення відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва Генерального секретарства народної освіти до народу про збереження культурних цінностей. 19 листопада 1917 р.* [5, с. 460].

Державні пам'яткоохоронні інституції вели облік та реєстрацію пам'яток, здійснювали їхнє наукове дослідження. Для проведення ремонтно-реставраційних робіт була створена комісія з виявлення пошкоджених архітектурних пам'яток міста. За даними комісії, реставрації підлягали архітектурні споруди Києва, Кам'янця-Подільського, Переяслава, Харкова, Чернігова. Так, восени 1918 року проведено реставрацію пошкоджених під час бойових дій лаврських пам'яток [7, с. 85].

Велика увага приділялася розвитку національної культури та збереженню її надбання і в період Української держави гетьмана Павла Скоропадського. Про це свідчить *Постанова про асигнування 22.825 карб. відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва Міністерства народної освіти та мистецтва. 16.07.1918 р.* [8, с. 169.]. Кошти були виділені на закінчення розкопів Трахтемирівського Успенського монастиря та на купівлю пам'ятників старовини для Національного музею.

Опорою культурної політики були і місцеві осередки «Просвіт», які опікувались пам'ятками архітектури та історії: *Повідомлення «Робітничої газети» про заснування товариства «Просвіта» на Поділлі. 31 березня 1917 р. // Просвіти Поділля в добу Української революції (1917–1920) : збірник документів і*

матеріалів. – Кам'янець- Подільський, 2014. – С. 37 ; Повідомлення Черкаської повітової народної управи про підтримку «Просвіт». 15 квітня 1918 р. // *Селянство Черкащини в добу Української революції 1917–1921 рр. : збірник документів і матеріалів.* – Черкаси, 2017. – С. 100.

За Директорії УНР питаннями охорони історико-культурного надбання України займались громадські об'єднання. У БД представлені документи про діяльність та матеріальне утримання Кам'янецького товариства охорони пам'яток мистецтва та національної старовини, її апарату «Архівної комори», яка мала здійснювати охорону Кам'янецької фортеці та інших пам'яток української старовини, піклуватись про їхню цілісність, впорядковувати архівні матеріали: *Доповідь Головноуповноваженому уряду УНР начальника культурно-освітньої управи про охорону Державного військово-історичного архіву та Кам'янецької фортеці.* 25 грудня 1919 р. [9, с. 313-314] ; *Доповідь Подільського товариства охорони пам'яток старовини та мистецтва Подільському губернському комісару про виділення коштів.* 9 лютого 1920 р. [9, с. 316-318].

У документах радянської влади у сфері охорони пам'яток культури, як от: *Розпорядження Катеринославського губернського виконавчого комітету Рад повітовим Радам про охорону пам'ятників старовини, мистецтва і науки.* 26 лютого 1918 р. [10, с. 68], йшлося про необхідність збереження архітектурних пам'яток і творів мистецтв від масового пограбування.

Поруч зі збереженням та реставрацією старовинних пам'яток ухвалювались рішення про демонтаж пам'ятників, що залишилися від царату: *Доповідна записка Міністерства внутрішніх справ Урядові УНР про ліквідацію пам'ятників часів самодержавства.* 25 квітня 1918 р. У наведеному документі йдеться про потребу «...пам'ятники Олександру II, Іскрі та Кочубею і рештки пам'ятника Столипіну ліквідувати зовсім, пам'ятник Миколаю I перенести у двір університету, написи на пам'ятнику Хмельницькому замінити іншими, а двоголових орлів... поздіймати. Металеві матеріали цих пам'ятників мають піти на гармати та на гроші, герби ж будуть передані музею» [6, с. 305-306]. Радянська влада, в свою чергу, теж ухвалювала такі рішення: *Про знесення з площ і вулиць пам'ятників, споруджених на честь царів і їх слуг : Декрет ПНК УСРР 7 травня 1919 р. // Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР.* – Київ, 1963. – Т. 1 : 1917–1941 рр. – С. 123.

Повернення національних реліквій українського народу, вивезених за часи імперії на територію Росії, стало нагальним завданням для молодої держави. У

вересні 1917 р. Миколою Біляшівським підготовлено перелік українських клейнодів у сховищах Москви і Петрограда: *Лист голови відділу охорони пам'яток старовини і мистецтва Секретарства справ освітніх Генерального секретаріату України М. Біляшівського до генерального секретаря народної освіти І. Стешенка про повернення українських культурних цінностей з Росії. 29 вересня 1917 р.* [11, с. 76-77]. Попри велику роботу, проведену українською стороною, більшовицький уряд Росії відмовився повертати пам'ятки.

Питання реституції культурних цінностей порушувалось і на переговорах між Україною та Росією в період Української Держави: *Протокол засідання міжвідомчої комісії по виробленню умов мирного договору між Українською Державою та РРФСР про повернення в Україну культурних цінностей з Росії. Київ, 23 травня 1918 р.* [11, с. 91-98]; *Список пам'яток історії та культури, що розглядався на засіданні міжвідомчої комісії по складанню умов мирного договору між Українською Державою та РРФСР про повернення українських культурних цінностей з Росії. Київ, 29 травня 1918 р.* [11, с. 119-121]; *Доповідна записка завідуючого відділом пластичних мистецтв Г. Павлуцького до Культурної комісії при Українській Мирній Делегації щодо значення для України пам'яток Причорномор'я. Київ, 10 червня 1918 р.* [11, с. 136-138] ; *Лист Д. Багалія до члена Культурної комісії при Українській Мирній Делегації Д. Антоновича про пам'ятки історії Слобідської України в Росії. Харків, червень 1918 р.* [11, с. 175-176].

На жаль, у зв'язку з одностороннім припиненням російською делегацією своєї діяльності, Культурна комісія не завершила роботу, але привернула увагу до проблеми повернення українському народові його історико-культурних цінностей [11, с. 64].

Підсумовуючи, варто зауважити, що всі Уряди періоду Української революції 1917–1921 років, незважаючи на важку ситуацію в країні, приділяли значну увагу питанню охорони, збереження і повернення пам'яток історії та культури. Документальний контент інформаційного ресурсу «Українська революція 1917–1921 років: джерела і матеріали» представлено різними видами документів, як от: декрети, постанови, розпорядження державних установ, повідомлення, доповіді, доповідні записки, звернення, протоколи засідань, листи приватних осіб, списки культурних цінностей тощо. За тематикою вони висвітлюють діяльність як центральних, так і регіональних інституцій з охорони пам'яток культури. База даних, безумовно, потребує доповнення новими джерелами, насамперед, особового походження, а саме спогадами, листами.

Насамкінець зазначимо, що питання охорони культурної спадщини зберігають свою актуальність і на сучасному етапі державотворчого процесу в Україні. Науковці, послуговуючись інформаційним ресурсом НІБУ, мають змогу досліджувати маловідомі факти з життя українського суспільства.

Список джерел:

1. *Лисяк-Рудницький І. Українська революція з перспективи сорокаліття / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – Київ, 2019. – Т. 2. – С. 47-60.*
2. *Україна. Президент. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років: указ від 22 січня 2016 року № 17/2016 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 8. – С. 11-14. – Ст. 366.*
3. *Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року: розпорядження від 26 жовтня 2016 року № 777-р // Урядовий кур'єр. – 2016. – 10 листоп. (№ 211). – С. 14-15.*
4. *Денисенко О. З історії охорони пам'яток історії та культури в Українській Державі в 1918 р. / О. Денисенко // Військово-історичний меридіан. – 2017. – Вип. 4. – С. 42-52. – Бібліогр.: 40 назв.*
5. *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. / Інститут історії України НАН України та ін.; відп. ред.: В. А. Смолій. – Київ : Наукова думка, 1996. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. – 589 с.*
6. *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. / Інститут історії України НАН України та ін. ; відп. ред.: В. А. Смолій. – Київ : Наукова думка, 1996. – Т. 2 : 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – 418 с.*
7. *Новак О. С. Становлення системи пам'яткоохоронних інституцій в Україні (1917–1921 рр.): організаційний аспект / О. С. Новак // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2017. – Т. 20. – С. 83-90. – Бібліогр.: 18 назв.*
8. *Українська Держава (квітень – грудень 1918 року) : документи і матеріали : у 2 т. / Інститут історії України НАН України та ін. ; упоряд.: Р. Пиріг та ін. – Київ : Темпора, 2015. – Т. 2. – 412 с.*
9. *Головноуповноважений уряду Української Народної Республіки (1919–1920) : документи та матеріали / Центр. держ. архів вищих органів влади і управління України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. ; упоряд., авт. вступ. ст. В. А. Адамський. – Хмельницький : Цюпак А. А., 2017. – 493 с.*

10. *Культурне будівництво в Українській РСР. 1917–1927 : збірник документів і матеріалів.* – Київ : Наук. думка, 1979. – 668 с.

11. *Українські культурні цінності в Росії: перша спроба повернення, 1917–1918 / упоряд.: С. Кот, О. Нестуля.* – Київ, 1996. – 300 с. : іл.

Сергій Палій,

м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ МЕДИЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку суспільства проведення ефективної політики та прийняття адекватного ситуації управлінського рішення в галузі охорони здоров'я неможливі через відсутність достовірної інформації (епідеміологічної, медично-статистичної, демографічної, фінансово-економічної та ін.), що зібрана за єдиними стандартами і аналізується за єдиними показниками.

Забезпечити ефективну інформаційну взаємодію всіх учасників національної системи охорони здоров'я від виробників і постачальників до організаторів та замовників медичної допомоги спроможні лише високорозвинені інформаційні системи.

В Україні, як і в багатьох країнах світу, для вирішення цього завдання останнім часом цілеспрямовано створюються спеціалізовані розрахункові центри, інформаційні системи та організації управління медичною допомогою, наприклад, міські та обласні інформаційно-аналітичні та науково-інформаційні аналітичні центри медичної статистики та ін.

Відповідно до статутних документів медичного інформаційно-аналітичного центру його метою є формування єдиної інформаційної системи охорони здоров'я певної області шляхом організації на базі сучасних комунікаційних технологій збирання, обробки, зберігання та надання інформації, що забезпечує динамічну оцінку стану здоров'я населення та ресурсів охорони здоров'я області та інформаційно-аналітичну підтримку для прийняття ефективних адміністративних рішень, а також здійснення інформаційного забезпечення закладів, організацій, спеціалістів, окремих груп населення та громадських утворень з питань охорони здоров'я.

На сучасному етапі обласні медичні інформаційно-аналітичні центри здійснюють діяльність в трьох напрямках, зокрема:

- створення та ведення медично-статичних баз даних та інформаційно-аналітичних систем про ресурси охорони здоров'я та стан здоров'я населення конкретної області;

- інформаційний супровід заходів з первинної та вторинної профілактики захворювань, медичних проблем формування здоров'я та планування сім'ї, навчання та виховання населення, пропаганда медичних і гігієнічних знань з урахуванням показників захворюваності населення, санітарно-епідеміологічних, демографічних, екологічних та інших факторів;

- інформаційне забезпечення органів управління та організації охорони здоров'я, а також жителів області з питань, які входять до компетенції інформаційно-аналітичного центру.

Позитивний закордонний досвід засвідчує, що структура, функції, кадрові та інформаційні ресурси подібних організацій забезпечують зв'язки, потоки та обмін інформації на рівні таких управлінських рішень як: організація, фінансування, надання медичної допомоги на основі прогнозування впливу тієї або іншої події на основні функції охорони здоров'я [1, с. 15].

Впродовж останніх років в Україні відбулися трансформаційні процеси в економічному житті країни, особливості яких вимагають, зокрема, напрацювання новаторських прийомів вирішення проблеми ефективного функціонування чинної системи охорони здоров'я. На думку фахівців, у першу чергу, якісне підвищення ефективності може бути досягнуто за рахунок широкого використання сучасних інформаційних систем, баз даних та інших засобів інформатизації на всіх рівнях мережевого планування, а також використання інформаційно-моделюючих систем аналізу і прогнозування відповідності управлінських рішень цілям та завданням розвитку вітчизняної охорони здоров'я [1, с. 19].

Наприклад, Київський міський інформаційно-аналітичний центр медичної статистики, метою діяльності якого визначено реалізацію «державної політики з питань медичної статистики, координації діяльності закладів охорони здоров'я міста щодо збору, обробки та аналізу медичної статистичної інформації, впроваджує міжнародну систему обліку та статистики» [2]. Структура центру включає три відділи:

- відділ медичної та економічної статистики, діяльність якого передбачає формування статистичних звітів на основі наданих відомостей від київських державних та приватних закладів охорони здоров'я; визначення рівня стану здоров'я

клян, основних тенденцій та особливостей діяльності київських закладів охорони здоров'я, а також здійснення статистичного аналізу їхньої оперативної інформації;

- відділ автоматизованої обробки даних статистики здоров'я населення, діяльності охорони здоров'я, основним завданням якого є автоматизована обробка статистичних даних;

- інформаційно-аналітичний відділ, діяльність якого сфокусована на проведенні аналізу інформації різноманітних аспектів охорони здоров'я та формуванні довідково-інформаційного фонду [3].

Репрезентована центром система може стати:

- основною системоутворюючою структурою єдиного організованого та інформаційного простору охорони здоров'я, що надає реальну можливість управління складними процесами становлення української охорони здоров'я;

- якісно новим інструментом чинного та перспективного планування медичної допомоги, на основі застосування автоматизованого аналізу основних параметрів діяльності муніципальних, територіальних та обласних лікувально-профілактичних закладів у режимі реального часу, що посприяє формуванню горизонтальних та вертикальних інформаційних зв'язків всередині системи охорони здоров'я, а також з органами державної статистики і фінансування.

Головним завданням Медичних інформаційно-аналітичних центрів на сучасному етапі є програмно-цільове забезпечення переходу на інноваційний рівень розвитку системи охорони здоров'я.

На загальнодержавному рівні єдина система інформаційних комунікацій медичних інформаційно-аналітичних центрів посприяє формуванню єдиної національної системи, що надає: адекватні індикатори стану охорони здоров'я в Україні та стану здоров'я українців; параметри та критерії якості життя, безпосередньо пов'язані зі здоров'ям; показники ефективності використання нових інформаційних, фінансових а медичних технологій; коректні критерії оцінювання праці медичних працівників, показники ефективності витрат та ін.

Перспективами розвитку медичних інформаційних центрів в Україні є трансформація принципу роботи з інформацією – автоматизація збору даних, скорочення участі людини в процесі обробки інформації, переході від системи запитів до потокової обробки даних, а також вільного доступу до інформаційних ресурсів одночасно з високим рівнем їхнього захисту. На нашу думку, означені зміни посприяють задоволенню потреб всіх рівнів системи охорони здоров'я в інформації для своєчасних та раціональних управлінських рішень.

Список джерел:

1. Кузнецов П. П. О системе медицинских информационно-аналитических центров / П. П. Кузнецов // Информатизация здравоохранения. – 2004. – № 6. – С.14-19.
2. Про центр. Київський міський інформаційно-аналітичний центр медичної статистики URL: <https://medstat.kiev.ua/diyalnist/> (дата звернення : 12 жовтня 2021).
3. Структура. Київський міський інформаційно-аналітичний центр медичної статистики URL: <https://medstat.kiev.ua/struktura/> (дата звернення : 12 жовтня 2021).

**Оксана Петренко,
м. Київ**

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ ПРАЦІ М. Ф. БЕРЛИНСЬКОГО У ЗБІРЦІ ВІДДІЛУ СТАРОДРУКІВ ТА РІДКІСНИХ ВИДАНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Видатний український історик, археолог, архівіст Максим Федорович Берлинський (1764–1848 рр.) все життя плідно працював на педагогічній ниві, активно поєднуючи викладацьку діяльність із науковими історичними розвідками, які ґрунтувалися на археологічних розкопках й архівних дослідженнях. Першим вагомим результатом такого органічного поєднання став, виданий у 1800 р. у Москві, підручник «История российская для употребления юношества, начинающему обучаться истории, продолженная до исхода XVIII столетия», який визнали кращим серед підручників для слухачів Київської академії [1].

Ця та інші історико-краєзнавчі праці видатного науковця дотепер знаходяться в колекціях різних бібліотек і наукових установ. Представлені вони і у фондах найбільшої української книгозбірні – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Зокрема, у фонді відділу стародруків та рідкісних видань (ВСРВ) інституту книгознавства (ІК) зберігається майже повний перелік праць М. Ф. Берлинського.

На сьогодні важко переоцінити значимість та унікальність усього історико-краєзнавчого доробку Максима Федоровича. Він водночас працював над кількома історичними різномасштабними сюжетами, серед яких були історія України, історія

Києва та його окремих пам'яток, історія окремих установ (зокрема, Головного народного училища та ін.) [1]. Уродженець Путивльщини після навчання в Києво-Могилянській академії, а згодом у Санкт-Петербурзькій учительській семінарії, він з 1788 року проживав у Києві – місті, яке сам Берлінський вважав рідним. Потому, душевною справою його життя стало вивчення історії Києва, де Максим Федорович прожив до кінця своїх днів [4].

М. Ф. Берлінського справедливо називають першим київським археологом, але до цього слід додати, що він був одним з перших археологів України взагалі. Розуміючи роль і значення Києва в європейській історії, Берлінський мав за мету – підтвердження кожного літописного історичного факту документальними й археологічними джерелами [3]. На той час історія Києва значною мірою обмежувалася трактуванням фактів, викладених у Київському літописі та Києво-Печерському патерику, усе інше, особливо щодо домонгольського періоду, залишалося *terra incognita*.

Написана Берлінським у 1798–1800 рр. книга «Пространная история г. Киева с топографическим его описанием, собранная из разных киевских книгохранилищ и старинных рукописей», була подана до Цензурного комітету, проте, не була опублікована. Вважалося, що вона назавжди втрачена для науки. Однак, у 1970 р. київському історику Лідії Антонівні Пономаренко пощастило відшукати переданий на цензуру примірник у Ленінграді, в Публічній бібліотеці ім. М. Є. Салтикова-Щедріна (нині – Російська національна бібліотека, м. Санкт-Петербург). Рукопис (269 сторінок кінця XVIII ст.) складається з двох частин: власне історії Києва й топографічного опису міста. Основний текст супроводжується великою кількістю авторських коментарів, а на полях проставлено дати для орієнтації в хронології та змісті викладу [2]. Надруковано цю працю було значно пізніше – лише в 1991 р. Інститут археології АН України опублікував її за назвою: «Історія міста Києва».

У 1796–1804 рр. Максим Федорович активно займався підготовкою книги «Историческое обозрение Малороссии и города Киева, содержащее в себе происшествия и перемены, случившиеся в сей стране от древних времен до начала XIX века». Для цього твору дослідник проводив розшуки в архіві Києво-Печерської Лаври та Магістрату. За розпорядженням Російського імператора Олександра I на видання цієї праці історику виділили 500 руб., але цього було замало, тож, надрукувати книжку так і не вдалося, незважаючи на підтримку деяких сановників і вчених [1].

Натомість, у січні та березні 1811 року в щомісячному журналі «Улей», який видавався у Санкт-Петербурзі російським бібліографом В. Г. Анастасевичем, у розділі «3. Исторические отрывки и замечания» було розміщено окремі глави з неопублікованої книги краєзнавця, а саме: «Покорение Киева князем Гедимином» і «Разделение Малороссии на полки».

Дев'ять глав книги «Историческое обозрение Малороссии и города Киева, содержащее в себе происшествия и перемены, случившиеся в сей стране от древних времен до начала XIX века», з п'ятдесят другої до шстдесятої, було надруковано в 1844 р. у літературному збірнику П. Бецького «Молодик».

Ще на початку 1810 року, після розбирання в Києві дерев'яної церкви Св. Миколая, в п'ятому та восьмому номері цього журналу в статтях «О могиле Аскольдовой в Киеве» и «О городе Киеве» опубліковано результати досліджень залишків фундаменту й старого кладовища, які проводились на прохання митрополита Київського і Галицького Серапіона (Александровського). У фонді ВСРВ зберігається лише публікація про Аскольдову могилу.

Від початку постійного перебування в Києві, Берлінський спершу проживав на Подолі. Там він продовжував активно досліджувати історію Києва і встиг опрацювати матеріали з міського архіву, який згорів у полум'ї величезної пожежі 1811 року [4]. Тому, випуск у Санкт-Петербурзі в 1820 році значно меншого за первинний обсяг варіанту книги «Историческое обозрение Малороссии и города Киева...» за назвою «Краткое описание Киева, содержащее историческую перечень сего города, а также показание достопримечательностей и древностей оного» став найвідомішим прижиттєвим твором у доробку вченого. Книга М. Берлінського охоплювала не лише історію Києва, але й історію України в цілому, починаючи з витоків державності та закінчуючи подіями кінця вісімнадцятого сторіччя, свідком яких став сам автор. Особливої цінності виданню надавали два розкладних аркуші з літографічними ілюстраціями («Малюнок гробниці Ярослава Мудрого» і «Грецькі літери на стіні Десятинної церкви») та гравірований план міста [3].

До сьогодні значний інтерес викликає частина книги, присвячена історико-топографічному опису сучасного, по відношенню до М. Ф. Берлінського, Києва. Це було перше монографічне дослідження старожитностей Києва, де систематизовано відомості з історичної топографії міста. В книзі він описав локації історичних районів міста і конкретні пам'ятки старовини. На цей фундамент лягали наступні цеглини пізнання київської давнини.

Від самого початку книга набула статусу достовірного, майже, офіційного джерела, оскільки, більшість документів міського архіву, які зберігались в Успенській церкві на Подолі та в старій ратуші Магістрату, згоріли при пожежі. Такий статус базується на тому, що видання містить чималу кількість подробиць щодо місць розташувань будівель та історії незбережених об'єктів, про які неможливо знайти відомості серед інших документальних джерел [3].

Зауважимо, що Максим Федорович одним із перших звернув серйозну увагу на монастирські книгозховища й архіви. Так, після знайомства у 1815 році з державним канцлером та меценатом графом Миколою Петровичем Румянцевим, між науковцем і державним діячем розпочалося активне листування, яке тривало до самої смерті Румянцева в 1826 р. За його дорученням Берлинський збирав матеріали про давній Київ, обстежував монастирські бібліотеки, робив виписки та копії. Граф Румянцев протягом десяти років звертався за допомогою до Берлинського в питаннях з історії Києва та його пам'яток [6]. Своєю чергою, М. Ф. Берлинський регулярно інформував графа Румянцева про археологічні розкопки та знахідки, а також надсилав монети, малюнки і копії давніх надписів. Саме від Берлинського меценат-колекціонер першим дізнавався про цікаві знахідки унікальних документів, стародруків і рукописних книг, нумізматичних матеріалів. Серед них Берлинський згадував золоту монету, яку він датував часами Володимира Великого [1].

Показово, що, коли до Києва прибув митрополит Київський і Галицький Євгеній (Болховітінов), котрий своїми церковно-історичними працями зробив значний внесок в розвиток київського краєзнавства, зустріч і знайомство з Берлинським відбулися в перший день перебування в місті (це сталося 11 квітня 1822 р.). За сприяння митрополита Євгенія Берлинський здійснив археологічні дослідження фундаментів Десятинної церкви у Києві [7].

Берлинський першим висловив думку про те, що Десятинна церква, яка стала останнім оплотом оборони киян у трагічні грудневі дні 1240 р., зруйнувалася не під тиском великої кількості людей, котрі зібралися там зі своїм майном, а спеціально руйнувалася стінобитними машинами завойовників [5].

Як зазначають сучасні історики Києва, наукові розвідки Берлинського, значною мірою, не втратили своєї наукової цінності. Діяльність та публікації Максима Берлинського популяризували історичні пам'ятки міста, створювали умови для пробудження широкого інтересу до них. Ознакою визнання наукового доробку дослідника є низка перевидань його книжок, в тому числі й «Краткого описания Киева». Так, у 1991 р. здійснено передрук цієї книги видавництвом «Час» [3].

Побіжний огляд наукових праць М. Ф. Берлинського вкотре засвідчив одне з головних його досягнень – встановлення топографії стародавнього Києва – столиці великої середньовічної держави Європи. Ще за життя Максим Федорович Берлинський, відомий як фактично єдиний на той час знавець історії міста, перетворився на його офіційного історика.

Список праць М. Ф. Берлинського, які зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань:

- Берлинский М. Ф. Краткая российская история, для употребления юношеству : начинающему обучаться истории, продолженная до исхода XVIII столетия / сочиненная в Киеве учителем Максимом Берлинским. – Москва : В Губернской типографии у А. Решетникова, 1800. – [4], 152, [2] с. ; 12.
- Берлинский М. Ф. Покорение Киева к. Гедимином (отрывок Малороссийской истории г. Берлинского) / М. Ф. Берлинский // Улей. – 1811. – Ч. I. – № I, янв. – С. 35–50.
- Берлинский М. Ф. Разделение Малороссии на полки (из истории г. Берлинского. гл. 29. Ч. I.) / М. Ф. Берлинский // Улей. – 1811. – Ч. I. – № III., март. – С. 197–203.
- Берлинский М. Ф. О могиле Аскольдовой в Киеве / М.Ф. Берлинский // Улей. – 1811. – Ч. I. – № V, май. – С. 354–364.
- Берлинский М. Ф. Краткое описание Киева : содержащее историческую перечень сего города, так же показание достопамятностей и древностей оного / собранное надворным советником Максимом Берлинским. – Санкт-Петербург : В типографии Департамента народного просвещения, 1820. – 204 с. : табл., [2] лист. ил., [1] лист план; 8.
- Берлинский М. Ф. Описание найденых недавно в Киеве разных старинных, золотых и серебряных вещей (*)» / М. Ф. Берлинский// Украинский журнал / издаваемый Императорским Харьковским университетом. – 1824. – Ч. 2. – № 12. – С. 332 – 338.

(*)Сие описание сообщено Господину Ректору Харьковского Университета В. Я. Джунковскому известным уже читающей публике любителем отечественных древностей г. Берлинским, при письме следующего содержания.

- Берлинский М. Ф. Выписка из письма г. Б. к Изд. от. З. из Киева, от 26 Ноября 1826. : О находе серебряных слитков в развалинах Десятинной церкви / М.

Ф. Берлинский // Отечественные записки. – 1826. – Ч. XXVIII. – Кн. LXXX (№ 80. Дек.). – С. 438–439.

- Берлинський М. Ф. Несколько глав из сочинения Максима Берлинского: историческое обозрение Малороссии и города Киева / М. Ф. Берлинський // Молодик, на 1844 год : украинский литературный сборник / издаваемый И. Бецим ; В пользу Харьковского детского приюта. – Санкт-Петербург : В типографии К. Жернакова, 1844. – С. 163–196. – Гл. 52–60: Неудачный поход на Крым. Низложение Самойловича и избрание Мазепы в Гетьманы. Неблагодетельные поступки прежнего Гетьмана.

- Берлинський М. Ф. Історія міста Києва / М. Ф. Берлинський ; АН УРСР, Археогр. комісія, Ін-т археології, Ін-т історії. України. – Київ : Наук. думка, 1991. – 318 с. – (Пам'ятки історичної думки України). – Текст укр. та рос. мовами.

- Берлинский М. Ф. Краткое описание Киева / М. Ф. Берлинский ; [авт. вступ. ст. Г. Ю. Ивакин]. – Репринт. воспроизведение изд. 1820 г. – Киев : Час, 1991. – XIII, I, 204, 2 с. : ил. – ISBN 5-88520-100-5.

Список джерел:

1. Берлинський Максим Федорович (1764–1848) / prostir.museum // URL: <http://prostir.museum.ua/post/27623> (дата звернення: 04.10. 2021).

2. Брайчевський М. Ю. Максим Берлинський та його «Історія Києва» / М. Ю. Брайчевський // URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Kyiv/1991Berlinsky/Preface.html> (дата звернення: 04.10. 2021).

3. Петренко О. Книга-ювіляр – «Краткое описание Киева» Максима Берлинського (1820) / О. Петренко // URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5367> (дата звернення: 01.10. 2021).

4. Рожановский В., Мирошниченко А. Крупный историк Киева / В. Рожановский, А. Мирошниченко // ZN,UA. 1998. Вып. № 3. 16–23 янв. URL: https://zn.ua/SOCIUM/krupnyy_istorik_kieva.html (дата обращения: 04.10. 2021).

5. Рожнятовська О. Патріарх київських старожитностей. До 250-річчя від дня народження М. Берлинського (1764–1848) / О. Рожнятовська // Дати і події. - 2014. - № 2(4). С. 41–45.

6. Тронько П. Т. Берлинський Максим Федорович / П. Т. Тронько // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. - Київ : Наук. думка, 2003. - Т. 1. - С. 239.

7. Ясь О. В. Болховітінов Євген / О. В. Ясь // *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. - Київ : Наук. думка, 2003. - Т. 1. - С. 335.*

Лілія Прокопенко,

м. Київ

МАЙБУТНЄ ЗА МИНУЛИМ: РЕКОНСТРУКЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ БЕЯЗІД (М. СТАМБУЛ, ТУРЕЧЧИНА)

Реалізація стратегій стійкості та екологічності, що наразі є ключовими проблемами в усьому світі, міцно вкорінюється і в бібліотеках. Як основа для ініціатив у сфері сталого розвитку, у багатьох країнах світу поширюється повторне використання старих будівель для бібліотек.

Адаптивне повторне використання та перепрофілювання будівель, які змінили своє первісне призначення для різних інших цілей або функцій, при цьому зберігаючи свої історичні особливості, є життєздатними альтернативами нових будівель. Таке адаптивне повторне використання приносить користь навколишньому середовищу, продовжуючи термін служби будівель, зберігаючи природні ресурси і зводячи до мінімуму потребу в нових матеріалах. Крім того, невід'ємною частиною розуміння жити стало й зберігати ідентичність суспільства є необхідність збереження архітектурної самобутності.

Повторне використання існуючих будівель дуже часто означає мати справу з будівлями, внесеними до списку історичних пам'яток. Поєднання старого і нового безпомилково створює ідентичність і випромінює унікальність. Історичні будівлі формують спогади людей і їхні почуття приналежності. Окрім цінності унікальності, так само важливими є екологічна, психологічна та соціальна сила історичних цінностей [5, р. 34].

Значне зростання кількості будівельних проєктів з використанням вже існуючої архітектурної тканини, безумовно, багато в чому зобов'язане своїм успіхом надихаючим прикладам архітектури повторного адаптивного використання, які останнім часом реалізуються у різних країнах. Такі позитивні аспекти повторного використання існуючих будівель з точки зору збереження архітектурної спадщини, підтримки культурної самобутності, значущості міської атмосфери для спільноти, визнання її символічної цінності зміцнюють і підтримують ініціативи стійкості у

бібліотечній архітектурі на регіональному, національному та міжнародному рівнях [5, р. 363].

Одним із вдалих проєктів повторного використання будівель є реконструкція Державної бібліотеки Беязід у Туреччині.

Державна бібліотека Беязід (Beyazıt Devlet Kütüphanesi) – одна з найстаріших і найбільших бібліотек у Стамбулі – перша державна бібліотека в Туреччині, яка була відкрита як Kütüphane-i Umumi-i Osmani за наказом султана Абдул-Гаміда II у 1884 р. Засновники прагнули організувати нову установу за моделлю національних бібліотек країн Європи. Фонд бібліотеки був сформований переважно на основі книг, переданих з мечеті Беязід, а також пожертвованих і подарованих. Вже через три роки існування у її фонді налічувалося майже 4 тис. документів.

Під час Першої світової війни і війни за незалежність Туреччини у бібліотеці був розміщений склад. Лише у 1934 р. вона відновила свою роботу. Саме з цього року Бібліотека Беязід отримує обов'язковий примірник документів Туреччини. З 1952 р. у бібліотеці був відкритий дитячий відділ, але пізніше це приміщення пристосували для зберігання періодичних видань. У 1961 р. бібліотека отримала сучасну назву і особливий статус у бібліотечній системі Туреччини. З 1992 р. у бібліотеці функціонує спеціальний відділ для людей з вадами зору [1, с. 39-40].

Сьогодні фонд Державної бібліотеки Беязід налічує понад 1 млн. документів, у тому числі понад 800 тис. книг (з них 40 тис. рідкісних друкованих видань), понад 25 тис. рукописів арабською, перською та іншими мовами, 5 тис. інкунабул, 33 тис. листівок, 10 тис. плакатів, карти і навіть гроші. У бібліотеці знаходиться найчисельніший у країні фонд періодичних видань [1, с. 38].

Бібліотека Беязід розташована в одному з найяскравіших місць у старій частині Стамбула, у найважливішому громадському місці поблизу Гранд-базару – одного з найстаріших (збудований у 1455 р.) і найбільших критих ринків світу (тут працюють понад 4 тис. магазинів). Квартал, в якому знаходиться бібліотека, також тісно пов'язаний з наукою, літературою і історією, адже зовсім поруч – Стамбульський університет. Неподалік знаходиться історичний букіністичний ринок, а біля фасаду росте величезний платан, під яким ще з Османських часів і до цього часу влаштована кав'ярня під відкритим небом – місце зібрання інтелігенції, любителів книги, літераторів, митців і студентів.

Бібліотека знаходиться у старовинному приміщенні – у мечеті Беязід на однойменній площі – найстарішій із збережених імперських мечетей, побудованій у 1501-1506 р. за наказом султана Беязіда II. Бібліотека є частиною кюлліє мечеті

Беязід. Довгий час нинішнє приміщення бібліотеки використовувалося як громадська їдальня для знедолених, пізніше – як караван-сарай, місце для мандрівників, як правило, з торговельних караванів. На цій території розташовувалися кухня, медресе, семінарія, лікарня, стайня і хамам. Архітектори комплексу будівель мечеті та кюліє невідомі; вважається, що ними могли були Хайреддін або Якуп Шах бін Султаншах [6].

Комплексу Беязід притаманні риси османської архітектури XVI ст., починаючи з якого вона спиралася як на ісламські, так і на європейські художні традиції. Цей період в архітектурі Туреччини характеризується купольними будівлями центрального плану, зосередженими навколо дворів. Їхня конструкція тримається на важких несучих кам'яних стінах, а дахи вкриті свинцем. Візантійський вплив проявляється у таких елементах, як поєднання каменю і цегли або у використанні конструкції навісного купола. Мечеть Беязід повністю збудована із тесаного каменю і мармуру, взятих із навколишніх візантійських руїн.

У 1836 р. у шестикупольному приміщенні їдальні (нині тут знаходиться головний читальний зал) поклали дерев'яну підлогу і розмістили бібліотеку. У 1882 р. також відремонтували приміщення стайні і передали його бібліотеці міністерства освіти. За султана Абдул-Гаміда II в 1884 р. ця будівля отримала новий ретельно продуманий фасад з неоготичним відтінком.

27 січня 1884 р. у цих будівлях розпочала свою роботу бібліотека Беязід.

У 1946-1949 рр. у бібліотеці проведено масштабні реставраційні роботи. Це дало можливість проводити в оновленому читальному залі такі заходи, як наукові конференції, музичні вечори тощо.

За рішенням Ради Міністрів Туреччини у 1948 р. і 1953 р. бібліотеці передані і деякі інші історичні приміщення мечеті.

У 1955 р. у читальному залі дерев'яну дощату підлогу замінили бетонною, під якою на глибині 1 м прокладено канали для розміщення радіаторів та електрики. У 1969 р. центральний двір приміщення колишньої їдальні вкритий бетонним навісом, який підтримувала велика центральна колона.

Ще з 1950-х рр. в установі відчувалася гостра нестача місця. І відповідно до того, як зростав її фонд, бібліотека ставала все тіснішою. Тому у 1974 р. для її потреб передано і будівлю стоматологічної школи, яка знаходиться неподалік. Проте, це не вирішило проблеми. Наприкінці 1990 – на початку 2000-х рр. бібліотека перебувала у жахливому фізичному стані [3, р. 4-5].

Ситуацію суттєво погіршив землетрус у Мармуровому морі 1999 р., внаслідок якого куполи і стіни старих османських будівель колишньої їдальні і стайні пішли тріщинами. Адміністрація бібліотеки була змушена розпочати обмежений косметичний ремонт.

Після того, як у 2001 р. Управління з охорони культурної і природної спадщини міста Стамбула зареєструвало весь комплекс Беязід як об'єкт національної культурної спадщини, гостро постало питання про необхідність архітектурної реанімації комплексу будівель Державної бібліотеки.

У 2006 р. стартував тривалий проєкт її масштабної реставрації, розроблений турецьким архітектурним бюро Tabanlıoğlu Architects (архітектори Мурат Табанліоглу і Мелкан Гюрсель) за запитом Міністерства культури і туризму Туреччини. Основна реконструкція завершена у 2017 р. Пізніше, у 2018-2019 рр. замінено покрівлю з полімерного матеріалу ЕТФЕ на пірамідальний дах з подвійним склінням [7].

Реконструкція здійснена у комплексі будівель, який складається з двох, з'єднаних між собою, одноповерхових приміщень однакової висоти (колишньої їдальні/караван-сараю і стайні), центрального критого двору і двох задвірків. Загальна площа ділянки з дворами становить 2717 кв. м; забудована площа, у тому числі критий двір, – 1430 кв. м, великий задвірок займає 703 кв. м, а маленький – близько 84 кв. м [4].

Хоча історичні будівлі Державної бібліотеки Беязід є частиною великої площі, над якою височить вражаюче висока і велика мечеть, їхня велич, проте, залишається значною: 17 виступаючих напівсферичних напівкуполів, вкритих свинцем, і чотири невеликих неглибоких куполи створюють красивий динамічний пейзаж даху. Чотири неглибоких і два великих куполи увінчані восьмикутними світловими колодязями. Крім того, дах прикрашають прямокутні димоходи.

Головному фасаді будівлі колишньої їдальні для безхатків, її північному задньому фасаді, зверненому до великого внутрішнього двору, та її задньому східному фасаді, зверненому до маленького задвірка, притаманна одна архітектурна мова, схожа за своєю простотою. Фасади, складені з гладких і грубо обтесаних каменів, мають прямокутні вікна з оригінальними залізними решітками, мармурові рами, увінчані арками, характерними для османської архітектури, а також невеликі аркові вікна, в яких використовується «бульбашкове скло» (скло, що складається із з'єднаних між собою круглих частин).

Навпаки, головний готичний фасад старої будівлі стайні, прибудований у 1884 р., щедро прикрашений. Тут є великі стрілчасті вікна з вигадливими залізними решітками, карниз, прикрашений кольоровим мармуром і різьбленням по каменю, тонкі декоративні мармурові колони і багато прикрашені масивні залізні ворота. Задній фасад будівлі простіший, хоча тут також є такі ж великі стрілчасті вікна з декоративними залізними решітками, що і з головного фасаду.

Внутрішнє оздоблення будівлі ідальні відображає її витриманий елегантний фасад: він майже не прикрашений, тільки капітелі перистильного двору прикрашені квітковими мотивами. В середині стайні куполи розфарбовані синіми квітковими мотивами.

І хоча спочатку адміністрація бібліотеки бачила метою проекту тільки відновлення окремих пошкоджених елементів в історичних будівлях і перетворення всього приміщення на книгосховище, архітектори змогли переконати у доцільності створення читальних залів рідкісних і цінних книг з боксами у вигляді вітрин для зберігання документів, а також упорядкуванні внутрішнього двору з парковими зонами відпочинку і реконструкції адміністративних приміщень. Загалом, ні від безпосереднього замовника – бібліотеки, ні від Міністерства культури і туризму Туреччини, ні від представників Фонду Догана для архітекторів не надходило ніяких суворих обмежуючих вказівок, вони отримали повну свободу рішень і розробляли більшу частину проекту самостійно [3, р. 6].

Унікальність 500-літнього приміщення вимагала від архітекторів і реставраторів делікатного підходу як у ретельному відновленні конструкції будівлі, так і у реорганізації інтер'єру. Майстри керувалися принципом мінімального втручання з метою зберегти дух стародавньої будівлі і проявити повагу до її історичної цінності, проте, в об'єкті все ж були зроблені деякі конструктивні нововведення.

Завданням архітекторів було модернізувати історичну будівлю, зробити її зручнішою для читачів і створити унікальні можливості для зберігання і експонування скарбів бібліотеки. Загалом, існуючі масиви історичної будівлі і лінія даху залишилися без змін. Архітектурне бюро лише запропонувало прибрати бетонний дах над центральним двором і додати великий читальний зал, два менших читальних зали, місця для відпочинку на відкритому повітрі і кімнати, де можна одночасно показувати і зберігати рідкісні і цінні книги [2].

У бібліотеці перенесений головний вхід – тепер він влаштований у оновленому критому дворі зі сторони площі Беязід. Архітектори замінили бетонний дах 1980-х

років легкою прозорою мембранною структурою, яка фільтрує природне денне світло і регулює мікроклімат внутрішнього двору. Тепер цей простір є зручним місцем для прийому гостей і проведення різних заходів незалежно від сезону і погодних умов. Зони відкритого доступу до фонду і читальні зали згруповані навколо цього двору і розташовані на декількох поверхах.

Не дивлячись на зміну навігації користувачів всередині приміщення, внутрішнє планування будівлі майже не зазнало трансформацій. Сьогодні у бібліотеці, площа якої становить майже 3 тис. кв. м, а висота – три поверхи, є головний читальний зал, зали зі спеціальними колекціями, виставкові зони, книжковий магазин, на задвірку розташовано кафе. Лише до північно-східного фасаду бібліотеки прибудовано нове приміщення, яке гармонійно співвідноситься з масштабами історичної будівлі.

Ландшафт головного задвірку площею 703 кв. м складається з доріжок, вкритих гравієм; чотирьох бетонних лавок довжиною 9,4 м; оливкових дерев, кипарисів і сосен, розташованих у квіткових клумбах; зеленої стіни з червоних фотоній, висаджених для захисту нових технічних систем будівель. У процесі реконструкції збережено оригінальні дерева – платани, сосни та фігові дерева, між лавками висаджено траву. Спочатку передбачалося у парковій зоні висадити дерева у ґрунт, але під час будівництва під землею виявлені деякі приховані інфраструктурні системи, що змусило використовувати плантатори.

Для користувачів на цьому задвірку облаштована зона відпочинку: встановлено два кіоски, зроблені з металу, металевої сітки і скла. Тут користувачам бібліотеки пропонують легку їжу і напої.

Пейзаж меншого задвірку абсолютно порожній: тут немає ні дерев, ні лавок. Задуманий архітекторами дизайн, реалізувати не вдалося через те, що під час реставрації тут виявили руїни візантійської церкви. Експерти з Археологічного музею Стамбулу визначили її як римську базиліку Святої Анастасії, датовану V або VI ст. Прозора підлога із плексигласу надійно захищає належним чином розчищені руїни, які тепер доступні відвідувачам для огляду [7].

Одним із пріоритетних завдань реконструкції було створення належного простору і оптимальних умов для зберігання фонду рідкісних і цінних книг Державної бібліотеки Беязід. Цікавою інноваційною частиною проекту стало розміщення у читальних залах великих прозорих боксів з чорного скла, обладнаних системами клімат-контролю і призначених для збереження найбільш цінних документів. Вони легкодоступні, компактні, добре освітлені. Це полегшує роботу

працівників бібліотеки, які щоденно вимірюють всередині боксів температуру і вологість повітря, щотижня прибирають їх упродовж 2-3 годин. Забезпечуючи оптимальні безпечні умови зберігання документів у відповідності до міжнародних стандартів, ці найсучасніші технологічні монолітні конструкції різко контрастують із світлою кладкою старовинних стін [3, р. 17-18].

Обмеживши місця для зберігання книг компактними скляними боксами, архітектори зменшили обсяг контрольованого середовища, тим самим зробивши будівлю термічно ефективнішою в умовах перехідного середземноморського клімату Стамбула (взимку тут холодно, а влітку спекотно і сонячно, осінь і зима – дощові сезони). Читальні зали і адміністративні приміщення завдяки вікнам, які виходять на вулицю, мають природну вентиляцію, яку також суттєво покращують шахти п'яти димових труб, розташованих у будівлі.

Архітектори створили нову підземну систему опалення та кондиціонування повітря, забезпечивши всередині бібліотеки дуже хороший тепловий комфорт. Навіть взимку система обігріву активується через вентиляційні отвори в підлозі, і у бібліотеці тепло, незважаючи на великі площі приміщень [3, р. 19].

Бібліотека, як і було задумано, зберегла історичний вигляд. Реставрація історичних будівель проведена з особливою ретельністю і смаком. Архітектори вирішили посилити красу оригінальних будівельних матеріалів, оголивши їх і знявши всі покриття, за винятком поштукатурених куполів і склепінь. Використовуючи нові матеріали, для візуального відокремлення старих і нових поверхонь архітектори ретельно обирали вапняк, мармур, дерево і цеглу трохи світліших тонів. Палітра матеріалів, обраних архітекторами (сталевих конструкцій, скла, алюмінію, дерева, терраццо), вдало контрастує сірими і світло-бежевими відтінками з палітрою оригінальних матеріалів історичних будівель. Сучасні матеріали за рахунок простоти форм, кольорів і текстури стали органічною частиною старовинної споруди з високими склепінчастими стелями і кам'яними стінами, і, в той же час, додали простору сучасних ноток.

Більшу частину оздоблення приміщень відновлено до первісного стану. Вапняк і мармур, використані на фасадах і стінах, залишилися незахищеними, фарба, плями і покриття на них видалені. У центральному дворі очищено і відремонтовано вапнякову та мармурову підлогу.

Відновлено оригінальні барвисті квіткові розписні мотиви куполів головного читального залу, залишки знайдених оригінальних картин залишилися недоторканими.

З огляду на сильні пошкодження оригінального дерева у віконних рамах будівель, всі вони замінені. Нові вікна оснащені подвійним склінням. Всі внутрішні дерев'яні двері замінено на двері з сосни. Повністю замінено оригінальну соснову стелю перистилію.

Чавунні двері будівлі, у тому числі вхідні, знімалися для повної реставрації. Ковані віконні решітки, які впродовж декількох десятиліть неодноразово фарбували у зелений колір, піддано струменевому очищенню і пофарбовано у сірий. Їхній первісний колір залишається невідомим.

Особливої уваги реставраторів потребували залізні елементи різних частин оздоблення будівель (залізні двері, віконні решітки з кованого заліза), які за багато десятиліть неодноразово були вкриті шарами фарби, частина з них була сильно пошкоджена корозією. Всі вони ретельно очищені, відреставровані і оброблені новими матеріалами. Відновлено відсутні частини дверей і решіток. Вони були спеціально виготовлені із заліза, переробленого з інших частин будівлі.

Проведено ретельну реставрацію мармурових елементів оздоблення будівель. Всі поверхні знесолено, очищено за новітніми технологіями. Спеціальними наповнювачами оброблено тріщини і стики на оригінальних мармурових сходах і підлозі. Для відтворення відсутніх частин підлоги використовувався найкращий мармур.

Після ретельного аналізу, випробувань, консультацій з сейсмологами проведені захисні роботи на випадок землетрусів: кілька купольних конструкцій зашито сталевими скобами, деякі колони посилено сталевую ґратчастою системою.

Представники архітектурного істеблішменту Туреччини високо оцінили проєкт, справедливо вважаючи, що відновлювальні роботи пройшли успішно завдяки чуйному підходу архітекторів, але, що найважливіше, тому, що вони зібрали неймовірну команду найкращих у Стамбулі експертів і підрядників. Для реконструкції використовувалися будівельні матеріали виключно турецького походження і виробництва, всі спеціалісти різних професій, підрядники, робітники і консультанти – фахівці з Туреччини (окрім консультантів з освітлення з Німеччини) [3, р. 15, 23].

Все електричне та інше технічне обладнання, яке підтримує необхідні рівні освітлення, температури і вологості у приміщенні, приховані під фальш-підлогою і фальш-стінами на відстані від історичних стін. Технічна майстерність, з якою мінімізовано втручання і приховано механічні та електричні системи, особливо

відзначається фахівцями. Реставрація кам'яної кладки також отримала надзвичайно високу оцінку місцевого професора реставрації каменю [3, р. 22].

Дизайн інтер'єру навмисно різко контрастує з архітектурою історичних будівель, прямо заявляючи, що відновлення спадщини може бути сучасним за своєю природою. Фахівці відзначають «легкість, доречність і зручність дизайну і сучасних меблів» [3, р. 22].

Внутрішня обстановка дуже гарно підходить для простору бібліотеки: скляні бокси компактні, підняті над землею і органічно вписані в архітектуру історичної будівлі, виставкові елементи добре освітлені.

Нові сучасні білі меблі у читальних залах зручні та перегукуються з білими з блакитним розписом куполами, а м'яке і непряме освітлення сучасних чорних круглих люстр, дизайн яких виконаний студією Dinnebier Licht (Німеччина), за подібністю до тих, що використовувалися у мечетях XV ст., підкреслює геометрію простору. Світильники біля підніжжя стін додають йому додаткової глибини.

Щоб забезпечити оптимальну атмосферу для читання і досліджень, захист документів, а також створити сучасну інфраструктуру бібліотеки як громадського простору, архітектори надавали пріоритетного значення автентичній аурі комплексу за рахунок додавання контрастних, але гармонійних деталей у сучасні приміщення.

Відвідувачами головного читального залу і читацьких зон у внутрішньому дворі є переважно старшокласники і студентська молодь (від 16 років) і користувачі пенсійного віку (переважно до 65 років). У читальному залі відділу рідкісних книг працюють, в основному, аспіранти, дослідники і науковці як з Туреччини, так і з інших країн, а також співробітники бібліотеки, які займаються тут систематизацією, каталогізацією, скануванням, реставрацією та вивченням рукописів та рідкісних видань. Архітектори запропонували користувачам великий читальний зал площею 388 кв. м зі стійкою видачі книжок і невеликий читальний зал площею 65 кв. м.

Користувачі і персонал бібліотеки дуже задоволені спокоєм нових просторів бібліотеки, який сприяє ефективній дослідницькій роботі, особливо відзначаючи комфорт головного читального залу, в якому багато природного освітлення, тепло у будь-яку пору року, є швидкісний Інтернет і зручні столи і стільці.

Проект реставрації Державної бібліотеки Беязід, який фінансувався коштом приватного Фонду Айдина Догана, станом на 2014 р. коштував 4,5 млн. доларів США, додаткове скління двору обійшлося ще у 315 тис. доларів США. Щорічні витрати на технічне обслуговування і утримання будівель бібліотеки після реставрації становлять 63825 доларів США (станом на 2019 р.) [3, р. 14-16].

Проект отримав достойне визнання міжнародною архітектурною спільнотою: у 2017 р. бібліотека стала учасником шорт-списку офіційної архітектурної премії Європейського Союзу Mies van der Rohe Awards, а у 2019 р. – фіналістом міжнародної архітектурної премії Aga Khan Architecture Awards [2; 3; 6; 7]. Така оцінка підтверджує факт, що адаптивне повторне використання, яке раніше вважалося другорядним архітектурним завданням з точки зору архітектурної творчості, краси і важливості, тепер справедливо жодним чином не поступається абсолютно новим будівлям з точки зору проектування, будівництва та оздоблення [5, р. 32].

Архітектори і реставратори Державної бібліотеки Беязід додали цінності багатовіковій будівлі, підкресливши якості історичного місця, зберігаючи його дух і у той же час перебудувавши відповідно до нових сучасних вимог, що висуваються сьогодні до публічної бібліотеки. Майстерна реставрація стародавніх розписів приміщень і впровадження сучасних об'єктів в історичну будівлю сприяють інтенсивному використанню бібліотеки і її активній інтеграції у міське життя. З 2015 р. вона відкрита для користувачів цілодобово і приймає біля 100 тис. відвідувачів щорічно.

Розміщуючи сучасну бібліотеку в історичній будівлі, архітектори і реставратори проекту сприяли поліпшенню навколишнього архітектурного середовища всього комплексу й історично значущої площі Беязід, яка заряджена духом і ідеями інтелігенції, яка збирається у цій частині міста впродовж багатьох століть.

Цей проєкт є прекрасним прецедентом і демонстрацією взірцевих стандартів для аналогічних проєктів реабілітації не тільки у Туреччині, але і за кордоном, оскільки втілює сучасний архітектурний і реставраційний підхід до історичних будівель.

Список джерел:

1. Назмутдинов И. До встречи в Стамбуле / И. Назмутдинов // Библиотека. – 1995. – № 7. – С. 38-40.

2. Alsammarae Rima. Aga Khan Award-nominated Beyazit Public Library, renovated by Tabanlıoğlu Architects. Дата оновлення: 23.05.2019. URL: <https://www.middleeastarchitect.com/projects/43211-in-photos-aga-khan-award-nominated-beyazit-public-library-renovated-by-tabanlioglu-architects> (дата звернення: 11.10.2021).

3. *Beyazit State Library renovation on-site Review Report*, edited by Aga Khan Award for Architecture, 2019 / Aziza Chaouni (reviewer). 72 p. URL: <https://archnet.org/publications/14041> (дата звернення: 11.10.2021).

4. *Beyazit State Library Renovation*. URL: <https://www.akdn.org/architecture/project/beyazit-state-library-renovation> (дата звернення: 11.10.2021).

5. Hauke Petra, Latimer Karen and Niess Robert. *New Libraries in Old Buildings: Creative Reuse : IFLA Publications*. Vol. 180. Berlin, Boston: De Gruyter Saur, 2021. 390 p. URL: <https://repository.ifla.org/bitstream/123456789/1100/1/180.pdf> (дата звернення: 11.10.2021). <https://doi.org/10.1515/9783110679663>.

6. Mancini Giuseppe. *Will Turkey's oldest library sweep Aga Khan prize?* Дата оновлення: 22.08.2019. URL: <https://www.al-monitor.com/originals/2019/08/turkeys-oldest-ottoman-library-up-for-aga-khan-prize.html> (дата звернення: 11.10.2021).

7. *Turkish Project on 2019 Shortlist for Aga Khan Award for Architecture*. URL: https://d1zah1nkiby91r.cloudfront.net/s3fs-public/media/documents/akaa_documents/2019_akaa_cycle/turkey_2019_akaa_shortlist_global_english_17042019_projectspecific.pdf (дата звернення: 11.10.2021).

Людмила Прокопенко,

м. Київ

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА М. В. ГЕРАЩЕНКА В ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІОГРАФІЇ (ДО 75-РІЧЧЯ ВЧЕНОГО)

Важливим джерелом для формування основних етапів історії кафедри є дослідження внеску вчених у її становлення та розвиток. Вагомим внеском у розвиток вітчизняної бібліографічної науки є науково-педагогічна діяльність кандидата педагогічних наук, професора Михайла Васильовича Геращенко. Майже півстолітня професійна діяльність вченого пов'язана з науково-педагогічною сферою, а головним у ній є дослідження історії української бібліографії.

Народився Михайло Васильович 13 жовтня 1946 р. у м. Зінків Полтавської області. У 1965 р. він закінчив Зінківську середню школу № 2 і в цьому ж році був призваний на військову службу; у 1969 р., після демобілізації, вступив до Київського державного інституту культури на бібліографічний факультет. Під час навчання провідні фахівці в галузі бібліотечно-бібліографічної справи (Л. В. Беляєва, О. П.

Довгопола, Н. Ф. Королевич, Л. П. Одинока, О. С. Сокальський та багато інших науковців навчального закладу) заклали в молодого студента любов до книги та обраної професії.

По закінченні у 1972 році бібліотечного факультету (за спеціальністю «Бібліотекознавство та бібліографія») Київського інституту культури (нині – КНУКіМ), М. В. Геращенко за направленням працював викладачем бібліографічних дисциплін у Миколаївському філіалі столичного вузу культури. У 1974-1976 рр. він навчався в аспірантурі Київського інституту культури за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Після закінчення аспірантури молодого фахівця було запрошено на посаду інспектора відділу навчальних закладів Міністерства культури України, де він пропрацював до 1982 р. Працюючи в міністерстві, М. В. Геращенко продовжував науково-дослідну роботу і у 1980 р. захистив кандидатську дисертацію за темою: «Російсько-українські бібліографічні зв'язки другої половини XIX століття» (під керівництвом кандидата філологічних наук, професора Н. Ф. Королевич) та здобув науковий ступінь кандидата педагогічних наук. У подальшій професійній діяльності Михайло Васильович неодноразово згадуватиме свого наукового наставника у публікаціях, доповідях, рецензіях, посібниках, покажчиках, серед яких: бібліографічний покажчик «Бібліограф Н. Ф. Королевич» (1996 р.), рецензія «Цінне видання для фахівців» на видання Н.Ф. Королевич «Українські бібліографи XX століття» (Вісник Книжкової палати, 1998), публікації до ювілеїв вченої – «Современник» і Україна» (Сов.библиогр., 1986), «Нінель Королевич» (Бібліотечний вісник, 1996), «Український бібліограф Нінель Федорівна Королевич» (Календар знаменних і пам'ятних дат, 2001) та ін.

З 1982 р. М. В. Геращенко працює в Київському державному інституті культури. Своє науково-педагогічне становлення Михайло Васильович пройшов від викладача до професора (у 1987 році отримав вчене звання доцента, а у 2003 році – професора). Педагог викладав дисципліни бібліографознавчого спрямування: бібліографознавство, галузеві бібліографічно-інформаційні ресурси, галузева бібліографія, вступ до фаху.

З 2006 року М. В. Геращенко працює на посаді професора кафедри українознавства Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету. Водночас, у рідній альма-матер (КНУКіМ) професор продовжує науково-педагогічну діяльність за сумісництвом.

До кола наукових інтересів вченого входять дослідження, пов'язані з вивченням історії української бібліографії, міжнаціональних бібліографічних зв'язків, наукова діяльність українських вчених та бібліографія. Науковий доробок вченого налічує понад 100 друкованих праць, серед яких: наукові статті, доповіді, монографії, навчальні посібники, бібліографічні та біобібліографічні покажчики, рецензії. Низка праць присвячена бібліографічній спадщині та науково-творчій діяльності українських вчених, серед яких: «Книгознавець і бібліограф С. І. Пономарьов» (1990 р.), «Книга в житті першого президента України» (1991 р.), «Бібліограф М. І. Ясинський» (1995 р.), «Бібліограф Н. Ф. Королевич» (1996 р.), «Український вчений І. П. Крип'якевич та бібліографія» (1999 р.), «Ясинський М. І. Михайло Комаров» (монографія, 2001 р.), «Бібліографія в житті та діяльності І Я. Франка (До 150-річчя від дня народження)» (2007 р.) та ін.

Зокрема, ґрунтовним внеском у історію української бібліографії є навчальний посібник «Українські вчені та бібліографія» (2008 р.), присвячений бібліографічним аспектам наукової спадщини провідних українських вчених другої половини ХІХ – першої половини ХХ століття: Грушевського М. С., Огієнка І. І., Возняка М. С., Кримського А. Ю., Потебні О. О., Білодіда К. І. У науковій праці висвітлено місце бібліографії та бібліографічної діяльності у житті та творчості вчених, охарактеризовано їхню діяльність зі створення бібліографічних ресурсів, а також наведено бібліографічні покажчики. Посібник є логічним продовженням наукових праць знаних українських вчених – М. П. Гуменюка («Українські бібліографи ХІХ – початку ХХ століття», Харків, 1969 р.), І. І. Корнейчика «Історія української бібліографії», Харків, 1971 р.), Н. Ф. Королевич («Українські бібліографи ХХ століття», Київ, 1998 р.), що суттєво сприяє збагаченню історії української бібліографії та розширює можливості подальших творчих досліджень бібліографознавців, теоретиків і практиків.

У статті «Проблеми періодизації історії української бібліографії» вчений аналізує періодизацію історії української бібліографії та розглядає підходи до періодів української бібліографії радянської доби [13].

Праці Геращенко М. В. також присвячені системі реферативних видань України; підготовці спеціалістів бібліотечно-бібліографічної галузі, документальній спадщині.

Науково-творчий доробок М. В. Геращенко відзначений низкою робіт у співпраці з багатьма вченими, які досліджують бібліографічну проблематику, питання інформаційної, бібліотечної, архівної справи. Так, у співпраці з Ю. І.

Палехою та І. В. Смолівик у 2018 р. видано навчальний посібник «Стандартизація в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі», у якому викладені наукові, нормативні, технічні та організаційні основи стандартизації продукції та послуг в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі [16]. Монографічне дослідження «Бібліографічна спадщина Степана Івановича Пономарьова» підготовлене у співпраці з В. М. Варенком [3]. Цікавими для нашого дослідження є низка праць у співавторстві з дослідницею Л. А. Добровольською, які присвячені бібліографічним пам'яткам як важливому джерелу вітчизняної історико-культурної спадщини, висвітленню внеску відомих персоналій у розвиток української бібліографії, питанням метабібліографії та бібліографії третього ступеня та ін. Зокрема, у статті «Перші бібліографічні пам'ятки як важливе джерело вітчизняної історико-культурної спадщини» висвітлено бібліографічні пам'ятки як складники історико-культурної спадщини України; проаналізовано історію їхнього створення та значення для опанування історичного розділу вітчизняного бібліографознавства [12]. У статті «До питання про новітню бібліографічну терміносистему (на правах дискусії)» надано нові бібліографічні терміни, що збагачують теоретичний розділ вітчизняного бібліографознавства та бібліографічну практику бібліотек, Книжкової палати України, органів інформації України [9].

Також зазначимо науково-творчу співпрацю з вченими В. В. Загуменною, В. І. Лутовіною, О. П. Крицьким, Т. В. Новальською, В. В. Патокою.

М. В. Геращенко здійснював керівництво та підготовку студентських бакалаврських, магістерських робіт, а також майбутніх науково-педагогічних кадрів (аспірантів), тож, сфера наукових інтересів професора відобразилась у тематиці їх досліджень. Під керівництвом професора захищено кандидатські дисертації, а саме: С. А. Арутюнова «Бібліографічна спадщина Михайла Ілліча Ясинського» (1998 р.), О. В. Дроздова «Видавнича та інформаційно-бібліографічна діяльність просвітницьких осередків Полтавщини (другої половини ХІХ – початку ХХ ст.)» (2001 р.), І. П. Цибенко «Бібліографічні аспекти наукової спадщини М. С. Грушевського» (2005 р.). Також М. В. Геращенко здійснював наукові консультації аспірантів, здобувачів наукових ступенів, які розробляли питання теорії і практики українського бібліографознавства. Так, у співавторстві з Н. Т. Стронською вийшла друком стаття «Життя та діяльність Михайла Максимовича в бібліографічному доробку Степана Пономарьова» [10].

Педагогічна і наукова діяльність М. В. Геращенка – це робота професіонала з великої літери. Адже, професор цілком віддавався улюбленій справі: передавав студентам ґрунтовні знання, використовуючи під час занять велику кількість допоміжних матеріалів, що значно сприяло закріпленню матеріалу. Під час керівництва бакалаврських, магістерських, аспірантських робіт, професор надавав молодим дослідникам ґрунтовні консультації, сприяв матеріалами з власного архіву, суттєво допомагаючи розкривати тему дослідження.

М. В. Геращенко виступав опонентом на захистах кандидатських дисертацій; неодноразово був головою державної екзаменаційної комісії у закладах вищої освіти; брав активну участь у міжнародних, всеукраїнських наукових конференціях; був редактором, упорядником бібліографознавчих видань.

За свою багаторічну, сумлінну науково-освітню діяльність Михайло Васильович нагороджений спеціальною відзнакою «За заслуги в розвитку культури», Почесними грамотами Міністерства культури України, Київського міського голови та іншими відзнаками.

З 2017 року професор – на заслуженому відпочинку. Незважаючи на стан здоров'я – проблеми із зором, професор продовжує одне з улюблених творчих занять – написання віршів. Михайло Васильович – ерудований вчений, людина з енциклопедичними знаннями, а також з неординарними творчими здібностями (професор всі свої вірші декламує напам'ять). Хочеться відзначити два життєвих кредо Михайла Васильовича Геращенка, якими він керується: «Бібліограф – це звучить гордо!» та «Головне у житті – мати справу з порядними людьми!».

Праці професора М. В. Геращенка, присвячені історії української бібліографії, становлення національного бібліографознавства, стали ґрунтовним внеском у розвиток бібліографічної науки та освіти. Історичний розділ бібліографознавства суттєво збагатився цінними матеріалами, які сприяють науково-дослідній та практичній діяльності галузі.

З нагоди ювілею, колектив кафедри інформаційних технологій з глибокою пошаною зичить Михайлу Васильовичу міцного здоров'я, невичерпних життєвих сил на многая і благія літа!

Список джерел:

1. Геращенко М. В. *Бібліограф М. І. Ясинський (1889–1967): біобібліогр. нарис / М. В. Геращенко.* — Київ, 1995. — 36 с.

2. Геращенко М. В. Бібліограф Н. Ф. Королевич: біобібліогр. покажчик / М. В. Геращенко. — Київ : НПБ України, 1996. — 24 с.
3. Геращенко М. В. Бібліографічна спадщина Степана Івановича Пономарьова: монографія / М. В. Геращенко, В. М. Варенко. — Київ : Видавничо-друкарський комплекс «Україна», 2012. — 200 с.
4. Геращенко М. В. Книга в житті першого президента України / М. В. Геращенко // Книжник. — 1991. — № 4. — С. 10-12.
5. Геращенко М. В. Книгознавець і бібліограф С. І. Пономарьов / М. В. Геращенко // Книжник. — 1990. — № 3. — С. 20-25.
6. Геращенко М. В. Місце курсу "Історія української бібліографії" в удосконаленні підготовки спеціалістів та покращення бібліографічного обслуговування читачів / М. В. Геращенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. — 2002. — Вип. 9. — С. 601-608.
7. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія: навчальний посібник для студентів гуманітарних вузів України / М. В. Геращенко. — Київ, 1998. — Ч.1-2. — 78 с.
8. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія: навчальний посібник для студентів ВНЗ / М. В. Геращенко. — Київ : Європейський університет, 2008. — 172 с.
9. Геращенко М. До питання про новітню бібліографічну терміносистему (на правах дискусії) / М. Геращенко, Л. Добровольська // Вісн. Кн. палати. — 2014. — № 5. — С. 22-23.
10. Геращенко М. Життя та діяльність Михайла Максимовича в бібліографічному доробку Степана Пономарьова / М. Геращенко, Н. Стронська // Вісн. Кн. палати. — 2011. — № 2. — С. 45-47. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2011_2_14
11. Геращенко М. Нінель Королевич / М. Геращенко // Бібліотечний вісник. — 1996. — № 3. — С. 27-28. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_1996_3_15
12. Геращенко М. Перші бібліографічні пам'ятки як важливе джерело вітчизняної історико-культурної спадщини / М. Геращенко, Л. Добровольська // Вісн. Кн. палати. — 2015. — № 9. — С. 14-15. — URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2015_9_4
13. Геращенко М. Проблеми періодизації історії української бібліографії / М. Геращенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. — 2005. — Вип. 14. — С. 547-552.

14. Геращенко М. В. Український вчений І. П. Крип'якевич та бібліографія // *Бібл.планета*. – 1999. – № 2. – С.19-21.

15. Геращенко М. В. Українські вчені та бібліографія / М. В. Геращенко // *Шкільна бібліотека*. – 2013. – № 5/6. – С. 65-69.

16. Палеха Ю. І. Стандартизація в документально-інформаційній, бібліотечній, архівній та видавничій справі : навч. посібник / Ю. І. Палеха, І. В. Смолівик, М. В. Геращенко; ЄУ. — Київ : Ліра-К, 2018. — 220 с.

17. Ясинський Михайло Ілліч. Михайло Комаров / Монографія / уклад. М. В. Геращенко. — Київ : Книжкова палата України, 2001. - 68 с.

Марія Рогожа, м. Умань, Черкаська обл.,

Михайло Рогожа, м. Київ

ПОЛКОВНИК ГНАТ ПОРОХІВСЬКИЙ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РР.

Виникнення «концепції швидкого повернення» у середовищі української військової та цивільної еміграції, зосередженої переважно в Польщі, Румунії, Словаччині, стало причинно обумовленим явищем. Водночас спеціальним політичним прийомом або комунікативною подією, що покликаний відповісти на суспільно узагальнене запитання еміграції щодо кількарічного перебування у ментально чужій країні – а що робити далі, куди рухатися ? Масив архівних матеріалів, опублікованих спогадів, пізніших публікацій вітчизняних дослідників періоду української незалежності не дають однозначних оціночних суджень стосовно неї. Склалося враження, що «концепція швидкого повернення» не витримала випробування через провальний результат Другого Зимового походу (1921). Відтак, у колах військової еміграції кожен з очільників військових підрозділів виявляв власну ініціативу щодо питання подальшого перебування вояків на чужій території. Яскравим і переконливим приладом вирішення питання долі українських вояків у Румунії сприйнято діяльність полковника Гната Порохівського (1888-1952). Він упродовж побутування українських вояків у Румунії здійснив низку кроків щодо їх життєзабезпечення у період інтернування та еміграції, сприйнятих нами запереченням у пізнішому часі «концепції швидкого повернення».

Постановка проблеми. Постать полковника Армії УНР Гната Порохівського зайняла властиве їй місце серед очільників національно-визвольних змагань доби боротьби за українську державність. Перебіг боротьби з ворогами у

нерівних умовах змусив керований ним військовий підрозділ у листопаді 1920 р. перетнути румунський кордон і перейти в правовий стан інтернованих вояків. Перехід через кордон уже з перших кроків поставив полковника перед гострою необхідністю врегулювати з державними, військовими та іншими структурами Румунії низку питань статусу та життєзабезпечення досить значного контингенту вояків і цивільних осіб. Коли ці питання було вирішено та від середини 1923 р. у Румунії для вояків стан інтернування було завершено, почалося вирішення питань інтегрування в соціум тогочасної Румунії. Активну участь у цьому процесі тривало брав Гнат Порохівський та створений ним Український допомоговий комітет (УДК). Гнат Порохівський, як власник паспорта Ліги націй (Нансенівського), налагодивши контакти, активно діяв у середовищі української діаспори в Європі та активно співпрацював з румунськими державними та військовими структурами. У пізнішому часі його донька Ольга Порохівська-Андрич передала в Україну його архіви до ЦДАЗУ. Ці й інші матеріали стали джерелами розширення знань про полковника Гната Порохівського в румунський період життя і діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'явилася низка важливих досліджень, котрі істотно розширили практику пам'яті в українському знаннєвому просторі про життя та діяльність військових і політичних діячів у діаспорі. Вони стосувалися й полковника Гната Порохівського після завершення національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. Так, Т. Рендюк (2011), дослідив окремі сторони життя еміграції у період 1920-1940 рр., й місце в її діяльності Гната Порохівського⁷. Важливі відомості з життя еміграції надала у рукописі своїх «Спогадів» Ольга Порохівська-Андрич (2007)⁸. Дослідник історії української еміграції в Румунії В. Власенко (2014) достатньо ґрунтовно дослідив явище української еміграції в Румунії, подавши його як складне та багаторівневе явище⁹. Він дослідив роль і значення Надзвичайної дипломатичної місії УНР на території Румунії в 1919-1923 рр. (2008)¹⁰. Вивчено ним і соціальну структуру міжвоєнної політичної еміграції (2015)¹¹. Не залишився осторонь стосовно оцінки

⁷. Рендюк Т. Українська військова та політична еміграція в Румунії у міжвоєнний період: невідомі сторінки історії діаспори / Т. Рендюк // *Україна дипломатична*. – 2011. – Вип. 12. – С. 936 – 954.

⁸. Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф. 1. Оп. 5. Спр. 12. .17 арк. Порохівська-Андрич Ольга. Полковник. Гнат Порохівський – борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. Бухарест, 2007.

⁹. Власенко В. До історії української військової еміграції в Румунії / В. Власенко, О. Сапсай // *Мова, історія, культура у лінгвокомунікативному просторі* : зб. наук. праць. - Суми: СумДУ, 2014. - Вип. 1. - С. 22-25.

¹⁰. Власенко В. Надзвичайна дипломатична місія УНР у Румунії – організатор громадсько-політичного життя української еміграції / В. Власенко. // *Сумська старовина*. – 2008. – № 25. – С. 76–84.

¹¹. Власенко В. М. Соціальна структура міжвоєнної української політичної еміграції в Румунії / В. М. Власенко // *Сумська старовина* – 2015. – № XLVI. – С. 43–53.

явища еміграції й сам Гнат Порохівський, добре знаючи його внутрішню природу (1929, 1921)¹². Срібняк І. В. (2017) аналітично та критично розглянув питання таборування українських вояків у Румунії в 1921-1923 рр.¹³.

Виділення невіршених частин проблеми. До цієї пори немає повного життєпису полковника Гната Порохівського періоду побутування в Румунії. Навіть «Спогади» його доньки Ольги Порохівської-Андрич дають фрагментарні уявлення побутово-особового характеру, залишаючи поза увагою багато невідомих сторінок життя і діяльності батька. Залишаються невідомими епізоди спілкування з представниками української діаспори в різних країнах Європи.

Формування цілей статті. На нинішній час нами не виявлено цілісного дослідження румунського періоду життя та діяльності полковника Гната Порохівського. Водночас, існує масив матеріалів, що певною мірою торкаються різних аспектів його особистості в іпостасі служіння Україні в румунський період. Стаття стане вагомим доповненням до життєпису Гната Порохівського за вказаний період і становить головну ціль статті, поряд з висвітленням дотичних відомостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нинішнього року, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років», прийнятої 22.01. 2016 р., підбиваються підсумки проведеної дослідницької роботи, у т. ч. й у середовищі наукової спільноти. Серед них вагоме місце займе науковий доробок, що стосувався оціночних суджень щодо життя і діяльності окремих очільників українського визвольного руху початку ХХ століття.

Стаття продовжує цикл публікацій, що стосуються учасників національно-визвольної боротьби 1917-1921 рр. – уродженців Черкащини, відомих очільників Армії УНР, які зробили істотний внесок у справу творення незалежної української держави. Навіть більше, після поразки у боротьбі вони з честю витримали випробування умовами еміграції, зберегли і забезпечили інкорпорацію бажаючих у соціокультурний простір держав перебування.

Водночас, вона актуалізована перебігом сучасного періоду державотворення та викликами, що виникають у цьому процесі. Так, понад тридцятилітня тяглість українського державотворення у принципово інших умовах час від часу виявляє

¹². Порохівський Г. Українська військова еміграція в Румунії. Варшава / Г. Порохівський // *Табор*. – 1929. – Ч. 11. – С. 76-86; Ч. 12. – С. 75-82; Ч. 13. – С. 57-68.; *Життя інтернованих в Румунії* // Воля. Відень, 1921. – Т. IV. – Ч. 9-10. – С. 391-392.

¹³. Срібняк І. В. Українці в Бессарабії та Румунії, 1921-1923 рр. (таборове та позатаборове повсякдення інтернованих вояків Армії УНР) / І. В. Срібняк // *Русин*. – 2017. – №3(49). – С. 124.

«повтори» помилок, допущених у попередні періоди цього процесу. Виявлення помилок, їхнє осмислення, на наш погляд, є запобіжним моментом щодо їхнього повторення у майбутньому.

Період побутування на території Румунії полковника Гната Порохівського (1888-1952) та очолюваного ним військового підрозділу розпочався у листопаді 1920 р., що, як доконаний факт, ствердив відомий історик українського війська¹⁴. Ситуація розвивалася наступним чином: «Притиснута до Дністра інтернаціональними більшовицькими військами, 2-га Кулеметна бригада під керівництвом полковника Гната Порохівського, не маючи розпоряджень від військового керівництва, витративши боєприпаси в ар'єргардних боях, але зберігши головне – особовий склад, а також озброєння та іншу матеріальну частину, вимушено перейшла на румунський бік річки. Військова частина набула статусу інтернованої на території Румунії»¹⁵.

Аналіз наявних джерел і публікацій стосовно виникнення явища української військової еміграції в Румунії підсилив твердження про безпосередній перехід військового підрозділу на територію Румунії. Водночас, автори солідарні з твердженням І. В. Срібняка (2017) про те, що публікації...Т. Рендюка (2011), скажімо, «... містять деякі відверто фантазійні сюжети (до таких, зокрема, належить повідомлення автора про переїзд у 1921 р. 3 тисяч інтернованих вояків-українців з Польщі до Румунії)»¹⁶ Для остаточного розуміння інтернування в Румунію військового підрозділу найбільш переконливим джерелом є спогади Гната Порохівського, опубліковані у журналі «Табір». У них автор послідовно, крок за кроком, указав причини, котрі змусили його прийняти надважливе рішення про подолання румунського кордону з метою інтернування, власне, – перехід в еміграцію.

Найпершим питанням, з огляду на появу озброєного військового підрозділу на території іншої держави, постало питання легітимізації перебування на теренах Північної Бессарабії (найперше – м. Окніца), куди вийшла та стала на перебування 2-га Кулеметна бригада полковника Гната Порохівського. Цілком очевидно, що, за задумом вищого військового керівництва УНР, мати близько від кордону з радянською Росією боєздатну військову частину.

¹⁴. Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): біографічний довідник / Я. Ю. Тинченко. – Київ: Темпора, 2007. - Кн. І. - 535 с.; іл. – С. 348-349.

¹⁵. Рогожа М. М. Полковник Армії УНР Гнат Порохівський: портрет в контексті просопографії / М. М. Рогожа // *Вісник Черкаського університету*. Серія Історичні науки. - 2019. - № 1. - С. 66-72.

¹⁶. Срібняк І. В. Українці в Бессарабії та Румунії, 1921-1923 рр. (таборове та позатаборове повсякдення інтернованих вояків Армії УНР) / І. В. Срібняк // *Русин*. – 2017. – №3(49). – С. 122-136.

Водночас, командування бригади найперше подбало про встановлення контактів з цивільною та військовою владою, переконання її представників у вимушеності переходу через кордон з метою збереження життя вояків і певними сподіваннями на майбутнє. Внаслідок досягнутого порозуміння з владою було здійснено певні кроки щодо налагодження побутування. Як результат превентивних заходів румунської сторони: «... їх (українських вояків – Авт.) було роззброєно (28 грудня 1920 р.)»¹⁷. Відповідно до акту, складеного приймаючою інтернованих стороною, до румунських військових складів було передано наступні види озброєнь: 4 гармати, 24 кулемети, 200 рушниць¹⁸.

Відповідно до досягнутих домовленостей українських вояків перевели та розмістили у таборі м. Брашов (Орашул-Сталин, 1950-1960 – Авт.), що в центральній частині Румунії. Крок румунської влади, варто висловити припущення, був вимушеним, очевидно, радянська сторона намагалася убезпечити себе від можливих нападів через кордон, а румунська – дипломатичного тиску від неї.

У брашовському таборі для інтернованих (розділених на частини: старшинську та козацьку) було створено, починаючи практично з нуля, необхідні умови для щоденного побутування вояків, їхнього фізичного здоров'я, морально-психологічного комфорту та здобуття освіти і професійних навичок, у майбутньому – успішної інтеграції у повоєнний простір Європи.

Потрібно зауважити, що в процес інтернування увійшли не тільки вояки бригади, підпорядкованої полковникові Гнатові Порохівському (391 особа). Практично впродовж усього 1921 р. кількість інтернованих у таборі «Брашов» зростала. Вони прибували з різних країн Південної Європи, де центральна влада також намагалась регулювати перебування інтернованих вояків-українців. Зрештою, кількість інтернованих у таборі «Брашов» збільшилася до 461 особи. Відомості про них на території Румунії накопичувались у Головній команді військ УНР. Тому вона 04 січня 1921 р. своїм наказом призначила командира бригади полковника Гната Порохівського, водночас – команданта (коменданта) табору «Брашов» і «... начальником всіх інтернованих українських військових частин в Румунії»¹⁹.

Цей крок, зважаючи на особисті вольові та управлінські якості полковника Гната Порохівського та погоджені з румунською військовою владою, дозволив йому призначити командантами таборів тих старшин, які підтримували дисципліну,

¹⁷. Срібняк І. В. Українці в Бессарабії та Румунії, 1921-1923 рр. (таборове та позатаборове повсякдення інтернованих вояків Армії УНР) І. В. Срібняк // *Русин*. – 2017. – №3(49). – С. 126.

¹⁸. Центральний держаний архів вищих органів влади (ЦДАВО). Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 474. 86 арк. Арк. 49.

¹⁹. ЦДАВО. Ф. 1075. Оп. 2. Спр. 474. 86 арк. Арк. 49.

внутрішній розпорядок і життєзабезпечення вояків. Це стосувалося таборів «Фегераш», «Джурджа», зрештою – «Орадя-Маре». Саме в останньому з них наприкінці 1921 р. румунська військова влада зосередила всіх інтернованих українських вояків. У ньому розташовувалися й інтерновані солдати колишньої армії генерала Денікіна. Зрештою, комендантові Гнатові Порохівському з допомогою влади вдалося владнати відносини між ними та українцями. Від початку 1922 р. таборян-українців почали з відома румунської влади залучати до різних робіт.

Нарешті, влітку 1923 р. явище військового інтернування в Румунії було завершено. Закінчення інтернування поставило вільних, але без громадянства, українських вояків перед нелегким вибором улаштування свого майбутнього. Адже, позбавляючись статусу інтернованих, вони набували статусу емігрантів. Виникла та підтримувана у різний спосіб «концепція швидкого повернення» на батьківські землі, не мала підстав реалізуватися жодним з можливих способів. Навіть більше, негативні наслідки «повернення», карні переслідування «поверненців», відсутність відомостей про їхню долю в УСРР ставали непоборною перепорою. Постало питання інтегрування у соціум, найперше, країн інтернування.

Наразі невідомо, скільки осіб з українських вояків, інтернованих до Румунії, залишилося в її соціокультурному просторі. Але, напевно, відома подальша доля полковника Гната Порохівського. На наш погляд, спілкування з представниками румунської влади та самоосвіта дозволили йому оволодіти румунською мовою. Навіть більше, знання мови дозволило йому здобути вищу освіту в Румунії. Його донька Ольга у «Спогадах» відзначила: «У початковий період перебування в Бухаресті (очевидно, від середини 1922 р. – Авт.)» Гнат Порохівський закінчив Вищу Школу Документальних і Адміністративних Наук»²⁰. Отже, Гнат Порохівський оволодів мовою країни, здобув вищу освіту та завершив період інтернування у 1923 р. Знання мови країни перебування та набутий практичний досвід співпраці з органами влади Румунії дозволили здійснити перший крок відмови від «концепції швидкого повернення».

Наступним і необхідним кроком став процес організації Українського допомогового комітету (УДК) ім. Симона Петлюри (інша назва – Громадсько-допомоговий комітет української еміграції в Румунії (ГДКУЕР) (1923), – громадської організації з українців і для допомоги українцям, які також обрали неповернення до підкомуністичної України. «На чолі його стояли: полковник Гнат Порохівський;

²⁰ Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ). Ф.1. Оп. 5. Спр. 12. 17 аркушів. Порохівська-Андрич Ольга. Полковник Гнат Порохівський – борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. – Бухарест, 2007. – С. 7.

Дмитро Івашина (літературний псевдонім Геродот) – журналіст, поет і письменник; доктор наук Василь Трепке. Секретаріат Комітету вела Антоніна Івашина»²¹. За «Спогадами» Ольги Порохівської-Андрич «...Комітет підтримував зв'язки з українською еміграцією в інших країнах, але найбільше з українським Урядом в екзилі. Такі видатні члени Уряду, наприклад, – проф. Олександр Шульгин – голова Уряду УНР в Парижі, генерал Володимир Сальський – міністр військових справ уряду УНР і інші навідувались до Комітету та особливо до дому полк. Порохівського в Бухаресті»²².

Директорія (урядові структури) Української Народної Республіки від кінця 1920 р. знаходилася на осідку в м. Тарнув (1920-1923 рр.), потім у Парижі (1923-1926 рр.). Наступне повернення до Варшави (1926-1939 рр.), на нашу думку, пов'язане з убивством Головного отамана С. В. Петлюри в Парижі (25 травня 1926 р.). Гнат Порохівський тривало контактував з високопосадовцями Уряду УНР в екзилі (міністрами Олександром Лотоцьким, Володимиром Сальським, Олександром Шульгиним, Андрієм Яковлєвим, Романом Смаль-Стоцьким, керівником Головної військової ради Олександром Удовиченком, начальником контррозвідки УНР Всеволодом Змієнком та іншими).

Припускаємо, що завдяки спілкуванню та особистим і професійним якостям йому могли доручати виконувати завдання Уряду УНР в Австрії, Болгарії, Італії, Німеччині, Польщі, Угорщині, Франції, Чехословаччині та Югославії. Пережите він глибоко обдумував і віддавав для суду історії, тому: «Публікувався у журналах: «Гуртуймося» (Прага), «За державність», «Табір» (Каліш-Варшава), «Тризуб» (Париж); календарі-альманасі «Дніпро» (Львів) та «Збірнику пам'яті Симона Петлюри (1879-1926)» (Прага)»²³. На цьому наголосила в «Спогадах» його донька Ольга. Водночас, ці та інші контакти давали полковникові достатній матеріал для роздумів й осмислення розвитку загальнополітичної ситуації в Європі у часі та просторі. Відтак, він розумів відповідальність за діяльність УДК з погляду допомоги тим українцям-емігрантам, які зверталися за допомогою та знали про контакти та особисте спілкування з провідними українськими політиками. Тому Гнат Порохівський здійснив ще один крок, який заперечив «концепцію швидкого повернення» до України. Він увійшов у процес безпосереднього співробітництва з румунськими військовими структурами.

²¹. ЦДАЗУ. Ф.1. Оп. 5. Спр. 12. 17 аркушів... С. 4.

²². ЦДАЗУ. Ф.1. Оп. 5. Спр. 12. 17 аркушів... С. 4-5.

²³. ЦДАЗУ. Ф.1. Оп. 5. Спр. 12. 17 аркушів... С. 13.

Період співробітництва полковника Гната Порохівського з військовими структурами Румунії вдалося встановити завдяки змісту архівно-слідчої справи з Галузевого державного архіву СБУ. Відомо, що: «... у 1929 р. його запросили на службу до 2-го розвідувального відділу румунського Генерального штабу. Спочатку він був перекладачем, потім – референтом»²⁴. «Згодом на базі цього відділу була створена розвідувальна служба – Спеціальна служба інформації (ССІ (військова розвідка і контррозвідка). Вже від 1932 р. Гнат Порохівський – референт з політичної й економічної розвідки у країнах Західної Європи. До його обов'язків входив аналіз відповідних газет та літератури, складання довідок, рефератів, доповідей. Спочатку спеціальної агентури Порохівський не мав, усі розвідувальні дані особисто отримував від своїх близьких та знайомих, з якими був пов'язаний спільною діяльністю, згодом створив агентурну мережу».²⁵ На нашу думку, початок співпраці з військовими структурами став наступним і остаточним кроком щодо заперечення «концепції швидкого повернення».

Коли перед початком нацистсько-радянської війни у політичних і військових колах Румунії стало відомо про її участь у бойових діях проти Радянського Союзу (з правом захоплення частини територій), спеціальними органами з превентивною метою було зроблено попереджувальні кроки. Звільнили з посад працівників нерумунської національності. Але щодо Гната Порохівського рішення було дещо м'якшим, ...спочатку його звільнили з посади, проте, залишили у штаті на негласній роботі, з часом поновили на посаді. Припускаємо, що особа Гната Порохівського неодноразово перевірялася відповідними органами, коло його спілкування з українською еміграцією та напрями і зміст співробітництва з румунськими військовими структурами були відомі та зрозумілі.

Оскільки з початком війни робота полковника в структурах ССІ продовжувалася, тому особиста участь у їхній діяльності Гната Порохівського не може викликати ніяких сумнівів. Відповідно до протоколу допиту (був арештований на території Румунії 06.11 1944 р., уточнення дати арешту наше) Гната Порохівського від 5 грудня 1944 р. стало зрозуміло, що центральний офіс ССІ знаходився в Бухаресті. Головне завдання ССІ - військова, політична й економічна розвідка за

²⁴. Галузевий державний архів (ГДА СБУ). Ф. 5. Спр. 26 440.Т.1. 396 арк. Арк 83.

²⁵. Власенко В. М. До біографії представника Уряду УНР в Румунії Гната Порохівського / В. М. Власенко, О. В. Сапсай // Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 18-19 травня 2017 р. ; редкол.: А. М. Куліш, М. М. Бурбика, О. М. Рєзнік та ін. – Суми: СумДУ, 2017. – Ч. 1. – С. 10-13.

кордоном, особливо в СРСР, а також контррозвідувальна діяльність, викриття революційного руху, боротьба з партизанами та підпільними організаціями на окупованій території Радянського Союзу. Зі сказаного стає зрозумілою і причина його переслідування з часу вступу військ СРСР на територію Румунії та наступного арешту, попри те, що з 1939 р. він уже мав паспорт громадянина Румунії.

Після вступу на територію Румунії радянських військ настали складні часи для української еміграції. Частина її очільників й активних членів, які своєчасно не перебралися в інші зони окупації, було заарештовано органами НКВС. Тих, хто таки залишався, обсів страх арештів, багато емігрантів загинуло в таборах ... Не минули ці тривоги й родину Порохівських, яка повернулася до Бухареста. Службовці каральних органів уже робили кілька безрезультатних обшуків у їхньому власному житлі (все, що могло слугувати доказами антирадянської діяльності Гната Порохівського, було спалено). Але арешт не оминув родину Порохівських.

Обставини арешту батька переповіла в «Спогадах» донька Ольга Порохівська-Андрич. Вона написала: «Одного вечора, незабаром, це було напередодні того нещасливого 7-го листопада, коли радянські комуністи святкували свою жовтневу революцію, ми сиділи за вечерею. Нараз до дверей заgrimали. Тато трохи зблід, мама зойкнула, моє серце впало – я зрозуміла, що прийшла біда. Увійшло їх семеро, з них один у формі радянського офіцера. Мій тато підвівся і вийняв з кишені револьвер. Певно мав намір застрілитись. Але миттю один з НКВД-істів скрутив йому руку за спину і відібрав зброю. Вони сказали йому, щоб ішов з ними на допит. Офіцер сказав мамі, щоб вона не турбувалась, вранці її чоловік повернеться, вони хочуть його лише допитати. Тато став прощатися з нами, обійняв маму, бабуню, мене. Бабуні сказав: «не бійся мамо, все буде добре...Батько пішов з ними. Коло воріт, у темряві, чекало чорне як крук авто. Поїхали. Ніколи ми більше батька не бачили»²⁶.

Підсумовуючи розгляд питання про досвід заперечення полковником Гнатом Порохівським «концепції швидкого повернення» на Батьківщину, зауважимо на кількох важливих висновках (моментах). Сама ідея «швидкого повернення», на наш погляд, виникла як компакт-відповідь на акумульований запит маси інтернованих вояків – а що робити далі? Аналіз можливостей тогочасної, власне української військової потуги, не давав реальних підстав для її конкретної реалізації військовим шляхом, а союзників не було, Європа втомилася від майже семи років війни. Але

²⁶. ЦДАЗУ. Ф.1. Оп. 5. Спр. 12. 17 аркушів. Порохівська-Андрич Ольга. Полковник Гнат Порохівський – борець за незалежність України. Спогади. Рукопис. – Бухарест, 2007. – С. 13-14.

очільники інтернованого війська розуміли, що психологічний стан інтернованих українських військових підрозділів був складним. Тому правильно психологічно, морально, організаційно, вишкільно робив комендант таборів інтернованих полковник Гнат Порохівський, реалізуючи щоденно підготовку вояків і старшин у період таборування до майбутнього повернення до приватного життя. Давалася віра у майбутнє повернення до нормального життя через здобуття освіти загальної та військової, здійснювалася професійна підготовка щодо набуття найбільш суспільно запитуваних професій. Особливе значення надавалося культурно-масовій роботі.

Полковник Гнат Порохівський як високоосвічена та критично мисляча особистість, здійснив у просторі та часі кілька послідовних кроків, котрі своєю внутрішньою суттю, діяльнісним наповненням і практичним змістом заперечили «концепцію швидкого повернення».

Список джерел:

1. *Haluzevyi derzhavnyi arkhiv (HDA SBU). F. 5. Spr. 26 440.T.1. 396 ark. Ark 83. [Sectoral state archive (GSA SBU). F. 5. Spr. 26 440.T.1. 396., 83]. [in Ukrainian]*

2. *Porohivskyi, H. (1929). Ukrainska viiskova emihratsiia v Rumunii. [Ukrainian military emigration to Romania]. Varshava: Tabor, Ch. 11, 76-86; Ch. 12, 75-82. Ch.13. 57-68.; Zhyttia internovanykh v Rumunii. [Life of internees in Romania]. Volia.Viden. T. IV. Ch. 9-10. 391-392.[in Ukrainian]*

3. *Renduik T. (2011). Ukrainska viiskova ta politychna emihratsiia v Rumunii u mizhvoiennyi period: nevidomi storinky istorii diaspori. [Ukrainian military and political emigration to Romania in the interwar period: unknown pages in the history of the diaspora]. Ukraina dyplomatychna. Vyp.12, 936-954.[in Ukrainian]*

4. *Rohozha, M.M. (2019). Polkovnyk Armii UNR Hnat Porokhivskyi: portret v konteksti prosopohrafii. [Colonel of the Army of the Ukrainian People's Republic Hnat Porokhivsky: a portrait in the context of prosopography]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. №1. 66-72., 71. [in Ukrainian]*

5. *Sribniak, I.V. (2017). Ukraintsi v Bessarabii ta Rumunii, 1921-1923 rr. (taborove ta pozataborove pousiakdennia internovanykh voiakiv Armii UNR). [Ukrainians in Bessarabia and Romania, 1921-1923 (camp and non-camp everyday life of interned soldiers of the UPR Army)]. Rusyn. № 3(49). 122-136. 124. [in Ukrainian]*

6. *Sribniak, I.V. (2017). Ukraintsi v Bessarabii ta Rumunii, 1921-1923 rr. (taborove ta pozataborove pousiakdennia internovanykh voiakiv Armii UNR). [Ukrainians in Bessarabia and Romania, 1921-1923 (camp and non-camp everyday life of interned soldiers of the UPR Army)]. Rusyn. № 3(49). 124. [in Ukrainian]*

7. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky (TsDAZU). F. 1. Op. 5. Spr. 12. 17 ark. Porokhivska-Andrych Olha. Polkovnyk. Hnat Porokhivskyi – borets za nezalezhnist Ukrainy. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CSAFU). F. 1. Op. 5. Ref. 12. 17 arc. Porokhivska-Andrych Olga. Colonel. Hnat Porokhivskyi is a fighter for Ukraine's independence. Spohady. Rukopys. Bukharest, 2007]. [in Ukrainian]*
8. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i Upravlinnia (TsDAVO). F. 1075. Op. 2. Spr. 474. 86 ark. Ark. 49. [Central State Archive of Higher Authorities and Management (TSDAVO). F. 1075. Op. 2. Ref. 474. 86 arc. Arc. 49]. [in Ukrainian]*
9. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv zarubizhnoi ukrainiky (TsDAZU). F.1. Op. 5. Spr. 12. 17 arkushiv. Porokhivska-Andrych Olha. Polkovnyk Hnat Porokhivskyi – borets za nezalezhnist Ukrainy. Spohady. Rukopys. Bukharest, 2007. S. 7. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CDASU). F.1. Op. 5. D. 12. 17 sheets. Porokhivska-Andrych Olga. Colonel Hnat Porokhivskyi is a fighter for Ukraine's independence. Memoirs. Manuscript. Bucharest, 2007., 7]. [in Ukrainian]*
10. *TsDAZU. F.1. Op.5. Spr.12. 17 arkushiv...4. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CDASU). F. 5. D.12. 17...4]. [in Ukrainian]*
11. *TsDAZU. F.1. Op.5. Spr.12. 17 arkushiv...4. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CDASU). F. 5. D.12. 17...4-5]. [in Ukrainian]*
12. *TsDAZU. F.1. Op.5. Spr.12. 17 arkushiv...4. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CDASU). F. 5. D.12. 17...13]. [in Ukrainian]*
13. *TsDAZU. F.1. Op.5. Spr.12. 17 arkushiv...4. [Central State Archive of Foreign Ukrainians (CDASU). F. 5. D.12. 17...13-14]. [in Ukrainian]*
14. *Tynchenko, Ya. Yu. (2007). Ofiterskyi korpus Armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky (1917-1921): biohrafichnyi dovidnyk. [Officer Corps of the Army of the Ukrainian People's Republic (1917-1921): biographical guide]. Kyiv: Tempora. Kn.I., 535.; il. 348-349. [in Ukrainian]*
15. *Vlasenko, V., Sapsai O. (2014). Do istorii ukrainskoi viiskovoi emihratsii v Rumunii. Mova, istoriia, kultura u linhvokomunikatyvnomu prostori. [To the history of Ukrainian military emigration to Romania. Language, history, culture in the linguistic-communicative space. Coll. Science. works]. Sumy: SumDU., Vyp.1., 22-25. [in Ukrainian]*
16. *Vlasenko, V.M. (2015). Sotsialna struktura mizhvoiennoi ukrainskoi politychnoi emihratsii v Rumunii. [Social structure of interwar Ukrainian political emigration in Romania]. Sumy: Sumska starovyna № XLVI., 43-53. [in Ukrainian]*

Tsentralnyi derzhanyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady (TsDAVO). F. 1075. Op. 2. Spr. 474. 86 ark. Ark. 49. [Central State Archive of Higher Authorities (TSDAVO). F. 1075. Op. 2. Ref. 474. 86 arc. Arc. 49]. [in Ukrainian]

17. Vlasenko, V., Sapsai O. (May 18-19, 2017). *Do biohrafii predstavnyka Uriadu UNR v Rumunii Hnata Porokhivskoho. Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.. m. Sumy, 18-19 travnia 2017 r. [To the biography of the representative of the Government of the Ukrainian People's Republic in Romania Gnat Porokhivsky. Reforming the legal system in the context of European integration processes: materials International. scientific-practical Conf. Sumy]. Redkol.: A.M. Kulish, M.M. Burbyka, O.M. Rieznik ta in. Sumy: SumDU, 2017. Ch. 1., 10-13. [in Ukrainian].*

Людмила Саєнко, м. Одеса

КОМУНІКАЦІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ВІДДІЛУ КРАЄЗНАВСТВА «ОДЕСИКА» ОННБ З КОРИСТУВАЧАМИ ЧЕРЕЗ СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ «FACEBOOK»

Аналізуючи розвиток активності бібліотек у соціальних мережах, уже сьогодні можна зробити висновок про те, що їхня співпраця з мережами стає перспективним напрямом інформаційної діяльності, дає змогу налагодити діалог із сучасним користувачем Інтернету, якісно та змістовно рекламувати свою діяльність, нові надходження, проведення різноманітних заходів.

Бібліотека сьогодні як сучасний універсальний інформаційний центр вибудовує свою комунікацію з користувачами за допомогою не лише традиційних, а й новітніх комунікаційних засобів, одним з яких є соціальні мережі. Сьогодні основне призначення вебресурсу бібліотеки – слугувати джерелом інформації, а призначення соціальної мережі – інтерактивне спілкування бібліотекаря з користувачами та колегами. На сьогодні бібліотеки дедалі більше нарощують свою присутність в інтерактивному медіа-середовищі, а саме в соціальних мережах, яким властиві – мобільність і різноформатність контенту, інтерактивність, оновлюваність, реагентність.

Використанню комунікаційних можливостей соціальних мереж у системі інформаційних обмінів присвятили свої праці такі вітчизняні дослідники, як: В. Горовий, Т. Гранчак, И. Киричок, О. Мар'їна, М. Назаровець та ін. [1,2,3,4,5].

Незважаючи на наявність наукових публікацій, досі недостатньо дослідженим залишається змістовий аналіз бібліотечних представництв у соціальних медіа.

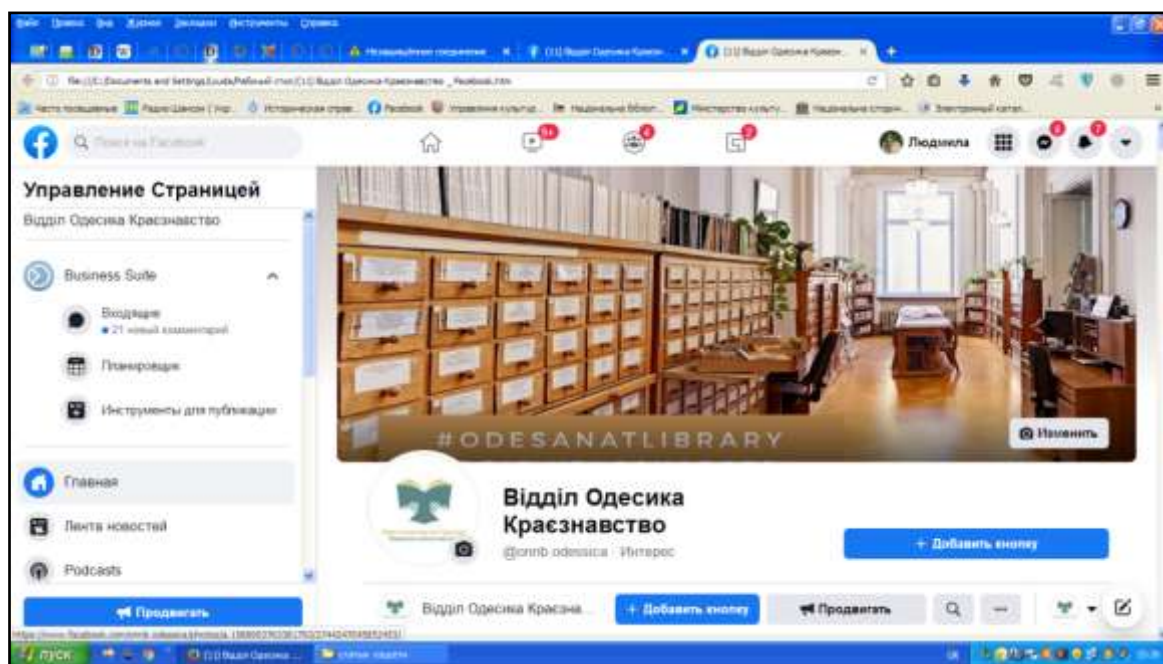
Актуальним є питання, як саме бібліотеки використовують інструменти й контент соціальних медіа для реалізації своїх завдань.

Найбільш популярною серед користувачів соціальною мережею для просування бібліотеки є Facebook і саме тут відбувається найпродуктивніший діалог із користувачами й публікації мають відгук.

Офіційна сторінка бібліотеки чи окремого відділу створюється для промоції та реклами діяльності, власних сервісів і ресурсів, спілкування з користувачами. Представлення бібліотеки в соціальній мережі дає змогу оперативно повідомити великій аудиторії про надходження нових видань, заплановані заходи та поширити цю інформацію далі. Іншими словами, це – майданчик для реклами бібліотеки і послуг.

Розглянемо можливості використання соціальної мережі Facebook як платформи інформування і спілкування на прикладі досвіду Відділу краєзнавства «Одесика».

Офіційне представництво Відділу краєзнавства «Одесика» у мережі Facebook зареєстроване за назвою «Відділ Одесика Краєзнавство».

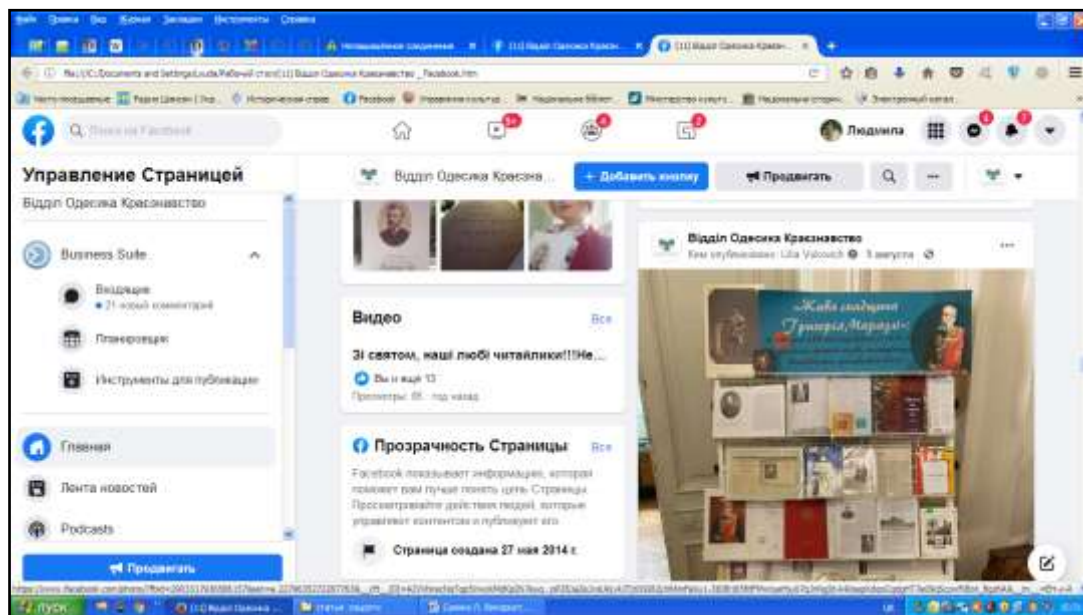

Сайт ОННБ і сторінка Facebook Відділу взаємодіють: сайт має кнопку посилання на сторінку Facebook Відділу краєзнавства «Одесика» в розділі «Система обслуговування» в підрозділі «Про бібліотеку». У свою чергу, новини сайту про заходи у Відділі представлені на сторінці Facebook з повідомленнями, які не були відображені на сайті.

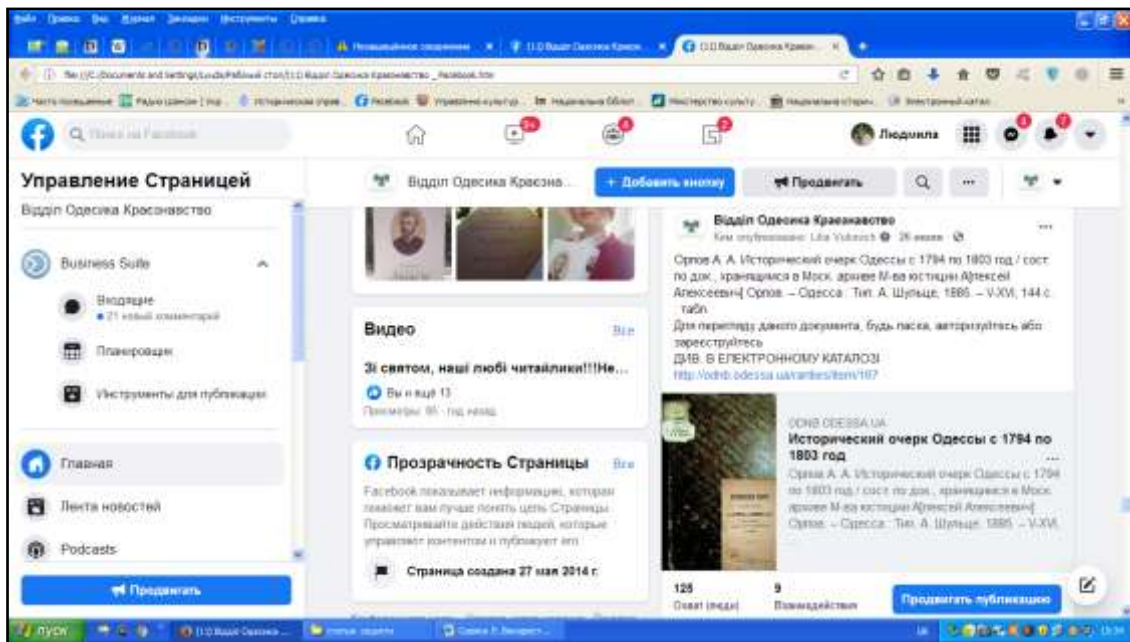
Відділ краєзнавства «Одесика» на своїй мережевій сторінці поширює інформацію про нові надходження краєзнавчих видань до фондів ОННБ, презентує окремі видання, що надійшли до фондів ОННБ, анонсує заходи краєзнавчої тематики та ін.

У розділі «Інформація» сторінка Facebook Відділу інформує, що мережеву сторінку було створено 27 травня 2014 року. Контакти Відділу містять адресу поштової скриньки, місцезнаходження бібліотеки, логотип відділу.

Робота Відділу краєзнавства «Одесика» на своїй мережевій сторінці полягає не тільки в оперативному розміщенні новин, а й у постійній підтримці зв'язку з користувачами. Оперативні відповіді формують привабливий образ співробітників Відділу як професіоналів своєї справи. Публікації мають переважно інформативний або анонсуєчий характер, наприклад, відкриття виставок, презентації книг за участі автора, зустрічі з відомими краєзнавцями тощо.

Відділ краєзнавства «Одесика» активно використовує Facebook-сторінку для повідомлення про оцифровані документи краєзнавчої тематики з фонду Відділу, як правило, надається зображення книг, що супроводжується коротким описом, зверненням до тих, хто може бути зацікавлений. Допис супроводжується посиланням на розділ «Цифрова бібліотека» вебсайту ОННБ.

Періодичність оновлення сторінки різниться від одного до трьох-чотирьох повідомлень на тиждень. Рівень інтерактивності сторінки Відділу середній. Публікації супроводжуються, зазвичай, двома-чотирма коментарями й отримують до 30 уподобань.

Загальна кількість передплатників сторінки Відділу краєзнавства «Одесика» в мережі Facebook становить 1293 користувачів. Приблизно на такому ж рівні перебуває користувацький інтерес до Facebook – 1200. Про якість зворотного зв'язку свідчить вся активність користувачів (репости, вподобання, коментарі тощо). Важливо не лише викладати інформацію, а й підтримувати зворотний зв'язок з користувачами – оперативно відповідати на коментарі, ставити запитання, намагатися зрозуміти, що ще цікаво аудиторії.

Прикладом поширення й популяризації краєзнавчої діяльності Відділу в інформаційному просторі є висвітлення зустрічей з краєзнавцями, письменниками, науковцями, а також матеріалів про презентації книг, подій, ресурсів.

Відділ краєзнавства «Одесика» на своїй мережевій сторінці поширює інформацію про нові надходження краєзнавчих видань до фондів ОННБ, презентує короткий зміст окремих видань, що надійшли до фондів Відділу, анонсує бібліографічні огляди краєзнавчої літератури.

Значно розширює комунікативні можливості бібліотеки в середовищі соціальних мереж правильний підбір краєзнавчої тематики і змісту публікацій, які мають створювати дискусійні приводи й стимулювати активне коментування. Як показав аналіз тематичного наповнення сторінки відділу у мережі Facebook,

переважна більшість її публікацій спрямована на розкриття фондів бібліотеки, надання вичерпної інформації про використовувані ресурси – джерела їхнього походження, авторів, правила використання, тощо. Такі повідомлення отримують доволі велику кількість коментарів та уподобань користувачів, наприклад, повідомлення про відкриття виставки до 125-річчя від дня народження кіноактриси Віри Холодної «Віра Холодна – королева екрану» 9 серпня 2018 р. <https://www.facebook.com/onnb.odessica/videos/2155548691388961/> отримало 44 вподобання, а рекламний відеоролик виставки переглянуло 280 користувачів.

Крім того, як правило, в рамках одного повідомлення поєднуються текстова, аудіо та відеоскладові. Текстова частина повідомлення складається переважно з назви, одного чи двох речень, які анонсують інформацію з краєзнавства, більш розгорнуто представлену на сайті ОННБ. Текст, зазвичай, супроводжується фото чи відеосюжетом. Наприклад, повідомлення про презентацію монографії «Театрально-драматична антреприза Одеси» 7 червня 2019 року за участі авторів Анни Білик і Галини Степанової супроводжувався музичним номером у виконанні акторів Одеського академічного російського театру Андрія Сакарі та Анастасії Борисової <https://fb.watch/q8PSBzhAxz/> - отримало 11 вподобань, а рекламний відеоролик переглянуло 202 користувача.

Отже, можна стверджувати, що інтерактивний простір мережі Facebook, є найпопулярнішим та може бути включений до переліку найоптимальніших засобів для інтерактивної комунікації бібліотеки і користувача у вітчизняних реаліях. Але потрібно виробити єдині рекомендації чи стандарти побудови бібліотечних мережових представництв, які б регламентували мету присутності бібліотеки чи відділу в соціальних медіа, умови її реалізації, принципи наповнення сторінки, визначити вимоги до користувацького інтерфейсу, правила комунікації між бібліотекою та користувачами.

Список джерел:

1. Горовий В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2010. – 360 с.
2. Гранчак Т. Використання національними бібліотеками соцмереж для представлення бібліотечних продуктів і послуг / Т. Гранчак // Бібл. вісник. – 2016. – № 1. – С. 18–29.

3. Киричок И. Вузовское виртуальное сообщество: миссия библиотеки в социальных сетях / И. Киричок, О. Русанова, К. Тесленко // Бібл. форум України. – 2014. – № 3. – С. 18–20.

4. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Книжкової палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.

5. Назаровець М. Використання комунікаційних можливостей соціальної мережі Facebook бібліотеками ВНЗ / М. Назаровець // Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства»: матеріали наук.-практ. конф.. – Львів : Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2013. – С. 183–190.

**Галина Салата,
м. Київ**

БІБЛІОТЕЧНА ОСВІТА В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: СУЧАСНИЙ СТАН

Актуальність проблеми дослідження зумовила необхідність інтегративного підходу до управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» закладів вищої освіти, зокрема, у Київському національному університеті культури і мистецтв, в умовах світової пандемії Ковід-19. Багаторічний досвід освітян світу з використання дистанційних технологій, дозволив переформувати та взяти кращі надбання з інформаційно-технологічного підходу навчальної діяльності у фаховій підготовці студентів окресленої спеціальності.

Відомо, що використання новітніх технологій у дистанційному навчанні здатне актуалізувати мотивацію студентської молоді до навчання. Нова парадигма навчання із застосуванням сучасних педагогічних моделей орієнтує викладачів університету на виявлення індивідуальних освітніх та професійних потреб студента та розробку програм для оновлення його мотивації до досягнення академічних успіхів і на відповідність його вимогам. Базовою ідеєю освітніх моделей в умовах дистанційної освіти є активна та самостійна пізнавальна діяльність студента. Індивідуальна система саморегуляції студентів є фундаментом для прояву його особистісно-професійних особливостей як суб'єкта навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійного розвитку.

Незважаючи на сучасний інтегративний підхід до аналізу ефективності управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, питання прояву їхніх індивідуальних особливостей та оптимальних засобів саморегуляції у розумінні початкових реалій професійного життя з урахуванням їхніх внутрішніх особистісних ресурсів вивчена недостатньо.

Карантинні умови навчання призвели до змішаного типу освітніх моделей в освіті, а постановка навчальних цілей передбачає формування особистості, здатної до самоосвіти, зміни та вдосконалення, розглядає індивідуальні цінності особистості пріоритетом у педагогічному процесі.

Пріоритет активних, інтерактивних та творчих методів та форм навчання повністю визнаний. Навчальний процес виходить за межі простору закладу вищої освіти і перетворюється на простір, що включає суспільство з «відкритим» типом системи освіти і векторуює акценти на формування саморегуляції особистості, яка здатна вчитися впродовж усього життя.

Особливості когнітивного управління студентами пов'язані з інформаційними технологіями, їх постійним оновленням, розширенням простору пізнання в межах кожної дисципліни та перетворенням когнітивно-професійного досвіду у структурований досвід. Управління пізнавальною діяльністю студентів здійснюється за допомогою підходів: мотиваційно-психологічного, інформаційно-технологічного та інтегративного. Останнє є оптимальним, оскільки охоплює психолого-педагогічні, інформаційні технології, інновації та віддалені методи цього управління. Суб'єктивними показниками ефективності управління пізнавальною діяльністю студентів є рівень успішності та їхня внутрішня мотивація до навчання, що формуються не без його об'єктивних показників, професійної компетентності викладачів та організованого соціального партнерства [1].

Внутрішня мотивація студентів є важливим психологічним фактором пізнання, який об'єднує практично всі суб'єктивні показники управління пізнавальною діяльністю студентів, їхні особистісні та мотиваційні особливості, професійну самосвідомість та позитивне самоствердження у зв'язку з силою волі, досвідом успіху та задоволення.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів здійснюється завдяки зовнішній мотивації, зокрема, рейтинговій системі контролю та оцінки їхніх навчальних досягнень: ректорські контрольні роботи, онлайн-тестування, онлайн-завдання. Своєчасне впровадження сучасних інформаційних технологій у дистанційне навчання, зокрема, наявність комп'ютерного тестування,

інформаційного спілкування, електронних бібліотек та лекційних курсів, а також методологічних технологій дистанційного навчання в карантині є невід'ємними компонентами освітньої моделі XXI ст.

Ключовим моментом у навчальному процесі є вибір правильної комбінації методів. Так, у студентів з традиційними стратегіями навчання переважає репродуктивна та продуктивна пізнавальна діяльність. Розширення нових способів світогляду та пізнання у дистанційному навчанні та з вільним вибором навчання, не відступаючи від запланованих тем навчального матеріалу, дозволило домінуючим проявам не тільки продуктивних, але й творчих ініціатив у визначенні засобів пізнання.

Важливо, що студенти з високим рівнем пізнавальної активності є внутрішньо мотивованими, потребують знань як найважливішого мотиву пізнавальної діяльності, позитивного ставлення до обраної професії, розвинених пізнавальних інтересів та задоволення від навчання. Такі студенти виявляють ініціативу в процесі навчання. У студентів із середнім рівнем розвитку пізнавальної діяльності, переважає відчуття рівноваги між задоволеністю професією та сумнівами в ній, наявністю зовнішньої мотивації [2].

Студенти з низьким рівнем навчальної та пізнавальної діяльності не впевнені у своїх силах, не виявляють інтересу до творчих досліджень. Активізувати їхню пізнавальну діяльність можна шляхом розвитку професійних мотивів та пізнавальних здібностей в умовах дистанційного навчання із включенням спеціально підібраних форм і методів занять з моделюванням творчого процесу та партнерства. Важливо, щоб ці заняття були підпорядковані меті формування у студентів реалізму в оцінці власних можливостей відповідно до освітніх вимог, саморегуляції, відповідальності за рішення, здатності працювати в колективі.

Успіх самостійної пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів залежить від інтеграції психолого-педагогічних технологій сучасної системи освіти, яка поєднує в собі найкращі методи традиційної, дистанційної, європейської та індивідуалізованої моделей навчання. Індивідуалізована модель навчання повинна бути цілеспрямовано провідною, оскільки, вона забезпечує особистісний та професійний розвиток студентів шляхом вивчення їхнього індивідуального стилю пізнавальної діяльності та освітніх і професійних потреб замовників освітніх послуг.

Завдяки сучасним інформаційним технологіям можна простежити динаміку пізнавальної діяльності та навчальних успіхів студентів або розвивати їх за допомогою психотренінгу, електронних дискусій, в умовах безпосередньої

педагогічної взаємодії. Безперечно, активізації пізнавальної діяльності студентів університету сприяє особистісно орієнтований підхід: саморегуляція, мотиви та цілі навчання та пізнання, їхня інформаційно-пізнавальна основа за допомогою електронних програм та планування як постійні складові традиційної освітньої моделі. Така модель активізації навчальної та пізнавальної діяльності студентів ґрунтується на принципах прийняття їхньої професійної компетентності, нелінійного мислення, ініціативи, особистісних та професійних характеристик [3].

Інноваційні інформаційні технології для розвитку пізнавальної діяльності студентів дозволяють швидко засвоїти матеріал та управління якістю самостійної роботи. Вони слугують важливою меті – створити психолого-педагогічні умови для активізації пізнавальної діяльності в учасників навчального процесу.

Таким чином, при всьому різноманітті психолого-педагогічних засобів оптимізації пізнавальної діяльності студентів однією з важливих педагогічних цілей є формування у майбутніх фахівців навичок саморегуляції, внутрішньої мотивації до успіху в навчанні, творчого професійного мислення, самостійності у вирішенні задач, чи проблеми.

Список джерел::

1. Zozuliak-Sluchyk, Roksoliana, Nataliia Tytova, Oleksandr Kozliuk, Halyna Salata, Nataliia Ridei, Svitlana Yashnyk, and Svitlana Litvinchuk. *Anthology of Forms of Management of Students' Cognitive Activity Institutions of Higher Education in the Use of Modern Information Technologies. Systematic Reviews in Pharmacy*. 12.1 (2021), 235-241. Print. doi: 10.31838/srp.2021.1.38 <https://www.sysrevpharm.org/articles/anthology-of-forms-of-management-of-students-cognitive-activity-institutions-of-higher-education-in-the-use-of-modern-in.pdf>
2. Roksoliana Zozuliak-Sluchyk, Nataliia Tytova, Oleksandr Kozliuk, Halyna Salata, Nataliia Ridei, Svitlana Yashnyk, and Svitlana Litvinchuk. *Information Technology In The Management Of Students' Activities While Studying. IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. VOL.21 No.2, February 2021. PP. 14-20 IJCSNS: http://ijcsns.org/07_book/html/202102/202102003.html
3. Natalia V. Maiatina, Halyna V. Salata, Nadiia A. Bachynska, Olena M. Snihur, Halyna V. Haiovych. *Information and Communication Technologies as a Means of Developing Global Planetary Thinking among Students of Non-Humanitarian*

Світлана Смирнова,

м. Київ

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ НА СТОРІНКАХ ВИДАНЬ 1920-X-1930-X РР., ЩО ВИЙШЛИ ДРУКОМ ЗА МЕЖАМИ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОКУМЕНТІВ З ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

Драматичний перебіг національно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр. і вимушена еміграція частини прогресивних українських науковців спричинили активізацію розвитку вітчизняної історіографії за кордоном.

У Національній історичній бібліотеці України зберігаються рідкісні документи – історико-політичні нариси та дослідницькі роботи видатних особистостей і провідників української незалежності першої чверті 20 століття, що вийшли друком за межами радянської України.

На багатьох із них – штамп «Спец. фонд». До таких фондів за часів СРСР регулярно відбиралась так звана антирадянська література. Особлива увага приділялась виданням, що вийшли друком після 1917 року: белетристика, публіцистика, книги з історії України тощо. Доступ до спецфондів був максимально обмежений.

У Відні 1921 року побачила світ праця видатного українського історика, громадського і політичного діяча М. С. Грушевського (1866-1934 рр.) «Початки громадянства» [1], в якій вчений обґрунтував свої погляди на державу і націю. Видання є найпомітнішою публікацією Українського соціологічного інституту. Перший науковий український заклад в еміграції, заснований у Відні наприкінці 1919 р. Михайлом Грушевським, Інститут став основним місцем його наукової діяльності у період перебування закордоном.

Коштом Українського соціологічного інституту у Відні того ж 1921 року вийшли 4-томні «Замітки і матеріали до історії української революції» публіциста, громадсько-політичного діяча доби Української революції 1917-1921 років, Павла Христюка (1890-1941 рр.) [2].

Книга є дуже детальним викладенням історичних подій. Вдало підібраний фактаж – листівки, звернення, промови і діалоги, листи, а також чітка авторська

позиція надають цій книзі надзвичайної достовірності. У НІБУ зберігаються 2-ий та 3-ій томи видання.

Окрім штампу «Спец. фонд», на титульному аркуші видання – печатка Української бібліотеки Симона Петлюри в Парижі («Bibliothèque Ukrainienne Simon Petlura a Paris»). Ця бібліотека – осередок українського культурного життя у Франції – заснована у 1926 році з ініціативи Комітету вшанування пам'яті Голови Директорії УНР, Головного Отамана війська УНР Симона Петлюри, який трагічно загинув на паризькій вулиці Расіна у травні 1926 року. Активну участь у заснуванні бібліотеки взяли В'ячеслав Прокопович, Іларіон Косенко, Олександр Удовиченко, Олександр Шульгин та Іван Рудічів [3; 4, с. 216-237].

Під час німецької окупації Парижа у роки Другої світової війни фонд бібліотеки (який налічував майже 20 тис. примірників документів) був вивезений до Берліна. Влітку 1943 року розпочалося перевезення матеріалів, зібраних різними структурами відомства Альфреда Розенберга (проводило захоплення культурних цінностей на окупованих територіях) з Берліна до м. Рацібор (Ратібор) у Силезії (тепер територія Польщі). Саме звідси, ймовірно, фонди цієї Бібліотеки у 1945 році разом з іншими трофеями були вивезені радянськими військами і опинились в різних бібліотеках колишнього Радянського Союзу.

Український соціологічний інститут проіснував у Відні до березня 1924 року (до повернення М. Грушевського та його соратників в Україну). Далі українські соціологічні студії в еміграції розвинулись у Празі.

Прага у 1920-х-1930-х рр. стала центром українського національного суспільно-політичного, культурного та наукового життя [4, с. 104]. Тут досить активно діяли кілька українських освітньо-наукових установ: Український вільний університет, Українська господарська академія в Подєбрадах, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Український робітничий університет, Український інститут громадознавства (Соціологічний інститут) та ціла низка культурно-освітніх товариств, наукових та мистецьких організацій, що об'єднали навколо себе не просто справжніх патріотів – безпосередніх учасників та активних діячів українських визвольних змагань, але й талановитих вчених, найкращих представників української наукової еліти. Провідну роль у цьому процесі відіграв Український громадський комітет, заснований у 1921 році керівниками Закордонного комітету Української партії соціалістів-революціонерів Микитою Шаповалом та Никифором Григоріївим. Досвідчені політичні і державні діячі, науковці-соціологи, вони вважали, що свідомим громадянином, активним

учасником боротьби за власну державність може бути лише всебічно освічена людина, яка спроможна вивчати та аналізувати нагальні проблеми, що виникають у конкретну добу існування українського народу.

Помітна роль у розвитку українського суспільствознавства та розробці концепції об'єднання усіх національних демократичних сил на засадах соборності, незалежності та демократичного розвитку України належить громадському і політичному діячеві, публіцисту, вченому-суспільствознавцю, співзасновникові Українського соціологічного інституту у Празі Никифору Яковичу Григорієву (1883-1953 рр.) [4, с. 110].

Ось головні ідеї, зазначені у його працях: «...Зміст усякої національно-державної політики (способів захисту національно-державних інтересів) означається [...] тим, що власне потрібно зробити для здобуття, захисту та розвитку території, господарства й культури нації і держави» [5, с. 8].

«Тільки революція 1917 року, - пише Григорієв, змінила ідеал самостійності української державности, дала підставу для його зреалізування й разом з тим поклала початок українській національно-державній політиці» [5, с. 11].

Вчений застерігає: «Нація, яка не має власних політичних ідей, живе чужими, асимілюється, вироджується, перестає бути окремим самобутнім організмом, бо не може захищати своїх інтересів» [5, с. 4]. «Нація, яка втрачає свою культуру, втрачає один із головних засобів боротьби за вільне самостійне існування». «Боротьба за культуру в кінцевому висліді – боротьба за державу, за політичну самостійність. Хто не дає розвиватись культурі, той перешкоджає здобуттю політичної волі» [5, с. 5].

«Своя держава, своє державне самоврядування – це ідеал кожної нації, бо, тільки маючи свою державну організацію, нація спроможна здобути й захистити ... територію, наладити... господарство й розвивати... культуру...» [5, с. 6].

В НІБУ зберігається декілька празьких видань українського політичного і громадського діяча, публіциста, соціолога Микити Юхимовича Шаповала (1882-1932 рр.) [7, 8, 9, 10, 11].

«Я керувався одним, - пише вчений у книзі «Велика революція і українська визвольна програма», – говорити наукову та історичну правду...» [10, с. 1]. Тож, розповідаючи про трагічні події визвольних змагань 1917-1921 рр., Микита Шаповал аналізує і оцінює їх «лише на основі фактів». Він не просто простежує історію «революційної доби», аналізує помилки «за революції», причини поразки та її наслідки, але й складає програму дій на майбутнє. «Україну врятовують, - пише він – національно-громадська творчість, продукція матеріальних і духовних вартостей, [...]

утворення соціального зв'язку між українськими індивідами, цебто, перетвір сипучого піску індивідів у сцементовану реальною взаємочинністю націю. [...] Треба передовсім старатись науково розуміти, науково думати й невтомно працювати. Не «орієнтація», а праця. Не інтриги, а соціологія, не скиглення, а бадьора боротьба й завзяття. Не слова, а книги, діла, матеріалізовані вартості, створять нам суспільство-націю й державність» [7, с. 70].

У 1937 році Український соціологічний інститут у Празі видав збірку політичних творів визначного українського публіциста, історика, філософа, громадського діяча, одного з організаторів київської «Старої громади» Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895 рр.) [12].

Видання вийшло за загальною редакцією Павла Олександровича Богацького (1883-1962 рр.) – українського письменника, журналіста, літературознавця, політичного і військового діяча.

Разом з Микитою Шаповалом Павло Богацький свого часу був організатором і редактором київського літературно-критичного і громадсько-публіцистичного журналу «Українська хата» – патріотичного осередку суспільного життя 1909-1914 рр., на сторінках якого висвітлювались ідеологічні засади українського визвольного руху та ідеї національної державності. У 1920 році Богацький емігрував до Польщі, весною 1922 р. переїхав до Чехословаччини, де працював у редакції громадсько-політичного та літературно-мистецького часопису «Нова Україна», був головою «Українського Громадського Видавничого Фонду», а з 1929 р. працював в Українському Соціологічному Інституті в Празі [13].

Активна робота українських наукових і культурно-освітніх інституцій у Чехословаччині була б неможливою без політичної та фінансової підтримки керівництва цієї країни та особисто першого президента Чехословацької республіки Томаша-Гарріга Масарика (1850-1937 рр.), за ініціативи та безпосередньої участі якого у 1920-ті-1930-ті рр. Прага перетворилась на один із центрів української еміграції в Європі [4, с. 105].

Одним із перших Масарик звернув увагу на існування «українського питання», вивчав історичне минуле, національно-визвольні проблеми й прагнення українського народу, з розумінням ставився до національно-культурних вимог українців. Діяльність цього непересічного політичного діяча охарактеризовано у книзі українського соціолога, публіциста і політичного діяча, доцента Української господарської академії в Подєбрадах Ольгерда Іпполіта Бочковського (1884-1939 рр.)

«Т. Г. Масарик, національна проблема та українське питання» (Подебради, 1930) [14].

Говорячи про видання 1920-х-1930-х рр., неможливо не згадати такий жанр в історичній публіцистиці, як авторські спогади. Безпосередні учасники, активні діячі українських визвольних змагань залишили нащадкам своєрідні літописи тих драматичних подій.

Так, у Берліні, у видавництві «Українське слово» у 1923 році вийшла книга українського громадсько-політичного діяча, публіциста та педагога Віктора Никаноровича Андрієвського (1885-1967 рр.) «З минулого». У фонді НІБУ зберігається 2-ий том (Ч. 1) цього видання. – «Від Гетьмана до Директорії» [15].

Ось деякі уривки з книги: «Остання революція погребла на віки гниле й кволе коріння «культурництва», «етнографізму», солодку отруту інтернаціонального братерства і всякі інші тому подібні справді «пустые мечтания». Хто мав і має власні очі, той бачить, що нам нашої свободи не дадуть ні «Вільна Спілка Народів», ні «Ліга націй», ані чергове число інтернаціоналу [...]. [...] Доки ми нашими власними руками не побудуємо своєї власної хати, доти ми не маємо права ні на які апеляції до людського співчуття. Доки ми самі не станемо безроздільними панами на нашій землі, доки не збудуємо власної держави, доти всі наші найскромніші культурні змагання в очах світу будуть нічим іншим, як тільки злочинним «сепаратизмом», «контрреволюцією», «німецькою, польською або російською інтригою», «зрадою славянству» і всякими іншими [...] гріхами». «[...] Доки на карті Європи нашими зусиллями, а як треба, то й мечем нашим не буде вирито ім'я «Україна», доти самі ми лишимося «Русскими», «Малоросами», «Малополяками», «Русинами» і т. д. [15, с. 304, 305]. «Але України ми доти не збудуємо, доки не витворимо нових людей, нового світогляду й нової моралі [...]». «[...] Наше нове покоління мусить виховати народ, [...] в труді і свідомості своїх обов'язків перед Батьківщиною [...]» [15, с. 305]. «[...] Аж тоді ім'я Українець здобуде собі серед людей пошану...[...] Тоді нарешті сповниться і той ідеал, за який зложили свої благородні кості тисячі найліпших синів України [...]» [15, с. 307, 308].

Спогади про драматичні 1914-1920-ті роки залишив активний учасник політичного життя Української революції Дмитро Іванович Дорошенко (1882-1951 рр.) – перший, за словами Олександра Оглоблина (1899-1992 рр.), український історик, який дав науковий огляд історії України як процесу розвитку української державності.

Книга «Мої спомини про недавнє минуле. 1914—1920 роки» [16], вийшла друком у видавництві «Червона калина» у Львові, який входив у ті часи до складу Польщі. 1-ша частина спогадів називається «Галицька Руїна 1914-1917 років»; 2-га – «З початків відродження Української державності (Доба Центральної Ради)»; 3-тя частина – «Доба Гетьманщини (1918 р.)». Саме цей період української історії автор вважає дуже важливим, як він пише, «вже тим, що це була доба організації Української Держави не «кустарними» способами, як було до того часу, а методами чисто державними...» [16, с. 96].

Накладом видавничої спілки «Діло» (Львів) у 1925 році вийшли спогади визначного громадського діяча, мецената української культури, публіциста Євгена Харлампійовича Чикаленка (1861-1929 рр.) [17], які дають багатий матеріал до історії українського руху кінця XIX та початку XX століть.

Упродовж восьми років (1906-1914) власним коштом Євген Чикаленко видавав єдину в тодішній Російській імперії щоденну україномовну газету «Рада», навколо якої гуртувалися визначні діячі майбутньої Української Народної Республіки.

У часи Визвольних змагань він першим ініціював скликання Центральної Ради та закликав Михайла Грушевського повернутися з Москви та очолити її [18].

У Львові надруковано дослідження громадського діяча, журналіста, видного українського галицького політика міжвоєнного періоду – Василя Миколайовича Мудрого (1893-1966 рр.) [19, 20].

У книзі «Лихоліття України» (1933 рр.) [20] автор намагається донести до міжнародної спільноти гірку правду про голодомор в Україні 1932-1933 рр., національну, економічну політику радянської влади, що призвели до трагічної загибелі мільйонів людей. У додатках до книги представлено уривки зі статей американських та європейських (французьких, англійських, швейцарських, німецьких, бельгійських) часописів, які висвітлювали у ті часи голод в Україні, а також листи пересічних людей, які були свідками та переживали ті страшні дні української історії.

У Львові побачили світ також дослідження громадського та політичного діяча, педагога, дослідника історії української преси, книгознавця Аркадія Петровича Животка (1890-1948 рр.).

Перебуваючи від 1923 року в Чехословаччині, Аркадій Животко став референтом Українського історичного кабінету, де зберігався колосальний архівний і бібліографічний матеріал з історії українського національно-визвольного руху [4, с. 142]. Він був серед тих небайдужих творців архіву, хто глибоко вірив, що все це

безцінне духовне багатство колись повернеться на Батьківщину і слугуватиме благородній справі розбудови власної незалежної держави.

Наукове опрацювання документальних, як він зазначав, самих «большевицьких матеріалів» (урядових документів, витягів з книг і часописів), дозволила вченому у книзі «Як совітська Москва звоювала Україну» (Львів, [після 1930 р.] [21] прослідкувати та проаналізувати хронологію історичних подій 1917-1919 рр.

У бібліотеці видавництва «Нашої культури», що діяло під орудою колишнього ректора Кам'янець-Подільського українського університету й міністра освіти та віросповідань уряду УНР, а пізніше професора Варшавського університету Івана Огієнка, вийшла друком книга А. Животка «Українське питання в поглядах російської суспільної думки» (1936 р.) [22].

У серії «Рідне слово» львівського часопису-тижневика «Народна справа», заснованого у 1928 році Іваном Тиктором, побачила світ книга журналіста і громадського діяча Василя Бачинського (1892-? рр.) «Україна рве кайдани» [1937 р.] [23].

Екземпляр, що зберігається у фонді НІБУ – особливий: на титульному аркуші – рукописний напис невстановленої особи: «Народ[е], пробуд[ись], іди у Бій за Волю свободи[у?]».

Автор простежує основні етапи визвольних змагань 1917-1920 рр., аналізує та називає причини невдач боротьби за державну самостійність. Завершується видання такими словами: «Революція, яка розгорілась на Україні, розбудила в українських масах сили, які до того часу дрімали. Віковічна неволя зробила те, що нарід умів тільки тужити за волею, а не умів пробудитися та стати до оборони свого життя. Тим, що пробудило наш нарід з вікового сну, був 1917 рік...». «І хоча наші землі розмежовані, то світлі переживання та ясне минуле, геройська боротьба за нашу Державність з'єднали нас духовно в одну Націю...» (далі текст прочитати неможливо, рядки замазано чорними чорнилами...) [23, с. 31, 32].

Тож, справді, події Української революції 1917-1921 рр., боротьба за самостійну державу мали неабияке значення для здобуття Україною незалежності у 1991 році. Невтомна подвижницька суспільна праця, наукова та культурно-освітня діяльність українських вчених, політичних та громадських діячів закордоном забезпечили збереження національної ідентичності, єдності України, сприяли популяризації історії її визвольного руху.

Список джерел:

1. Грушевський М. Початки громадянства (генетична соціологія) / М. Грушевський ; Institut sociologique Ukrainien. – [Відень], 1921. – 328 с.
2. Христюк П. О. Замітки і матеріали до історії української революції : 1917–1920 рр. : [у 4 т.] / П. О. Христюк; Укр. соціол. ін-т. — Wien : [б. в.], 1921. — (Українська революція. Розвідки і матеріали).
3. Кот С. І. Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі, Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі / С. І. Кот // Енциклопедія історії України : в 5-ти т. Т. 1. А-В / НАН України, Ін-т історії України ; ред. В. А. Смолій. — Київ : Наук. думка, 2003. — С. 260.
4. Палієнко Марина. Архівні центри української еміграції : (створення, функціонування, доля документальних колекцій / Марина Палієнко ; Київ. Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — Київ : Темпора, 2008. — 697 с.
5. Григоріїв-Наш Никифор. Підстави української національно-державної політики / Никифор Григоріїв-Наш. — Прага-Берлін : Нова Україна (Друковано в друк. К. Г. Редера, Тов. з обм. порукою в Ляйпцігу), 1923. — 27 с.
6. Григоріїв Никифор (професор Українського Соціологічного інституту). Підстави Української незалежної політики / Никифор Григоріїв. — Дітройт, 1939. — 52 с.
7. Шаповал М. Шлях визволення : суспільно-політичні нариси / М. Шаповал. — Прага-Берлін : Нова Україна, 1923. — 70 с.
8. Шаповал М. Большевизм і Україна / М. Шаповал. — Прага : Вільна спілка, 1926. — 60 с.
9. Шаповал М. Засади Української визвольної програми / М. Шаповал. — Прага : Вільна спілка, 1927. — 61 с.
10. Шаповал М. Велика революція і Українська визвольна програма : (Виклади в Америці) / М. Шаповал. — Прага : Накладом вид-ва «Вільна Спілка» і Укр. робітничого ун-ту, 1927. — 324, VII, [2] с. — Чистий прибуток призначається на користь Українського робітничого університету в Празі.
11. Шаповал М. Ю. Занепад У. Н. Р. / М. Ю. Шаповал. — Прага : Вільна Спілка, 1928. — 42 с.
12. Драгоманов Михайло. Вибрані твори : збірка політичних творів з примітками. Т. 1 / Михайло Драгоманов ; під заг. ред. Павла Богацького ; Український соціологічний інститут в Празі. — Прага ; Нью-Йорк : Накладом Українських поступових товариств в Америці, 1937. — XVI, [1], 415 с.

13. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. 1 / Наук. т-во ім. Шевченка ; голов. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя, 1955. – С. 143.

14. Бочковський О. І. (доцент Української господарської академії в ЧСР). Т. Г. Масарик, національна проблема та українське питання : (Спроба характеристики та інтерпретації) / О. І. Бочковський ; вид. Української господарської академії в ЧСР. – Подєбради, 1930. – 244 с.

15. Андрієвський Віктор. З минулого. Т. 2. Від Гетьмана до Директорії. Ч. 1. Гетьман / Віктор Андрієвський. – Берлін : Українське слово, 1923. – 309 с. – (Бібліотека «Українського Слова» ; ч. 41).

16. Дорошенко Дмитро. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1918). Ч. 1-4. / Дмитро Дорошенко. – Львів : Червона калина, 1923. – 131, 96, 122, 100 с.

17. Чикаленко Євген. Спогади (1861-1907) : [в 3-х ч]. Ч. 1 / Євген Чикаленко. – Львів : Накладом Вид. Спілки «Діло», 1925. – 139 с. : портр.

18. Енциклопедія українознавства. Словникова частина. 10 / Наук. т-во ім. Шевченка ; голов. ред. Володимир Кубійович. – Париж ; Нью-Йорк Молоде життя, 1984. – С. 3748.

19. Мудрий Василь. Боротьба за огнище української культури в західних землях України / Василь Мудрий. – Львів : Накладом Української краєвої студентської ради (З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка), 1923. – 130, [1] с. – (Центральне бюро преси і пропаганди професійної організації українського студентства ; вип. 1).

20. Мудрий Василь. Лихоліття України / Василь Мудрий. – Львів : Накладом Українського Громадського Комітету Рятунку України, 1933. – 131 с.

21. Животко Аркадій. Як совітська Москва звоювала Україну? / Аркадій Животко ; вступ Н. Григорієва. – Львів : Накладом Соїмового клубу У. С. Р. П. (Друк. Артура Гольдмана), [після 1930?]. – 46, [2] с. – (Українська Соціалістична Бібліотека).

22. Животко Аркадій. Українське питання в поглядах російської суспільної думки / Аркадій Животко. – 1936. – (Бібліотека «Нашої культури» / видає проф. д-р Іван Огієнко). – Відбитка з «Нашої Культури» 1935-1936 рр.

23. Бачинський, Василь. Україна рве кайдани : (Двадцятьліття Української революції) / Василь Бачинський. – Львів : Видавець Іван Тиктор, [1937]. – 32 с. – (Бібліотека «Народньої справи» «Рідне слово» ; ч. 3).

*Лілія Снігирьова,
Олена Нестеренко,
м. Київ*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ БІБЛІОТЕК У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Нематеріальна культурна спадщина України (далі – НКС), яка є найважливішою складовою частиною національної культури, основою національної самосвідомості, сприяє формуванню толерантності, зміцнює духовний зв'язок поколінь і епох, відіграє ключову роль у формуванні нашої культури.

Весь світ сьогодні активно розвиває систему бібліотечного обслуговування населення, розуміючи, що інформаційні ресурси бібліотек мають значення стратегічних ресурсів, що визначають рівень соціально-економічного розвитку та інтелектуальний потенціал будь-якої країни. Тому, відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», головним завданням бібліотек України є «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки» [1]. У наш час заклади культури, зокрема бібліотеки, реалізують комплекс заходів, спрямованих на забезпечення вільного доступу громадян до знань, інформації, культурних цінностей, що дають уявлення про територію як частину єдиного культурного простору. Актуалізація цих питань сьогодні пов'язана з пріоритетами державної та регіональної культурної політики, серед яких – культурна спадщина (матеріальна, нематеріальна), яка є фундаментом культури, її культурним ядром, що визначає культурну ідентичність будь-якої держави. Одним із пріоритетних напрямів краєзнавчої діяльності бібліотек є популяризація локальної історії та залучення читачів до комплексної та достовірної інформації про минуле своєї країни, опанування, збереження, трансляція та розвиток українських традицій і культурних цінностей.

Коли ми говоримо про культурну спадщину, ми, зазвичай, думаємо про пам'ятники чи колекції об'єктів; рідше ми звертаємо увагу на той факт, що усні традиції, передані нашими предками, включаючи мову, обряди, свята, практики та багато іншого, становлять нематеріальну культурну спадщину, збереження якої необхідне для сприяння міжкультурному діалогу. Питаннями нематеріальної культурної спадщини у межах своєї компетенції ЮНЕСКО займається вже майже 70 років. З метою збору нематеріальної культурної спадщини у 1989 році ЮНЕСКО представила першу Рекомендацію щодо збереження традиційної культури та

фольклору, а потім у 2001 році – Загальну декларацію про культурну різноманітність, аж до прийняття у 2003 році Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини.

Як зазначено у передмові до Конвенції, неоціненна роль нематеріальної культурної спадщини є чинником зближення людей, забезпечення обміну та порозуміння між ними з метою забезпечення поваги до нематеріальної культурної спадщини громад, груп та зацікавлених осіб. Конвенція на міжнародному рівні закріпила право та обов'язок держав-учасниць поважати, зберігати, досліджувати, захищати та популяризувати нематеріальну культурну спадщину, визначила термін «нематеріальна культурна спадщина», цілі та органи Конвенції, функції та методи роботи Міжнародного Комітету з охорони нематеріальної культурної спадщини, умови та форми надання міжнародної допомоги у цій сфері [19].

Термін «нематеріальна культурна спадщина» означає ті звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках – окремими особами як частина їхньої культурної спадщини [3].

Термін «нематеріальна культурна спадщина» проявляється у таких галузях:

- а) усних традицій та формах вираження, в мові як носії нематеріальної культурної спадщини;
- б) виконавському мистецтві;
- с) звичаях, обрядах, святкуваннях;
- д) знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту;
- е) традиційних ремеслах [3].

Науково-дослідні інститути, експертні центри, музеї, архіви, бібліотеки, центри документації та подібні організації відіграють важливу роль у зборі, документуванні, архівуванні та збереженні даних про нематеріальну культурну спадщину, а також у наданні інформації та підвищенні обізнаності про її важливість. Для посилення їхніх функцій щодо підвищення обізнаності про нематеріальну культурну спадщину, цим організаціям рекомендується:

(а) залучати практиків та носіїв нематеріальної культурної спадщини під час організації виставок, лекцій, семінарів, дебатів та навчанні їхньої спадщини;

(б) запровадити та розвинути підходи до представлення презентацій про нематеріальну культурну спадщину як живої спадщини в постійній еволюції;

(с) зосереджувати увагу на безперервній передачі знань та навичок, які необхідні для охорони нематеріальної культурної спадщини, а не на об'єктах, які з ним пов'язані;

(d) використовувати, у разі необхідності, інформацію та комунікаційні технології передачі знань та цінностей нематеріальної культурної спадщини;

(е) залучати практиків та носіїв до управління цією спадщиною (ЮНЕСКО, 2014, с. 103-104) [17].

Україна була серед тих країн, які від початку підтримали ініціативу ЮНЕСКО. У 2008-му році наша держава приєдналася до Конвенції, ухваливши Закон України від 06.03.2008 № 132 «Про приєднання України до Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини». Відтоді питання збереження багатства народної культури набуло нового значення. На сьогодні до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини України включено 26 елементів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України [7].

Важливим у роботі бібліотек, архівів, музеїв є те, що ці інституції зосереджені на безперервній передачі знань та навичок з нематеріальної культурної спадщини. Колекції формуються зі джерел і документів, які потрібні і поціновувачу НКС, і професійному досліднику.

Наш книжковий простір став все більше нагадувати безкрайній океан, в якому досить просто «потонути» і юному, і дорослому читачеві. Одним із пріоритетних напрямів діяльності сучасної бібліотеки з розвитком комп'ютерних технологій і підключенням бібліотек до мережі Інтернет є створення бібліографічних покажчиків. Бібліографія є не лише інформаційним путівником, нагальною суспільною потребою, а й важливою частиною інформаційних ресурсів бібліотек. Її завдання полягає в тому, щоб розібратися в науковій цінності книг, вказати читачеві кращу літературу і, тим самим, допомогти вибрати із загальної маси друкованих видань найбільш потрібні. Якщо коротко, основні завдання бібліографії – інформація, аналіз (оцінка), рекомендація читачам. Головна роль бібліографічної інформації полягає в тому, що вона служить засобом збереження пам'яті про документи, особливо про нематеріальну культурну спадщину, є засобом поширення культурних цінностей і є частиною інформаційних ресурсів.

У листопаді 2019 року ЮНЕСКО опублікувала в Інтернеті інтерактивну бібліографію дослідницьких посилань щодо імплементації Конвенції 2003 р., маючи на меті «сприяти кращому спілкуванню між дослідниками, які працюють у сфері

нематеріальної культурної спадщини, та покращити поширення досліджень, пов'язаних з нематеріальною культурною спадщиною, для всіх залучених сторін» [18].

Бібліографічні ресурси ЮНЕСКО та ІКОМОС (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць) пропонують добірку документів та книг, наявних у колекціях з нематеріальної культурної спадщини. Ця добірка не претендує на вичерпну бібліографію наукової літератури щодо збереження нематеріальної культурної спадщини. Про будь-яке посилання на цьому сайті можна проконсультуватися або сканувати з урахуванням законодавства про авторське право. Бібліографія містить понад дві тисячі бібліографічних записів. Зміст цієї бібліографії такий: Вступ; Як використовувати цю бібліографію?; Загальні положення; Африка; Арабські держави; Країни Тихого океану; Європа; Північна Америка; Південна Америка; Показчик країн. Знайти інформацію також можна за ключовими словами, які запропоновані у таблиці цього показника [13].

Типологія	Пов'язані ключові слова
усні традиції та вирази, у т.ч. мова як засіб нематеріальний культурний спадщини	усна традиція ; оригінальні культури
виконавські види мистецтва	танець; музика; музичні інструменти; народне мистецтво; фольклор; оригінальні культури
суспільні практики, ритуали та святкові заходи	фольклор; мистецтво і традиції; ритуали; сакральне мистецтво
знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту	спостереження; ліси; гори; оригінальні культури
традиційна майстерність	Крафт (ремесла); ремісництво

З 2017 по 2020 роки серед Європейських країн здійснювався проєкт «Роль музеїв у збереженні нематеріальної культурної спадщини». У Музейному проєкті досліджувалася різноманітність підходів, взаємодій та практик щодо охорони нематеріальної культурної спадщини музеями, в якому взяли участь: Нідерландський центр нематеріальної спадщини, Голландський центр нематеріальної культурної спадщини, Французький центр нематеріальної культурної

спадщини, Швейцарська асоціація музеїв, Італійська музейна асоціація. Аналітичний центр проєкту (IMP) прагнув зібрати всі відповідні публікації, що стосувалися об'єднаних сфер нематеріальної культурної спадщини та музеїв з 2000 до 2020. Бібліографічний список містить 127 записів [12].

На сайті Гонконгської публічної бібліотеки створена платформа нематеріальної культурної спадщини, де зібрана цифрова колекція, електронні книги, газети, виставки; а також знаходиться База даних нематеріальної культурної спадщини Гонконгу. База даних містить 480 елементів для загального доступу як у китайській версії, так і з рефератами англійською мовою. Вебсайт – інтерактивний, і пошук можна здійснювати як за популярністю, ключовими словами, назвою, так і за датою публікації, роком видання, від найдавнішого до найновішого, є фото і відео [16].

Одним із завдань, яке взяла на себе Національна бібліотека Шрі-Ланки, – створення колекції про нематеріальну культурну спадщину. Ця колекція містить велику кількість книг з цієї теми, велику колекцію рукописів синегальського фольклору, народних пісень, народних казок, легенд, звичаїв та обрядів, ритуалів, божеств, демонів тощо [15].

На сайті Німецької національної бібліотеки розміщено Каталог джерел бібліотеки про нематеріальну спадщину Німеччини, в якому зберігається 88 документів. Кожна книга містить бібліографічний опис, відсканований титульний аркуш та зміст видання, посилання на електронні ресурси про елемент НКС (історія виникнення, допоміжні матеріали, фото, відео) [14].

В Україні досвід укладання бібліографічних покажчиків про нематеріальну культурну спадщину теж існує.

Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв розробила електронний ресурс у рамках проєкту «Скарби нації» (2014–2019 рр.) [10], де за допомогою сучасних комп'ютерних технологій зберігається інформація про деякі елементи нематеріальної культурної спадщини з Національного переліку НКС України.

На вебсайті Наукової бібліотеки Київського університету культури і мистецтва (КНУКіМ) з 2015 р. розміщено Інтегрований електронний інформаційно-бібліографічний ресурс «Нематеріальна культурна спадщина України», де зберігається інформація в окремих вкладках про 4 елементи: «Петриківський розпис», «Косівська мальована кераміка», «Козацькі пісні Дніпропетровщини», «Кролевецькі ткані рушники». Вкладки мають ідентичну організаційну будову і

складаються з п'яти розділів: Довідкова інформація про історію, особливості та унікальність елементу; Сучасні носії елементу (містить короткі довідки про сучасних майстрів); Бібліографія видань (дисертації та автореферати, книжкові видання, каталоги та альбоми робіт майстрів, путівники по музеях) та бібліографія статей (загальні питання, персоналії, веббіографія) по кожному елементу. Є посилання на законодавче забезпечення охорони культурної спадщини [10].

У 2018 році працівниками Наукової бібліотеки КНУКіМ до 5-річчя внесення «Петриківського розпису» до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО підготовлено бібліографічний покажчик «Петриківський розпис». У покажчику представлено публікації та електронні ресурси, присвячені петриківському розпису та його майстрам за 1930–2018 рр., всього 541 опис. Покажчик складається зі вступних статей, основного розділу, довідково-допоміжного апарату. Основний розділ складається з чотирьох підрозділів. У першому представлені книги, альбоми, каталоги та комплекти листівок, у другому – наукові та публіцистичні статті зі збірок наукових праць, часописів та газет про петриківський розпис. Третій підрозділ містить публікації про персоналії народних майстрів; четвертий підрозділ – інформаційні ресурси Всесвітньої мережі Інтернет [9].

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека видала бібліографічний покажчик «Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини» (2018 р.), в якому систематизовано фольклор Миколаївщини. Покажчик містить бібліографічні описи видань з фольклору Півдня України: записи фольклорних текстів, художніх творів з фольклорними сюжетами, досліджень з історії фольклористики, всього 250 бібліографічних описів. Бібліографічний опис за потребою супроводжується анотаціями. Покажчик складається з текстової і бібліографічної частин. Матеріали систематизовані за розділами: «Фольклористично-народознавчі дослідження краю», «Фольклорні скарби Південного Прибужжя» [11].

У 2020 році Державною бібліотекою України для юнацтва створено бібліографічний покажчик «Нематеріальна культурна спадщина України» (Вип. 1), який містить 316 джерел. Покажчик вміщує описи книг, статей з періодичних та продовжуваних видань, енциклопедій, словників та електронних ресурсів. Матеріал згруповано у 8 розділах, кожен із яких має вступний текст. Допоміжним апаратом слугує іменний покажчик З електронною версією видання можна ознайомитись на сайті бібліотеки [8].

Рівненська бібліотека для молоді у 2021 році випустила веббібліографічний дайджест «Кулінарна спадщина Рівненщини». Дайджест містить статті з інтернет-ресурсів про кулінарні традиції, фото, гастрономічну карту області, кулінарні фестивалі, проекти, гастроальманахи, які проходять на Рівненщині. Видання складається з 5 розділів (Традиційні страви та кулінарна спадщина Рівненщини, Мацик – страва, що єднає покоління, Дослідження автентичних кулінарних страв Рівненщини, Кулінарний каталог із самобутніми стравами Рівненщини, Гастрономічні проекти та кулінарні фестивалі на Рівненщині) та іменного покажчика [4].

Автори статті не мали на меті охопити діяльність всіх бібліотек, архівів, музеїв та їхні бібліографічні покажчики та, зробивши короткий огляд закордонних та українських сайтів цих закладів, побачили, що вони мають різні бібліографічні колекції, різні підходи до збереження інформації про нематеріальну культурну спадщину, але об'єднані спільною місією – зробити свої колекції (інформаційні ресурси) доступними для цільових користувачів (громадськості та академічної спільноти).

Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ) сьогодні – це одна з найбільших бібліотек України, яка сконцентрувала значний обсяг гуманітарних знань і вагомий інтелектуальний потенціал (близько 800 тисяч одиниць зберігання). Унікальність Бібліотеки полягає в тому, що вона – єдина в державі спеціалізована бібліотека історичного профілю. Бібліотека є всеукраїнським депозитарієм історичної та історико-краєзнавчої літератури [6, с. 7]. Вивчення історії та культури України, знайомство з народними звичаями, святами, ремеслами, виховання поваги до історії і традицій – одне з основних напрямів роботи Національної історичної бібліотеки України. Фонд НІБУ є таким, що слугує, з одного боку, відображенням духовно-інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створює необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечує спадкоємність національної ідентичності [2, с. 125]. У фондах бібліотеки накопичений багатий матеріал з нематеріальної культурної спадщини, здатний задовольнити потреби, пов'язані з навчальною та науковою діяльністю.

Виходячи з вимог часу, Національна історична бібліотека України бачить своїм завданням створення цілісної системи забезпечення читачів інформацією з нематеріальної культурної спадщини, що містить: максимальне накопичення і систематизацію ресурсів з НКС як основного джерела знань про традиції, звичаї, фольклор, практики, традиційні уявлення про Всесвіт; забезпечення доступу всіх

категорій населення до широкого потоку знань з НКС, створення для цього комфортних умов; підвищення якісного рівня інформації як основи знань, її оперативності, достовірності, адресності, різноманітності форм.

З метою вирішення поставлених завдань була розроблена «Концепція зі збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини у рамках етнокультурологічного проєкту «Нематеріальна культурна спадщина: від покоління до покоління» Національної історичної бібліотеки України на 2021-2023 рр.

Концепція передбачає підвищення ефективності існуючих і створення нових, адекватних сучасному розвитку суспільства, умов збереження і розвитку нематеріальної культурної спадщини за допомогою бібліотечних ресурсів. Сучасні інформаційні технології роблять можливим для більшої частини читачів доступ до віртуальних копій видань з нематеріальної культурної спадщини.

Цілі концепції:

- збереження історичної літературної спадщини і культури народу та популяризація фондів бібліотеки;
- розробки електронного ресурсу про елементи нематеріальної культурної спадщини.

Фонди бібліотеки дозволяють створити:

- електронний інформаційно-бібліографічний ресурс на вебсайті бібліотеки;
- розробити електронний довідник (бібліографічний покажчик) нематеріальної культурної спадщини України з фондів бібліотеки;
- популяризувати нематеріальну культурну спадщину за допомогою виставок, презентацій творів мистецтва народних майстрів тощо;
- інформаційну підтримку науковцям, викладачам, студентам, поціновувачам нематеріальної культурної спадщини.

Реалізація концепції дозволить створити умови для збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини України, а саме:

- розширити міжнародну та національну співпраці в галузі збереження нематеріальної культурної спадщини;
- забезпечити доступність та обізнаність населення про нематеріальну культурну спадщину;
- підвищити ефективність, якість спектру послуг в сфері культурно-дозвілєвої діяльності для всіх соціальних груп населення, в тому числі для осіб з обмеженими фізичними можливостями:

- формування толерантного ставлення до носіїв НКС.

Враховуючи наявність швидкісного інтернету, потужних мобільних гаджетів, нових вебтехнологій, можна констатувати, що актуальним стає формат надання інформації, який був би зручним для сучасних читачів. Бібліотека повинна бути основним зберігачем інформаційних ресурсів з НКС, стати навігатором у безмежному масиві інформації та популяризувати свої фонди.

З цією метою розроблено проєкт електронної бази даних в АБІС ІРБІС з нематеріальної культурної спадщини, її структуру та зміст.

Ми цілком усвідомлюємо той факт, що читачів у бібліотеці буде менше, а під час пандемії відвідування бібліотек взагалі тимчасово припиняється. Тому потрібно робити все можливе для того, щоб читач не витрачав час на «технічні», якщо можна так сказати, походи в бібліотеку, а міг дистанційно на сайті подивитися базу даних з НКС бібліотеки, вибрати і замовити книги. Головне – створити комфортні умови для читача, зробити все можливе для зручнішої організації та використання його часу.

Тема виявлення, збереження та популяризації нематеріальної культурної спадщини актуальна і має постійний попит у користувачів бібліотеки, які звертаються із запитом в електронній, письмовій та усній формі, на що отримують відповідні бібліографічні довідки. Адже, «бібліографічна інформація є основою будь-якого наукового дослідження, на її базі створюються усі види інформаційних видань: реферативні, аналітичні. оглядові» [5, с. 303].

Отже, бібліотека – є установою культури, яка сприяє створенню, збереженню та відтворенню культурних цінностей впродовж усього цивілізаційного розвитку.

Національна історична бібліотека України як інститут збереження історичного, культурного та мовного різноманіття залишається вірною своїй головній історичній місії з виявлення, збереження культурної документальної спадщини, його ретрансляції майбутнім поколінням через забезпечення доступу до інформаційних ресурсів на принципах об'єднання традицій і досягнень сучасної цивілізації.

Нематеріальна культурна спадщина є дієвим засобом профілактики і подолання негативних соціальних явищ в молодіжному середовищі, формування патріотичних, громадянських якостей особистості, виховання духовності, стабілізації і гармонізації сімейних і суспільних відносин. За її допомогою вирішуються такі серйозні проблеми, як відновлення і розвиток соціального і економічного потенціалу сільських територій, організація зайнятості населення, адаптація людей з обмеженими можливостями тощо.

Згадані проєкти демонструють, що спроби зберегти нематеріальну культурну спадщину мають довгу історію, а бібліотеки відігравали і, безперечно, будуть продовжувати відігравати роль у збереженні матеріальної та нематеріальної культурної спадщини.

Після моніторингу сайтів бібліотек, дійшли висновку, що тема НКС недостатньо висвітлена та систематизована на електронних ресурсах бібліотек. Пропонуємо бібліотекам виокремити у краєзнавчій роботі самостійний напрям: нематеріальна культурна спадщина, напрацьовувати та створювати власні бази інформаційних ресурсів нематеріальної культурної спадщини України.

Віртуалізація культури вимагає на державному рівні створити єдину цифрову платформу (електронну бібліотеку) нематеріальної культурної спадщини України. На цій платформі повинні зберігатися фото, відео, аудіо, результати філологічних досліджень і різноманітні довідкові матеріали – бібліографії, словники, довідники, спеціальні енциклопедії, тобто, та допоміжна інформація, без якої не буде успішної роботи зі збереження нематеріальної культурної спадщини.

Список джерел:

1. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> – Дата звернення: 08.09.2021.
2. Гранчак Т. Ю. Національні бібліотеки як комунікаційні інституції політики національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій / Т. Ю. Гранчак // Національна та історична пам'ять. Політика пам'яті у культурному просторі: зб. наук. праць . – Вип. 8. – Київ : ДЛ НВЦ Пріоритети, 2013. – 296 с.
3. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини. URL: <https://mkip.gov.ua/content/konvenciya-yunesko-pro-ohoronu-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchini.html> – Дата звернення: 08.09.2021.
4. Кулінарна спадщина Рівненщини : веббіографічний дайджест / Рівненська обл. б-ка для молоді; уклад. Т. Устиненко; ред. С. Патрикей. – Рівне, 2021. – 40 с. URL: <https://ru.calameo.com/books/003955003527af2ea4c46> – Дата звернення: 08.09.2021.
5. Кушнарєнко Н. М. Наукова обробка документів: підручник / Н. М. Кушнарєнко, В. К. Удалова. – 4-те вид., перероб. і доп. – Київ : Знання, 2006. – 334 с.

6. Національна історична бібліотека України : путівник / Національна історична бібліотека України ; підгот. С. І. Смілянець ; ред.: В. Д. Навроцька, І. В. Чеховська, К. Г. Русановський ; відп. за вип. А. В. Скорохватава. – Київ : Вінніченко, 2012. – 36 с. : фот.

7. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://mkip.gov.ua/files/pdf> – Дата звернення: 08.09.2021.

8. Нематеріальна культурна спадщина України. Вип. 1 : бібліогр. покажч. / [уклад. : С. Бадрук [та ін.] ; ред. : В. Кучерява, Н. Лінкевич] ; Держ. б-ка України для юнацтва. – Київ, 2020. – 103 с.

9. Петриківський розпис : бібліогр. покажч. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, наук. б-ка; уклад.: Г. О. Стещенко, О. О. Скаченко. – Київ, 2018. – 77 с. URL: <https://ru.calameo.com/read/0052879115ddef39adfeo> – Дата звернення: 08.09.2021.

10. Скарби нації [Електронний ресурс] : лонгрід / підгот. Олена Скаченко ; технічна підтримка Євгена Дорошенка ; Наук. б-ка Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Електрон. текст. і граф. дані. – Київ, 2017. – Режим доступу: <http://skarbi-natsiyi.tilda.ws>, вільний. – Назва з титул. екрана. – Дата публ.: 10.04.2017. – Створено на сервісі Tilda. – Укр. URL: <http://lib.knukim.edu.ua/proekti-biblioteki/proekt-skarbi-nacii/> – Дата звернення 08.09.2021.

11. Фольклорно-етнографічні традиції Миколаївщини: бібліогр. покажч. / уклад. Г. Русанова; ред.: Л. Голубенко, Н. Моїсєєва; Миколаїв. обл. універс. наук. б-ка. – Миколаїв, 2018. – 40 с. URL: <https://ru.calameo.com/books/003114899ab32a5e932c2> – Дата звернення: 08.09.2021.

12. Bibliography. The Intangible Cultural Heritage and Museums Project . URL: <https://www.ichandmuseums.eu/en/bibliography> – Дата звернення: 08.09.2021.

13. Conservation of Intangible Heritage : a bibliography. – By ICOMOS Documentation Centre. – July 2018. 285 p. URL: https://www.icomos.org/images/Doc_centre/BIBLIOGRAPHIES/Biblio_intangible_heritage_2018-FINAL.pdf – Дата звернення: 08.09.2021.

14. Deutschen National bibliothek URL: <https://portal.dnb.de/opac/showFullRecord?currentResultId=%22immaterielles%22+and+%22Kulturerbe%22%26any¤tPosition=0> – Дата звернення: 15.09.2021.

15. Intangible cultural heritage collection Sri Lanka URL: <http://www.natlib.lk/collections/ich.php> – Дата звернення: 08.09.2021.

16. Hong Kong Intangible Cultural Heritage Datadase. URL: <http://www.hkichdb.gov.hk/en/index.html> – Дата звернення: 08.09.2021.

17. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda. Libraries and Archives and the Preservation of Intangible Cultural Heritage: Defining a Research Agenda By Maria Bonn, Lori Kendall and Jerome McDonough July 2017. P. 11-12. URL: <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/97228/PICH.WhitePaper.pdf> – Дата звернення: 08.09.2021.

18. UNESCO and ICOMOS Bibliographical resources on intangible heritage URL: <https://www.icomos.org/en/the-researcher-s-corner/thematic-bibliographies/43619-nouvelle-bibliographie-conservation-du-patrimoine-immateriel> – Дата звернення: 08.09.2021.

19. UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. URL: <https://ich.unesco.org/en/convention> – Дата звернення: 08.09.2021.

Віктор Соколов,

м. Київ

СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІРТУАЛЬНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ МУЗЕЇВ

Зростання ролі музейної складової в діяльності бібліотек є результатом їхньої інноваційної діяльності та пояснюється не тільки дією соціальних умов, об'єктивними вимогами часу, а й неформальним творчим підходом до своєї роботи бібліотечних фахівців, які створюють музейні експозиції, переважно, за особистою ініціативою при активній допомозі читачів та громадськості. Розвиток бібліотечних музеїв стає своєрідним стимулом до взаємодії книгозбірень з музеями й архівами. Використання в бібліотеках яскравих музейних форм діяльності більш емоційно впливає на користувача, ніж традиційні форми інформаційно-бібліотечної роботи, а також допомагає розширити соціально-комунікаційну функцію книгозбірень. Нині більшість сучасних українських бібліотек та музеїв мають своє представництво у мережі Інтернет, де вони намагаються розкривати власні фонди, колекційні та тематичні зібрання, надавати інформацію про свою роботу та проведення різних заходів, створюють віртуальні виставки тощо. Бібліотечні вебсайти відрізняються від музейних інформативністю за рахунок подання більш широкого спектру інформаційних ресурсів, певних переваг супроводження та доступу до джерел

інформації, архівних матеріалів та виставкових експозицій, а також вищим рівнем структурованості. У простір сучасної бібліотеки включені не тільки книги і люди, але й комп'ютери, відео-програвачі та інша електронна медіа техніка, за допомогою якої користувачеві і бібліотекарю відкривається новий віртуальний простір, що значно розширює фізичне приміщення бібліотеки. Таким чином, бібліотечний заклад у процесі своєї еволюції долає обмеженість своїх «фізичних меж» і поєднується з єдиним світовим інформаційним простором за допомогою технологій Інтернет. Зокрема, для повномасштабного розкриття своїх унікальних фондів та документів, що зберігаються у бібліотеці, та задля охоплення більшого кола потенційних відвідувачів створюються віртуальні експозиції та музейно-виставкові комплекси. В електронній формі вони отримують навіть краще представлення на сайті бібліотеки, ніж в реальних експозиціях, розміщених у спеціально зроблених стендах. Така перевага надає певні пріоритети у розширенні можливостей створити повноцінний віртуальний музей майже для кожної книгозбірні ²⁷.

Загальні принципи організації та функціонування віртуального музею розглядалися в роботах бібліотекознавців та практиків бібліотечної справи (публікації Е. Акуліча, О. Беззубової, А. Грінкевича, Т. Гафар, Е. Єременко, Т. Максимової, В. Саркісова, О. Черченко та ін.). Віртуальні музеї є об'єктом численних досліджень закордоном, особливо в Італії, Франції, у більшості розвинутих англomовних країнах. Діяльність віртуального музею книги ґрунтовно характеризується в статті І. Лосієвського [3]. Загальна характеристика певних чинників, послідовності створення та роботи віртуального музею історії бібліотеки було розкрито в публікаціях В. Соколова [7; 8]. Метою пропонованої статті є вивчення та характеристика специфіки створення та функціонування віртуального бібліотечного музею, визначення значення його діяльності у підвищенні ефективності роботи книгозбірні, збереженні та популяризації національної культурної спадщини.

Віртуальний бібліотечний музей – це інформаційний культурно-просвітницький об'єкт, створений бібліотекою у формі вебсайту, інтегрованого у глобальну інформаційно-комунікаційну мережу Інтернет, призначений для ознайомлення користувачів з представленими в електронному форматі музейними матеріалами й експозиціями з використанням можливостей комп'ютерної техніки та

²⁷ Див., наприклад, сайти таких віртуальних бібліотечних музеїв як: Музей історії НБУ імені Ярослава Мудрого; Скарбниця культури: Музей історії ОННБ; віртуальний музей книги з колекції Національної бібліотеки України для дітей; віртуальний музей книги Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара; електронний музей книги Кіровоградської ОУНБ імені Д. І. Чижевського та ін.

сучасних інформаційних технологій. Термін «віртуальний» нерідко вживають у значенні «існуючий в електронному вигляді в мережі Інтернет», проте, слова «електронний» і «віртуальний» не є синонімами. Поряд з терміном «віртуальний музей» часто використовують поняття «електронний музей». Проте, таке використання є менш вдалим, оскільки «електронний музей» є вузьким поняттям, ніж «віртуальний музей» (віртуальний музей, у порівнянні з електронним, має більш широкі комунікаційні можливості).

Побутують два основних типи віртуального бібліотечного музею: у формі представництва на вебсайті реально існуючого музею та у формі уявного музею, який «фізично» відсутній, тобто не має приміщення (виділеної площі), штату, стендів, але ґрунтується на реальних експонатах, що можуть знаходитись у різних місцях. Віртуальний бібліотечний музей є уявним простором, в якому розміщуються віртуальні копії реальних музейних предметів (експонатів). Більшість таких музеїв уможливають дистанційне ознайомлення з експозиціями реальних музеїв чи музейних куточків; водночас існують і більш складні утворення (адаптивні гіпермедіасистеми), що поєднують у собі віртуальний музей і електронну бібліотеку. Віртуальний бібліотечний музей містить комплексну систему різноманітних цифрових продуктів: добірок документів, виставок, колекцій і т. ін. Поряд з колекціями цифрових зображень, текстових і фотодокументів у ньому можуть бути представлені аудіофайли, відео, голограмні зображення, різні інсталяції, що мають історичну, наукову чи культурну цінність. Такий музей надалі стає інтегративною культурною формою, що відрізняється від традиційних бібліотек і музеїв структурною і функціональною різноманітністю; технологією безконтактної інформаційної взаємодії користувача з музейним та бібліотечно-інформаційним середовищем; комп'ютерною системою, яка забезпечує певні візуальні і звукові ефекти; інформаційним ресурсом, що водночас є засобом масової комунікації, оскільки уможливорює ведення дискусій між користувачами, публічного обміну думками і враженнями.

Віртуальний бібліотечний музей є сучасним зручним форматом бібліотечної послуги з використанням інтернет-технологій для ефективного та швидкого доступу до інформації про музейні експонати. Проте, не кожна електронна колекція документів на сайті книгозбірні, наприклад, добірка старовинних світлин чи тематичних публікацій з преси, скажімо, XIX–XX ст., може вважатись віртуальним бібліотечним музеєм. Головними вимогами до будь-якого віртуального музею є продуманий комплексний підхід до його структури, з максимальним наближенням

до традиційного музейного складу; глибина і різнобічність розкриття тематичних напрямів чи розділів та наявність інтерактивного програмного забезпечення, що моделює віртуальну екскурсію [9, с. 114]. Діяльність таких музеїв має базуватись за умов дотримання низки критеріїв, зокрема: репрезентативності та змістовності віртуальної експозиції; багатоплановості представленої інформації, затребуваної різними категоріями користувачів; привабливого та зрозумілого для користувачів інтерфейсу тощо. Створення віртуального бібліотечного музею має відповідати певному ряду вимог, а саме: наявності концепції відбору інформаційних документів (реальних музейних артефактів і матеріалів, експонатів допоміжного музейного фонду); обґрунтованості сукупності принципів формування віртуального музейного фонду; визначеній формі доступу до електронних експонатів музею (необхідність чи відсутність реєстрації для перегляду, прийнята програма перегляду, обмеження щодо копіювання, опції основного і додаткових меню, супровідні тексти до експонатів); розроблених засад оформлення (стилістичні, ідейні, концептуальні), створення віртуальних екскурсій та ін.

Віртуальний бібліотечний музей дозволяє ефективно вирішувати чимало проблем, притаманних традиційним музеям, що пов'язані з дефіцитом площ, оплатою праці музейників, забезпеченням належних умов зберігання, охорони та доступу до експонатів, потребою спеціального обладнання, недосконалістю сучасного нормативно-правового регулювання музейної діяльності бібліотеки (зокрема, стосовно визначення правового статусу музею, відображення музейної діяльності в статуті бібліотеки, складнощів в організації (обліку) музейного фонду в книгозбірні тощо). Переваги віртуального бібліотечного музею полягають також у можливості оперативної зміни змісту (концепції) музею, виправлень та доповнень в експозиціях, у можливості переходів (через гіперпосилання) на сайти інших бібліотек і музеїв, у розширенні технічних можливостей надання матеріалів та візуального вивчення різних документів, у посиленні ефекту присутності незалежно від режиму роботи бібліотеки тощо. Таким чином, бібліотекарі відтворюють найкращі культурні традиції за допомогою більш яскравих і образних музейних форм, що стимулює зацікавленість і розвиток самосвідомості відвідувачів, зростання їхнього культурного рівня [4, с. 29]. Головною метою віртуального бібліотечного музею є привернення уваги користувачів до книгозбірні як центру суспільного і культурного життя, осередку змістовного дозвілля; акумуляція інформації про розвиток бібліотеки та культури певного краю, а також популяризація книги, читання і бібліотечної професії [7; 8].

Перші віртуальні музеї у вигляді вебсайтів з'явилися на початку 1990-х рр. (у США, Англії, Франції). Переважно, це були сайти реальних музеїв, але згодом виникли і вебсайти «фізично неіснуючих» музеїв. В Україні перші віртуальні бібліотечні музеї з'являються на початку XXI ст., відтоді дедалі більше різновидів музеїв при бібліотеках стають доступними в Інтернеті. Загалом, існує багато видів віртуальних бібліотечних музеїв: літературні, краєзнавчі, історико-етнографічні, меморіальні (як правило, особи, ім'я якої носить книгозбірня), історії бібліотеки та ін. (наприклад, віртуальний бібліотечний музей письменника Б. Лавренюва (1891–1959 рр.) Херсонської ОБЮ ім. Б. Лавренюва; «Харківська медична школа в назвах» Наукової бібліотеки Харківського національного медичного університету; Музей історії НБУ імені Ярослава Мудрого та ін.). Досить поширеним є такий різновид віртуального бібліотечного музею, як музей історії бібліотеки (бібліотечної справи), який документально розкриває основні етапи розвитку окремої книгозбірні чи бібліотечної справи у певній місцевості (місті, районі, області), переважно, за тривалий період часу [8]. Електронні колекції такого музею містять світлини, малюнки, картини, діаграми, графіки, звукозаписи, відеоматеріали, статті з періодичних видань і збірників, книги, видавничу продукцію бібліотеки та ін. Поширеними є також віртуальні музеї книги (наприклад, віртуальний музей книги в Херсонській ОУНБ ім. О. Гончара, електронний музей книги Кіровоградської ОУНБ імені Д. І. Чижевського, віртуальний музей книги Національної бібліотеки України для дітей та ін.).

Віртуальний бібліотечний музей виконує ті ж самі соціальні функції, що й реальний музей, а саме: меморіальну, культурологічну, науково-дослідну, інформаційну, освітню, інтеграційну, комунікаційну, науково-просвітницьку, виховну, що дозволяє йому реалізовувати основні завдання зі збереження пам'яток культури (зокрема, книжкових пам'яток), з популяризації книги і читання, з розкриття розвитку бібліотечної справи краю та ін. Серед зазначених виділяються науково-дослідна (формування знань в області теорії і методики збору, зберігання, обробки та використання музейних предметів), меморіальна та культурно-просвітницька функції. Так, здійснення науково-дослідної функції музею передбачає: організацію роботи в архівах, бібліотеках, музеях та в інших закладах з метою виявлення і опрацювання матеріалів, що відповідають потребам музею; розробку концепцій та програм з розвитку музею та участь у відповідних проєктах інших установ, підприємств, організацій; організацію наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, практикумів; проведення НДР відповідно до профілю музею

і бібліотеки; формування на базі музею дослідницької історико-краєзнавчої лабораторії (наприклад, з історії бібліотек регіону, історії бібліотечної справи, бібліотечних музеїв і музейних бібліотек, з розвитку бібліотечного краєзнавства тощо); здійснення цільових дослідницьких проєктів; привернення уваги вчених до вивчення історії бібліотеки та різних аспектів її діяльності шляхом популяризації відповідних знань тощо.

Меморіальна функція віртуального бібліотечного музею полягає у збереженні сукупності зібраних документів з метою їх передачі наступним поколінням. Вона спирається на формування, збереження і популяризацію документів як носіїв культури й історичної пам'яті. При цьому слід розуміти, що публічна бібліотека разом з музеєм не просто транслює культуру, а постійно відтворює духовні цінності з метою їхнього багаторазового повторного використання як в текстовій формі, так і в формі мовної комунікації, сприяючи культурній спадкоємності поколінь. Меморіальна функція музею здійснюється через збір, зберігання, вивчення і експонування меморіальних та інших музейних предметів з метою увічнення пам'яті про видатних діячів бібліотечної справи, представників науки, культури, мистецтва тощо. У здійсненні меморіальної функції чітко простежуються три загальних напрями діяльності: бібліотечно-інформаційний, музейний і науково-дослідний, причому, спостерігається тісний їхній взаємозв'язок в усіх аспектах бібліотечної роботи, що підтверджує гармонійну однотайність бібліотечно-музейної структури як єдиного поліфункціонального культурного закладу.

Створення віртуального бібліотечного музею сприятиме виконанню культурологічної функції книгозбірні (залучення широкого кола користувачів до національних надбань культури і наукової думки; осмислення досвіду роботи книгозбірні у взаємозв'язку з досягненнями прогресу науки, освіти, культури та ін.); розширенню інформаційної функції бібліотеки (використання результатів діяльності музею у науково-освітній, громадській сфері та у загальному поширенні інформації та знань; налагодження систематичного обміну інформацією з музеями, бібліотеками, архівами; участь в організації спільних заходів, круглих столів та ін.; представлення та поновлення віртуального музею на сайті бібліотеки тощо); поглибленню освітньої функції (проведення екскурсій та лекцій для учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів; залучення молоді до заходів, спрямованих на розвиток патріотизму на державному та регіональному рівнях; формування зацікавленості свідомих громадян до наукової творчості і престижу інтелектуальної праці); посиленню інтеграційної функції (інтеграція та консолідація

ресурсів бібліотек, музеїв, архівів в електронному середовищі; активізація партнерської взаємодії між освітніми та культурними закладами краю; розробка спільних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців бібліотек, музеїв та архівів тощо); комунікаційної (сприяння розвитку координації та кооперації діяльності бібліотек та бібліотечних музеїв; налагодження контактів і співпраці з музеями, архівами та іншими культурними й освітніми закладами; установа зв'язків зі ЗМІ; організація спільної участі в проведенні сумісних заходів з різними асоціаціями, спілками, товариствами тощо); сприятиме розвитку екскурсійно-туристичної функції (екскурсійне обслуговування відвідувачів; установа зв'язків із туристичними агенціями та структурами; введення музею до складу туристичних маршрутів міста й області та ін.) тощо.

Певна експозиція в електронному форматі віртуального бібліотечного музею пропонується як послідовність «вікон», що відкриваються на сайті бібліотеки [3, с. 65]. Свій «маршрут» віртуальний відвідувач визначає через опції основного меню, отримуючи інформацію про структуру і змістовне наповнення бібліотечного музею. Віртуальний бібліотечний музей створюється у вигляді інформаційно-пошукової, довідкової та навчальної адаптивної гіпермедіасистеми, доступної в мережі Інтернет. Віддалений користувач знайомиться з експонатами музею через опції основного меню, отримуючи інформацію про музей бібліотеки і його експонати, про видатних осіб, географічні й архітектурні об'єкти, що згадуються в експозиції, про книги та інші документи. За допомогою супровідних текстів віртуальної екскурсії є можливість переходу до безпосереднього ознайомлення зі змістом оцифрованих першоджерел. Як правило, у віртуальному бібліотечному музеї представлено значно більше музейних матеріалів, ніж на реальних експозиційно-виставкових стендах, як наприклад, у віртуальному музеї історії НБУ імені Ярослава Мудрого, де у трьох розділах представлено всі періоди її розвитку, на відміну від експонатів двох експозиційних стендів, розміщених у вестибюлі головного корпусу бібліотеки [5].

Одним із спонукальних чинників створення віртуального бібліотечного музею та внесення змін до його експозиції слугує підготовка до ювілейних заходів. Так, наприклад, ідея створення віртуального музею історії Одеської національної наукової бібліотеки виникла у 2014 р., коли фахівці ОННБ розпочали підготовку до відзначення 185-річчя першої публічної книгозбірні в Україні [6]. Ефективність, повнота наповнення експозицій віртуального бібліотечного музею, інтерес до нього залежать від рівня науково-дослідної, пошукової роботи бібліотеки, її систематичних краєзнавчих досліджень, кооперації та координації діяльності з іншими культурно-

освітніми закладами. Створення та організація роботи віртуального бібліотечного музею, зокрема з історії бібліотеки, дозволяє краще усвідомити цінність бібліотечної професії, нових можливостей сучасної книгозбірні, прагнення підтвердити соціальну значимість закладу, дає можливість книгозбірні знайти своє творче обличчя, істотно підвищити цінність і затребуваність її фондів, які включають не тільки загальнодоступні видання, але й меморіальні книжкові колекції, що пов'язані, зокрема, з окремими особами, які зробили значний внесок у розвиток освіти, науки, культури тощо [8]. Функціонування віртуального бібліотечного музею істотно розширює спектр діяльності книгозбірні, додаючи до традиційних форм бібліотечної роботи музейні та архівні: створення експозицій, проведення віртуальних екскурсій, збирання меморіальних колекцій та архівних документів, поглиблення та розширення науково-дослідної, видавничої діяльності тощо [2].

Бібліотечні заклади, що мають віртуальний бібліотечний музей, використовуючи у своїй роботі основні елементи музейної діяльності, формують новий творчий стиль та імідж закладу, який стає більш привабливим для користувачів; краще розкривають інформаційний, науково-освітній та культурний потенціал фондів бібліотеки; пропагують документи, які можуть бути в подальшому використані в науково-дослідній діяльності користувачів. Віртуальний бібліотечний музей дозволяє залучати до книгозбірні додатковий контингент читачів та більш ефективно та цілеспрямовано вести інформаційно-бібліотечну, культурно-просвітницьку та культурно-освітню діяльність закладу серед населення. Зокрема, віртуальний бібліотечний музей з історії бібліотеки дозволяє краще зрозуміти проблеми покращення ефективності діяльності книгозбірні, знайти шляхи їх вирішення, сприяє глибшому розумінню розвитку не тільки самої бібліотеки, але й бібліотечної справи в цілому.

Завдяки створенню та функціонуванню віртуального бібліотечного музею набувають розвитку такі інноваційні напрями НДР бібліотечно-інформаційної діяльності, як: розгортання та посилення наукових досліджень бібліотеки; персоніфікація історичних досліджень; створення корпоративних електронних ресурсів, тематичних покажчиків та каталогів, баз даних музейних предметів, експонатів, персоналій тощо; організація нових профільних сайтів, електронних виставок та ін.; залучення до НДР фахівців з різних дисциплін (історії, краєзнавства, музеєзнавства, етнографії, мистецтвознавства, культурології, соціології, педагогіки тощо), які визначатимуть основні напрями пошуку матеріалів експозиції, акцентуватимуть увагу на особливо цінних музейних предметах та ін. [1, с. 22–23].

Звичайно, функціонування віртуального бібліотечного музею в багатьох аспектах дає можливість набагато ефективніше подолати ті проблеми, що постають під час формування та роботи реального бібліотечного музею. Проте, залишаються ще невирішеними питання розробки норм робочого часу на «музейну частину» роботи бібліотеки і відповідного фінансування музейної діяльності; постають певні питання спеціального навчання бібліотекарів методики оформлення віртуальних музейних експозицій, крім того, – у створенні музейних експозицій повинні брати участь фахівці з програмування, з комп'ютерної техніки та ін. Є також певні труднощі з веденням бухгалтерського обліку. Для ефективної діяльності віртуального бібліотечного музею бракує методичних розробок, які розкривали б особливості музейної роботи в бібліотеці, специфіку створення експозицій та бібліотечно-музейних виставок, складні питання роботи з предметами музейного значення з урахуванням специфіки бібліотеки тощо. Втім, віртуальний бібліотечний музей може стати бажаним «вебмісцем» для зустрічей та дискусій в Інтернеті дослідників з історії, краєзнавства, бібліотечної, музейної та архівної справи, знавців та любителів старовини. Основними перевагами діяльності такого музею є: доступність для віддалених користувачів, що мають вихід до мережі Інтернет; ознайомлення з документами та музейними предметами в електронній формі; надання можливості вільного спілкування між користувачами (через коментування та обговорення матеріалу), а також отримання додаткової інформації шляхом використання гіперпосилань; спрощення музейної складової роботи бібліотеки. Безумовно, робота музею постає в прямій залежності від розвитку НДР бібліотеки; проведення систематичних краєзнавчих досліджень; від рівня розвитку культурно-просвітницької роботи, бібліотечного краєзнавства, виставкової, музейної діяльності; від кооперації та координації науково-дослідної та музейної діяльності бібліотек, музеїв та архівів краю. Отже, віртуальний бібліотечний музей стає важливим чинником поширення культурних цінностей і прилучення громадян до історії та культури в цілому. Як своєрідна форма подання різноманітних ресурсів бібліотеки, він може бути створений будь-якою бібліотекою за умови наявності достатньої кількості музейних матеріалів, відповідного технічного обладнання та інформаційних технологій.

Список джерел:

1. Гареев К. Р. *Инновационные направления развития музея истории научной библиотеки (из опыта работы)* / К. Р. Гареев // *Інтеграція бібліотек до*

соціально-комунікаційних процесів суспільства: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листопада 2010 р.). – Харків: ХДУХТ, 2010. – С. 20–25

2. Иванова Н. В. Музейные экспозиции в библиотеке: особенности создания и использования в краеведческой работе библиотек: методические рекомендации [Электронный ресурс]. – URL: http://milayanata1979.blogspot.com/2016/01/blog-post_30.html

3. Лосиевский И. Я. Музей книги в научной библиотеке: проблемы создания единого комплекса материальных и виртуальных экспозиций / И. Я. Лосиевский // Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии. – 2008. – № 1. – С. 64–69;

4. Музей в библиотеке: О чём напомнил старый патефон: из опыта работы музеев в библиотеках Псковской области / сост. А. Л. Левченко, Т. В. Пашкевич. – Псков: Псковская ОУНБ, 2015. – 100 с. – URL: <http://ru.calameo.com/read/00083198746f066a7e3fo>

5. Музей історії Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.nplu.org/muzei/index.html>

6. Скарбниця культури: Музей історії ОННБ [Електронний ресурс]. – URL: <http://odnb.odessa.ua/virtual-museum/>

7. Соколов В. Ю. Використання електронних експозицій у роботі музеїв історії бібліотек / В. Ю. Соколов // Бібл. вісник. – 2018. – № 2. – С. 24–33

8. Соколов В. Ю. Створення та функціонування музеїв історії бібліотек: досягнення та перспективи / В. Ю. Соколов // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. – 2018. – № 3. – С. 31–44

9. Черченко О. Є. Головні теоретико-структурні ознаки віртуального музею, можливості та перспективи / О. Є. Черченко // Вісник ХДАК. – Вип. 12–13. – Харків: ХДАК, 2004. – С. 109–115.

Андрій Сорокін,

м. Київ

**ЛЕГЕНДА ПРО РОЗТАШУВАННЯ БІБЛІОТЕКИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО У
МЕЖИГІР'І В ДІЯЛЬНОСТІ ПРЕЗИДІЇ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ І (XXI) СКЛИКАННЯ**

На межі 1980–1990-х рр. в умовах змін у суспільному сприйнятті історії України [8, с. 206–224; 18, с. 11–14] серед української громадськості набула популярності легенда про наявність бібліотеки Ярослава Мудрого на території

Межигір'я [9, с. 20; 15, с. 294–295]. Поглиблення вивчення її впливу на діяльність різноманітних мнемонічних акторів [8, с. 101] дозволить деталізувати і уточнити поточні уявлення про роль образів бібліотек в історичній політиці [8, с. 24–25, 27].

Варто зазначити, що вказана проблематика знайшла відображення у працях таких дослідників історії Межигір'я, як О. Кузьмук [9, с. 20; 10, с. 9–10] та В. Радзівський [15, с. 294–295], натомість Н. Герасименко обмежилася лише констатацією факту про відсутність свідчень стосовно існування Межигірського монастиря в давньоруські часи [1, с. 18–19]. Серед згаданих науковців лише В. Радзівський розгорнуто описав взаємодію межигірської археологічної експедиції з представниками республіканських органів влади і керівництвом Української Православної Церкви наприкінці 1980-х рр., висунувши тезу про відсутність сприяння науковцям у розкопках будівлі бібліотеки [15, с. 294–295]. Слід зауважити, що жоден з дослідників не вивчав вплив легенди про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого в Межигір'ї на діяльність структурних підрозділів органів місцевого самоврядування як мнемонічних акторів [8, с. 152–153], що, серед іншого, стосувалося президії Київської міської Ради народних депутатів I (XXI) скликання як колективного автора рішення від 14 травня 1991 р. про відновлення Михайлівського Золотоверхого собору» [2, с. 81] та ініціатора відновлення історичної основи герба м. Києва [20].

Мета доповіді – дослідити вплив легенди про наявність бібліотеки Ярослава Мудрого у Межигір'ї на діяльність означеного органу.

Вперше питання про долю бібліотеки Ярослава Мудрого фіксується у протоколі засідання президії Київміськради I (XXI) скликання, датованому 22 січня 1991 р. [3, арк. 16–20]. Про нього йдеться у фрагменті, що висвітлює формування порядку денного засідання: «Член президії т. Жовтянський В. А. звернувся до депутатів проголосувати за два проєкт[а] рішень «Про створення комісії для підготовки питання на VI сесію Київміськради» та «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 17], після чого другий пункт було схвалено: «Члени президії проголосували також за рішення «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 18]. Втім, достовірність датування змісту вказаного фрагмента є сумнівною, оскільки в протоколі зазначено, що питання, запропоновані В. Жовтянським, «[...] були прийняті в робочому порядку на минулому засіданні президії Київради 12 лютого 1991 року» [3, арк. 17].

Достовірнішим є протокол засідання президії Київміськради I (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. [3, арк. 21–26], що засвідчується наявністю

ухвалених на ньому документів щодо названого питання [3, арк. 61–64] та текстом репортажу про засідання президії у номері газети «Вечірній Київ» від 25 лютого 1991 р.: «[...] На перший погляд, досить несподівано, але водночас закономірно прозвучало на президії питання про стан пошуків легендарної книгозбірні Ярослава Мудрого – бібліотеки колишнього Межигірського монастиря. Закономірно тому, що, розпочаті тут свого часу під впливом громадської думки наукові дослідження, нині практично припинено. Саме ця обставина й стурбувала депутатів Київради» [17], а також інформацією про те ж засідання в номері газети Київміськради [19, с. 111] «Хрещатик» від 20 лютого 1991 р. під рубрикою «Будні президії міськради» зі згадкою розгляду питання про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря [13]. Прикметною особливістю названого протоколу є згадка про присутність на засіданні запрошеного фахівця: «На засідання президії запрошений керівник експедиції Інституту археології АН УРСР Харламов В. О.» [3, арк. 22]. Порядок денний вказаного засідання містить 8 питань, серед яких 6-им було питання: «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [3, арк. 22]. Серед осіб, що виступали з приводу формування означеного порядку денного, було названо і вже згаданого В. Жовтянського [3, арк. 22], що, ймовірно, свідчить про належність інформації стосовно його виступу нібито на засіданні 22 січня 1991 р. [3, арк. 17] саме до подій на засіданні 15 лютого 1991 р. [3, арк. 22]. Питання «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря», попри змінність черговості розгляду питань порядку денного [3, арк. 22], розглядалося якраз 6-им після другої в процесі засідання перерви [3, арк. 23–25]. Стосовно нього основну доповідь зробив В. Жовтянський [3, арк. 25], натомість, після нього зі співповіддю виступив запрошений керівник межигірської археологічної експедиції [15, с. 294] В. Харламов [3, арк. 25], за результатами чого доповідач та співдоповідач отримали запитання від 4-х депутатів та членів президії [3, арк. 21]: В. Нестеренка, Ю. Кугаткіна, В. Конфедератенка та О. Мосіюка [3, арк. 25]. Після отримання відповідей члени президії Київміськради I (XXI) скликання ухвалили рішення з означеного питання: «Рішення прийняти в робочому порядку, врахувавши зауваження і пропозиції, висловлені депутатами» [3, арк. 25]. Варто зазначити, що відсутність у протоколі відомостей про зміст доповіді, співповіді та запитань до їхніх авторів [3, арк. 25] не дозволяє детально реконструювати перебіг обговорення і відтворити уявлення присутніх про історію Межигірського монастиря.

За результатами обговорення було ухвалено рішення президії Київміськради I (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки

Межигірського монастиря» за підписом синьою ручкою тогочасного [11, с. 30] голови Київміськради Г. Малишевського [4, арк. 61]. Його преамбула свідчить про соціокультурну важливість в уявленні членів означеного органу можливості віднайдення залишків книгосховища: «Враховуючи, що знахідка старовинної бібліотеки Межигірського монастиря могла б мати виключне значення для вітчизняної і світової науки і культури [...]» [4, арк. 61]. Перший пункт рішення передбачав надіслати звернення до депутатів Верховної Ради Української РСР стосовно поновлення діяльності археологічної експедиції на території Межигір'я та перегляду його правового статусу: «Звернутись до Верховної Ради УРСР з пропозиціями про створення належних умов для роботи експедиції Інституту археології АН УРСР на території колишнього Межигірського монастиря та перегляду нинішнього статусу цієї території /текст звернення додається/» [4, арк. 61]. Другий пункт містив прохання до ЗМІ про оприлюднення тексту пропозицій: «Просити засоби масової інформації опублікувати текст Звернення» [4, арк. 61]. Третій пункт в контексті важливості приміської зони як своєрідного зовнішнього компонента територіальної організації столичного самоврядування [12, с. 84] містив рекомендацію київському міському управлінню культури надати допомогу в організації діяльності археологічної експедиції та забезпеченні можливого експонування знахідок: «Рекомендувати управлінню культури /т. Безверхий М. Д./ створити належні умови для творчої роботи експедиції, зокрема, забезпечити терміновий ремонт і обладнання приміщень, виділених експедиції, а також надати можливість для експрес-експозиції її знахідок в музейному об'єднанні «Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник» – до 15.04.[19]91 р.» [4, арк. 61]. Четвертий і одночасно останній пункт уповноважував 2 комісії Київміськради I (XXI) скликання стежити за реалізацією рішення: «Контроль за виконанням цього рішення покласти на комісії з науково-технологічного прогресу та інформатики і з культури та охорони історичного середовища /тт. Жовтянський В. А., Український І. І./» [4, арк. 61]. На зворотному боці рішення надруковано список його розсилки, причому, серед адресатів було названо Верховну Раду Української РСР, В. Б. Ялового, управління культури, комісії Київміськради і комісію з науково-технологічного прогресу та інформатики із кількістю 10 примірників [4, арк. 61зв.]. Праворуч від вказаного переліку синьою ручкою було поставлено підпис В. Жовтянського із зазначенням його прізвища [4, арк. 61зв.].

Одразу за рішенням у відповідній справі розташовано макет листа Київміськради до редакцій друкованих ЗМІ із заголовком «В редакцію газети» та за

підписом синьою ручкою того ж Г. Малишевського [4, арк. 62]. Надсилання конкретизованих форм названого зразка мало забезпечити виконання п. 2 ухваленого рішення стосовно публікації прийнятого поряд з останнім звернення [4, арк. 61]. Його текст із посиланням на ухвалене рішення містить прохання оприлюднити означене звернення: «Згідно ухвали Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 р. прошу опублікувати Звернення до Верховної Ради УРСР /додається/» [4, арк. 62].

Вказане звернення розташовано одразу за макетом листа до редакцій [4, арк. 63–64]. Про його співвідношення із рішенням «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [4, арк. 61] повідомляє текст у правій верхній частині: «Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63]. Воно має заголовок «ЗВЕРНЕННЯ до Верховної Ради УРСР» [4, арк. 63], за яким складно одразу визначити адресанта. Основний же текст звернення поділяється на розширену преамбулу [4, арк. 63], що становить приблизно 5/8 його обсягу [4, арк. 63–64], та 4 пункти [4, арк. 63–64]. Преамбула звернення поділяється на 4 абзаци [4, арк. 63], з яких перші 3 висвітлюють історію функціонування археологічної комісії у Межигір'ї [4, арк. 63], а 4-й покликаний обґрунтувати значимість її потенційних відкриттів для колективного автора звернення [4, арк. 63]. Перший абзац розповідає про передумови роботи відповідної експедиції: «У відповідності з вимогами громадськості рік тому була створена урядова комісія для вивчення версії про перебування так званої бібліотеки Ярослава Мудрого в залишках споруд старовинного Межигірського монастиря на території дачі колишніх перших секретарів ЦК КПУ. Завдяки діяльності комісії була надана можливість експедиції Інституту археології АН УРСР для проведення попередніх досліджень на цій території» [4, арк. 63]. Другий абзац на поглиблення першого повідомляє про перешкоди в діяльності експедиції у зв'язку зі статусом Межигір'я та доводить необхідність їх подолання: «У зв'язку з закритим характером дачі експедиція мала обмежені можливості у виборі об'єктів досліджень. Проте, характер знайдених залишків колишньої забудови монастиря підкріплює існуючі дані щодо можливості знаходження тут старовинної бібліотеки» [4, арк. 63]. Третій абзац конкретизує можливі причини згортання активної діяльності утвореної урядової комісії та його потенційно негативний вплив на діяльність межигірської археологічної експедиції: «Однак, у зв'язку зі змінами у складі уряду, зокрема, відставкою голови комісії М. А. Орлик з посади заступника голови Ради Міністрів УРСР, діяльність вказаної комісії фактично припинилась, що ставить під загрозу можливість проведення навіть

обмежених досліджень у новому археологічному сезоні» [4, арк. 63]. Четвертий абзац обґрунтовує роль президії Київміськради як меморіального актора [8, с. 152], пояснює важливість пошуку залишків бібліотеки Ярослава Мудрого та слугує кінцем преамбули: «Являючись представницьким органом населення столиці республіки, як правонаступника бібліотеки Ярослава Мудрого – інтелектуального скарбу величезної історичної ваги не тільки національного, а й світового рівня, президія Київської міської Ради народних депутатів просить Верховну Раду УРСР терміново вжити слідуючі заходи: [...]» [4, арк. 63].

Специфіка означених заходів розкривається у 4-х пунктах звернення. Перший з них містить пропозицію про утворення Верховною Радою комісії для покращення умов діяльності археологічної експедиції та розв'язання супутніх питань з представництвом у названій комісії членів вищих органів влади, депутатів головних місцевих Рад м. Києва та Київської області, республіканських спецслужб, наукових установ та православного духовенства: «Створити при Верховній Раді комісію, в яку ввійшли б представники парламенту та уряду, АН і КДБ УРСР, Київської міської та обласної Рад народних депутатів, конфесій православної церкви для забезпечення належних умов роботи експедиції і координації вирішення всього комплексу виникаючих проблем» [4, арк. 63]. Другий пункт на продовження першого містить заклик до парламентарів змінити правове і фактичне становище Межигір'я: «Переглянути статус вказаної території, зокрема, до того часу, поки існує вірогідність, що вона є моги́льником бібліотеки, [що] викликає сумнів [у] доцільності її використання як резиденції для зарубіжних делегацій» [4, арк. 63]. У третьому пункті депутатам Верховної Ради Української РСР пропонувалося сприяти інформуванню потенційних представників утворюваної комісії та експедиції про історію забудови і реставрації на території Межигір'я з 1930-х рр.: «Доручити КДБ УРСР ознайомити комісію та експедицію з матеріалами 30-х рр., 1987 р. та ін., що стосуються проведення будівництва та реконструкції на вказаній території» [4, арк. 64]. Четвертий пункт передбачав покладення парламентарями на уряд завдання продовження фінансового забезпечення діяльності межигірської археологічної експедиції: «Доручити Раді Міністрів УРСР терміново вирішити питання продовження фінансування археологічних досліджень» [4, арк. 64].

Прохання президії Київміськради I (XXI) скликання про публікацію проаналізованого звернення у періодичній пресі було реалізовано редакціями київських загальноміських газет [19, с. 110], зокрема, газети Київміськради [19, с. 111] «Хрещатик» та станом на 1991 р. незалежної газети [19, с. 111] «Вечірній Київ».

Відповідно до статусу «Хрещатика» в його номері від 27 лютого 1991 р. під рубрикою «Київрада ухвалила» було надруковано рішення президії Київміськради І (XXI) скликання від 15 лютого 1991 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» [16], яке відтворювало основний текст рішення, але без герба Української РСР [4, арк. 61], назви суб'єкта ухвалення рішення [4, арк. 61], списку розсилки [4, арк. 61зв.] та підписів [4, арк. 61–61зв.], а також із редакторською ремаркою в дужках у п. 2 опублікованого рішення «буде надруковано в наступному номері «Хрещатика» [16]. Вже в наступному номері газети Київміськради від 6 березня 1991 р. було оприлюднено звернення до Верховної Ради Української РСР [5], що відтворювало текст рішення без слів «Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63–64] і супроводжувалося редакторським коментарем між назвою та основним текстом рішення: «У минулому номері «Хрещатика» було опубліковано рішення президії Київської міської Ради народних депутатів № 85 від 15 лютого 1991 року «Про стан пошуку бібліотеки Межигірського монастиря». Вміщуємо Звернення президії Київради до Верховної Ради УРСР» [5].

Редакція ж газети «Вечірній Київ» відреагувала на пропозицію президії оперативніше, оскільки звернення президії під зміненим задля уточнення змісту заголовком «Звернення Київради до Верховної Ради УРСР» та доданою інформацією про очільника Київміськради: «Голова Київміськради Г. МАЛИШЕВСЬКИЙ» [7], було опубліковано в повному обсязі, окрім слів Додаток до рішення Президії Київміськради № 85 від 15 лютого 1991 року» [4, арк. 63–64] в номері від 25 лютого 1991 р. [7].

Окрім київських загальноміських газет [19, с. 110–111] до коментування і публікації означеного звернення долучилася й редакція газети «Андріївський узвіз», що видавалася за сприяння Державного історико-архітектурного заповідника «Стародавній Київ» та Прес-клубу «Форум» [14, с. 9], таким чином, слугуючи прикладом участі друкованих видань науково-популярного спрямування у формуванні політики пам'яті на межі 1980-1990-х рр. [8, с. 181; 21, с. 52, 58, 62, 67]. В її номері за квітень 1991 р. журналіст В. Шаров у статті «Межигірська таємниця» так повідомляв про прийняте президією Київміськради рішення: «[...] Після того, як М. Орлик пішла у відставку з посади заступника Голови Ради Міністрів УРСР[,] про комісію щось не чути. Нещодавно стривожена такою бездіяльністю Київрада виступила зі зверненням про поновлення роботи урядової комісії» [22]. Цікаво, що вже на наступній сторінці того ж номера було вміщено й саме звернення із

заголовком, тотожним такому в газеті «Вечірній Київ» [7]: «Звернення Київради до Верховної Ради УРСР» [6]. Текст публікації звернення у «Андріївському узвозі» [6] повторював аналогічний текст у «Вечірньому Києві» [7].

Надалі ж питання про пошуки залишків бібліотеки Ярослава Мудрого на теренах Межигір'я не поставало перед президією Київміськради I (XXI) скликання, про що свідчать протоколи її подальших засідань [4, арк. 27–90] та ухвалені на них документи [4, арк. 80–174].

Таким чином, президія Київміськради I (XXI) скликання в умовах зростання суспільної уваги до «межигірської легенди» в лютому 1991 р. підтримала ініціативу стосовно відновлення археологічних досліджень з метою підтвердження версії про розташування бібліотеки Ярослава Мудрого на території Межигір'я, передбачивши оприлюднення ухвалених рішення та звернення у періодичній пресі, що й було реалізовано у київській міській пресі, проте, під час подальшої діяльності названий структурний підрозділ Київміськради не порушував питання стосовно реалізації ухвалених рішення та звернення. Надалі актуальним є дослідження ролі образів бібліотек в історичній політиці органів місцевого самоврядування Української РСР та України.

Список джерел:

1. Герасименко Л. Межигір'я: сторінки історії / Л. Герасименко. – Київ : ТОВ «Видавництво «Кліо», 2018. – 232 с.
2. Гриценко О. А. Президенти і пам'ять. Політика пам'яті президентів України (1994 – 2014): підґрунтя, реалізація, результати / О. А. Гриценко. – Київ : «К. І. С.», 2017. – 1136 с.
3. Державний архів міста Києва (ДАК). Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 28. 90 арк.
4. ДАК. Ф. 1697. Оп. 1. Спр. 29. 174 арк.
5. Звернення до Верховної Ради УРСР // Хрещатик : газета Київської міської Ради народних депутатів. – 1991. – № 7. – 6 берез. – С. 1.
6. Звернення Київради до Верховної Ради УРСР // Андріївський узвіз : ілюстрований тижневик. – 1991. – № 2. – Квіт. – С. 11.
7. Звернення Київради до Верховної Ради УРСР // Вечірній Київ : незалежна газета столиці України. – 1991. – № 38 (14153). – 25 лют. – С. 1.
8. Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди / Г. Касьянов – Київ : Laurus-Логос-Фільм, 2018. – 420 с.

9. Кузьмук О. «Козацьке благочестя»: Військо Запорозьке Низове і київські чоловічі монастирі в XVII–XVIII ст.: еволюція взаємовідносин / О. Кузьмук. – Київ : Стилос, 2006. – 171 с.
10. Кузьмук О. Межигірська старовина: нариси з історії Києво-Межигірського в ім'я Преображення Господнього чоловічого монастиря в XVI–XVIII століттях / О. Кузьмук. – Київ : ФОП «Видавець Олег Філюк», 2014. – 624 с.
11. Мужилко О. Влада міста Києва (1990–2011 роки) / О. Мужилко. – Київ : Бужани, 2011. – 146 с.
12. Назарко А. Т. Міське самоврядування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / А. Т. Назарко. – Одеса, 2015. – 224 с.
13. Не тільки про себе // Хрещатик. – 1991. – № 5. – 20 лют. – С. 1.
14. Неформальна преса в Україні (1988–1991): каталог за матеріалами газетних фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Київ : Смолоскип, 2001. – 144 с.
15. Радзієвський В. О. Окремі проблеми відродження та збереження історичної спадщини України у аспектах культури та субкультури В. О. Радзієвський // Праці Центру пам'яткознавства. – 2014. – Вип. 25. – С. 288–296.
16. Рішення від 15. 02. [19]91 р. № 85 «Про стан пошуків бібліотеки Межигірського монастиря» // Хрещатик. – 1991. – № 6. – 27 лют. – С. 1.
17. Сікорський Г. Всі питання – актуальні / Г. Сікорський // Вечірній Київ. – 1991. – № 36 (14151). – 21 лют. – С. 1.
18. Смольніков Ю. Б. Проблема відродження української мови та історичної пам'яті в Україні (др. пол. 80-х–поч. 90-х рр. XX ст.). Теоретичний аналіз : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ю. Б. Смольніков. – Київ, 2005. – 19 с.
19. Сорокін А. Київські міські газети як джерело для дослідження українсько-фінських зв'язків у 1990–1991 рр. / А. Сорокін // Етнічна історія народів Європи : збірник наукових праць. – 2018. – Вип. 55. – С. 110–116.
20. Сорокін А. Рішення президії Київміськради XXI скликання та додатки до них як джерело з історії герба м. Києва / А. Сорокін // Шевченківська весна – 2019: історія : матеріали XVII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. – Київ, 2019. – С. 45–47.
21. Тарасов В. В. «Білі плями» вітчизняної історії на сторінках публіцистики 1989–1991 рр.: історіографічний та методологічний аспекти / В. В. Тарасов – Харків : Курсор, 2007. – 146 с.

22. Шаров В. Межигірська таємниця / В. Шаров // Андріївський узвіз : ілюстрований тижневик. – 1991. – № 3. – Квіт. – С. 10.

Тетяна Спанчак,

м. Київ

**ПРОЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
«АРХІВ ДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК,
1919-1931 РР.»**

Національна історична бібліотека України (далі – НІБУ) з часу свого заснування (з 1939 р.) зуміла сформувати (зібрати) і зберегти для всіх поколінь читачів унікальний галузевий фонд документів з історії та суміжних історичних дисциплін.

У фонді НІБУ зберігається і унікальна колекція видань Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН, нині НАН України). Колекція містить видання з 1919 року – часу виходу першого друкованого видання Української академії наук. Ядро колекції – академічні серійні видання, в яких публікувалися наукові розвідки та дослідження вчених молодії ВУАН. Ці праці містять концентровану важливу науково-суспільну інформацію, що століттями формувала українську ментальність, впливала на державотворчі процеси українського суспільства.

З особливою увагою науковці-історики, правознавці, викладачі та студенти історичних, педагогічних, правознавчих вузів досліджували праці вчених ВУАН періоду 1919-1939 рр. Більша частина видань має вже сторічний вік, упродовж якого їх читають і вивчають, тексти з них цитують. Тому всі видання потребують особливого бережливого ставлення для використання їх майбутніми поколіннями дослідників і науковців. Майже всі праці вийшли невеликими накладками – від 200 до 1500 примірників. Наразі, ці видання зберігаються в обмеженому колі бібліотек України та світу, а частина залишилася в приватних книжкових колекціях.

Наприкінці липня 2020 року, в умовах дії жорстких карантинних обмежень, Український культурний фонд оголосив конкурсну програму «Культура в часи кризи: інституційна підтримка». Командою фахівців НІБУ прийнято рішення підготувати і надати на грантовий конкурс проєкт зі створення електронного ресурсу «Архів друкованих видань Всеукраїнської Академії Наук 1919-1931 рр.».

Проєкт 2020 р. «Архів друкованих видань Всеукраїнської Академії Наук 1919-1931 рр.» пройшов всі етапи експертного і технічного відбору УКФ і був реалізований

НІБУ за допомогою ТОВ «Цифрова Україна» (компанія, яку визначено переможцем тендерного аукціону на майданчику «Prozorro»).

На 1 січня 2021 року всі заплановані роботи по реалізації проєкту були зроблені і на сайті Бібліотеки представлено однойменний онлайн ресурс, який надав вільний доступ до розпізнаних повних текстів праць вчених ВУАН з дотриманням умов грантового проєкту.

«Архів друкованих видань Всеукраїнської академії наук, 1919-1931 рр.» став цінним правдивим джерелом та інструментом для історичних розвідок, краєзнавчих, генеалогічних, етимологічних, культурологічних, пам'яткознавчих, релігієзнавчих, книгознавчих та інших досліджень.

Унікальність ресурсу полягає в тому, що він надає вільний доступ до:

- ✓ періодичних і продовжуваних видань, наукових збірників ВУАН періоду 1919-1931 рр.;
- ✓ видань, які були повністю вилучені з наукового обігу і зберігалися у закритому спецфонді з обмеженим і лімітованим доступом;
- ✓ 24/7 онлайн ресурс з повними розпізнаними текстами правдивих, без купюр, історичних документів;
- ✓ відкриття відомостей про незаслужено забутих молодих вчених-істориків, правознавців, економістів...

Для реалізації проєкту з фонду Бібліотеки відібрано 101 видання. Всі вони оцифровані на обладнанні ТОВ «Цифрова Україна». Шляхом сепарації серед всього масиву оцифрованих документів відібрано 88 назв видань (понад 20 тис. сторінок) для розпізнавання повних текстів. Згодом для розпізнавання ще передано 20 назв видань ВУАН, які були оцифровані спеціалістами бібліотеки на власних сканерах НІБУ. Загалом, у рамках проєкту оцифровано 24758 сторінок, 108 назв видань. Розпізнавання текстів здійснювали спеціалісти «Цифрової України». Всього розпізнано 24223 сторінки, це 105 назв видань, які склали основу електронного повнотекстового ресурсу. В рамках проєкту 20 видань, що розшивалися для якісного сканування, були відреставровані і одержали нову оправу.

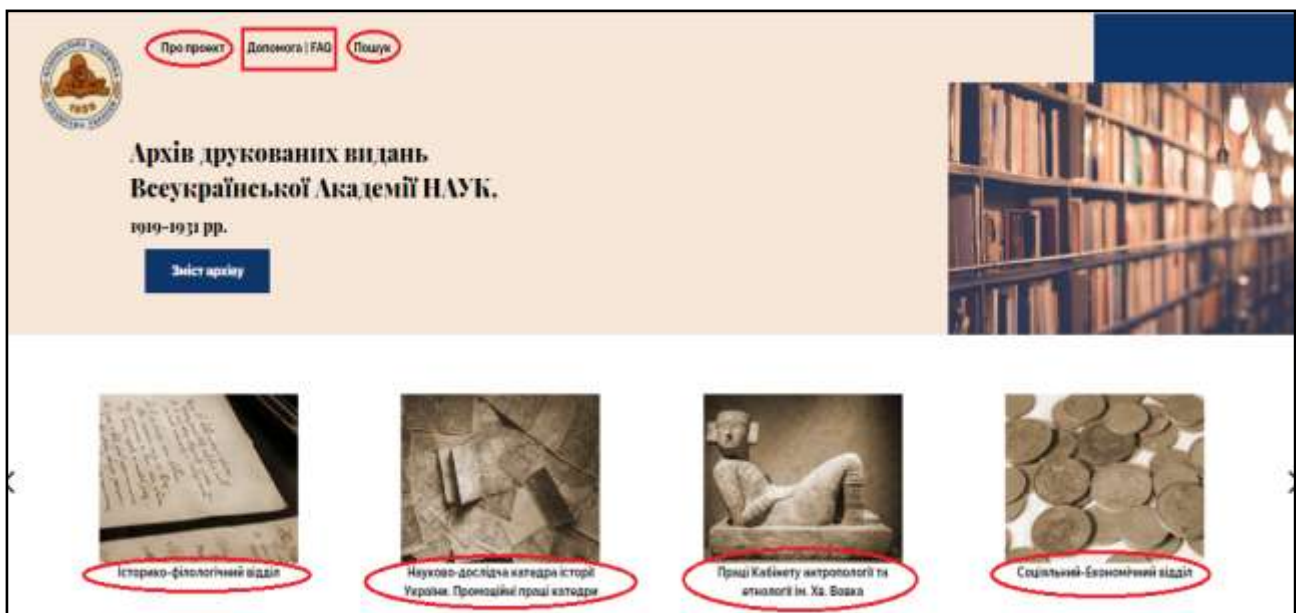
Доступ до ресурсу представлено на головній сторінці сайту Бібліотеки: https://nibu.kyiv.ua/projects/arh_druk_vuan, який має ряд переваг:

- доступний без обмежень і не вимагає попередньої реєстрації чи авторизації для роботи з повними текстами;
- має зручний, інтуїтивно зрозумілий інтерфейс.

Ресурс забезпечує:

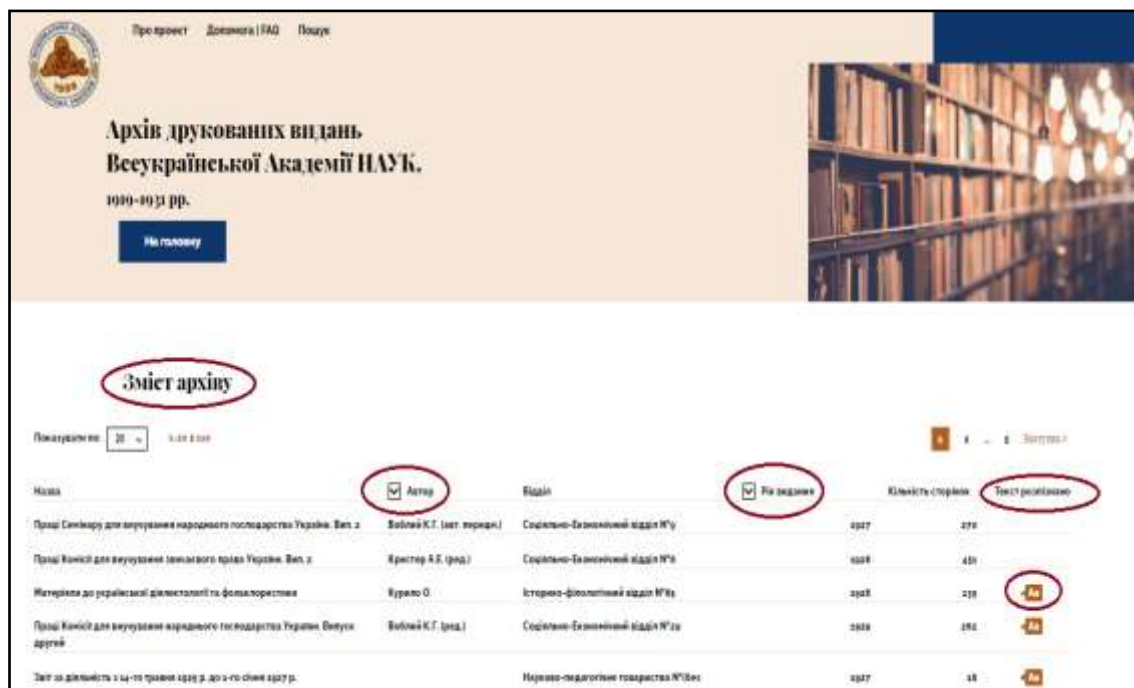
- ✓ зрозуміле представлення і зручне користування: зміст кожного видання структуровано за статтями, які через систему гіперпосилань значно спрощують пошук і доступ до інформації;
- ✓ швидкий повнотекстовий пошук за змістом чи ключовим словом з тексту, автором чи назвою або роком видання як по всьому масиву оцифрованих текстів видань, так і в межах окремого видання;
- ✓ детальний перегляд таблиць, зображень та сторінок зі старими архаїчними шрифтами;
- ✓ можливість копіювання для подальшого наукового використання цитат з тексту статей видань.

На головній сторінці ресурсу «Архів друкованих видань Всеукраїнської Академії Наук, 1919-1931 рр.» є 3 вкладки «Про проєкт», «Допомога», «Пошук», які містять інформацію про проєкт, довідкову інформацію стосовно використання та формування пошукових запитів, методику швидкого пошуку. Можна знайти всі оцифровані видання, представлені на ресурсі, за відділами і структурними підрозділами ВУАН, що їх видавали.

На головній сторінці ресурсу передбачено також інформування про останні завантаження документів для оперативного інформування користувачів з можливістю одразу ж перейти до читання повного тексту.

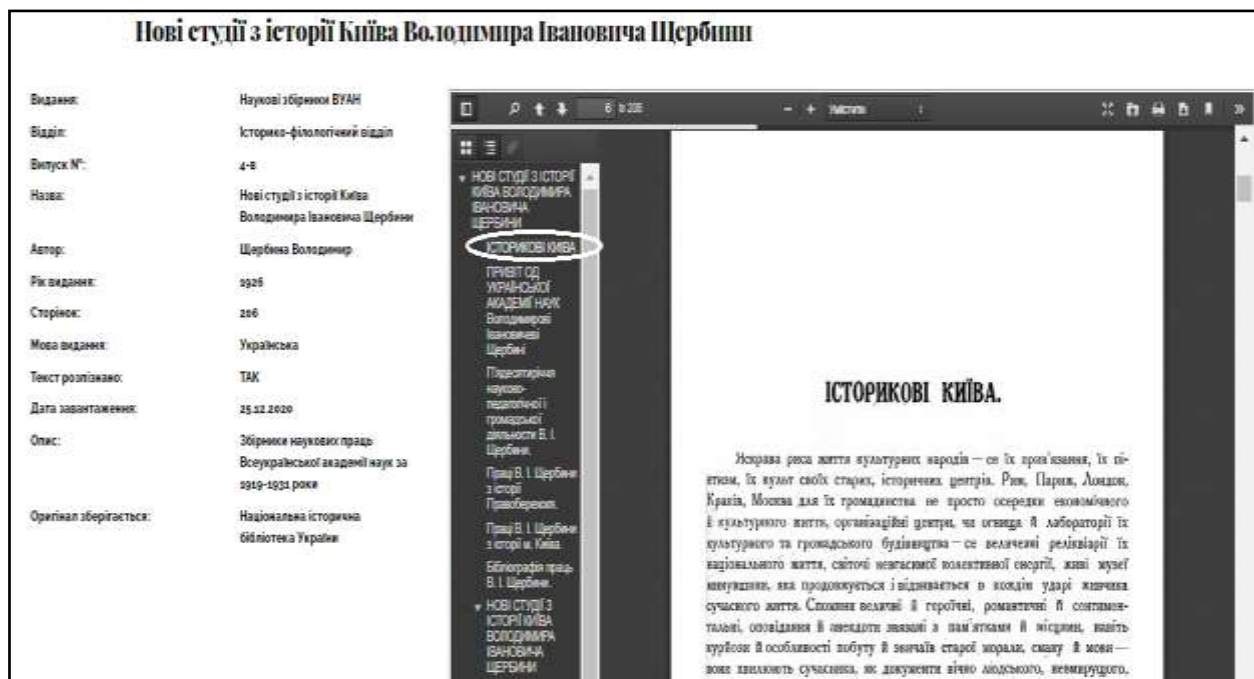
Пошук по всьому масиву документів можна здійснити, натискаючи плашку «Зміст архіву»: всі видання за цим пошуком представлені в порядку завантаження на ресурс, проте, передбачена можливість відсортувати їх за прізвищем автора (алфавіт), або за роком видання (хронологія). Окрім того, спеціальна позначка інформує який текст розпізнано.

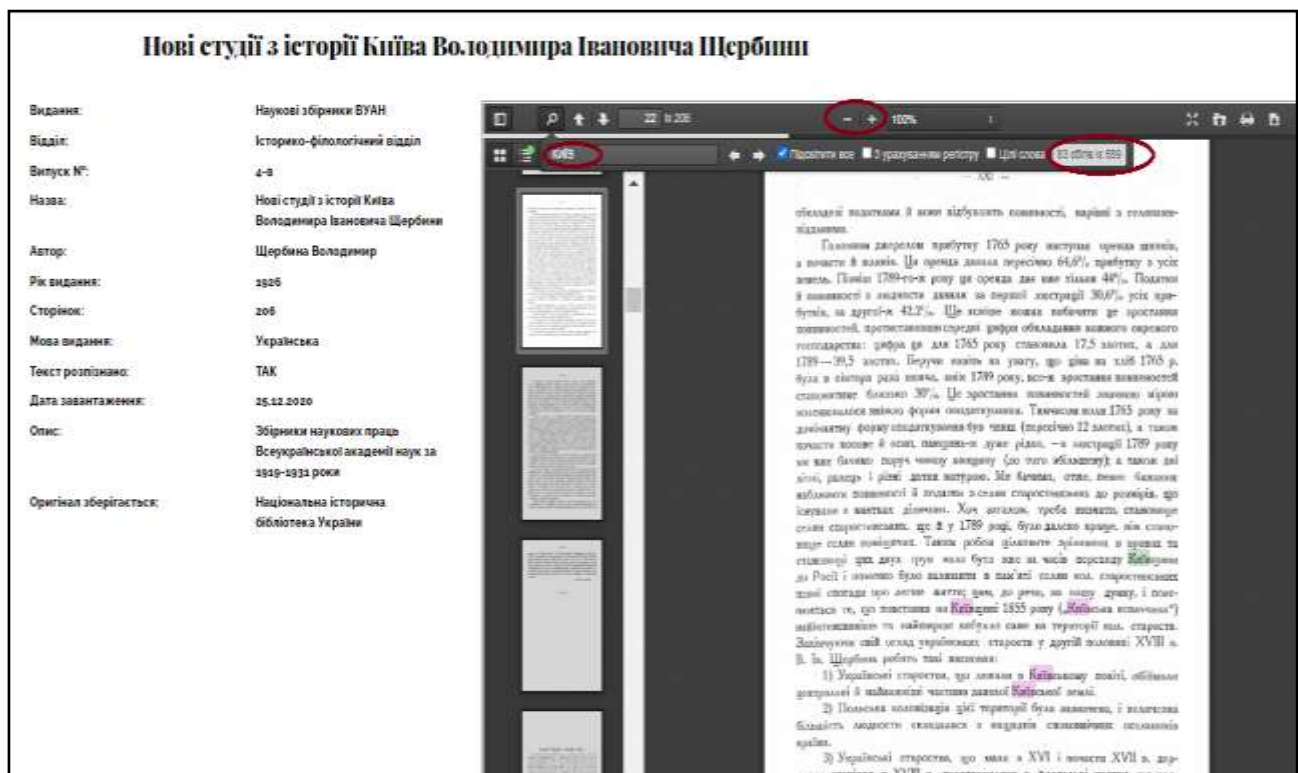
Відібравши бажане видання, користувач має змогу переглянути текст шляхом гортання кожної сторінки:

Можна скористатися пошуком за змістом видання через систему змістових гіперпосилань:

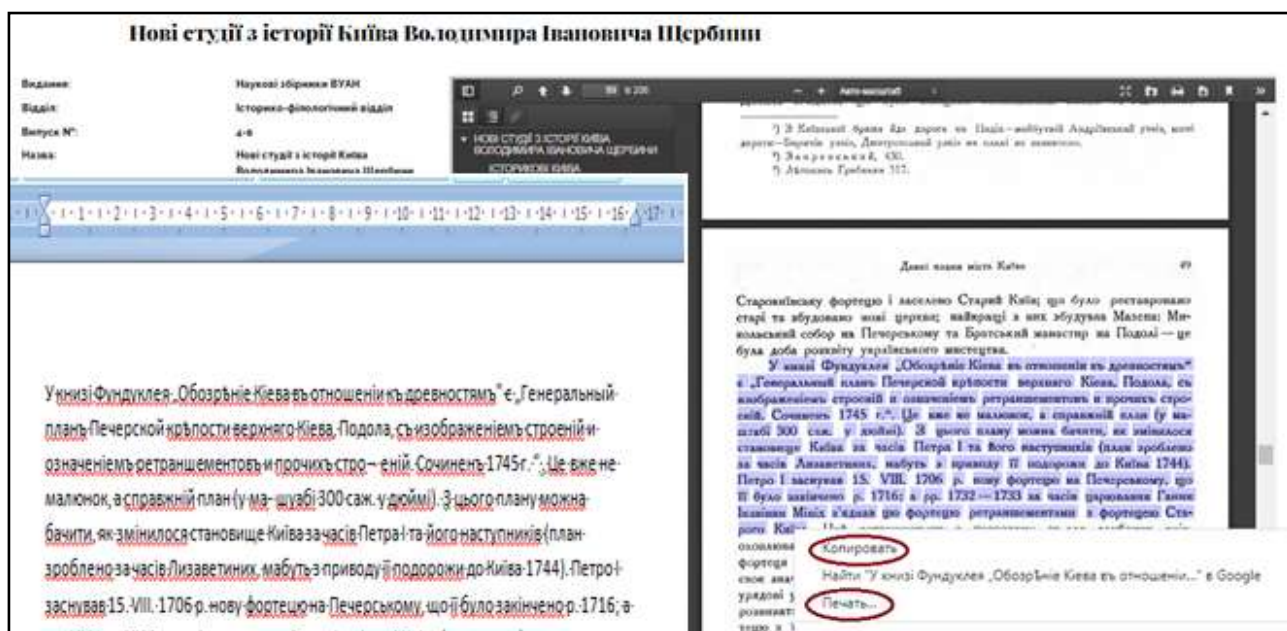
Реалізовано можливість пошуку за ключовим словом: всі однокореневі слова підсвічуються в тексті кольором, є можливість швидкого переходу до наступного результату:

Окрім того, використовуючи позначки масштабування (- +), забезпечена можливість збільшення тексту чи певних фрагментів з тексту.

На ресурсі реалізовано можливість цитування тексту статей – перенесення оригінальних фрагментів тексту зі збереженням орфографічних особливостей написання. Ця функція дозволяє дослідникам надавати оригінальні цитати з текстів,

значно економлячи час на передрук і відтворення орфографічних особливостей тогочасного тексту.

Страховий фонд НІБУ, який зберігається у форматі .tiff на окремому захищеному сервері, поповнився 101 електронною копією друкованих видань. А для Електронної бібліотеки «Історична спадщина України» сформовано нову колекцію з оцифрованих документів – «Видання ВУАН, 1919-1931 рр.», яка на кінець травня 2021 року вже містить 117 назв видань.

Фахівці ТОВ «Цифрова Україна» через платформу ZOOM провели 2 майстер-класи для бібліотекарів НІБУ з оволодіння правилами і методиками здійснення якісного розпізнавання оцифрованих текстів. З початку 2021 року до ресурсу додано два оцифрованих видання «Праці Комісії для виучування звичаєвого права України. Вип. 2» і «Праці Семінару для виучування народного господарства України. Вип. 2». Розпочато процес розпізнавання текстів цих видань спеціалістами Бібліотеки.

НІБУ проводить піар-кампанію з метою інформування і популяризації результатів реалізованого проєкту, представлення його науковцям-історикам, краєзнавцям, студентам. Ресурс було презентовано студентам-філологам, історикам Київського національного університету ім. Т. Шевченка, студентам Київського університету імені Бориса Грінченка, учням Малої академії наук, фаховій спільноті бібліотекарів, використовуючи платформу ZOOM та GoogleMeet, а також на офіційних сторінках НІБУ в соціальних мережах.

Слід відзначити, що активна рекламна кампанія дала позитивні наслідки – до НІБУ звернулися вже кілька компаній з пропозиціями про співпрацю та з пропозиціями скористатися їхнім програмним забезпеченням і т. ін. Зокрема, вже 1

квітня 2021 року в НІБУ підписано договір про співпрацю з представником міжнародної компанії «East View Information services» (США), стосовно спільної роботи по організації розпізнавання оцифрованих Бібліотекою газетних видань XVIII-XIX ст.

1 квітня ц.р. у приміщенні Національної бібліотеки Алжиру у присутності Міністра культури та мистецтв АНДР пані Маліки Бен Дуди відбулась урочиста церемонія підписання Меморандуму про співпрацю між Національною історичною бібліотекою України та Національною бібліотекою Алжиру. Документ підписали Посол України в Алжирі Максим Субх та Генеральний директор Національної бібліотеки Алжиру Мунір Бехаді.

Багато вдячних відгуків про проєкт надходить на адресу НІБУ. Ось кілька цитат:

Пані Марія Маєрчик (*доктор Альбертського університету, Канада*):

«Доброго дня. Дякую за ваш фантастичний проєкт з оцифрування видань ВУАН. Я пишу, щоб спитати, чи є у вас в планах оцифровувати ось цю працю: "Праці комісії по виучуванню звичаєвого права України", вип. 2, Київ, 1928? Я шукаю її без успіху уже кілька років. Якщо є, то чи могли б ви її пріоритезувати? Була б дуже вдячна. але якщо нема змоги, то однаково дякую за матеріали, що ви вже виклали онлайн» (31.03.2021). «Дякую щиро, це неймовірно! Дякую за ваш проєкт і роботу!» (14.05.2021).

Пан Міхаїл Пажарыцкі (*бібліотекар, м. Гродно, Білорусь*)

«Уважаемые коллеги! Шановны друзі! Иначе как рождественским чудом не назовешь реализованный под новогоднюю ёлочку замечательный и полезный проект "Архів друкованих праць Всеукраїнської Академії Наук, 1919-1931 рр.". Здесь можно почерпнуть много интересного и ценного как для ученых самой Украины, так и Беларуси, Польши, других стран. Молодцы! Так держать!».

Віктор Тимченко,
м. Київ

**УКРАЇНЦІ У КРИМУ ЗА ОПИСАМИ МАЙНА З «КАДІАСКЕРСЬКИХ
ДЕФТЕРІВ» БАХЧИСАРАЯ (ЛЮТИЙ – 6 КВІТНЯ 1674 РОКУ) З
БІБЛІОТЕКИ ІМ. І. ГАСПРИНСЬКОГО У М. СІМФЕРОПОЛЬ**

У наші часи особливу актуальність отримує вивчення джерел з історії Півдня України під владою Османської імперії та Кримського ханства, написаних

середньовічною татарською та арабською мовами. Одним із таких джерел є «Кадіаскерські дефтери» Кримського ханства²⁸. Це документація шариатського суду. З його різних документів у даній роботі вивчаються чотири описи майна з перших 26 знімків фотокопії 20-го тома пам'ятки, які територіально відносяться до Бахчисарайського кадилику [2, знімки 74-99], тобто, території, де правовим головою був кадій Бахчисарая, і датуються лютим – 6 квітня 1674 р. [13, р. 144]. Ця пам'ятка зберігається у фотокопіях у бібліотеці ім. І. Гаспринського у м. Сімферополь.

«Кадіаскерські дефтери» важливі тим, що вони фіксують дуже велику кількість українських невольників у Криму у XVII ст., настільки велику, що українців можна назвати другим за чисельністю (після татар) народом півострова на той час, що було помічено Я. Р. Дашкевичем [5] та В. І. Сергійчуком [11] та підтверджене першим томом пам'ятки (за 1608-1613 роки), перекладеним О. Д. Рустемовим [8]. І за двадцятим томом (1674 р.) – з 13-ти невольників з описів майна лише перших 20 аркушів пам'ятки 7 – українці, національність інших не встановлена, напевне, теж українці [13]. На це явище звернули увагу і сучасні зарубіжні вчені, які досліджували «Кадіаскерські дефтери» Бахчисарая. Так, польська дослідниця Н. Круліковська-Єдлінська пише про переважання руських («Russians») невольників у Криму у XVII ст. [16]. Це підтверджує і турецька дослідниця Ф. Шахін, яка пише про переважання у дефтерах невольників «Rus» і «Kazak» у 1666-1670 роках [17]. Звичайно, під всіма цими назвами «Russians», «Rus», «Kazak» маються на увазі українці. Це підтверджує перший том пам'ятки (за 1608-1613 роки), перекладений О. Д. Рустемовим, описи майна, що вивчаються у даній роботі, та інші джерела, оскільки, ці невольники визначаються як ті, що з польських та литовських земель, та часто мають українські варіанти імен та прізвищ. Невольників російського походження дуже мало [8].

І раніше багато вчених, посилаючись на європейських письменників XVI-XVIII століття, говорили про великий розвиток рабовласництва та работоргівлі у Кримському ханстві, джерелом чого були народи, які проживали на північ від татар, настільки великий, що навіть бідні піддані ханства часто мали слов'янських невольників [10, с. 143].

«Кадіаскерські дефтери» не тільки фіксують велику кількість українських невольників у Криму, а й надають економічні картини господарств, у яких ці люди працювали, що дозволяє уявити умови їхнього життя. Представимо ці картини за описами майна, яке передавалося у спадок.

²⁸ Автор висловлює подяку Рустему Нурієву за надані фотокопії джерела з бібліотеки ім. І. Гаспринського.

Один з описів – опис спадку Ель-хаджа Ток Мухаммада. Спадкоотримувачами тут є його дружина Зейнеб, Ахмед зі своєю дружиною, Акинджи, Махсене та її чоловік, та Руккайя. У цьому господарстві були невольники: гулям (гулям – молодий невольник: хлопчик, підліток, юнак) на ім'я «Петро» (ціною у 50 хасене, хасене – срібна монета), гулям на ім'я «Іов» (ціною у 40 хасене) та гулям на ім'я «Кутлу Ходжа» (у перекладі - «Щасливий ходжа», ходжа – вчитель, духовна особа) (ціною у 50 хасене), невольниці: «Шемс-і мах дівка» (у перекладі «Шемс-і мах» - «Сонце місяця», слово «дівка» у перекладі з татарської означає «молода невольниця, дівчина, дівчинка» - слово українського походження (ціна її – 50 хасене), «Гюльзар» (у перекладі «Квітник»), яка не народжувала (ціною у 45 хасене), та «Девлет» (у перекладі «Щастя, Благополуччя») (ціною у 30 хасене), і ще «Чора» («Чора» - у перекладі з татарської – «невільник») (ціною у 20 хасене) [2, знімки 94-95]. Отже, у цьому господарстві було три гулями (молоді невольники), одна дівка (молода невольниця), одна невольниця, яка не народжувала, ще одна невольниця (очевидно, немолода, що підтверджує її ціна), та ще один невольник (очевидно немолодий, що підтверджує і ціна). Зрозуміло, що Петро та, очевидно, Іов були українцями. Національність інших не встановлена, можливо, також українці. Отже, з семи невольників та невольниць цього господарства двоє – українці, а решта п'ять – не визначені. Загальна ціна невольників та невольниць – 285 хасене.

Розглянемо інші позиції опису. У цьому господарстві було 109 голів худоби. Перерахуємо їх із зазначенням ціни (у дужках) у хасене: 52 барани (127 хасене), 27 ягнят (11 хасене), троє верблюдів (по 18 хасене кожний), верблюд за 12 хасене та старий верблюд (7 хасене), 3 гнідих коней: два по 6 хасене (кінь та жеребець), ще один – 4 хасене (жеребець, якому від 2 до 3 років), 3 трьохрічних жеребця (2 по 5 хасене, одна – 4 хасене), 2 кобили по 3 хасене: чорна та руда, 5 кобилок по 2 хасене: білохвоста, білохвоста руда, інша чорна, ще 2 інші, 3 лошей – двоє сірих, самка (2 хасене) та самець (3 хасене), та одна гніда самка (2 хасене), 5 волів ціною у 3 хасене кожний (двоє чорних, один червоний, один коричневий, один коричневий ногайський) та один малий сірий віл (2 хасене), 1 бик (2 хасене), дві чорні корови (по 3 хасене), одна з них білохвоста. Отже, загальна ціна худоби становила 289 хасене (з них 73 хасене коштували верблюди, 138 – барани та ягнята).

У господарства також були виноградники ціною у 200 хасене та запаси проса ціною у 78 хасене – 25 батманів (оскільки батман становить 7,7 кг ваги (6 окка), то це 192,5 кг), пшениці (14 хасене), жита та ячменю (по 2 хасене, ячменю – 1 батман,

тобто, від 7,7 кг), 9 вуликів ціною у 7,5 хасене. В описі присутній і бекмез (фруктовий сироп) ціною у 96 сімів (сім – срібна монета нижча від хасене) [2, знімки 94-95].

Як бачимо, це – скотарське господарство. Але запаси зерна були необхідні кочовим скотарям у випадку падежу худоби та інших негараздів [14, с. 518]. Як бачимо, основу зернових запасів господарства складало просо – продукт кочового землеробства.

Що ж стосується нехарчових позицій документа, то тут можна звернути увагу на турецькі тканини: килим з аладжі ціною у 80 сімів, червона богасі ціною у 40 сімів, тканина кутні ціною у 20 сімів [2, знімки 94-95]. Аладжа та кутні – змішані бавовняно-шовкові тканини. Їх уток бавовняний, а основа – шовкова [12, с. 134-135]. Богазі – тонка бавовняна тканина, яка використовувалася для підкладки [12, с. 62].

У документі є і трохи зброї: лук з сагайдаком ціною в 1 хасене, рушниця такої ж вартості та ще одна рушниця ціною у 40 сімів. Отже, лук з сагайдаком коштував стільки ж скільки одна рушниця, а друга рушниця була значно дешевша за лук. В описі присутня і двоколісна арба ціною у 60 сімів [2, знімки 94-95].

Сума всіх 131 позиції становить приблизно півтори тисячі хасене – це як результати підрахунків, так і кінцева позиція документа – стовпчик суми. Щоправда, між підрахунками та тим, що написано у документі є невелика різниця. Вона, очевидно пояснюється тим, що деякі цифри написані нечітко, що й призвело до невеликої похибки. Позиції закінчуються стовпчиком з цифрою 1453 хасене та стовпчиком у 60 хасене (разом 1513 хасене). Підрахунки дали суму у 1540 хасене та 1773 сіми.

На основі цих розрахунків можна говорити, що дане господарство – скотарське, а саме: у ньому вирощувалися барани та ягнята (м'ясо ягняти значно дорожче за м'ясо барана). Іншої худоби було небагато – очевидно, вона використовувалася для потреб господарства. Верблюди, як відомо, використовувалися для перевезення важких вантажів, особливо взимку. Розводилися ці тварини переважно у степових районах: так, у 1853 р. у Євпаторійському повіті було 2388 верблюдів, у Перекопському – 2227, у Феодосійському – 505, у Сімферопольському – 174, у Ялтинському – не було взагалі [6]. Тобто, верблюди зосереджувалися у степових повітах, у переважно гірському і трохи степовому Сімферопольському – їх було мало, а у повністю гірському Ялтинському їх не було взагалі.

Інший опис – розподіл спадку між синами Абду-ль-азізом, Абду-ль-ваххабом, Сейфуллою, Османом та дочкою Нефісе та її чоловіком Мерзіте. Це господарство

значно бідніше за попереднє: тут 20 позицій загальною вартістю у 181,5 хасене та 213 сімів за підрахунками. У документі майнові позиції закінчуються стовпчиком з цифрою 184,5 хасене, очевидно, це сума всіх одиниць майна. Співвідношення хасене та сімів у цьому описі та у попередньому майже однакове. У господарства ще були борги: борг розміром у 45 хасене та інший борг розміром у 14 хасене. З урахуванням боргів заможність господарства оцінювалася у 125,5 хасене. Отже, виходячи з даних цифр господарство Ток Мухаммада було більше, ніж у 12 разів заможніше за господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе.

Розглянемо детальніше позиції останнього господарства. Найдорожчими у ньому були українські невольники, вони йдуть першими в описі: козаки «Девлет Гілюр» (наголос на останньому складі в обох словах) та «Опрат». «Девлет Гілюр» коштував 40 хасене, «Опрат» – 20 хасене. Далі йде невольниця «Девлет» ціною у 40 хасене. «Девлет Гілюр» у перекладі з турецької мови означає «Благополуччя приходить», «Девлет» - «Благополуччя, Щастя». Зрозуміло, що це прізвиська, які дали невольнику та невольниці їхні господарі. «Опрат» - очевидно спотворення якогось українського імені. Зі всіх інших позицій з даними позиціями може порівнятися лише оброблювана (для рілля) земля ціною у 40 хасене. Є у господарстві і одне рало ціною в 1 хасене, а також два бурих вола ціною у 3 хасене кожний. Іншої худоби не мали. Також дорогою позицією була земля для помешкання з будинком – 15 хасене, було і багато інших позицій. Господарство ще мало виплатити мехр-і мюеджель розміром у 80 хасене [2, знімок 80]. Мехр-і мюеджель – сума з майна чоловіка, яку мала отримати дружина у випадку його смерті або розлучення [8, с. 18]. Отже, як бачимо з документу, це було бідне землеробське господарство. Але українськими невольниками воно володіло.

Дані описи дають можливість зробити висновки про заможність цих господарств. У Ногайській Орді господарства розподілялися на бідні (менше 50 голів худоби), заможні (біля 500 голів) та багаті (понад 1000 голів – господарства мірз). За умовну голову худоби мався на увазі дешевий скот: барани, коні, корови [14, с. 509]. Основу населення Кримського ханства також складали тюркські кочові скотарі – ногайці та кримські татари. Якщо в описі Ток Мухаммада дешевий скот коштував у середньому 3 хасене, то все його майно можна оцінити приблизно у 500 голів, тобто, дане господарство відносилось до заможних. Якщо таким же чином оцінити господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки

Нефісе, то воно становитиме приблизно 50 голів, тобто, буде відноситися до бідних господарств. Але останнє господарство було землеробським, а не скотарським.

Вчені давно розмірковують над питанням рільного землеробства у Кримському ханстві, зокрема, над часом його виникнення та розповсюдження. Вже у XVI ст. Мартин Броневський звертав увагу на велику землеробську плодючість степової землі, яку татари використовували тільки для малопродуктивного скотарства. Землеробське освоєння степів стало би великим прогресивним кроком. Часом розповсюдження рільництва у Кримському ханстві вчені визначають XVII ст. [10, с. 141]. Основним джерелом у цьому питанні до недавнього часу були кілька невеличких уривків з «Кадіаскерських дефтері», які переклав В. Д. Смірнов та ввів до наукового обігу Ф. Ф. Лашков у кінці XIX ст. [7]. За цими уривками рілля фіксується з 1681 р. [10]. Тільки в останні роки з'явився переклад першого тому дефтерів О. Д. Рустемова (за 1608-1613 роки), де зафіксовано господарство з рільним наділом від 1608 р. [8, с. 58], в описі його майна є козак Сабанджи [8, с. 55], тобто, у перекладі – «раловик, той, хто працює з ралом». Рілля фіксується і у 1610 р. [8, с. 168]. Перекладений нині опис фіксує рілля у 1674 р. – у господарстві синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе. Крім ріллі у даному описі є рало, два воли і два козака. Тобто, все, що потрібно для ведення рільного землеробства [2, знімок 80]. Причому, очевидно з джерела, що обробляли його українські козаки-невільники. Отже, нові масові переклади «Кадіаскерських дефтерів» дуже важливі у вивченні поставленого питання. Тобто, можна говорити не тільки про велику кількість українців у Криму в XVII ст., а й про те, що, можливо, завдяки ним у ханстві почало розповсюджуватися рільництво (раніше у татар було тільки примітивне кочове землеробство).

Третій опис майна, який вивчається у даній роботі, – розподіл спадку кримського газія Монли між його дружиною Умм Джан, сином Файзуллою та дочкою Умм Саламою. Вони володіли однооким козаком на ім'я «Василь» ціною у 35 хасене, козаком на ім'я Ділявер ціною у 60 хасене, козаком на ім'я Юсуф ціною у 57,5 хасене, невільницею Ясемін, яка не народжувала, ціною також у 57,5 хасене. У цьому описі немає ні худоби, ні землеробських знарядь, але є багато земель та виноградники [2, знімки 87-88]. Отже, швидше за все, це було господарство особи, яка відносилася до військового стану. Серед майна є кавові аксесуари (кавова тарілка та великий кавовий глечик), шашличниця та дорогий атласний кафтан ціною у три хасене. У цей час атласний одяг масово вироблявся в Османській імперії (у Бурсі – азійській частині регіону Мармурового моря), в Стамбулі, в Алашехірі (на

Егейському узбережжі Малої Азії), в Мараші (в Анатолії біля Сирії) та у Дамаску в Сирії), але був і європейський атлас [15] – цей кафтан, швидше за все, був турецького виробництва. Більшість позицій визначені у сімах, але сума тих, що визначені у хасене значно більше, ніж сума майна господарства синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе, тобто, можна стверджувати, що господарство Монли було значно заможнішим, ніж попередньо згадане господарство.

Місто Бахчисарай мало близько ста кварталів, серед яких був і Руський квартал (татарською – «Рус махаллеси»). Так пише татарська дослідниця Е. Абібуллаєва, посилаючись на «Кадіаскерські дефтери» від 1675 р. [1]. Враховуючи велику чисельність українців у Криму, не дивно, що у Бахчисараї був цілий Руський квартал, який згадується і у досліджуваній частині джерела від 1674 р. за трохи іншою назвою – «Махалле-і Рус» [2, знімок 74]. Переклад обох назв однаковий. Єдина різниця – граматична: у першій назві вживаний турецький ізафет, у другій – перський ізафет. Тут ми бачимо опис майна покійного Махуса Челебі з Руського кварталу. Його майно має бути розподілене між малим сином Саліхом та матір'ю Айше. При цьому, за рішенням суду, у них є боржники: Алі-ага син Мухаммеда має їм виплатити 10 курушів, що засвідчують Алі-паша та Горбатий Мустафа Челебі, Джанфеда має виплатити 12 курушів, що засвідчують Абду-ль-азіз та Айше, Абду-ль-азіз має виплатити 56 курушів, що засвідчують Тавваб (у перекладі - «Цеглярник») Алі, командир бьолюка (роти), та Саїль Челебі, «Матемка» має виплатити 52 куруши, що засвідчують згаданий Алі-паша та пан Саїль [2, знімки 73-74]. Отже, як бачимо, всі імена, які фігурують у цій справі – ісламські, єдине виключення – «Матемка». Закінчення цього імені або прізвища, очевидно, слов'янське, подібне до відомих у дефтерах «Васька» та «Івашка» [8]. Виникає питання також про ім'я «Махус» спадкодавця. Жодних аналогій, зокрема ісламських, цьому імені немає, закінчення «-ус», можливо, латинське або грецьке. Друге ім'я – «Челебі» - це не власне ім'я, а титул поважності, подібне до українського «пан», вказує на шанованість особи [3], прикладом носія такого титулу є всім відомий турецький мандрівник Евлія Челебі. Отже, не виключено, що Махус Челебі – то був якийсь український «Міхась», тобто, Михайло. Серед майна Махуса бачимо 15 саханів (мідних тарілок з кришками [4, с. 42]), кавову тарілку та великий кавовий глечик – як і у господарстві газія Монли, матрац з жовтої кутні ціною у 24 сіми, міндер (подушка) з аладжі ціною у 20 сімів. Наявність великої кількості саханів дозволяє припустити, що Махус був ремісником, який виготовляв ці вироби, навряд чи така

кількість саханів була потрібна для одного господарства, а у всіх інших вивчених господарствах кількість предметів одного типу не перевищувала кількох одиниць, але далеко не п'ятнадцять. Як відомо, у Золотій Орді більшість ремісників були полоненими русичами [9, с. 78], очевидно, у Кримському ханстві – прямому спадкоємцеві Золотої Орди, ця традиція продовжилася.

В результаті проведених досліджень формуються наступні висновки.

Українські невільники працювали як у скотарських господарствах татар, так і у землеробських, також у господарствах військових, були і українці-ремісники, які отримали волю, а діти їхні прийняли іслам.

Завдяки новим перекладам «Кадіаскерських дефтерів» стало зрозуміло, що рільництво з'явилося у Кримському ханстві раніше, ніж вважала наука минулого: найдавніше свідчення про рілля відносилось до 1681 р. Нині перекладені свідчення про рілля від 1608 р. та від 1610 р., а в описі майна від 1674 р. крім рілля у господарстві є рало, худоба для обробітку рілля та українські козаки-оброблювачі, тобто, все, що потрібно для ведення рільного землеробства.

На основі останніх джерел можна додати, що розповсюдження рільного землеробства у Кримському ханстві відбувалося при активній участі українських невільників.

У скотарських господарствах українські невільники працювали не тільки з добре відомою їм худобою, а й навіть з таким екзотичним для України та дуже дорогим у ті часи видом скота як верблюди.

Господарство Ток Мухаммада відносилось до заможних скотарських господарств, господарство синів Абду-ль-азіза, Абду-ль-ваххаба, Сейфулли, Османа та дочки Нефісе відносилось до бідних рільно-землеробських господарств, господарство газія (ветерана) Монли також було заможним.

У господарствах Эль-Хаджа Ток Мухаммада та Махуса Челебі з Руського кварталу були предмети розкоші – турецькі текстильні вироби (шовково-бавовняні), що свідчить про торговельні зв'язки між Кримом та Туреччиною (текстильні райони знаходилися у близькому Південному Причорномор'ї). Але найдорожчий текстильний виріб – атласний кафтан, очевидно, також турецького походження – був у господарстві кримського газія Монли.

Оскільки у господарстві Ток Мухаммада були вівці та верблюди – тварини, які найкраще себе почувають у степах, а кіз не було – козам найкраще у горах, - можна зробити висновок, що дане господарство знаходилося у степовій місцевості – на північ від Бахчисарая починаються степи.

«Кадіаскерські дефтери» представляють Руський квартал Бахчисарая. Раніше про існування цієї частини міста у жодних джерелах не згадувалося. У пам'ятці представлений опис майна Махуса Челебі з Руського кварталу Бахчисарая. У ньому фігурують тільки мусульманські особи за виключенням, хіба що, якогось «Матемки», імені зі слов'янським закінченням. До імені власника господарства з цього кварталу – Махуса ніяких аналогій, зокрема, ісламських не знайдено: цю людину не можна ідентифікувати як мусульманина, інших таких імен теж невідомо, можна лише припустити, що він був якийсь український «Міхась», тобто Михайло, адже, проживав у Руському кварталі. Але його син Саліх – вже мусульманин, бо це ім'я – ісламське.

Оскільки у господарстві Махуса Челебі було багато однотипних предметів – саханів – можна припустити, що він був ремісником, який ці мідні вироби виготовляв: практика захоплення у полон ремісників-русичів була розповсюджена серед татар з часів Золотої Орди.

Сподіваємося, що при подальшому вивченні джерела ми визнаємо значно більше про Руський квартал Бахчисарая.

Список джерел:

1. Абибуллаева Э. Э. Махалле – территориальная единица средневекового Бахчисарая по материалам Кадаскерских тетрадей / Э. Э. Абибуллаева // Золотоордынское обозрение. – 2015. – № 2. – С. 163-186.
2. Ас-сукук аш-шар'ийят ва-с-сиджилят аль-мар'ийят [Къырым ханлыгынынъ къадыаскер дефтерлери]. Тарихлери: Иджрий эсапнен 1017-1168 с. Милъдий эсапнен 1608, июнь – 1755 майыс. 20 джылт. 1084-1086 (февраль 1674 – май 1675).
3. Бартольд В. В. Челеби. Сочинения / В. В. Бартольд. – Москва: «Наука», 1968. – Т. V. – С. 611-614.
4. Биарсланов Мурат бей. Выпуски из кадиаскерского сакка (книги) 1017-1022 гг. Хиджры (1608/9-1631 гг.) / Мурат бей Биарсланов// Крымские татары: Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. / авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. – Симферополь, 2005. – С. 41-51.
5. Дашкевич Я. Р. Ясир з України (XV – перша половина XVII ст.) як історико-демографічна проблема / Я. Р. Дашкевич // Український археографічний щорічник. – 1993. – Вип. II. – С. 40-47.

6. Домбровский Ф. М. О разведении верблюдов в Крыму / Ф. М. Домбровский // Крымские татары: Хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре. / авт.-сост. М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. – Симферополь, 2005. – С. 171.
7. Лашков Ф. Ф. Исторический очерк татарского землевладения / Ф. Ф. Лашков // Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии. – 1894. – № 21. – С. 59-89. Його ж: Исторический очерк татарского землевладения (Продолжение) // Известия Таврической Учёной Архивной Комиссии. – 1896. – № 24. – С. 35-71.
8. Рустемов О. Д. Кадияскерские книги Крымского ханства: исследования тексты и переводы / О. Д. Рустемов. – Симферополь: ГАУ РК «Медиацентр им. И. Гаспринского», 2017. – 280 с.
9. Сафаргалиев М. Г. Распад Золотой Орды / М. Г. Сафаргалиев. – Саранск: Мордовский государственный университет, 1960. – 279 с.
10. Секеринский С. А., Секеринский Д. С. Аграрный строй крымских татар в XVI-XVIII вв. / С. А. Секеринский, Д. С. Секеринский // Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии. – 1991. – Вып. II. – С. 140-149.
11. Сергійчук В. І. Український Крим / В. І. Сергійчук. – Київ: Українська Видавнича Спілка, 2001. – 304 с.
12. Тимченко В. М. Південноукраїнські землі у торговельних зв'язках Російської імперії та Османської держави (1774-1853 рр.) / В. М. Тимченко. – Київ: Видавець Олег Філюк, 2016. – 272 с.
13. Тимченко В. М. Українські невольники у господарствах Бахчисарая за матеріалами «Кадіаскерських дефтерів» (лютий – 6 квітня 1674 року від Р. Х.) / В. М. Тимченко // *Interaction of society and science: prospects and problems: The XXII International Science Conference, April 20-23, 2021. – London, England, 2021. – P. 142-148.*
14. Трепавлов В. В. История Ногайской Орды / В. В. Трепавлов. – Москва: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2002. – 752 с.
15. Erdem S. Atlas. İslam Ansiklopedisi / S. Erdem. – İstanbul, 1991. – С. 4, S. 80-81.
16. Królikowska-Jedlińska N. Social status, Living Conditions, and Religiosity of Slaves from the Lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Crimean Khanate in the 17th Century / Królikowska-Jedlińska N. // *Osmanlı Devletinde Kölelik; Ticaret, Esaret, Yaşam*, 2017. – S. 269-296.

17. Şahin F. 67 A 90 11 Numaralı Kırım Kadı Siciline Göre Kırım'da Kölelik. *VAKANÜVİS - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi / Sahin F. // International Journal of Historical Researches*, 2019. – №4 (2), S. 665-675.

Катерина Тімофеева

ПОСТАТЬ П. КУЛІША В КУЛЬТУРНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОМУ ПРОСТОТРИ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Процес відродження національної самосвідомості нині неможливий без вивчення українського культурного та суспільно-політичного життя XIX ст. Національне відродження в українському суспільстві неможливе без об'єктивної рецепції творчої та наукової спадщини П. Куліша. Викривлена уява про постать Куліша зумовлена цензурою та політикою Російської імперії, тому його творчі доробки друкувалися в «покаліченому» вигляді, тож, поки не буде вивчено цензурного та листовного матеріалу, що надійшов до наших днів, ми не зможемо правдиво прочитати історію його життя через призму епістолярію, не зможемо досягти правдивості його думок поглядів, які він сповідував. А головне – не знатимемо тієї правди, якої він так прагнув усе своє життя.

У викладацькій практиці й донині послуговуються досвідом радянської теорії, продукуючи у студентів думку про П. Куліша як про митця, що суб'єктивно відтворював історичні події України, що був епігоном Т. Шевченка, письменником, як писав С. Єфремов, «без синтези» та ін. Зрідка згадують праці діячів «Розстріляного Відродження», слова М. Хвильового про виняткову європейськість українського хуторянина [17, 292]. Ще рідше аналізують біографію митця; навіть не усвідомлюють значення праць В. Петрова [11–14] як кулішезнавця; постійне колоніальне наголошення про суперечливість натури П. Куліша, коли інші вчені доходять висновку про таку його «цілісність у суперечності».

Соціокультурні, літературні, історичні, археографічні та наукові здобутки П. Куліша сьогодні потребують нагального повернення у сучаний соціум та їхнє переосмислення нашою культурною спільнотою. Національне відродження в українському суспільстві неможливе без об'єктивної рецепції творчої спадщини П. Куліша.

Видатний митець посідає унікальне місце в українському громадському житті XIX ст., адже, П. Куліш, за висловом англійського історика Девіда Сондерса, був

однією з ключових фігур української минувшини цього історичного періоду [21]. Влучно сказав про нього М. Драгоманов: Куліш – «один з українофілів – б'є в точку всесвітньої, людської культури, котра підніме наш народ» [9, 180]. В. Щурат назвав П. Куліша «патріархом українського письменства» [20].

М. Гоголь, листи якого вивчав П. Куліш, так писав про свого майбутнього дослідника: «ему предстоит важное место в нашей литературе» [10].

Наш сучасник І. Дзюба нарік П. Куліша «гоноровим інтелектуалом» [4, 168–169]. Академік М. Жулинський акцентує увагу на тому, що: «Куліш прагнув творити нову духовно-психологічну атмосферу в українському суспільстві, яке катастрофічно втрачало моральні і духовні основи суспільного життя під агресивним напором російського самодержавства» [6, 8]. Дуже показовим для нашого суспільно-політичного сьогодення є визначення М. Глобенка: «Куліша наше громадянство й досі не знає» [1, 316].

Ще в 1926 р. П. Рулін зауважував, що «остаточно одійшло вже в непам'ять те обурення, що викликали парадоксальні й несподівані, як на ті часи, думки Кулішеві і та загальна боротьба, що коло них точилася» [16, 65]. І тепер перед нами у загальному користуванні та відкритому доступі постають величезні архівні зібрання, серед яких чимало є недрукованого листовного матеріалу. Тож, унаслідок системних і скурпульозних наукових студій маємо з'ясувати загадкову постать П. Куліша, що сповнена протиріч і контрастів, оскільки, його діяльність і творчий доробок уже понад сто років вивчається науковцями.

І попри нещадну критику, П. Куліш залишається суперечливою постаттю в розвитку культурно-громадського життя України. Він усе своє життя служив українській справі, літературному й громадському відродженню. Тому й листи П. Куліша мають великий вплив на його епістолярних співрозмовників, а також важлива його роль як ініціатора в суспільних справах і як агітатора національних ідей. Своєю бездоганною та невтомною працею письменника, літератора, критика, учителя, перекладача, етнографа, видавця, публіциста, історика, суспільно-політичного діяча він формує перспективні та прогресивні комунікативні зв'язки для розвитку українського суспільства. Недаремно П. Куліша називали «українським університетом», бо не було тієї галузі українознавства протягом півстоліття, де б не доложив своєї праці П. Куліш [7].

Митець розглядав усі культурні та суспільно-політичні явища не лише з позиції дослідника, історика. Він, насамперед, був письменником, бо недаремно ж російський учений О. Пипін зауважував, що «Куліш ніколи не був, ні чистим

етнографом, ні чистим істориком, до історії й етнографії він вносив поетичне збудження» [15]. Такої ж думки дотримувався й О. Грушевський, який у своїх етнографічних студіях писав, що при всій своїй любові до народної поезії, П. Куліш не був етнографом-дослідником, «він занадто відчував поетичну цілісність народного побуту, щоб відокремлювати та аналізувати» [3, 103]. П. Кулішеві замало просто подати самі перекази чи пісні, його цікавить народна психологія та самосвідомість, він хоче простежити сам процес витворення пісень та переказів [3, 104]. А, як відомо, творчі особистості по іншому сприймають світ, своє оточення, та й інший, оригінальний спосіб у них викладу думок. Це можна простежити на прикладі епістолярних і мемуарних матеріалів самого П. Куліша.

П. Куліша небезпідставно визнавали як компетентного українського історика і громадсько-політичного діяча, адже, він був учасником Київської археографічної комісії, яка розшукувала та збирала для наукової обробки джерела української історії. За своєю суттю, архів – носій об'єктивної інформації, першоджерело, тож Куліш, шукаючи історичної правди, хотів відновити історичні події шляхом пошуку народних споминів та переказів. Займаючись архівною справою, П. Куліш бажав інформувати український народ, щоб він був обізнаний з історичними джерелами, бо без минулого немає майбутнього. І так склалось історично, що, досліджуючи архівні надбання, П. Куліш сам став архівним письменником, за висловом В. Петрова [11]. Чимала частка Кулішевого доробку й досі перебуває в архівних установах не лише України, а й зарубіжжя, особливо це стосується Кулішевої мемуаристики, яка складається з листів, із щоденникових записів, нотаток, автобіографічних нарисів.

Зокрема, епістолярна спадщина Куліша зберігається у Києві : відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського НАН України, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Наукові архівні фонди рукописів і фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Центральний державний історичний архів України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; у Чернігові : Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського та Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського; у Львові : Центральний державний історичний архів України, Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника; приватні колекції (І. Айзенштока); у Санкт-Петербурзі: відділ рукописів Російської національної бібліотеки, Відділ рукописів

Інституту російської літератури РАН – Пушкінський Дім, Російський державний історичний архів; у Москві, Відні, Празі та Варшаві, а також в архівах української діаспори в США. Уже наявність цього факту переконливо доводить непересічність постаті П. Куліша та його значення для української культури в цілому.

У передмові до опублікованих 19-ти Кулішевих листів Б. Грінченко зазначав: «На прохання написати свою автобіографію відповів колись П. Куліш, що нехай земляки збережуть його листи, то се й буде тая автобіографія. І справді, П. Кулішеві листи дають дуже багато матеріалу для його життєпису, а разом і задля історії нашого літературного руху за весь час Кулішевої діяльності» [2].

Проте, ім'я П. Куліша тривалий час замовчувалось, його творчість була заборонена для українського читача, піддавалась остракізму та фальшуванню, що завдало непоправних наслідків для сприйняття його нащадками. Саме тому мусимо нині об'єктивно переглянути мистецький доробок «патріарха українського мистецтва» – без ідеологічних лекал і приписів.

С. Єфремов зауважив, що П. Кулішеві пощастило, як нікому може з наших визначних діячів давнішнього часу, насамперед, із знаменитої трійці 40–60-х рр. XIX ст. (П. Куліш, Т. Шевченко, М. Костомаров). Уже в 1899 р. (цебто, два роки після смерті письменника), вийшла про нього цікава й змістовна книжка Б. Грінченка «П. А. Кулишъ. Біографический очеркъ» (Чернігів). Проте, сама книга датована 1897 роком, роком смерті письменника, хоча сам П. Куліш ніколи не належав до «мазунчиків долі» [5, 4–5]. Біографічні праці О. Маковея «Панько Олелькович Куліш, огляд його діяльності» [8] та В. Шенрока «П. А. Кулиш (биографический очерк)» (цикл статей у журналі «Киевская старина» [18] є першими ґрунтовними розвідками про життя і творчість П. Куліша, хоча із певними неточностями й огріхами. Однак, за рівнем синтезу і використання архівних матеріалів згадані праці вважаються базовими в кулішезнавстві, бо нерідко до них звертаються як до джерел і нині. Не менш вагомою і значимою в цей історичний проміжок часу є розвідка М. Шугурова «У могил П. А. Кулиша и В. М. Белозерского» [19], в якій автор надає свої враження від поїздки вже після смерті П. Куліша в Мотронівку. Тут письменник і культурно-громадський діяч провів останні роки свого життя. М. Шугуров спілкувався з дружиною П. Куліша – Олександрою Михайлівною Білозерською-Куліш (літературний псевдонім Ганна Барвінок); перераховує всі рукописи, які були знайдені на той час в будинку П. Куліша. Із нарису М. Шугурова дізнаємося прізвища тих осіб, яким Куліш передавав свої напрацювання, незрідка серед них зустрічаються папери з автографами, зокрема, В. Тарновського (до музею

В. Тарновського, що в Києві, Куліш передав найбільше своїх рукописів, оскільки, вважав власника музею тією людиною, яка шанує українську старовину). Є також автографи О. Бодянського, П. Дорошенка, кн. Н. Шаховського. А ще автор статті розкриває цікаві подробиці про зберігання листів П. Куліша, адресованих «хуторянину» від широкого кола кореспондентів: «Оказалось, что письма за все время, предшествовавшее пожару в Мотроновке, которыми был наполнен целый сундук, погибли при пожаре» [19, 17]. А після пожежі ті листи, що вціліли, були передані В. Шенроку для написання більш точної та правдивої біографії П. Куліша.

Образ Пантелеймона Куліша – це образ живої людини, з її недоліками, тривогами, вічним пошуком ідеалу, яка змінювала думки й погляди, але непохитно вірила в істинність української національної ідеї. Куліш має велике значення в історії українського національного самопізнання, письменства й науки. З П. Кулішем боролися, полемізували, забороняли, але тільки тепер настала доба об'єктивного, наукового вивчення його творчого доробку. Він був ініціатором у громадських справах і агітатором національних ідей, про це свідчить величезний масив епістолярних джерел. Його листи постають величезним інформатором не лише в тогочасному, а й сучасному культурному просторі, бо, як відомо, історія повторюється. П. Куліш був і залишається нерозкритим і не прочитаним до кінця феноменом ХІХ ст. Ми маємо лише кожного разу віднаходити нові й нові факти, явища, події, що так чи інакше мали вплив на його становлення і як особистості, і як головного рушія національної ідеї. Саме європейські цінності й базуються на основі національних ідей кожного народу й нації. Тож, Куліш був першим європейцем серед українців, який так палко відстоював національні інтереси, які є запорукою існування будь-якої нації.

Список джерел:

1. Глобенко М. В дисгармонії. П. Куліш: письменник, філософ, громадянин. (До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша) / М. Глобенко // *Хроніка–2000*. – 2009 – Вип. 78. – С. 316–328.
2. Грінченко Б. Листи П. О. Куліша / Б. Грінченко / *Інститут рукопису НБІВ, Ф. І.* – од. зб. 32462.
3. Грушевський О. З сорокових років / О. Грушевський // *Записки наукового товариства імені Шевченка*. – Львів, 1908. – № 3. – С. 91–110; № 5. – С. 81–105; 1909. – № 3.

4. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 720.
5. Єфремов С. Провіяний Куліш. Характер і завдання дослідів про Куліша / С. Єфремов // Пантелеймон Куліш : зб. пр. комісії для видавання пам'яток новітнього письменства. – Київ, 1927. – С. 5–11.
6. Жулинський М. Розуміти високе значення людини: культурництво П. Куліша як відповідь на виклики епохи М. Жулинський // Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження. – Львів, Нью-Йорк: М. П. Коць, 2000. – С. 7–12.
7. Зайцев П. Видання творів Куліша / П. Зайцев // Книгарь. – 1919. – № 23–24. – С. 48–56.
8. Маковей О. Панько Омелькович Куліш. Огляд його діяльності / О. Маковей // Літературно-науковий вісник. – 1900. – Кн. 10. – С. 30–43.
9. Могилянський М. П. О. Куліш у 90-х роках (листи й документи). (Листи до М. Карачевської-Вовк) / М. Могилянський // Червоний шлях. – 1925. – № 8. – С. 180–200.
10. Переписка Н. В. Гоголя: у 2 т. Т. 2. – Москва, 1998. – 431 с.
11. Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки. Життя. Ідеологія. Творчість / В. Петров. – Київ: з друкарні Всеукр Акад. Наук, 1929. – 572 с.
12. Петров В. Романи Куліша / В. Петров // Зайцев П. Перше кохання Шевченка. – Київ: Україна, 1994. – С. 15–194 с.
13. Петров В. Теорія культурництва в Кулішовому листуванні р. 1856–1857 (За неопублікованими матеріалами) / В. Петров // Розвідки: у 3-х т. Т. 1 / упоряд., автор передм. та прим. В. Брюховецький. – Київ: Темпора, 2013. – С. 240–261.
14. Петров В. Матеріали до історії приятелювання Куліша й Шевченка, р. 1856–1857 / В. Петров // Розвідки: у 3-х т. Т. 2 / упоряд., автор передм. та прим. В. Брюховецький. – Київ: Темпора, 2013. – С. 178–195 с.
15. Пытин А. Обзор малорусской этнографии. П. А. Кулиш / А. Пытин // Вестник Европы. 1885. – № 12. – С. 778–803.
16. Рулін П. М. П. Старицький та П. О. Куліш / П. Рулін // Життя й революція. – 1926. – С. 64–75.
17. Хвильовий М. Твори: у 2 т..Т. 2 / М. Хвильовий. – Київ: Дніпро, 1990. – 924 с.
18. Шенрок В. П. А. Кулиш (биографический очерк) В. Шенрок // Киевская старина. – 1901. – № 2. – С. 153–179; № 3. – С. 461–492; № 4. – С. 126–148; № 6. – С. 342–382; № 7–8. – С. 46–72; № 9. – С. 304–330; № 10. – С. 18–44.

19. Шугуров М. У могил П. А. Кулиша и В. М. Белозерского / М. Шугуров. – 1899.

20. Щурат В. До історії останнього побуту П. Куліша у Львові / В. Щурат. – Львів, 1897.

21. Saunders D. The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850. – Edmonton, 1985. – 247 p.

**Світлана Толочко,
м. Київ**

ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Сучасне суспільство вимагає від бібліотек пошуку новітніх пріоритетів розвитку, а саме: з визначення важливих напрямів діяльності, оптимізації використання наявних документних ресурсів, організації ефективного бібліотечно-інформаційного обслуговування, підвищення якості продукції та послуг, формування позитивного іміджу тощо. У цьому контексті особливої актуальності набуває завдання популяризації бібліотек для громадськості. Одним із ефективних засобів промоції бібліотек є їхня власна екскурсійна діяльність.

Відзначимо, що у професійній пресі останніми роками спостерігається зростання інтересу бібліотечної спільноти до цього виду діяльності. Теоретичні, історичні, методичні питання та практичні аспекти екскурсійної діяльності традиційно досліджуються у туристичній галузі (С. Галасюк [2], О. Каролоп, О. Король [4], С. Нездоймінов [2], Б. Опря, Р. Офіцинський, М. Покоłodна [7]). Цими напрацюваннями активно користуються бібліотечні фахівці, вивчаючи, зокрема, особливості екскурсійної діяльності бібліотек [3; 5; 6; 8-10]. Крім наукових професійних видань, джерелами інформації про екскурсійну діяльність і зарубіжних, і вітчизняних бібліотек є їхні вебсайти. Однак, ці матеріали мають більше рекламний, ніж дослідницький характер.

Бібліотеки мають потужний потенціал з огляду на умови і ресурси, які можуть використовуватися з метою організації екскурсійної діяльності.

Екскурсійна діяльність не є абсолютно новою для бібліотек справою. Вона широко використовується як одна із форм масової роботи з користувачами. Найпопулярнішим упродовж багатьох десятиліть є краєзнавчий туризм і краєзнавчі екскурсії, що активно розвиваються бібліотеками. Для цього бібліотекарі запозичили

і адаптували для своїх потреб напрацювання із суміжних галузей – таких, як туризм і музейна справа [5; 6; 8].

Традиційно одним із завдань бібліотечних екскурсій є також формування інформаційної культури користувачів. Такі екскурсії поділяються на тематичні (наприклад, присвячені тільки певному виду ресурсів бібліотеки, як-от: електронні або рукописні) і комплексні, під час яких учасники мають можливість ознайомитися з історією бібліотеки, її фондами, відділами, ресурсами та послугами. Часто саме з екскурсій починається знайомство користувача з бібліотекою, саме тут закладається фундамент подальших відносин між ним і бібліотекою [10].

Сучасна практика зарубіжних і вітчизняних бібліотек пропонує приклади ефективної організації екскурсійної діяльності з використанням широких можливостей різноманітних онлайн-сервісів, вебсайтів і соціальних мереж. Тут з'явилися, так звані, віртуальні екскурсії. Хоча відзначимо, що цим терміном називають найрізноманітніші ресурси. Тому поняття потребує уточнення його змісту.

Екскурсією називають наочний цілеспрямований процес пізнання людиною навколишнього світу, природних явищ, історичних ситуацій, побутових елементів, надбань та здобутків певної місцевості, побудований на свідомо підібраних об'єктах з метою рекреації, дозвілля, підвищення пізнавального та культурного рівня, спілкування [2, С. 11].

Фахівцями з туристичної сфери, для якої екскурсійна діяльність – невід'ємна частина, вона розглядається як діяльність з організації екскурсійних послуг, що не перевищують однієї доби, у супроводі фахівця-екскурсовода за заздалегідь складеними маршрутами, з метою ознайомлення з пам'ятками історії, культури, природи, музеями, визначними місцями тощо. Це форма освітньої і дозвілєвої діяльності серед населення, яка забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних та інших потреб екскурсанта [4, С. 15].

В екскурсознавстві виокремлюють такі характерні ознаки екскурсійної діяльності: зміст, тематика, склад учасників, місце проведення, упорядкований маршрут, тривалість за часом, форма проведення, спосіб пересування, наявність екскурсовода, тексту екскурсії, об'єктів показу і безпосередньо наявність самих учасників [2; 4; 7].

Для глибшого опанування теорії екскурсійної діяльності важливе значення має розуміння видових особливостей і характеристик екскурсій. Найбільш

універсальними і найпоширенішими сьогодні є класифікації екскурсій за такими ознаками:

- за змістом – екскурсії бувають багатопланові (оглядові) і тематичні, які, як правило, присвячені одній темі або події; серед таких екскурсій розглядають природознавчі, історичні, літературні, мистецькі, екологічні, виробничі тощо. Зміст екскурсії, її пізнавальна цінність безпосередньо залежать від знань екскурсовода, його компетентності, вміння обрати найефективніші доречні способи і прийоми впливу на аудиторію;
- за кількістю учасників – екскурсії поділяються на індивідуальні та групові;
- за складом учасників – виокремлюються екскурсії для дорослих, для школярів і студентів, для місцевого населення і для приїжджих тощо;
- за місцем проведення – екскурсії можуть бути містом, за містом і міжміськими маршрутами;
- за формою проведення – можуть бути навчальні, рекламні екскурсії, екскурсії-лекції, екскурсії-прогулянки, екскурсії-концерти тощо;
- за способом пересування – екскурсії поділяються на пішохідні, екскурсії із застосуванням транспортних засобів, комбіновані екскурсії [7].

Основними етапами підготовки екскурсії є: вибір теми, безпосередньо створення екскурсії, підготовка екскурсовода до її проведення. Робота розпочинається з підбору матеріалу за темою і його вивчення, відбору об'єктів показу, а також накопичення знань за всіма розділами теми. За умови великої кількості об'єктів доцільно провести їх ретельний відбір з урахуванням пізнавальної цінності, важливості, змісту, функціонального призначення, безпеки тощо [2, С. 19].

Процес створення екскурсії також включає розроблення екскурсійного маршруту, тексту екскурсії, методики проведення, за потреби – розроблення і виготовлення демонстраційного матеріалу (фото, відео, плакати), калькуляцію витрат і розрахунок ціни на екскурсійну послугу, затвердження екскурсії у встановленому порядку, рекламу екскурсійного маршруту.

Існує думка, що віртуальні екскурсії запозичені бібліотеками з музейної справи [3, С. 56]. Як один із різновидів екскурсій, вони є потужним простором для творчості і часто не потребують великих фінансових витрат [1].

М. Кій пропонує розглядати віртуальну екскурсію як «уявне відвідування екскурсійних об'єктів з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних

технологій» [3, С. 57], як «ознайомлення з об'єктом соціокультурного середовища, розміщеним у віртуальній (цифровій) реальності, або його вивчення» [3, С. 60]. Однак, на відміну від традиційних, віртуальні екскурсії мають свої особливості:

- досліджувані об'єкти переносяться з реального світу у віртуальний, який може бути максимально наближений до реального завдяки комп'ютерній графіці і програмному забезпеченню;
- така екскурсія – це, скоріше, інформаційний продукт з певними властивостями, тоді як реальна екскурсія – це послуга;
- у віртуальному світі трансформуються обов'язкові елементи екскурсії: екскурсантами виступають користувачі, а екскурсоводи – розробники, які за допомогою програмного забезпечення задають маршрут і об'єкти для вивчення, вибудовують логіку розповіді, показу об'єктів [3, С. 57].

Структура віртуальних екскурсій загалом відповідає структурі реальних екскурсій. Одна з обов'язкових умов – організація показу об'єктів у логічній послідовності і забезпечення візуальної основи для розкриття теми. У рамках віртуальної екскурсії матеріал може викладатися у хронологічній, тематичній або тематико-хронологічній послідовності [9].

Віртуальна екскурсія сьогодні є одним із найпопулярніших варіантів промоції бібліотеки. Це той продукт, за допомогою якого є нагода вигідно продемонструвати не тільки традиційні документні або цифрові ресурси бібліотеки, але і можливості її приміщення та інтер'єру. Такі екскурсії сприяють трансформуванню віртуальних відвідувачів вебсайту на реальних користувачів бібліотеки.

Перевагами таких екскурсій є доступність (фізична, часова, організаційна), можливість повторного перегляду, ефект присутності, можливість охоплення необмеженої аудиторії. До недоліків можна віднести неможливість поставити екскурсоводу питання у режимі реального часу та побачити те, що не включено в екскурсію, а це деякою мірою обмежує враження від екскурсії, а також певна одноманітність і відсутність фізичної активності [3, С. 58].

Об'єктом екскурсій, крім самої будівлі і бібліотечного простору, можуть стати основні етапи створення та розвитку бібліотеки, історія спорудження будівлі, її особливості і архітектурна цінність. Під час віртуальної екскурсії розповідають про осіб, які зробили значний внесок у розвиток бібліотеки, її відомих відвідувачів, надають інформацію про сучасну діяльність, про виставки, концерти та інші заходи, які проходять у бібліотеці.

Види віртуальних бібліотечних екскурсій суттєво залежать від фінансових і технічних можливостей бібліотеки. Так, традиційно розроблення і створення 3D-туру передбачає задіяння багатьох ресурсів, вимагає ретельної підготовки приміщення, замовлення і оплати професійної зйомки, правильного розміщення інтерактивної панорами екскурсії на вебсайті. Однак, як стверджують фахівці, якісний віртуальний тур зі звичайних фотографій теж може бути ефективним [1].

Для створення віртуальних екскурсій сьогодні застосовують різні інформаційні технології: 1) презентації з використанням спеціальних програм (наприклад, Microsoft PowerPoint, Prezi, Google Slides тощо); 2) інструменти сайтобудування і HTML; 3) географічні інформаційні системи (ГІС), призначені для збору, зберігання, аналізу та графічної візуалізації просторових (географічних) даних і пов'язаної з ними інформації про необхідні об'єкти; такі інструменти зручні для підготовки екскурсії великим архітектурним комплексом бібліотечних будівель; 4) 3D-моделювання; 5) панорамні композиції з ефектом знаходження у місці зйомки, за допомогою яких віртуальна екскурсія стає набором сферичних панорам, переміщення між якими відбувається за допомогою налаштованої навігації; у такому форматі поле зору не обмежується рамками фото, є можливість розглянути об'єкт з усіх боків, а також ті об'єкти, що знаходяться поруч, або ж наблизити певні з них [1; 3].

Практика створення віртуальних бібліотечних екскурсій виробила вже і певні їхні види. Розглянемо їх детальніше.

Найпоширенішим і найпростішим видом віртуальних бібліотечних екскурсій є ілюстрації з текстовим описом. Так, фотографії дозволяють швидко і доступно розповісти про історію, архітектурні особливості її будівлі, про місце, де вона розташована, принади інтер'єру. За умов використання якісної техніки, навіть непрофесіонал може зробити фотографії високої роздільної здатності і легко розмістити їх на вебсайті або у соціальних мережах. Незважаючи на те, що у цьому виді віртуальної екскурсії ефект присутності учасника невисокий через відсутність інтерактивності і можливості наближати або віддаляти об'єкти, за умов супроводження фотографій влучним пояснювальним текстом можна привернути увагу користувачів сайту або сторінки у соціальній мережі.

Вдалим прикладом такої віртуальної екскурсії є тематична екскурсія про історію будівлі Харківської державної бібліотеки ім. В. Г. Короленка (<https://history.korolenko.kharkov.com/budivlja-biblioteki>), представлена на вебсайті установи серед декількох її екскурсійних продуктів у різних форматах.

Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського також пропонує користувачам фотоекскурсію на своєму вебсайті (https://dnppb.gov.ua/ua/virtual_excursion).

Якщо бібліотека не має власного вебсайту, а, наприклад, тільки сторінку на порталі міських бібліотек, вона може запропонувати тут якісні презентаційні матеріали з фотографіями. Загалом, створення презентацій не вимагає додаткової професійної підготовки, а завантаження на сторінку робиться адміністратором вебсайту. При цьому важливо ретельно відібрати і систематизувати найкращі матеріали, продумати логіку контенту і послідовність подання слайдів. Вдалим рішенням може стати об'єднання слайдів у відео презентацію.

В залежності від характеристики користувачів, особливостей місцезнаходження бібліотеки може бути доречним розміщення зображення будівлі та фасаду. Це дозволить відвідувачам, які планують вперше відвідати бібліотеку, швидше знайти її. Розміщення фотографій в Google Maps або інших навігаційних сайтах і додатках є хорошим способом просування бібліотеки за відсутності власного вебсайту і сторінок у соціальних мережах.

Найяскравіше переваги інтерактивної форми надання інформації проявляються у такому виді віртуальної бібліотечної екскурсії, як відеоролик. Окрім того, що він транслює сильний емоційний заряд, сприяє швидкій передачі інформації користувачам, також важливим фактором є наявність в Інтернеті великої кількості безкоштовних майданчиків для їх розміщення. З огляду на те, що такі майданчики, як правило, мають чисельну користувацьку аудиторію, вони є перспективним шляхом промоції бібліотек у вигляді віртуальних екскурсій.

Складність сюжету і його втілення залежить від можливостей бібліотеки. Відеоролик можуть створити і самі бібліотекарі або ініціативна група користувачів, які володіють спеціальними навичками. Проте, прагнення мати якісний оригінальний монтаж і якісний звук потребують звернення до послуг відеографа, монтажера або іншого фахівця, який володіє знаннями програм для професійного редагування відео.

Найоптимальніший варіант відеоролика про бібліотеку представлено на порталі Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/node/492>). Віртуальна екскурсія надається тут у вигляді посилань на чотири сюжети «Архітектура», «Артефакти», «Історія», «Структура», створених загальнонаціональним телеканалом UA:Перший до 100-річчя бібліотеки і

розміщених на платформі YouTube. Звичайно, подібна практика не є поширеною: такий варіант прийнятний для установ національного і державного рівнів.

Безперечно ефектною є віртуальна бібліотечна екскурсія, представлена у форматі 3D-туру. Особливість 3D-туру – це максимальна реалістичність відображення, що дозволяє детально показати простір бібліотеки і відобразити у ньому систему навігації. У відеоролику високий ефект присутності, який досягається як за рахунок інтерактивності, так і додаткових графічних елементів (як-от: кнопки наближення і віддалення, написи, карта) і нелінійності, завдяки якій користувач має можливість обирати план перегляду самостійно.

Яскравим прикладом такої віртуальної екскурсії є 3D-тур Національною бібліотекою України для дітей (<https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=45>).

Варто відзначити, що недоліком такого виду екскурсії є той факт, що самостійно створити його силами бібліотеки вдається нечасто, адже, потрібні і досвід створення таких мультимедійних продуктів, і спеціальне програмне забезпечення, і професійне обладнання для зйомки. Бібліотека у такому разі може забезпечити лише інформаційну підтримку: відбір і систематизацію контенту, формування структури віртуальної екскурсії і маршруту (логіки перегляду).

Зйомки 3D-туру вимагають проведення ретельної попередньої підготовки. Перш за все, важливо обрати такий день для зйомок, коли у бібліотеці немає відвідувачів або, принаймні, їх небагато. Це необхідно для того, щоб максимально уникнути змазаних зображень людей у русі. Панорамні знімки іноді додатково об'єднують у відео і завантажують, наприклад, на платформу YouTube, як це було зроблено, наприклад, Національною історичною бібліотекою України (<https://nibu.kyiv.ua/about>, https://www.youtube.com/watch?v=JoTgN_eLX_8&t=142s).

Цікавим прикладом організації віртуальних екскурсій є ідея Одеської національної наукової бібліотеки України. Тут представлені екскурсії у всіх охарактеризованих перед цим форматах: і фотоекскурсія, і відеоролик, і 3D-тур (<http://odnb.odessa.ua/3d-tour.html>).

Залежно від ролі і ступеня участі екскурсанта виокремлюють такі види віртуальних екскурсій: лінійна – коли користувач пересувається за заздалегідь підготовленим маршрутом без зупинок і додаткової навігації; найпоширеніша – нелінійна – коли маршрут заданий розробниками, але користувач може робити зупинки самостійно, оглядати об'єкти детальніше; так звана, вільна екскурсія – є складною технічною розробкою, яка передбачає для користувача можливість

переміщатися самостійно, вибудовувати власний екскурсійний маршрут, використовуючи різноманітні навігаційні інструменти.

Віртуальні екскурсії – гарний спосіб мобілізувати користувачів на відвідування бібліотеки. Екскурсійна діяльність бібліотек як активна форма бібліотечно-інформаційного обслуговування сприяє залученню нових користувачів, формуванню і розвитку їхньої інформаційної культури, формує привабливість бібліотеки для мешканців міста і району.

Активізація цього напрямку діяльності бібліотек свідчить про їхню готовність реалізовувати досить складні технічно проекти, про відповідну підготовку персоналу, наявності технічної бази і фінансових можливостей. Однак, віртуальні екскурсії – нове для бібліотек явище, яке потребує у подальшому розроблення належного теоретичного підґрунтя.

Список джерел:

1. *Виртуальная экскурсия по библиотеке: идеи по созданию : Библиотекам.* URL: <https://lala.lanbook.com/virtualnaya-ekskursiya-po-biblioteke-idei-po-sozdaniyu> (дата звернення: 01.10.2021).
2. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. *Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності : навч. посіб. / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов – Херсон : Олді-плюс, 2016. – 247 с.*
3. Кий М. И. *Виртуальная экскурсия по библиотеке / М. И. Кий // Науч. и техн. б-ки. – 2019. – № 7. – С. 54-63. doi 10.33186/1027-3689-2019-7-54-63.*
4. Король О. Д. *Організація екскурсійних послуг у туризмі / О. Д. Король – Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2016. – 144 с.*
5. Костенко А. *Екскурсія з книгою в руці: для чого і як бібліотекареві варто проводити екскурсії містом. Дата оновлення: 30.03.2017. URL: http://bibliostyhiya.blogspot.com/2017/03/blog-post_30.html (дата звернення: 01.10.2021).*
6. Лагута Л. *«Живе краєзнавство» : презентує Рівненська ОУНБ. Дата оновлення: 12.11.2019. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=3181> (дата звернення: 01.10.2021).*
7. Покоłodна М. М. *Організація екскурсійної діяльності / М. М. Покоłodна . – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 180 с.*

8. Польова В. Бібліотечні туристичні проекти: досвід реалізації. Дата оновлення: 05.05.2015. URL: http://bibliotourism.blogspot.com/2015/05/blog-post_5.html (дата звернення: 01.10.2021).

9. Протопопова Е. Библиотечная экскурсия: понятие и виды / Е. Протопопова // Библиотека. – 2008. – № 8. – С. 53-55.

10. Черняева В. В. Екскурсійні діяльність бібліотеки: досвід та перспективи // «Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього» II науково-практична конференція, м. Вінниця, 25 вересня 2019 р. URL: https://library.vn.ua/Konf2019/texts/4_8.htm (дата звернення: 01.10.2021).

Наталія Турчин,

м. Київ,

КОЛЕКЦІЯ «БІБЛІОТЕКИ ДОРИ ДОБРОЇ» У ФОНДАХ НБУ ДЛЯ ДІТЕЙ

Книга являє собою сукупність матеріальної культури і духовного життя людини, книзі завжди відводиться важливе місце у процесі виховання і самовиховання особистості.

Наприкінці XIX – початку XX ст. широкі кола інтелігенції звертають особливу увагу на культурно-просвітницьку діяльність серед дітей та підлітків і визначають особливу роль бібліотек у цьому процесі. Бібліотечна справа розглядалася як галузь позашкільної освіти, а бібліотеки для дітей сприймалися як значимі просвітницькі осередки. Великого значення у своїй діяльності книзі, читанню, бібліотеці надавали відомі прогресивні особистості В. Науменко, С. Сірополко, С. Русова. Когорту цього товариства одностайно по праву доповнила талановитий педагог, активний громадський діяч, член Бюро «Киевского Фребелевского Общества для содействия делу воспитания», спадкова почесна громадянка м. Києва, меценат Дора Юделівна Добра.

Основним джерелом користування дитячою літературою на той час були шкільні, земські та громадські бібліотеки. Прогресивні діячі, освітяни того часу докладали неймовірних зусиль, аби зробити книгу доступною широким верствам населення, наблизити її до народу. Саме завдяки їхній активній позиції почали відкриватися бібліотеки, які обслуговували і дітей. Створення самостійних дитячих бібліотек вимагало саме життя. Про це засвідчував I Всеросійський з'їзд бібліотечних працівників, який проходив 1–7 червня 1911 р. у м. С.-Петербурзі. В роботі з'їзду брали участь і представники бібліотек України з міст Харкова, Херсона, Києва. У

списку членів з'їзду є запис: «Добрая Дора Юрьевна. Заведущая и содержательница «Детской библиотеки». Киев» [6]. На з'їзді працювало три секції. У секції «Общественные и народные библиотеки» працювала підсекція дитячих бібліотек, на розгляд якої було підготовлено доповідь «О задачах детских народных библиотек-читален». Учасники зібрання висловлювалися за організацію в містах та великих селах самостійних дитячих бібліотек, які повинні обслуговувати не тільки дітей, а й юнацтво. У резолюції підсекції було рекомендовано назву таких бібліотек – «общественная образовательная библиотека для юных читателей» [1].

Дора Добра заснувала у серпні 1909 року в Києві першу приватну, окрему спеціальну бібліотеку для дітей, підлітків та спеціалістів, що працюють із дітьми. Саме Дорою Доброю була започаткована, розроблена і застосована на практиці «дитяча бібліотечна педагогіка», якої до того часу не існувало. Вона вважала, що бібліотеки повинні не тільки мати та видавати дітям корисні, змістовні та високохудожні книги, а й активно сприяти вихованню читача з дитинства, прищеплювати йому звички та вміння, які залишаться на все життя [2].

Бібліотека активно обслуговувала читачів; займалася формуванням якісного фонду; популяризувала книги та періодичні видання; організовувала виставки-продажі вибраних дитячих творів та брала участь у виставках дитячих книг, організованих Фребелівським товариством; вела заняття з творчого розвитку дітей; проводила вивчення читацьких уподобань; реалізовувала просвітницьку роботу з батьками; здійснювала методично-консультативну діяльність із питань організації діяльності бібліотек Одеси, Харкова, Миколаєва, Сибіру та Кавказу. Невдовзі Бібліотека Дори Доброї стала науково-методичним центром бібліотек м. Києва з надання практичної допомоги у створенні окремих бібліотек для дітей та організації книгозабезпечення; виховання і наукового ставлення до вивчення проблем дитячого читання. Зокрема, завдяки взаємодії бібліотеки з благодійним товариством «Ліга захисту дитинства» невдовзі, у 1916 та 1917 рр., було відкрито і дві перші в місті безоплатні бібліотеки-читальні для дітей і підлітків [3].

Першочерговим завданням бібліотеки було якісне змістовне формування бібліотечного фонду. Базувався добір книг на основі каталогу, укладеного Комісією з Дитячого Читання при Учбовому Відділі Московського Товариства Розповсюдження Технічних Знань. Серед критеріїв якісної хорошої книги Комісія вбачала доступність за змістом і відповідність віковому розвитку дитини; зацікавленість, необхідність спонукати читача думати, відчувати та уявляти прочитане; правдивість відображення навколишнього світу; простоту, образність та виразність мови;

привабливий вигляд та художні ілюстрації. Книги повинні впливати на розвиток у дитини позитивного ставлення до життя.

У фонді на момент відкриття Бібліотеки нараховувалося 1839 томів: з них російською мовою – 1493 томи, іноземними – 346. Варто відмітити той факт, про який писала Д. Добра на сторінках журналу «Новости детской литературы», що характерною особливістю Києва був попит на книги іноземними мовами. Крім того, це було ще й багатонаціональне місто, тому виникла нова вимога до бібліотеки – наявність книг на рідній для дитини мові. Книг українською мовою не було, оскільки, вимоги на них були недостатньо чисельними [2].

У фонді відділу рідкісних та цінних видань НБУ для дітей у 2015 році було сформовано «Колекцію Бібліотеки Дори Доброї», яка налічує 204 примірника книг. Вона включає 114 примірників книг російською мовою, 90 – іноземними мовами, зокрема: 57 – німецькою, 27 – французькою та 6 – англійською. Серед українських авторів представлено лише російськомовне видання Марко Вовчок «Сказки и быль» (1904 р.). На основі вивчених джерел Бібліотека Д. Доброї формувала україномовне зібрання, користуючись списком, який упорядковувала С.Ф. Русова.

До відбору книг для іноземного відділу Бібліотеки Дори Доброї ставились дуже ретельно і відповідально. При комплектуванні книг німецькою мовою сама засновниця зверталася до Спілки німецьких вчителів, які надали список рекомендованої літератури. У нашій колекції представлені казки Г.-Х. Андерсена та братів Грімм, твори відомої дитячої німецької письменниці Ельзи Авердіх, швейцарської письменниці Іоханни Спрі та інші. Книги мають яскраві високохудожні кольорові ілюстрації.

Складніше було з французькомовною літературою. Ніякого закладу чи організації, до яких можна було б звернутися за рекомендаціями з цього питання, не було. Тому Д. Ю. Добра самотійно вивчала французьку книгу для комплектування бібліотечного фонду. У нас зберігаються унікальні видання Жуля Верна, книги видавця, з яким письменник підписав перший контракт на видання власних творів – П'єра-Жуля Етцеля, твори Жорж Санд та інших французьких письменників.

За окремою згодою до іноземного відділу бібліотеки надходила і література зарубіжних авторів у перекладах російською мовою. В нашій колекції представлено 14 видань, серед яких твори: Гі де Мопасана, Еміля Золя, Альфонса Доде, Ібаньеса Бласко, Вільяма Драйздейля, Корделії (Віргінії Треверс), Вільяма Лонга, Ксав'є де Местра, Вацлава Сєрошевського, Марка Твена, Сервантеса, Ріхарда Густафсона.

У дослідженнях щодо вивчення читацького попиту у бібліотеці Дори Доброї відзначалося, що найбільшою популярністю серед читачів користувалася белетристика, а також твори російських класиків. Колекція нашої бібліотеки містить науково-пізнавальну літературу, зокрема, видання природничої тематики. Це книги Миколи Березіна, Сергія Покровського, Германа Вагнера тощо. Російська художня література та фольклор представлені творами Василя Жуковського, Всеволода Гаршина, Дмитра Мамина-Сибіряка, Миколи Блінова; науково-популярними нарисами з життя тварин Олександра Чеглока, Сильвестра Поспелова; окремими виданнями та збірками фольклорних творів «Буренушка», «Василиса Прекрасная», «Лапти-лаптищи», «Морозко», «Русские народные сказки», «Русские народные сказки и прибаутки», а також авторськими збірками казок та переказів Степана Анікіна, Євгена Баранова та інші.

Дора Юделівна зазначала: «Считая, что в детской библиотеке должны находиться также и педагогические книги и журналы, библиотека устроила и педагогический отдел, в котором имеются наиболее известные труды по вопросам педагогики» [2, с. 3]. Колекція відділу містить книги критико-бібліографічної тематики, призначені для фахівців-дослідників дитячої книги та читання. Це монографії Гната Владиславлева «Русские писатели XIX-XX ст.: опыт библиографического пособия по новейшей русской литературе», два випуски «Детская и народная литература» Олексія Лебедева (нотатки для батьків, бібліотекарів і народних вчителів із представленням вибраних книг окремо для молодших і старших читачів). Є також збірка популярних нарисів, лекцій і статей із педагогічних питань Генріха Пудора «О первых книжках-картинках для малюток», «Спутник самообразования» (бесіди про вибір та читання книжок для дітей та підлітків до 15 років), видання «Указатель книг для детского чтения: (в возрасте 7-14 лет)» Олександра Флерова, посібник «Что читать детям?» (збірка рецензій на кращі дитячі книги та журнали, в якій представлено близько 1600 назв книг).

До нашої колекції віднесені й примірники книг, які не мають штампу «Библиотека Д. Ю. Доброй», але інформацію про них знайдено працівниками відділу цінних і рідкісних видань НБУ для дітей у досліджених джерелах під час вивчення діяльності Дори Доброї та її Бібліотеки. Серед них: посібник для учнів «Внеклассное чтение в начальной школе» у 3-х частинах; 2 частини збірки «Постепенное чтение для детей второго возраста»; також монографії Георга Брандеса «О чтении», Генріха Вольгаста «Проблемы детского чтения», Євгена Єлачича «Сборник статей по вопросам детского чтения», Олексія Лебедева «Детская

и народная литература», посібник бібліографії з питань дитячої літератури і дитячого читання «Детская литература».

Також хочеться наголосити, що завдяки унікальному примірнику журналу «Новости детской литературы», ми мали можливість ознайомитися з прижиттєвими публікаціями засновниці бібліотеки та її працівника М. Фінкельштейн про діяльність самого закладу, його особливості та зміст роботи.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань зберігаються і примірники журналів, що згадуються у статті М. Фінкельштейн «Что и как читают дети?» [5]. Ще навесні 1913 р. Бібліотека Д. Ю. Доброї провела анкетування серед дітей м. Києва щодо дитячого читання. Загальна кількість питань, запропонованих в анкеті – 21, і одне з них – «Які журнали вы читаете?». Аналізуючи результати, автор наводить назви журналів, рейтинг їхньої популярності серед читачів різного віку. У нас зібрані примірники журналів «Солнышко», який за даними анкетування був найпопулярнішим серед читачів молодшого віку, та «Светлячок»; примірники журналів «Путеводный огонек» та «Семья и Школа», що активно читали діти середнього віку. Є і примірники найпопулярнішого на той час серед читачів старшого віку журналу «Задушевное слово». Також ми маємо журнали «Маяк», «Родник», «Юная Россия»; цікаве видання енциклопедичного змісту, добре ілюстрований журнал «Нива». Інтерес науковців можуть викликати і журнали для читання «Детское чтение» та «Семейные вечера», останній призначено для сімейного читання і виходив двома книжками, у ньому публікувалися не лише художні твори, а й історичні нариси, статті з природничих наук та критико-біографічні матеріали. Цікавим для дослідників буде і науково-популярний ілюстрований журнал «Юный читатель». Педагогічні журнали критико-бібліографічного спрямування «Что и как читать детям» та «Новости детской литературы» сьогодні можуть знайти своїх читачів серед бібліотекознавців [4].

Усі зазначені видання представлені на сайті НБУ для дітей у віртуальній виставці «Колекція «Бібліотеки Дори Доброї» у фондах НБУ для дітей» [4]. В окремому розділі віртуальної виставки «Література про життя та діяльність Дори Доброї» представлено бібліографію та вебліографію про діяльність дитячого бібліотекаря, розробника власних методик організації бібліотечного обслуговування дітей та вивчення дитячого читання. У розділі «Значення Бібліотеки Дори Доброї» представлено оцінку професійного рівня сучасними поціновувачами та дослідниками її творчої спадщини.

Якщо вас зацікавила наша колекція, або ви маєте відомості про діяльність першої спеціальної бібліотеки для дітей, про її засновницю Дору Добру та колектив, у ваших фондах є в наявності видання цієї унікальної бібліотеки, ми будемо раді співпраці.

Список джерел:

1. Ванев А. Первому Всероссийскому съезду по библиотечному делу 100 лет [Електронний ресурс] / А. Ванев // КибрЛенинка : [вебсайт]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/pervomu-vserossiyskomu-sezdu-po-bibliotechnomu-delu-100-let> (дата звернення: 07.10.2021). – Назва з екрана.
2. Добрая Д. Ю. «Детская Библиотека» Д.Ю. Доброй в Киеве [Електронний ресурс] / Д. Ю. Добрая // Новости детской литературы. – 1914. – № 9-10. – С. 1-7. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/elibrary/Book/Show/128> (дата звернення: 07.10.2021). – Назва з екрана.
3. Зніщенко М. Добра Д. Ю. як засновниця першої публічної бібліотеки для дітей [Електронний ресурс] / М. Зніщенко ; Київська обласна бібліотека для дітей. – Київ, 1997. – С. 15. – Режим доступу: http://child-library.kiev.ua/files/znischenko_11.pdf (дата звернення: 07.10.2021). – Назва з екрана.
4. Колекція «Бібліотеки Дори Доброї» у фондах НБУ для дітей [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України для дітей : [вебсайт]. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=7103> (дата звернення: 07.10.2021). – Назва з екрана.
5. Финкельштейн М. Что и как читают дети? [Електронний ресурс] : (анкета Киевской библиотеки Д. Ю. Доброй) / М. Финкельштейн // Новости детской литературы. – 1914. – № 9-10. – С. 7-15. – Режим доступу: <http://www.chl.kiev.ua/elibrary/Book/View/128#page/8/mode/2up> (дата звернення: 07.10.2021). – Назва з екрана.

*Марина Федорова,
м. Полтава*

СПІВПРАЦЯ ПОЛТАВСЬКОЇ ОУНБ ІМ. І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО З УПРАВЛІННЯМ СБУ В ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського щороку розширює своє інформаційне поле діяльності, знаходить нових партнерів, однодумців, людей, готових співпрацювати, надавати матеріали, створювати спільні продукти, реалізовувати проєкти.

Співпраця Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського і УСБУ в Полтавській області триває не перший рік. Так, у відділі краєзнавства Бібліотеки до 85-х роковин Голодомору 1932-1933 рр. діяла виставка «Волає біль голодомору: чорні сторінки історії». Вона мала особливий характер, бо на ній вперше були представлені матеріали з архіву УСБУ. Олена Євгеніївна Євдокимова, адміністратор інформаційно-довідкової зали, люб'язно допомогла у відборі документів. На виставці було шість копій кримінальних справ проти жителів Полтавщини, що «саботували» хлібозаготівлю у голодні 1932-1933 рр. або здійснювали «контрреволюційну діяльність».

У 1933 році була заведена справа на Павла Семеновича Верещаку, 1889 р. н., уродженця села Святичне Варвинського р-ну Чернігівської обл.; з 1929 р. він – священник Успенського собору м. Миргород; звинувачений у тому, що дав вказівку священникам навколишніх сіл збирати відомості для контрреволюційної діяльності та шпіонажу; 11 жовтня 1933 р. заарештований, а на квартирі здійснено обшук. Під час допиту він повідомив, що отримав офіційне розпорядження митрополита Феофіла зібрати по району відомості про кількість спустошених будинків і про померлих від голоду людей. Виконуючи розпорядження, Павло Семенович передав це сільським священникам, але ніхто йому ніяких відомостей не надав...; реабілітований 1995 р.

Також користувачі вивчали кримінальну справу на Якова Онисимовича Богдана, уродженця с. Перевервинці Оржицького району, селянина-одноосібника. 10 січня 1933 р. його заарештували за звинуваченням у тому, що «в 1931 году, имея посеvu 7,50 га при начислении контрактации 46,42 цент. сдал в план хлебозаготовки всего лишь 22 цент... Присутствуя на кутковых собраниях, где стоял вопрос о хлебозаготовке, Богдан Яковлевич Ананович заявляет: «План хлебозаготовки дан нереальный, хлеба у нас нет и мы не в состоянии выполнить план хлебозаготовки».

На виставці була презентована справа за звинуваченням Пукаса Логвина Степановича, 1880 р. н., жителя с. Красногірки Машівського району у веденні антирадянської агітації, якого засуджено до 3-х років заслання у Середню Азію; реабілітований Полтавським обласним судом 15 листопада 1988 р. Справа цікава тим, що у ній є витяги з приватного щоденника, які характеризують ситуацію на селі в 30-х роках ХХ століття. Наведемо деякі:

«18.08.34. Кругом, куди не глянеш, всюди твориться щось незвичайне. Крадуть дорослі, крадуть діти... І продають так же чорно, як і крадуть. Одним словом, «культурна революція» на всі сто! Певно, скоро збудують соціалізм і узаконять канібалізм і почнуть шматувати дуже ласо з людей сало, м'ясо і ковбасу»...

«17.03.34. Одержав страшну звістку. Пишуть, що по всій Полтавщині вимерла більш як половина населення. Минулої весни ховали в могилу по 15 і більше трупів....».

«10.07.34. с. Мала Перещепина. Сумніш за все на Україні, то це село. Ні пожежа, ні повінь, ні навіть війна 14-го року не зробили того, що встигла ця зграя натворити за ці три роки... Живі ж ходять обшарпані, босі й голодні і ніби очманілі. Кругом якась тиша, щось схоже на кладовище»...

На прохання бібліотекарів відділу краєзнавства О. Є. Євдокимова допомогла відшукати деякі кримінальні справи, що стосувалися безпосередньо бібліотечних працівників, доля яких пов'язана з Полтавщиною. Олена Євгеніївна надала вісім кримінальних справ. Всі вони сфабриковані. Бібліотекарів звинувачували у контрреволюційній діяльності, зрадництві, «не доносительству», антирадянській пропаганді та агітації, допомозі ворогу.

Наведемо деякі прізвища.

Раїса Сергіївна Воронова 1893 року народження, народилася у м. Золотоноша (історична Полтавщина), німкеня. У 1909 році вона переїхала до Полтави, закінчила Маріїнську гімназію, працювала у бібліотеці Полтавського педагогічного інституту. Її звинувачували у тому, що вона, як громадянка Радянського Союзу, співчувала фашистському ладу і просила окупаційну владу зарахувати її до категорії «фольксдойче» (іноземні німці) і після цього вона отримувала матеріальну допомогу. Нібито, Воронова розповсюджувала агітаційну літературу, вихваляла німецьку владу й армію.

У лютому 1944 року Раїсу Сергіївну було заарештовано і засуджено на вісім років до Чорногорського виправно-трудоного табору. Тоді Вороновій був 51 рік. 10 листопада 1951 року вона повернулася до Полтави, працювала прибиральницею,

згодом пішла на пенсію. У 1955 році справу було переглянуто, судимість знято у відповідності до Указу Президіуму Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 року «Про амністію радянських громадян, які співпрацювали з окупантами у період Великої Вітчизняної 1941-1945 рр.».

Дарія Романівна Рудченко народилася 1904 р. у с. Беловоди Юнатівського району Харківської області; працювала бібліотекарем у школі фабрично-заводського учнівства Полтавського паровозоремонтного заводу. Її чоловік Рудченко Микола Сергійович працював секретарем заводського комітету ППРЗ; у 1935 р. звільнений. Після цього він переїхав до м. Кременчука, а у 1937 р. заарештований.

Дарія Рудченко три роки не проживала зі своїм чоловіком, хоч офіційно вони не були розлучені, але, не зважаючи на це, з квітня 1938 р. по січень 1939 р. перебувала у в'язниці через те, що її чоловік був завербований до контрреволюційної троцькістської диверсійно-терористичної шпигунської організації. Микола Рудченко підтвердив свою належність до організації, яка діяла на Південній залізниці у м. Полтаві. У 1938 р. Миколу Рудченка розстріляли. Майно було конфісковане. Сфальсифіковану справу Дарії Рудченко переглянули лише у січні 1939 р. і згодом її звільнили.

Іда Давидівна Зільберман народилася 1 серпня 1915 року в м. Одеса, єврейка; працювала бібліотекарем у в'язниці УДБ м. Полтави. У 1938 р. її звинуватили в тому, що вона, знаючи про контрреволюційну діяльність свого чоловіка Ізі Олександровича, не повідомила у відповідні органи. Полтавський обласний прокурор постановив, що вона є соціально небезпечною і її знаходження на волі може відобразитися на ході слідства. З матеріалів допиту видно, що Іда Давидівна нічого не знала про контрреволюційну діяльність чоловіка. Попередньому слідству для обвинувачення затриманої достатньої кількості матеріалів зібрати не вдалося. Тому кримінальну справу в грудні 1938 р. було закрито, а І. Д. Зільберман звільнено.

Лідія Василівна Дем'яновська народилася 12 березня 1903 р. у м. Полтаві; мала неповну середню освіту; працювала бібліотекарем у Полтавському педагогічному інституті. Її звинувачували у тісному зв'язку з організатором українського націоналістичного контрреволюційного підпілля і терористом Анатолієм Микитовичем Ковальовим (засуджений у 1937 р.) та у проведенні разом із своїм чоловіком Дем'яновським Анатолієм Михайловичем контрреволюційної діяльності. Анатолій Дем'яновський – колишній офіцер царської армії, декілька разів був під арештом. Ковальов, до речі, підтримував гарні сосунки з Г. Мафетом, В.

Верховинцем, Ковінькою, Кудрицьким... Ці діячі теж потрапили до розряду активних учасників контрреволюційної націоналістичної організації.

У березні 1938 р. Лідію Василівну заарештовано органами НКВД за сфальсифікованим звинуваченням і вона перебувала 20 місяців у в'язниці міста Полтави. Після чого їй зачитали вирок: за антирадянську агітацію виселення на три роки в один із районів Казахстану.

На допиті Лідія Василівна навела приклад «контрреволюційного» висловлювання Ковальова: «мне известен только один случай, когда Ковалев нехорошо отзывался о трудностях на Украине, это было когда я проходила с ним мимо вокзала, а там было очень много беспризорных, детей и бездомных взрослых, тогда действительно Ковалев нехорошо отзывался о советской власти».

Далі наведемо цитату з допиту свідка по справі Дем'яновської – Пелагії Маяровської, бібліотекаря Полтавського педінституту:

«- Что Вам известно об антисоветских проявлениях Демьяновской?

- Демьяновскую я знаю как антисоветского человека, она всегда находила причины быть недовольной советской властью и всегда возмущалась.

Мне хорошо запомнился случай, когда Демьяновская вздумала критиковать или вернее высмеивать слова товарища Сталина, которые потом вошли в песню о том, что «жить стало лучше, жить стало веселее», повторя с иронией эти слова, Демьяновская тут же доказывала, что на самом деле это вовсе не так, что нигде ничего ни купить, ничего не найдешь и жить очень трудно».

28 січня 1958 р. Дем'яновську реабілітовано.

Лідія Митрофанівна Родина народилася 23 березня 1907 р. у м Полтава, працювала бібліотекарем у Полтавському військово-політичному училищі; одружена з Тормозовим Максимом Гавриловичем, який був викладачем у цьому училищі.

У 1937 р. його заарештували за контрреволюційну діяльність, а згодом звинуватили і Лідію Митрофанівну. У звинувачувальному висновку йшлося про те, що Полтавське обласне управління НКВД розкрило і ліквідувало контрреволюційну націоналістичну організацію, яка діяла у Полтавському військово-політичному училищі, учасники якої пропагували контрреволюційні й націоналістичні установки та готували насильницьке повалення радянської влади. Лідія Родина є дружиною зрадника, тому з 18 січня 1938 р. перебувала у в'язниці. 16 лютого 1938 р. її засудили на 8 років виправно-трудових таборів. За відсутністю у діях засудженої складу злочину справу було закрито у 1957 р.

Наведені відомості є яскравим прикладом несправедливого нищення людей. У неминучий процес масових репресій попадали рідні, люди, чиї імена під фізичним та моральним тиском називалися під час допитів. Піддавалися найжорстокішим гонінням і репресіям особи тільки за те, що вони мали хоч найменший стосунок до звинуваченого. Тож, ця сторінка минулого має бути досліджена хоча би для того, щоб прийдешні покоління не жили в невідомості, а знали правдиву картину своєї історії.

Список джерел:

Архів Служби безпеки України у Полтавській області. Спр. 1099; Спр. 2187; Спр. 2924; Спр. 3851.

**Антоніна Філіна,
Алла Скабодіна,
Наталія Кочигіна,
м. Київ**

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ ПОДРОБИЦІ ЩОДО ВИНИКНЕННЯ КИЄВА І КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Ніколи ніхто не задумувався, чому саме виникло місто Київ, чому саме наші предки обрали це місце для проживання сучасних киян. Як відомо, місто Київ виникло на берегах Дніпра. Назва його пов'язана з річкою Почайна, відділеною від Дніпра піщаною косою, в давнину означала «вода», «волога». Таким чином, природно-географічні умови давньої київської території були зручними для життя.

На території сучасного Києва перші люди з'явилися приблизно 25-30 тисяч років тому. Київ – одне з найдавніших слов'янських міст з непростю історією. Тривалий час учені сперечалися щодо питання про його походження й час заснування.

Найдавнішою теорією походження міста був переказ печерським ченцем Нестором у «Повісті временних літ» на початку XII століття давньої легенди про заснування Києва трьома братами-полянами – Києм, Щеком, Хоривом і їх сестрою Либідь.

Історія Києва складна, ще мало вивчена і на сьогодні суперечлива. Київ – «місто Володимира», воно закріпилося за територією, що знаходиться між сучасними вулицями Володимирською, Десятинною, Великою Житомирською,

Михайлівською площею. Про «місто Володимира» тепер нагадують лише обриси підвалин Десятинної церкви, князівських палаців, капища, ротонди Федорівського собору, Софіївської брами на розі вулиць Володимирської та Великої Житомирської.

Площа міста Володимира займала приблизно 10 гектарів. У межах даного місця розташовані три будинки де розміщувалися навчальні заклади: училище, колишня Київська художня школа імені Шевченка (нині Національний музей історії України та середня школа №25. Час князювання Володимира Святославовича був важливим етапом в історії Давньоруської держави. Однією з найвагоміших реформ Володимира стало утвердження християнства (православ'я) офіційною державною релігією. Володимир виділяє свої кошти на будівництво церков. Так на будівництво однієї з церков виділив десяту частину своїх прибутків, тому й церква дістала назву Десятинна.

Історія Києва тісно пов'язана з історією Києво-Печерської Лаври. Києво-Печерська Лавра – це духовна скарбниця і духовне місто Києва і разом з тим Києво-Печерська Лавра не може існувати без історії Києва, і коли говорити про Києво-Печерську Лавру слід зупинитися на деяких історичних чинниках виникнення Києва.

Студенти, як тільки вступили до академії, починають свій студентський шлях з Києво-Печерської Лаври. Академія завжди домовляється з керівництвом Лаври про проходження студентами тематичної екскурсії. Студенти залюбки знайомляться з історією Києво-Печерської Лаври, її визначними постатями і музеями. Краєзнавчі процеси завжди допомагають студентами більше дізнатися і про історію Києва і про відомий славетний осередок православ'я, відомий не лише в Україні, а й далеко за її межами.

Києво-Печерська Лавра – осередок православного подвижництва – відома не лише в Україні, а й далеко за її межами. На цій святій землі зберігається істинність учення і зростає духовна єдність православних.

Історія Печерської обителі, яка за висловом автора Патерика була створена «сльозами, постуванням і молитвою» наповнена чудесами, прославлена іменами подвижників, цілителів, літописців, живописців, учених, зодчих. Лавра ще з давньоруських часів стала головною святиною нашого народу, справжньою перлиною української землі.

Засновниками Києво-Печерської Лаври вважаються преподобні Антоній та Феодосій. Деякі дослідники вважають що у 1013 році Феодосій оселився у Печері, цього року як прийнято вважати був заснований Києво-Печерський монастир.

Феодосій народився у Василькові. Він ще дитиною кожного дня ходив до церкви, випікав просфори для богослужіння. Навчаючись у школі став читати і намагався зрозуміти біблійні оповідання. Після смерті батька Феодосій залишив сім'ю і прийшов до Києва. Антоній благословив юнака, а Никон постриг його у ченці.

Під керівництвом Феодосія освічені ченці перекладали грецькі твори, писали літописи та житія святих, збирали бібліотеки для себе та обителів. Для бідних і обездолених Феодосій побудував особливий двір з церквою. В ньому жили старці, каліки та прокажені.

Преподобний Феодосій і Антоній є основоположниками Києво-Печерського монастиря. Антоній був похований у Ближніх печерах. Канонізували його у XV ст. Існує церква Антонія Печерського у Дальніх печерах.

Мощі Феодосія, що спочатку був похований у Дальніх печерах у 1091 році були перенесені в головну Успенську церкву. Неподалік від Києво-Печерської Лаври на вулиці Цитадельній стоїть церква Феодосія Печерського. Легенда розповідає, що церква споруджена в пам'ять перенесення останків Святого Феодосія з Дальніх Печер в Успенську церкву. Нещодавно церква була відреставрована і тепер є діючим храмом.

В XI-XII ст. Києво-Печерський монастир відіграє політичну роль у культурному житті Києва та всієї Русі. Серед його ченців були відомі культурні і церковні діячі, зокрема літописці та письменники Никон, Нестор, Феодосій Печерський, художник Аліпій, лікар Агапіт. Про них та ще про багатьох діячів Києво-Печерського монастиря розповідає Києво-Печерський патерик. Всі вони багато зробили для сучасної України. А сам Патерик став найвідомішою пам'яткою давньоукраїнського письменства. М. Грушевський навіть писав, що двома найпопулярнішими українськими книгами були не «Слово о полку Ігоревім», не «Повість временних літ», а Патерик та Кобзар. Тепер різні рукописи редакції Патерика зберігаються в архівах та бібліотеках Києва, Санкт-Петербурга.

Серед відомих сьогодні є визначною постать Нестора Літописця. Наприкінці XI на початку XII ст. Нестор створив так звані агіографічні твори (розповіді про життя людей, яких церква оголосила святими).

У 1988 році на фасаді корпусу №4 Лаври було встановлено меморіальну дошку Нестору Літописцю. Неподалік від Києво-Печерської Лаври встановлено пам'ятник Нестору. Студенти Національної академії керівних кадрів і мистецтв часто проходять місцями Києво-Печерської Лаври та її відомих постатей. Особливо велика кількість

студентів зупиняється меморіальної дошки Несторі Літописця. Вони покладають у підніжжя квіти, розповідають історичні дані цієї величної людини.

Протягом тисячоліття Київ – один з найдавніших центрів слов'янства, столиця могутньої держави Київська Русь і незалежної держави Україна – був осередком, навколо якого зароджувалася та формувалася українська культура. Справжньою перлиною в славному історичному вінці матері міст руських, за висловом протоієрея Печерського монастиря і дослідника Києва та його святинь Федора Титова, завжди була Печерська Лавра. Її величні й прекрасні храми незмінно приваблювали багатьох мандрівників, купців, дипломатів, учених, митців з усього світу, до якої віри чи конфесії та культури вони б не належали.

І тепер в Україні немає більш популярного центру православної віри та культури, який би так притягав своєю духовністю, таємничістю, своєю довершеною красою й Божою благодусністю, як Печерський монастир.

Започаткована у Києво-Печерському монастирі митрополитом Петром Могилою Лаврська школа, об'єднана пізніше з Братською на Подолі, стала одним з найбільших і найвідоміших вищих навчальних закладів XVII-XVIII століття не тільки слов'янського світу, а й усієї Східної Європи. Нащадки гідно оцінили внесок цієї непересічної особи у розвиток української православної культури.

За словами митрополита Київського і всієї України, предстоятеля Української Православної Церкви Володимира в священній книзі в 2005 році Блаженний сказав: «Протягом усієї історії Православної церкви монастирі були й донині залишаються центрами духовної просвіти, хранителями православної віри, училищами благочестя, взірцями благодійності, милосердя та християнського життя». І далі сказано «Ця свята обитель була заснована на схилах Дніпра майже тисячу років тому трудами преподобних Антонія і Феодосія Печерських».

Неможливо собі уявити Україну без Печерської Лаври – невід'ємної частини її предвіковичної і живої історії. Ступаючи на місце «откуда есть пошла русская земля» за словами відомого літописця Нестора, який спочив в Лаврських печерах, ми неначе поринаємо в святилище, яке зцілює тілесно і духовно, уповні дає відчуття гордості за високу духовну міць нашого народу.

Монастир – це не лише келії, храми і дзвіниці, це насичене духовне життя, місце, де людина прислуховується до своєї душі, прагне досягти морального очищення і внутрішнього оновлення.

Список джерел:

1. Грушевський М. Історія української літератури. – Т.6. – Кн.2. – К., 1996. – С.157-200.
2. Дива печер лаврських / Відп. ред. В.М. Колпакова; упоряд. І.В. Жиленко. – К.: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2011. – 248 с.
3. Жиленко І.В. Святиня. Історія Києво-Печерської Лаври XI-XVII ст. – К., 2005. – С.144-149.
4. І монастир той подібний небу [Текст]: [фотоальбом] / Нац. Києво-Печер. іст-культ. заповідник; [авт. фото М. Андреев; авт.-упоряд. М. Забуга [та ін.]]. – Київ: Інформ.-видав. центр УПЦ, 2005. – 328 с.
5. Кагамлик С. Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII-XVIII ст.): монографія / Світлана Романівна Кагамлик, Нац. Києво-Печерський історико-культур. заповідник, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка; відп. ред. В. М. Колпакова – Київ: Нац. Києво-Печерський історико-культурний заповідник, 2005. – 550 с.
6. Кальницький М. Б., Малаков Д. В., Юркова О. В. Нариси з історії Києва: Навч. посіб. для середніх загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2002. – С.13-45.
7. Києво-Печерська Лавра: Монографічне видання. К. – 2006. – 416 с.
8. Патерик Києво-Печерський. – К., 1998. – С.205-206.

**Ніна Хівренко,
м. Київ**

**ПРИЖИТТЄВІ ВИДАННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ XIX - ПОЧ. XX СТ.
(З ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ)**

Початком українського національного відродження більшість істориків та літературознавців вважають вихід у світ поеми Івана Петровича Котляревського «Енеїда». «[...] це пам'ятний в історії України рік 1798-й. Того року прилетіла перша ластівка українського національного відродження – невеличка книжка, од якої не тільки початок нового українського письменства рахуємо, а й новий етап позначаємо в історії українського народу», – писав про цю подію літературний критик Сергій Олександрович Єфремов [6, с.].

Історія перших видань славнозвісного твору, над яким автор працював майже тридцять років, досить цікава. Завідувач друкарнею медичної колегії Максим

Йосипович Парпура, високо оцінивши твір, у 1798 році надрукував його власним коштом без відома І. П. Котляревського. Вдруге «Енеїда» вийшла друком у санкт-петербурзькій друкарні Івана Глазунова 1808 року. Так само, як і перше видання, твір був надрукований без згоди Івана Петровича.

Сьогодні першодруки поеми мають надзвичайну бібліографічну цінність, у світових бібліотеках та приватних колекціях їх збереглась невелика кількість. Національна сторична бібліотека України пишається наявністю у її фонді примірника другого видання «Енеїди» 1808 року.

Енеида на малороссійській язык перелиціованная И. Котляревским. Ч. 1 / И. Котляревский. – 2-е изд. – Санкт-Петербург : Тип. Ивана Глазунова, 1808. – 148, 26 с.

Наш примірник має свої особливості – на звороті обкладинки зберігся екслібрис відомого археографа, археолога, члена-кореспондента Петербурзької Академії наук Невоструєва Капітона Івановича (1815 – 1873 рр.) «Из библиотеки К. И. Невоструева».

XIX – початок XX століття – «[...] час пробудження нації та глибоко національного духу – як у суспільному житті, так і в красному письменстві» [11, с. 10]. Багато видатних особистостей, творча діяльність яких припадає на цей період, зіграли важливу роль у відродженні української державності. Безперечно, визначальною постаттю та символом національного відродження України є Тарас Григорович Шевченко, який, «пробудивши національну гордість нащадків славного минулого козаччини, примусив їх повірити у своє незалежне, вільне майбутнє» [5, с. 26].

Прижиттєві видання творів Т. Г. Шевченка, які стали раритетами ще у середині XIX століття, сьогодні особливо цінні та рідкісні. Окрасою нашої колекції є «Кобзар» 1860 року, надрукований на кошти українського цукрозаводчика П. Ф. Смиренка у друкарні П. О. Куліша та останнє прижиттєве видання Тараса Григоровича – «Букварь Южнорусский» 1861 року.

Кобзарь Тараса Шевченка /Тарас Шевченко; коштом Платона Смиренка. – Санкт-Петербург : Друк. П. А. Куліша, 1860. – [1], 244, [1] с. : портр.

Букварь Южнорусский 1861 року / [Тарас Шевченко]. – Санкт-Петербург : Печатня Гогенфельдена и Ко, [1861]. – 24 с.

На корінці палітурки конволюту, складовою частиною якого є «Букварь Южнорусскій», міститься тиснення «Збіраниця», «XXXI», «С. Е». Хто був власником цього примірника – фахівцями відділу, поки що, визначити не вдалося.

Любов до України та довголітня дружба об'єднують такі величні постаті як Тарас Шевченко та Пантелеймон Куліш. Письменник, етнограф, мовознавець, видавець та редактор Пантелеймон Олександрович Куліш зробив величезний внесок у розвиток української культури. Він є автором абетки, що стала основою сучасного українського правопису; першого україномовного історичного роману «Чорна рада»; першого перекладу «Біблії» українською мовою і перекладів тринадцяти п'єс Вільяма Шекспіра. В колекції НІБУ зберігається 17 примірників прижиттєвих видань П. О. Куліша. Численні провенієнції на сторінках книг свідчать про належність їх до приватних бібліотек відомих бібліофілів, зокрема:

- **Комарова Михайла Федоровича**, українського письменника, перекладача, фольклориста, лексикографа. Маємо його екслібрис «Бібліотека М. Комарова» на книзі П. О. Куліша «История воссоединения Руси, Т.2» (1874 р.).

– **Алешо Олександра Гавриловича**, антрополога, етнографа та дослідника спадщини Хведора Вовка. Штампований екслібрис «Книжка Олександра Гавриловича Аліюша (А. Г. Алешо)» прикрашає книгу П. О. Куліша «Записки О Южной Руси, Т.1-2» (1856 р.).

– **Дорошенка Дмитра Івановича**, українського політичного діяча, дипломата, публіциста. Штамп «З книжок Д. Дорошенка» зберігся на збірці П. О. Куліша «Досвітки: думи і поеми» (1876 р.).

Палкий патріот України, «будівничий української державності» Іван Якович Франко ще за життя здобув титули «галицького Шевченка», «великого Каменяра» та «українського Мойсея». В творчому доробку письменника понад шість тисяч художніх творів та наукових робіт. «Все, до чого доторкнулося його мудре перо, має світову масштабність, майстерну досконалість, новизну, все перенизане європейськими мотивами і водночас українськими болями та надіями на власну державність», – писав про класика української літератури Дмитро Васильович Павличко. [11, с. 21].

Фонд Національної історичної бібліотеки України налічує низку рідкісних, зокрема, прижиттєвих видань Івана Яковича Франка, на окремих примірниках яких виявлені цікаві провенієнції. Так, на конвolutі з 12 алігатів, одним з яких є оповідання І. Франка «Леса и пастбища», наявний штамп «Богдан Степанович Боднарский». Книгозбірня бібліографа і книгознавця Б. С. Боднарського, яку він

почав збирати ще в студентські роки, а після 1917 року отримав на неї охоронну грамоту, містила чималу кількість цінних та рідкісних видань. Як відомо з бібліофільських джерел, інші книги з його бібліотеки, крім власницького штампу, містили ще й екслібрис із зображенням розкритої книги і ключа та напис «Библиотека Б. С. Боднарского». На книзі І. Я. Франка «Звериный бюджет. Свинская конституция. История одной конфискации» (1906 р.) маємо сюжетний екслібрис із девізом латиною «In arte vjluptas» [Задоволення в мистецтві], виконаний власником книги, ветеринарним лікарем з Сергієва-Посада Земелем Георгієм Івановичем (1863-1911 рр.), книгозбірня якого налічувала 6400 примірників. Відбитки власницької печатки українського мовознавця Євгена Костянтиновича Тимченка збереглися на численних примірниках часописів «Житє і Слово» та «Літературно-наукового вісника», редактором яких був І. Я. Франко.

В історії українського державотворення ХХ століття постать голови Центральної Ради УНР Михайла Сергійовича Грушевського – «найбільшого дослідника тисячолітньої історії України і найбільшого творця живої історії – великого відродження України ХХ століття» займає почесне місце. Його наукова та літературна спадщина нараховує понад 2000 праць. У НІБУ зберігаються прижиттєві публікацій видатного історика, серед яких унікальні примірники з його автографом та дарчими написами інших авторів книг власне М. С. Грушевському. Бібліографічний опис таких примірників та інформацію про дарувальників надано в першому випуску анотованого ілюстративного каталогу «Видання з автографами українських діячів науки і культури», підготовленого фахівцями науково-дослідного відділу стародруків, рідкісних та цінних видань НІБУ (укладач Н. О. Горська) [12, с. 116].

Перший український уряд, створений у 1917-му році Центральною Радою, очолив письменник і політичний діяч Володимир Кирилович Винниченко (1880-1951 рр.). Він був одним із авторів декларацій, універсалів та законодавчих актів Української Народної Республіки. Та справою свого життя Володимир Кирилович називав літературу, а не політику. Його літературна спадщина належить до золотого фонду світового письменства. Прижиттєві видання В. К. Винниченка, зокрема, першого українського фантастичного роману «Сонячна машина» (1928 р.), драми «Чорна Пантера і Білий Ведмідь» (1918 р.); психологічної повісті «На той бік», статті «Поворот на Україну» (1926 р.) та інші твори письменника зберігаються в колекції НІБУ.

Жив Україною та до останнього подиху вірив у «свою правду і свою державу» самобутній український поет Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) (1878-1944 рр.). Початок його літературної діяльності припадає на революційні події 1905 року, які поет сприйняв зі сподіваннями та надією на краще майбутнє. Жовтневий переворот 1917 року змусив поета залишити країну. Двадцять п'ять років Олександр Іванович жив за кордоном – у Будапешті, Відні, Берліні, Празі. Під час еміграції він довгий час працював в уряді УНР в екзилі. Ностальгія за Україною, біль і журба звучать в багатьох його творах цього періоду. Поет звертається до історичного минулого українського народу, розкриває героїку давніх часів, зокрема, його збірка «Минуле України в піснях. Княжі часи», написана в Чехії у 1920 році, присвячена подіям доби Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. В колекції прижиттєвих видань НІБУ зберігається п'ять видань поета: друге видання першої поетичної збірки «З журбою радість обнялась» (1907 р.), «Твори» (1914 р.), «Драматичні етюди» (1914 р.), «Поезії» (1918 р.), «Минуле України в піснях. Княжі часи» (1930 р.). Три примірники мають рукописний власницький екслібрис Томасевича Федора Миколайовича. На жаль, інформації про Федора Миколайовича знайдено мало. Маємо згадку про нього в статті українського краєзнавця Малакова Дмитра Васильовича: «Томасевич Федір Миколайович, 61 р., відомий педагог, 27 р. педстажу, репресований більшовиками». Цікавим також є штамп на титульному аркуші збірки «Минуле України в піснях. Княжі часи» – «Товариство Українських Ремісників промисловців і торговців «Зоря» у Львові». Ця організація заснована у Львові 1884 року, його членами були купці, кооператори, будівничі, дрібні ремісники. «Зоря» надавала матеріальну допомогу та юридичні консультації, сприяла розвитку української торгівлі, проводила вечори, лекції, при товаристві діяла бібліотека. Восени 1939 року «Зорю» заборонила радянська влада.

Ім'я українського поета Олександра Олеся в радянські часи було під негласною забороною. Сьогодні ж його вірші стали піснями, твори включені до шкільної програми. А щирі та пристрасні слова поета, написані задовго до становлення незалежності, звучать, як ніколи, актуально:

*«Міста цвітуть, блакить ясніє,
Лле сонце золото згори
А над хатами наша мрія:
Жовто-блакитні прапори».*

Список джерел:

1. Видання з автографами українських діячів науки і культури: каталог колекції Національної історичної бібліотеки України. Вип. 1 / Нац іст. б-ка України, Наук.-дослід. відділ стародруків, цінних та рідкісних видань; уклад. Н. О. Горська; ред. О. І. Марченко, С. І. Смілянець, К. Г. Таранюк-Русанівський. – Київ: Вид. дім «Вініченко», 2018. – 416 с.
2. Володимир Винниченко: утвердження українськості : дайджест-конспект життя і творчості за матеріалами досліджень В. Панченка, Г. Клочека, С. Михиди та ін. / авт.-упоряд. Т. С. Яровенко. – Кіровоград : Поліграф-Сервіс, 2013. – 432 с. – (Стилет і стилос трьох степовиків).
3. Грицак Я. Й. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. / Я. Й. Грицак. – Київ : Генеза, 1996. – 360 с.
4. Єкельчик С. О. Пробудження нації. До концепції історії українського національного руху другої половини XIX ст. / С. О. Єкельчик. – Мельбурн : Ун-т ім. Монаша, 1994. – 124 с.
5. Ємець Т. М. Тарас Шевченко як визначальна постать національного відродження / Т. М. Ємець // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 12. – С. 26-30.
6. Єфремов С. О. Історія українського письменства / С. О. Єфремов. – Київ : Fetina, 1995. – 686 с.
7. Ільницька Л. І. Перше видання «Енеїди» (1798) І. П. Котляревського у бібліотеках, музеях, архівах світу : історико-книгознавче дослідження / Л. І. Ільницька ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук ; НАН України, Львівська нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Львів, 2020. – 249 с.
8. Лавріненко Ю. А. Розстріляне відродження. Антологія 1917-1933 : поезія-проза-драма-есеї / Ю. Лавріненко. – Київ : Смолоскип, 2008. – 72 с.
9. Листування українських громадсько-політичних та культурних діячів з Олександром Олесем (1906–1944) / НАН України. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Канадський ін-т укр. студій ; упоряд. Ю. Горбач. – Київ : Оріон, 2017. – 447 с. : іл.
10. Неврлий М. Олександр Олесь : життя і творчість / М. Неврлий ; Асоціація українців Словаччини. – Київ : Дніпро, 1994. – 171 с. : фот.
11. Павличко Д. В. Іван Франко – будівничий української державності : есе / Д. В. Павличко. – Київ : Веселка, 2006. – 39 с..
12. Прижиттєві видання класиків української літератури XIX – початку XX ст.: каталог колекції наук.-дослід. відділу стародруків, цінних та рідкісних

видань / Нац. іст. б-ка України ; уклад. Н. Д. Хівренко; авт. вступ. слова О. В. Романенко ; ред. О. І. Марченко, С. І. Смілянець. – Київ, 2018. – 104 с.

13. Руда О. З. Олександр Гаврилович Алешио (1890-1922) – вчений та організатор української науки : монографія / О. З. Руда. – Київ, 2011. – 164 с.

14. Солдатенко В. Ф. Винниченко і Петлюра : політичні портрети революційної доби / В. Ф. Солдатенко ; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса. – Київ : Світогляд, 2007. – 620 с.

15. Яценко М. Т. На рубежі літературних епох. «Енеїда» Котляревського і художній прогрес в українській літературі / М. Т. Яценко ; АН УРСР, Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Наукова думка, 1977. – 280 с.

**Марина Цінська,
м. Київ**

ІСТОРІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ОДИНИЦЬ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ТА ЇХ ВІДОБРАЖЕННЯ В БАЗІ ДАНИХ «ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНИ»

Адміністративно-територіальний устрій (АТУ) сучасної України є результатом тривалого періоду формування, який складався з комплексу географічних та історичних факторів. АТУ відображає як національні традиції українців, так і політичні інтереси і систему управління держав, до яких у різні часи входили українські землі.

Окремими ланками АТУ є адміністративні одиниці та поселення (населені пункти). Складові державної території, що називаються адміністративно-територіальними одиницями, мають територію свого підпорядкування і можуть поділятися на дрібніші адміністративні одиниці, які, своєю чергою, поділяються на ще дрібніші, формуючи таким чином ієрархію адміністративних одиниць. У часи, коли Україна не була незалежною, її територія була розподілена поміж іншими державами. Відповідно, на українських землях була поширена система адміністративного врядування цих держав. [3] За весь історичний період формування Української держави накопичено великий і багатогранний досвід облаштування та вдосконалення її адміністративно-територіального устрою. [1, с. 16]

Фахівці Національної історичної бібліотеки України (далі – НІБУ, Бібліотека) працюють над інтегрованим електронним ресурсом «Історія міст і сіл України», одним з основних критеріїв наповнення якого є фіксація у географічній рубриці населеного пункту за сучасним АТУ України [2].

На основі інформації з бази даних «Історія міст і сіл України» в рамках заходів на відзначення 30-річчя Незалежності України презентовано наукову розвідку «Українська держава. Історія творення. Адміністративний устрій на українських землях».

Мета цієї роботи – дослідити історію адміністративно-територіального устрою українських земель, території яких у різні історичні періоди входили до багатьох державних утворень та зробити акцент на адміністративних одиницях, котрі українські землі успадковували в залежності від протекторату держав, до яких вони входили.

Дослідження охоплює період від Київської Русі до Незалежної України. Результатом стало дві частини відеоматеріалу, які доступні на сайті Бібліотеки за посиланням <https://nibu.kyiv.ua/video/>. Перша частина висвітлює період часів Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, входження українських земель до складу Польської корони та Речі Посполитої, Української козацької держави, входження до складу Російської та Австро-Угорської імперій. Друга частина – буремне ХХ ст., коли Україна мала свою державу, але втратила її, згодом перебувала у складі СРСР та включає сучасний період Незалежної України.

Історична довідка. Початок адміністративно-територіального поділу можна вбачати в землях-князівствах Київської Русі IX-XII ст. , які ділилися на волості, що здебільшого були малими князівствами. Такий принцип адміністративного поділу перейняло і Галицько-Волинське князівство. У Польсько-Литовську добу XV-XVI ст. система адміністративно-територіальних одиниць склалася з воєводств, земель, повітів, комітатів і намісництв. У гетьманській державі XVII-XVIII ст. на українських землях витворився своєрідний адміністративно-територіальний устрій, який носив військовий характер, – поділ здійснювався на полки та сотні. Окрему військову адміністративну одиницю становило Запорозжя, територія якого поділялася на курені та паланки. У другій половині XVII ст. територію України поділено між Польщею та Росією. Лівобережжя, яке опинилося в руках Московської держави у XVIII ст., поділено на губернії, що складалися з провінцій, а на Правобережжі, що відійшло до Польщі, існував поділ на воєводства, які складалися з повітів. У 1780-1796 рр. замість губерній запроваджено поділ на намісництва, що складалися з повітів. Наприкінці XVIII ст. Росія знову запроваджувала поділ на губернії (замість намісництв), що складалися з повітів. Посилення в першій половині XIX ст. національно-визвольного та соціального рухів призвело до створення ще однієї

ланки, вже військово-адміністративних одиниць – генерал-губернаторств. Після запровадження реформи 1861 р. повіти було поділено на дрібніші адміністративні одиниці – волості [1, с. 37]. У 2-й половині XIX ст. Галичина, Буковина й Закарпаття відійшли до Австро-Угорської монархії і також не становили окремої адміністративної одиниці [3, с. 39], а входили до коронних країв. З утворенням у 1867 р. Австро-Угорської імперії коронні краї одержали статус провінцій і були поділені на повіти [1, с. 38]. Із пошуком власних, українських моделей територіальної організації пов'язаний період становлення адміністративно-територіального устрою в Україні, який належить до часів існування Української Народної Республіки (УНР) у 1918 р. За проектом територію УНР було поділено на 32 землі, які приблизно охоплювали 3–4 попередні повіти і поділялись на волості, що включали кілька сільських громад. Але цей поділ не було реалізовано через зміну влади в Україні. Згодом, у складі Радянського союзу адміністративно-територіальний устрій Української Соціалістичної Радянської Республіки неодноразово змінювався, аж поки в 1930-х рр. не набув сталого вигляду – поділу на адміністративні області, райони і місцеві ради. У 1939 р. Західна Україна приєдналася до УРСР, 1954-го року Україні було передано Кримську область, а в 1991 р. її перетворено в автономну республіку. Станом на 1 жовтня 2018 року в Україні були такі адміністративно-територіальні одиниці: АР Крим, 24 області, у складі яких нараховувалось 490 районів, 461 місто, 883 селища міського типу, 28131 сільський населений пункт. 2020 року Уряд України затвердив новий адміністративно-територіальний устрій базового рівня. У результаті в країні створено 1469 територіальних громад і 136 районів. Отже, основними одиницями адміністративно-територіального поділу українських земель були волості, воєводства, повіти, полки, сотні, курені, комітати, губернії, провінції, намісництва, округи, райони, області.

Екскурс в історію формування адміністративно-територіального устрою сучасної України ґрунтується на дослідженні документальних джерел, картографічних матеріалів з фонду Національної історичної бібліотеки України. Важливим ресурсом у підборі потрібних матеріалів за темою стала база даних «Історія міст і сіл України», яка наразі налічує понад 25 тис. записів з інформацією про населені пункти України. Для цього ресурсу розроблено спеціальний пошуковий інтерфейс, де за багатьма пошуковими запитамі, наприклад, за автором, назвою документа чи географічною рубрикою, можна знайти необхідну краєзнавчу інформацію. Для цього потрібно зайти на сайт бібліотеки, перейти на вкладку Бібліотекарю-краєзнавцю і ліворуч зі списку вибрати Базу даних «Історія міст і сіл

України» <https://nibu.kyiv.ua/irbis/catalogs/16/>. Пошук здійснюється як за одним заповненим пошуковим полем, так і за декількома пошуковими ключами або можна скористатися уже напрацьованим словником.

Вивчаючи тему історії адміністративно-територіального устрою українських земель, нам вдалося виокремити адміністративні одиниці, які існували на етнічних українських територіях у різні періоди. Наступні приклади продемонструють кількісну складову відображення цієї теми в базі даних «Історія міст і сіл України». Тож, наприклад, результат пошуку відомостей про адміністративну одиницю волость, яка існувала на Русі, у Великому князівстві Литовському, Речі Посполитій, у Російській імперії та Радянській Росії налічує 217 записів. Наприклад, декілька з них:

*Киевский **уезд** // Список населенных мест Киевской губернии XVI. Трипольская волость / Киевский Губернский Статистический Комитет. - 1900. - С. 222-229.*

Географічні назви:

Дерев'яна, село, Обухівський район, Київська область

Долина, село, Обухівський район, Київська область

Жуківці, село, Обухівський район, Київська область

Українка, місто, Обухівський район, Київська область

Трипілья, село, Обухівський район, Київська область

Щербанівка, село, Обухівський район, Київська область

Красне Перше, село, Обухівський район, Київська область

Анотація:

*Містяться різні статистичні відомості про населені пункти Трипільської волості Київського **повіту** станом на січень 1900 року.*

*Блощинская **волость** [Блощинська волость — історична адміністративно-територіальна одиниця Васильківського повіту Київської губернії з центром у селі Блощинці] // Список населенных мест Киевской губернии. Васильковский уезд / Киевский Губернский Статистический Комитет. - 1900. - С. 458-466.*

Географічні назви:

Васильків, місто, Київська область

Мала Антонівка, село, Білоцерківський район, Київська область

Блощинці, село, Білоцерківський район, Київська область

Олійникова Слобода, село, Білоцерківський район, Київська область

Острійки, село, Білоцерківський район, Київська область

Сухоліси, село, Білоцерківський район, Київська область
Томилівка, село, Білоцерківський район, Київська область
Узин, місто, Білоцерківський район, Київська область
Чепиліївка, село, Білоцерківський район, Київська область

Анотація:

Блощинська **волость** — історична адміністративно-територіальна одиниця Васильківського повіту Київської губернії з центром у селі Блощинці. Стаття містить статистичні відомості на початок 1900 року: про економічний стан та соціальний склад мешканців населених пунктів волості.

Результатом пошуку адміністративної одиниці полк (в часи Гетьманської Держави) є 262 записи. Сформувавши інформаційний запит про адміністративну одиницю воєводство, яка існувала на українських землях у складі Великого князівства Литовського, Польської корони та Речі Посполитій, вводимо в полі «ключові слова» пошуковий ключ «воєводств» і отримуємо результат в 41 запис. Відсікання закінчення слів дає більшу кількість результату пошуку. У разі створення запиту про губернії по кореню слова «губерн» результат пошуку наразі становить 999 записів. База даних поповнюється щоденно, тож кількісно результат пошуку з часом буде тільки збільшуватися.

Парамонов А.

Историко-статистическое описание села Староверовка Константиноградского уезда Полтавской **губернии** / А. Парамонов. - Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2011. - 503 с. : іл.

Географічні назви:

Старовірівка, село, Нововодолазький район, Харківська область

Засідання Чернігівського губернського комітету допомоги скаліченим воїнам. 16 жовтня 1917 р. № 209 // Чернігівська **губернія** у роки Першої світової війни : документи і матеріали. - 2017. - С. 326-330

Географічні назви:

Чернігів, місто

Ніжин, місто, Чернігівська область

Сосниця, селище міського типу, Сосницька селищна територіальна громада, Корюківський район, Чернігівська область

Конотоп, місто, Сумська область

У БД «Історія міст і сіл України» максимально розкривається інформація щодо населеного пункту, про який йдеться у документі чи статті. Під час опрацювання документів для ідентифікації населеного пункту фахівцями додаються пояснення, уточнення, щоб користувач мав можливість швидко та ефективно знайти необхідну інформацію про конкретний населений пункт під час пошуку джерел. Наприклад, *Историко-статистическое описание села Переймы [с. Перейма, Балтська міська тг, Подільський р-н Одеська обл.]*. В цьому випадку в заголовку бібліографічного опису в квадратних дужках вказується уточнювальна інформація про адміністративне підпорядкування населеного пункту.

Особливо важливі такі уточнення під час пошуку інформації про населені пункти з однаковими назвами. До прикладу, Іванівка – найпоширеніша назва населених пунктів в Україні. Їх в нашій державі аж 121. В базі даних «Історія міст і сіл України» назва Іванівка згадується 251 раз.

Кількість	Територія
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ - КРАМАТОРСЬКА МІСЬКА РАДА - ЛОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ - ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ - ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ
4	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ - ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ ІВАНІВСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - ІВАНІВСЬКА СЕЛИЩНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - БЕРЕЗІВСЬКИЙ РАЙОН - ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ МІСЬКОГО ТИПУ ІВАНІВСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - ІВАНІВСЬКА СЕЛИЩНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ГЕНІЧЕСЬКИЙ РАЙОН - ХЕРСОНСЬКА ОБЛАСТЬ
3	ІВАНІВКА, СЕЛИЩЕ ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - З 2020 Р. - МИТІВСЬКА СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ПЕРВОМАЙСЬКИЙ РАЙОН - МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - СІДКІУТІСЬКИЙ РАЙОН - АВТОНОМНА РЕСПУБЛІКА КРИМ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ІВАНІВСЬКИЙ РАЙОН - КІЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
6	ІВАНІВКА, СЕЛО - БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ РАЙОН - КІЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - БЕРЕЗІВСЬКА СІЛЬСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ЖІТОМІРСЬКИЙ РАЙОН - ЖІТОМІРСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - БЕРЕСТЕКІВСЬКА МІСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНА ГРОМАДА - ЗУПІНСЬКИЙ РАЙОН - ВОЛНІНСЬКА ОБЛАСТЬ
4	ІВАНІВКА, СЕЛО - БОГУСЛАВСЬКИЙ РАЙОН - КІЇВСЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ВІННИЦЬКИЙ РАЙОН - ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ
2	ІВАНІВКА, СЕЛО - ВЕЛИКОПІСАРІВСЬКИЙ РАЙОН - СУМСЬКА ОБЛАСТЬ

Маярчак С.

Пам'ятки археології [с. Іванівка Новоушицька тг Хмельницька область] / С. Маярчак // Новоушиччина: історія в пам'ятках. - 2018. - С. 54-55

Географічні назви:

Іванівка, село, Новоушицька селищна територіальна громада, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область

Іванівка, село, Новоушицький район - з 2020 р., Новоушицька селищна територіальна громада, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область.

У XVIII столітті Запорозька Січ у територіальному відношенні поділялася на паланки. Однією з них була Прогноївська паланка. Центр паланки – Прогноївськ – запорозьке козацьке містечко, яке було розташоване біля сучасного села Геройське Херсонської області. Ці відомості в даному прикладі містяться в анотації та в

географічній рубриці, надано посилання «дивись також...» на сучасну назву населеного пункту.

Ордер Коша полковнику Прогнойської паланки Федору Великому з вимогою наказати козакам його відомства залишатися на своїх промислах і не приєднуватися до гайдамаків, а непокірних арештовувати і відправляти до Коша. № 2542. 1768 р., липня 11. № 51 // Коліївщина: 1768-1769 роки у документальній та мемуарній спадщині. - 2019. - Т. 1. - С. 107, 108

Географічні назви:

Прогноївськ, село - дивись також Геройське, село, Чулаківська сільська територіальна громада, Скадовський район, Херсонська область

Геройське, село, Чулаківська сільська територіальна громада, Скадовський район, Херсонська область

Анотація:

Прогноївська паланка – адміністративно-територіальна одиниця Запорозької Січі у XVIII столітті. Центр паланки – Прогноївськ – запорозьке козацьке містечко, яке було розташоване біля сучасного села Геройське Херсонської області.

На прикладі наступного запису можна побачити, що місто Луцьк – нині обласний центр Волинської області в XVI ст. було повітовим центом Луцького повіту Волинського воєводства. Таким чином, в базі даних «Історія міст і сіл України» можна прослідкувати адміністративні координати конкретного населеного пункту в різні історичні періоди. Ця інформація в цьому випадку вказана в анотації.

Блануца А.

Судово-адміністративний устрій і територіальні межі Луцького повіту Волинського воєводства: фактор реформ у Великому Князівстві Литовському 1564-1566 рр. / А. Блануца // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2004. - Вип. 15. - С. 225-231

Географічні назви:

Луцьк, місто, Волинська область

Анотація:

Луцький повіт – історична адміністративно-територіальна одиниця на українських землях, що входили до складу Російської імперії, Української Держави, Польщі та СРСР. Повітовий центр – місто Луцьк.

В наступному прикладі, надано перелік населених пунктів, які згадані в статті, що входили до складу Руського воєводства у XVIII ст. Географічні рубрики

сформовані у відповідності до сучасного адміністративно-територіального устрою України (станом на 01.01.2021 р.) із зазначенням статусу населеного пункту, територіальної громади, району та області.

Пришляк Володимир

Відгомін Коліївщини на Волині та розправа над “уманцями” в містах і містечках Руського воєводства / В. Пришляк // Коліївщина: право на повстання : збірник наукових і науково-популярних статей, присвячених 250-літтю національно-визвольного повстання 1768-1770 років. - 2020. - С. 299-313.

Географічні назви:

Жидачів, місто, Жидачівська міська територіальна громада, Стрийський район

Розділ, селище міського типу, Новороздільська міська територіальна громада, Стрийський район, Львівська область

Ходорів, місто, Ходорівська міська територіальна громада, Стрийський район, Львівська область

Княгиничі, село, Мостиська міська територіальна громада, Яворівський район, Львівська область

Рогатин, місто, Івано-Франківський район, Івано-Франківська область

Мармузовичі, село, Красненська селищна територіальна громада, Золочівський район, Львівська область

Ферлеївка, село - дивись також село Мармузовичі, Красненська селищна територіальна громада, Золочівський район, Львівська область

Щирець, селище міського типу, Щирецька селищна територіальна громада, Львівський район, Львівська область

Комарно, місто, Комарнівська міська територіальна громада, Львівський район, Львівська область

Городок, місто, Городоцька міська територіальна громада, Львівський район, Львівська область

Львів, місто

Кодня, село, Станишівська сільська територіальна громада, Житомирський район, Житомирська область

Луцьк, місто, Волинська область

Дубно, місто, Дубенська міська територіальна громада, Рівненський район, Рівненська область

Анотація:

У статті йдеться про поширення гайдамацького руху на Волині. Аналізуються наслідки Коліївського повстання після його придушення. Розповідається де, як і в яких населених пунктах відбувалися страти гайдамаків. Згадуються населені пункти, зазначені в географічній рубриці.

Прослідкуємо особливості відображення відомостей у базі даних «Історія міст і сіл України» про одне з найдавніших міст Київської Русі – Переяслав (нині Київської області), яке було столицею Переяславського князівства. Раніше також воно мало назву Переяславль, Переславль Руський. Після ліквідації на Лівобережній Україні полкового устрою 1782 року Переяслав став повітовим містом Київського намісництва, а від початку ХІХ ст. – Полтавської губернії; у 1943-2019 роках мало назву Переяслав-Хмельницький. Як бачимо, записи з бази даних «Історія міст і сіл України» відображають зміни адміністративних координат міста Переяслав Київської області.

Переяславський район. - Центр у м. Переяславі [місто Переяслав, нині - Київська область] // Довідна книга “Уся Київщина” на 1928 рік: рік видання третій. - 1928. - С. 382, 383.

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

У статті надаються загальні статистичні відомості про **Переяславський район Київської округи** на 1928 рік з центром у м. **Переяслав** (нині - місто Переяслав Київська область): склад Райвиконкому, Райпарткому, громадські організації, промисловість, торгівля, кооперація, наросвіта, політосвітні організації, пам'ятки району, лікарські установи, сільське господарство

Описание **Переяславского уезда** // Арандаренко Н. Записки о Полтавской губернии, составленные в 1846 г. : в 3 ч. - 1852. - Ч. 3. - С. 359-434.

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Бориспіль, місто, Київська область

Андруші, село, Переяслав-Хмельницький район, Київська область

Ташань, село, Переяслав-Хмельницький район, Київська область

Баришівка, селище міського типу, Київська область

Анотація:

Автор у нарисі про Переяславський повіт Полтавської губернії детально описує історію міста Переяслав від заснування до кінця XIX ст., згадує Богдана Хмельницького та інші історичні постаті. Велику увагу приділено опису церков, соборів, монастирів. Також окремо є замітки про містечка Бориспіль, Ташань, Баришівка, село Андруші.

Іваненко Анатолій

Переяславський полк у контексті військово-політичних подій в Україні початку 60-х рр. XVII ст. / А. Іваненко // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2004. - Вип. 15. - С. 53-58

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

Переяславський полк - адміністративно-територіальна та військова одиниця Лівобережної України у XVII-XVIII століттях. Адміністративний центр - місто Переяслав (нині Київської області).

Колибенко Олена

Єпископи Переяславля Руського [місто Переяслав Київська область] / Олена Колибенко, Олександр Колибенко // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2016. - Вип. 39. - С. 33-41

Географічні назви:

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Анотація:

Про представників вищого духовенства давньоруського Переяслава XI-XIII ст. – єпископів, ігуменів та інших духовних осіб, яких можна віднести до духовної еліти.

Кабанець Є.

До питання про церковно-єпархіальний устрій **Переяславської землі** в останній третині ХІ ст. [місто Переяслав Київська область] / Є. Кабанець // Наукові записки з української історії: збірник наукових статей. - 2008. - Вип. 20. - С. 154-163

Географічні назви:

Переяслав, місто - дивись також місто Переяслав-Хмельницький Київська область

Переяслав-Хмельницький, місто, Київська область

Анотація:

У статті йдеться про дослідження феномену так званої Переяславської титулярної митрополії, аналізуються всі згадки про цю духовну установу в давньоруських та іноземних джерелах.

Отже, у часи входження українських земель до складу інших держав на них формувалися такі адміністративно-територіальні одиниці, які існували в цих країнах: у Польщі - воєводства, повіти, гміни, в Литві – намісництва, в Угорщині – жупи або комітати, в Росії – губернії, повіти, волості. А наведені приклади з бази даних «Історія міст і сіл України» свідчать про можливість досліджувати історію населених пунктів та простежувати їхні адміністративні координати в різні історичні періоди.

Список джерел:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : [монографія] / В. С. Куйбіда [та ін.]; заг. ред. О. В. Турчинов; Секретаріат Кабінету Міністрів України. - Київ: "Геопринт", 2009. – 615 с.

2. Електронний довідник «Україна. Адміністративно-територіальний устрій».

Режим

доступу:

<http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>

3. Лоза Ю. І. Україна, держава: формування території та історія адміністративно-територіального устрою [Електронний ресурс] / Ю. І. Лоза // Енциклопедія історії України: Україна—Українці. Кн. 1 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. - Київ: В-во «Наукова думка», 2018. - 608 с. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=1.2.2>

*Оксана Шаран,
м. Івано-Франківськ*

ПРОМОЦІЯ КРАЄЗНАВЧИХ ВИДАНЬ З ІСТОРІЇ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ КРАЮ: З ДОСВІДУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ УНІВЕРСАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМ. І. ФРАНКА

Інтерес мешканців краю до документів з історії Прикарпаття, актуальність краєзнавчих досліджень та їхня популяризація визначає роботу Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка в галузі бібліотечного краєзнавства.

«Поширення краєзнавчих знань – один з важливих напрямів краєзнавчої діяльності бібліотеки» [1, С. 324].

В Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка популяризація краєзнавчих документів відбувається планомірно та цілеспрямовано у доступних для мешканців краю та відвідувачів бібліотеки традиційних та новітніх формах.

Важливу частину у краєзнавчому фонді ОУНБ ім. І. Франка займають книжки з історії населених пунктів краю, яких на сьогодні налічується понад 1100 видань. Серед них маємо книжкову серію «Моє місто» видавництва «Лілея-НВ», 46 випусків якої присвячені історії Івано-Франківська, а також серію «Коломийська бібліотека» (38 випусків), що розкриває віхи історії покутського міста Коломия. Для зручності видання з історії населених пунктів краю виділені в окремий розділ фонду, який привертає увагу читачів. Вони є особливо цінною складовою краєзнавчих скарбів бібліотеки, що дозволяють користувачам пізнавати минуле батьківської землі, відчувати себе причетними до літопису своєї малої батьківщини.

Книги з історії міст і сіл Прикарпаття незмінно користуються великим попитом серед читачів завдяки їхній постійній та цілеспрямованій промоції бібліотечними працівниками.

«Книжкова виставка була і лишається однією з основних бібліотечних форм популяризації документів» [2, С. 183]. Тому працівниками бібліотеки постійно організовуються тематичні та персональні краєзнавчі книжкові виставки.

Серед них на особливу увагу заслуговують виставки з циклу «Краєзнавство Івано-Франківщини в іменах», на яких представляється доробок членів обласної організації Національної спілки краєзнавців України (НСКУ), зокрема, і видання

їхнього авторства про населені пункти краю. Завдяки таким експозиціям своїх читачів знайшли книги Ігоря Дейчаківського «Ямниця. Історія села. Долі людей», Василя Бабія «Місто Богородиці», Петра Сіреджука «Космач над Пістинькою», Василя Харитона «Село моїх снів. Сторінки історії Чернієва», Зеновія Федунківа «Коштовний камінь Прикарпаття. Історичні нариси про минувшину й сучасність міста Бурштина», Михайла Бориса «Скарби землі Долинської», Івана Бондарева та Михайла Головатого «Івано-Франківськ: погляд крізь століття», Романа Коритка та Михайла Мазура «Букачівці – опільське містечко на берегах Свіржа», Івана Тиміва «Калуш: історія в документах» та ін.

Краєзнавчою подією 2019 року на Івано-Франківщині стало відкриття в ОУНБ ім. І. Франка у співпраці з обласною організацією НСКУ фундаментальної виставки 358 книг з історії міст і сіл Прикарпаття «Широкий світ малої батьківщини». «Такий цікавий проєкт у нашому регіоні здійснили вперше» [3]. На виставці можна було ознайомитися як з найстарішими виданнями з історії того чи іншого населеного пункту, так і з їхніми осучасненими версіями. Експозиція вразила присутніх на її відкритті науковців, істориків, краєзнавців, авторів представлених книг, студентів, а також всіх, хто цікавиться минувшиною рідного краю своєю насиченістю, змістовністю і розмаїттям друкованого слова, була значимою і для патріотичного виховання молодого покоління відвідувачів.

Оскільки, за словами голови обласної організації НСКУ Михайла Косила, з 804 міст і сіл області тільки 215 мають зафіксовану в книжках свою літописну хроніку [4], то організована виставка стала водночас і своєрідним заохоченням для краєзнавців краю активніше досліджувати місцеву історію. «Бо ж цивілізованою вважається та країна, де кожне місто й село має свою друковану історію, навіть у кількох версіях» [5].

У травні 2021 року в ОУНБ ім. І. Франка з нагоди Всеукраїнського дня краєзнавства відбувся Пленум правління Івано-Франківської обласної організації НСКУ. Обласна книгозбірня долучилася до його проведення представленням учасникам заходу книжково-ілюстративної виставки «Мій край – моя історія жива», на якій експонувалися найновіші досягнення науковців та краєзнавців Михайла Косила, Івана Монолатія, Андрія Королька, Ігоря Любчика, Мирослава Габорака, Івана Драбчука, Світлани Флис та багатьох інших у царині дослідження історії населених пунктів Прикарпаття. Особливий інтерес у присутніх викликали фундаментальні дослідження авторства Любові Соловки, Богдана Купчинського, Михайла Кучірки та Валерія Чернописького «Град над Сагою: літопис села

Чортовець», Любові Соловки та Олега Жерноклеєва «Крихівці/Крехівці: коріння, що воскрешає, оживляє, творить», Миколи Савчука «Історія Великого Ключева» (у двох томах), Василя Скригунця «На чатах оберегів предковічних: історико-публіцистичні нариси про минувшину Стопчатова», Василя Завацького «Миле серцю село Милування» (у трьох книгах) тощо.

Часто відбуваються в обласній бібліотеці ім. І. Франка і презентації краєзнавчих новинок про історію того чи іншого населеного пункту. Серед інших запам'яталися представлення масштабного науково-популярного історико-краєзнавчого видання за редакцією історика-науковця Андрія Королька «Уклін Вам, Задубрівці», праці академіка Івана Монолатія «Місто двох республік і диктатури. Коломийські сцени Української революції», збірників наукових праць «Галич» за редакцією професора Мирослава Волощука, монографії професора Петра Сіреджука «Галицька Гуцульщина доби Західноукраїнської Народної Республіки», дослідження Ярослава Романюка, Ольги Слободян та Володимира Карого «Повстанський рух на Снятинщині» та ін.

Не можна не згадати про засідання історико-краєзнавчої лабораторії «Івано-Франківщина історична», що відбуваються щорічно в стінах бібліотеки для студентів факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника під керівництвом члена НСКУ, кандидата історичних наук Андрія Королька. На цих заняттях молодь отримує інформацію про структуру краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату, вчиться самостійно працювати з топографічною картотекою зведеного краєзнавчого каталогу, яка є джерелом відомостей про населені пункти Івано-Франківської області, знайомиться та опрацьовує краєзнавчі видання з історії населених пунктів Прикарпаття.

«Важливу роль в забезпеченні інформаційних потреб різних груп користувачів виконує краєзнавча бібліографія» [6, С. 58]. Водночас вона здійснює промоцію видань, описи яких зібрані під палітурками покажчиків, посібників, каталогів, пам'яток, бюлетенів та ін.

В ОУНБ ім. І. Франка активно створюється краєзнавча бібліографічна продукція, зокрема, і по населених пунктах краю. Так, минулоріч побачило світ видання «Літопис історії населених пунктів Івано-Франківщини» [7], що представляє основні краєзнавчі видання з фондів бібліотеки, які комплексно відображають історію, сьогодення, етнографічні особливості населених пунктів Івано-Франківщини та висвітлюють копітку працю прикарпатських краєзнавців на

нів дослідження історії рідного краю. Щоп'ять років бібліотечні фахівці видають каталог краєзнавчих видань «Широкий світ малої батьківщини: історія населених пунктів Івано-Франківщини» [8], який знайомить з виданими в Україні та діаспорі дослідженнями означеної тематики, що поповнили книжкові фонди ОУНБ ім. І. Франка впродовж останніх п'яти років. Література у виданні розташована згідно з адміністративно-територіальним устроєм Івано-Франківської області, в межах районів – за алфавітом назв населених пунктів. Допоміжний апарат складається з алфавітного покажчика авторів і назв, а також з географічного покажчика.

Звичайно, що біобібліографічні покажчики бібліотеки, присвячені ювілеям відомих науковців, істориків та краєзнавців краю (наприклад, «Іван Монолатій – історик, політолог, краєзнавець», «Іван Драбчук: краєзнавчі та літературно-мистецькі здобутки», «Світлана Флис: невтомна дослідниця Гуцульщини») теж відображають їхні напрацювання в царині дослідження історії міст і сіл Прикарпаття.

Швидко популяризує краєзнавчі видання і мультимедійна бібліотечна продукція, яка значно покращує рівень сприйняття користувачами необхідної інформації.

Працівниками бібліотеки постійно здійснюється представлення нових краєзнавчих видань місцевих авторів, в тому числі, з історії населених пунктів, на вебсайті ОУНБ. Уже другий рік поспіль відвідувачі сайту мають змогу переглядати багатосерійний віртуальний флешбук «Пізнай скарби отчої землі», кожна серія якого присвячена одному з районів Прикарпаття та представляє книги з історії міст і сіл, що входять до його складу. На створеній у соціальній мережі Facebook сторінці ОУНБ ім. І. Франка «Краєзнавча платформа» також з'являються нові дописи про видання з історії населених пунктів краю. Систематично поповнюється новою інформацією розділ «Книги з історії міст і сіл» БД «Івано-Франківщина: минуле і сьогодення».

У 2012 р. обласна організація НСКУ під керівництвом її голови Михайла Косила започаткувала обласну премію «Краща краєзнавча книжка року» [9], яка присуджується у двох номінаціях: наукове дослідження та науково-популярне видання. В рамках співпраці з ОО НСКУ ОУНБ ім. І. Франка як провідна установа краю в галузі бібліотечного краєзнавства, депозитарій регіональних видань і періодики бере участь у відборі кандидатів на здобуття цієї престижної нагороди.

За цей час кращими книгами у галузі краєзнавства визнано 28 видань, серед яких вагоме місце посідають нариси з історії як окремих населених пунктів, так і

цілих регіонів. Зокрема, це монографія до 350-річчя Івано-Франківська «Станиславів – Станіслав – Івано-Франківськ» за редакцією доктора історичних наук Володимира Великочого, історико-етнографічний нарис «Снятинщина. Стефаниківський край Черемошу і Пруту...» за редакцією кандидата історичних наук Андрія Королька, краєзнавчо-історичні путівники Івана Бондарева «Привіт зі Станиславова» та Петра Боднарчука «Братишів», книги Богдана Купчинського «Тишківці: сліди, вкарбовані у вічність», Івана Романюка, Мирослава Кіндрачука та Івана Миронюка «Котиківка: від Трипілля до наших днів», Богдана Гаврилів, о. Івана Репели і Василя Ревчука «Історія мікрорайону Опришівці міста Івано-Франківська» та ін.

Інформація про кращі краєзнавчі книги щороку публікується на сайті бібліотеки, а самі видання експонуються у відділі краєзнавчої літератури для кращого знайомства з ними користувачів книгозбірні.

Діяльність ОУНБ ім. І. Франка у сфері популяризації книг з історії населених пунктів краю висвітлена у дайджесті «Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка: краєзнавчі орієнтири» [10], .виданому до 80-річчя з часу заснування головної книгозбірні Прикарпаття.

«Саме вивчаючи оте рідне й поширюючи результати цих досліджень, краєзнавці формують стержень етнічної належності людини». [11]. Тож, різноманітні форми популяризації ОУНБ ім. І. Франка чималого краєзнавчого доробку дослідників місцевої історії сприяють вихованню у наших краян національної самосвідомості, глибокої поваги до традицій свого народу, прищепленню їм любові до рідного краю та водночас збагаченню загальнонаціональної історичної пам'яті.. А це, без сумніву, є одним з головних завдань книгозбірень у сучасному суспільстві.

Список джерел:

1. Кушнарченко Н.М. Бібліотечне краєзнавство : підручник / Н. М. Кушнарченко. - Київ : Знання, 2007. -502 с.
2. Краєзнавча діяльність бібліотек : метод. посіб. - Київ, 2002. - 208 с.
3. Посічанський М. Широкий світ малої вітчизни М. Посічанський // Галичина. - 2020. - 16 січ. (№ 3). - С. 16.

4. lib.if.ua

<https://lib.if.ua/posts/157424852.html>

Відкриття фундаментальної краєзнавчої виставки «Широкий світ малої батьківщини»

5. Посічанський М. Широкий світ малої вітчизни / М. Посічанський // Галичина. - 2020. - 16 січ. (№ 3). - С. 16.

6. Краєзнавча діяльність бібліотек : метод. посіб. - Київ, 2002. - 208 с.

7. Літопис історії населених пунктів Івано-Франківщини : кат. краєзн. кн. вид. / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка, Івано-Франків. обл. орг. Нац. спілки краєзнавців України ; [уклад. : Г. Горбань, В. Дволітка ; відп. за вип. Л. Бабій ; перед. слово : М. Косило, В. Бабій]. Івано-Франківськ : [б. в.], 2020. - 44 с.

8. Широкий світ малої батьківщини: Історія населених пунктів Івано-Франківщини : кат. краєзн. вид. 2013-2017 рр. Вип. 4 / Упр. культури, національностей та релігій Івано-Франків. ОДА, Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; уклад. В. Дволітка ; ред. Г. Горбань ; відп. за вип. Л. Бабій. - Івано-Франківськ, 2018. - 75 с. : іл.

9. history.org.ua

<http://history.org.ua/uk/post/1069>

Звіт про роботу Івано-Франківської обласної організації Національної спілки краєзнавців України за 2012 рік

10. Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка: краєзнавчі орієнтири : дайджест : до 80-річчя ІФОУНБ ім. І. Франка / Івано-Франків. ОУНБ ім. І. Франка ; [упоряд.: О. І. Шаран, М. В. Качорак, С. В. Джоголик ; ред. Г. В. Горбань ; відп. за вип. Л. В. Бабій]. - Івано-Франківськ : [Фоліант], 2020. - 114 с. : фото.

11. Гаврилович І. Між аматорством і науковістю / І. Гаврилович // Галичина. - 2021. - 11-17 черв. (№ 24). - С. 16.

Тетяна Швачка,

м. Київ

**ВИНАР БОГДАН СТЕПАН ІВАНОВИЧ:
УЧЕНИЙ, БІБЛІОГРАФ, ВИДАВЕЦЬ
(ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

Популяризація видатних постатей української еміграції та ознайомлення громадськості з науковим і культурним надбанням української діаспори має важливе значення у національно-культурній розбудові держави. Впродовж багатьох років українська діаспора знайомила світову спільноту з Україною, поширювала знання про її історію, робила вагомий внесок у розвиток світової науки й культури.

У когорті численних талановитих і яскравих представників української еміграції видатною є постать Винара Богдана Степана Івановича (1926–2013 рр.), українського та американського економіста, бібліографа й бібліотекознавця, редактора, видавця, громадського діяча, дійсного члена Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ), Української вільної академії наук (УВАН) у США, Українського історичного товариства (УІТ) та інших професійних організацій і об'єднань.

Богдан Винар народився 7 вересня 1926 р. у Львові, де і провів своє раннє дитинство. Його батько, Іван Винар, виходець із заможної селянської родини, закінчив Віденський університет, де вивчав класичну філологію й археологію. Зробивши блискавичну педагогічну кар'єру, він обіймав посаду директора Приватної дівочої гімназії імені Іллі та Іванни Кокорудзів «Рідна школа» Українського педагогічного товариства, яка й до сьогодні вважається однією з найбільш зразкових шкіл з українською мовою навчання. Мати, Євфросина, походила з українських родів Дориків і Левинських (останній дав Україні відомого архітектора І. Левинського), була директором (управителькою) дівочої народної школи ім. Бориса Грінченка, що теж належала до мережі приватних народних шкіл товариства «Рідна школа» і була розташована у приміщеннях собору Св. Юра. Б. Винар у своїх «Споминах»²⁹ згадує, що «батьки жили українським шкільництвом, витрачали на це багато «надпрограмових» годин. Ніколи не вчили у польських школах, незважаючи на те, що у цих державних школах платня була значно вищою у порівнянні до досить скромних «рідношкільних» заробітків». Молодший брат, Винар Любомир Роман (1932–2017 рр.) – відомий українсько-американський учений-історик, публіцист, бібліограф, громадський діяч, професор Кентського університету, багаторічний президент Українського історичного товариства, головний редактор журналу «Український історик».

Шкільну освіту Б. Винар здобув у Львівській академічній гімназії, найдавнішій у місті, з українською мовою викладання, що була складовою Львівського університету.

З початком Другої світової війни й приходом радянської влади у Львові почалися важкі й тривожні часи. Через належність І. Винара під час визвольних змагань до Першого українського козачого полку імені гетьмана Богдана Хмельницького родина підпадала під небезпеку арешту. Жорстокість НКВС, тотальне переслідування, арешти і заслання української інтелігенції спонукали родину Винарів до еміграції на Захід. У березні 1944 р. Б. Винар разом із родиною

²⁹ Винар Б. *Моє життя – спомини*. – Денвер: Українське Академічне Видавництво, 2003. – С. 23.

виїхав до етнічно-чеського протекторату Богемія та Моравія, спочатку до своїх родичів у м. Одерберг (нині – Богумін, Чехія), пізніше, з наближенням радянських військ, – до Праги і Пльзеня.

У 1945 р. Б. Винар разом з батьками й братом Любомиром переїхали до Німеччини. У цей час у Західній Німеччині та Австрії почали засновуватися табори для переміщених осіб. Серед величезної кількості емігрантів у таборах опинилась і родина Винарів, спочатку в Карлсфельді, а потім у Берхтесгадені. Незважаючи на тимчасовість перебування та важкі матеріальні й побутові умови, в українських таборах дуже активно розвивалося суспільне і громадське життя. До такої активної організаційної діяльності стимулювала певна соціопсихологічна ситуація, яка склалася безпосередньо в таборах, бо в тогочасних умовах життєвої невизначеності доволі чітка організація життя, збереженість громадської та суспільної активності давали можливість людям створити більш-менш звичний для себе життєвий устрій [3, с. 104].

Згодом після переїзду до Мюнхена Б. Винар записався на студії журналістики німецького Університету Людвіга-Максиміліана. Після закриття відділу журналістики він почав вивчати економічну теорію й отримав диплом економіста, а також здобув ступінь доктора з політичної економії в Українському вільному університеті (1950). Під час навчання в університеті Б. Винар очолював студентське товариство «Січ» та тісно співпрацював з М. Антоновичем – майбутнім президентом УВАН у США, А. Жуковським – майбутнім головою НТШ в Європі, Б. Цюцюрою – майбутнім ректором Українського вільного університету (УВУ) й іншими українськими студентськими активістами та молодими вченими.

Оскільки табори для переміщених осіб у Німеччині почали закривати, слід було подумати про постійне місце проживання. У серпні 1950 р. Б. Винар вимушений емігрувати до США. Після нетривалого перебування у м. Лорейн він вирішив переїхати у м. Клівленд, де була досить велика українська громада, католицька і православна церкви, Народний дім і багато українських організацій – молодіжних, професійних, фінансових. Були тут усі братсько-забезпеченеві товариства на чолі з Українським Народним Союзом, багато організацій були вже створені новими емігрантами. Не володіючи англійською мовою на достатньому рівні, Б. Винар спочатку працював звичайним робітником, а у 1951–1952 рр. – бухгалтером на фабриці «Тремко», яка виробляла запчастини до телевізорів і мала свою філію в Торонто.

Упродовж 1953–1955 рр. він публікував свої статті за темами советознавства в газетах «Свобода», «Новий шлях», «Українське слово» та журналі «Український господарник» (редактор професор М. Величківський); із 1956 р. – співпрацював з професором К. Кононенком, який видавав економічно-суспільний додаток до газети «Сучасна Україна».

У 1954 р. Б. Винар переїхав до м. Денвера, штат Колорадо, де мешкав і працював (з невеликою перервою) до кінця свого життя. У 1956 р. він розпочав студії з бібліотекознавства в місцевому університеті. У 1958 р. він закінчив навчання з найкращими оцінками у групі й здобув ступінь магістра гуманітарних наук. Після невдалої спроби влаштуватися на роботу в Бібліотеку Конгресу Б. Винар працював адміністративним асистентом декана Вищої бібліотечної школи у Денверському університеті, професора Бейлі, а згодом – керівником технічного відділу університетської бібліотеки. На третьому році роботи Б. Винар розпочав свою викладацьку кар'єру – спочатку читав курс «Вступ до бібліографії та довідкової літератури» у Бібліотечній школі, а згодом став професором Вищої бібліотечної школи у Денверському університеті. У спеціалізованому журналі, який видавала Асоціація Бібліотечних Шкіл, було свого часу вміщено статтю доктора Сери Рід, однієї з найбільш відомих бібліотечних педагогів в Америці, про двадцять найкращих педагогів у американських бібліотечних школах з відповідною документацією такого вибору. У цьому рейтингу Б. Винар був шостим. «Це може і виглядає як хвальба, але я таки гордий тими небагатьма роками свого викладання у бібліотечних школах» – пише Б. Винар у своїх «Споминах».³⁰

За роки викладання у Денверському університеті Б. Винар помістив свою наукову статтю про бібліографічний апарат у журналі «Library Quarterly», який видавав Чиказький університет. Це був найпрестижніший журнал у бібліотечній професії. Також він друкувався у журналі для університетських бібліотек, що його видавала Американська Бібліотечна Асоціація, як і, зрештою, у журналі Денверського університету «Western Business Review».

Велике значення має суспільно-громадська активність ученого у середовищі української діаспори та наукова діяльність Б. Винара у галузі українознавства. Ще в Німеччині, а потім у США Б. Винар був активним членом студентського, а згодом і академічного об'єднання «Зарево». Товариство засноване в 1949 р. у Мюнхені, його головою був історик і публіцист М. Антонович. Діяльність «Зарева» поширювалася на території Європи, Північної Америки та Австралії. Членами товариства

³⁰ Винар Б. *Моє життя – спомини*. – Денвер: Українське Академічне Видавництво, 2003. – С. 146.

переважно були студенти, більшість яких пізніше стали відомими політично-громадськими діячами та вченими. Основна мета діяльності організації полягала у задоволенні наукових, культурних та політичних інтересів, які б сприяли вихованню соціально та політично активної молоді. Б. Винар також був редактором (з 1954 р.) і автором статей в офіційному органі цього об'єднання – журналі «Розбудова держави», що виходив у Мюнхені (Німеччина; 1949–1950 рр.), Монреалі (Канада; 1951–1954 рр.), Клівленді (США; 1954 р.) та Денвері (США; 1955–1957 рр.). Дописувачами були не лише члени «Зарева», але й відомі громадські діячі, письменники та вчені: М. Антонович, Л. Биковський, Л. Винар, П. Грицак, М. Ждан, А. Жуковський, В. Іванис, З. Книш, М. Курах, В. Мардак, О. Оглоблин, Є. Онацький, М. Плав'юк, С. Процюк, П. Стерчо, Б. Цюцюра, Д. Чижевський, В. Янів та ін. У журналі здебільшого публікувалися статті з історичної, державотворчої та українознавчої проблематики наукового та науково-популярного характеру, а також рецензії, огляди, документи, спогади. Зважаючи на дописувачів та на характер публікацій (не тільки студентів, які працювали в межах студійних комісій, а й відомих науковців), журнал можна вважати плацдармом формування наукових навичок та джерелом вироблення активної громадської позиції читачів. Журнал був дуже важливим для численної української громади повоєнної Європи, Північної та Південної Америки: він став справжнім обличчям діяльності як усього товариства «Зарево», так і окремих членів організації [1, с. 336].

У 1966 р. Б. Винар переїхав до м. Дженесіо поблизу Нью-Йорку, де обійняв посади професора і декана Вищої бібліотечної школи в державному університеті штату Нью-Йорк, ставши першим в історії університетів США деканом з-поміж осіб українського походження. За час його керівництва школа отримала акредитацію, збільшено кількість студентів-магістрантів, розроблено програми нових курсів тощо.

Залишивши викладацьку роботу у 1970 р., Б. Винар повернувся у м. Денвер, щоб очолити спеціалізоване видавництво «Libraries Unlimited» («Бібліотеки без меж»), яке він заснував ще у 1964 р. на власні кошти. Видавництво розвивалося завдяки вкладанню коштів-гонорарів від праць Б. Винара та його брата Любомира, які там друкувалися. Загалом у видавництві опубліковано майже 1500 видань, зокрема, бібліотекознавчі теоретичні праці, біографії відомих бібліотекарів, підручники з бібліографії, каталогізації, індексування, бібліотечного менеджменту, книжки з питань діяльності спеціалізованих бібліотек тощо. З видавництвом співпрацювали майже 500 авторів. У 1972 р. при ньому створено окремий відділ «Ukrainian Academic Press» («Українське академічне видавництво»), в якому вийшло

друком майже 20 англomовних видань з українознавства, серед них: «Ukrainian Classics in English Translation» (за ред. Ю. Луцького), «History of Ukrainian Literature» Д. Чижевського, «Ukrainian Nationalism» Дж. Армстронґа, «Ukraine: A Bibliographic Guide to English-Language Publications» Б. Винара та ін. Видано англійською мовою також серію книг української класики («Чорна рада» П. Куліша, «Fata morgana» М. Коцюбинського, «Невеличка драма» В. Підмогильного, «Патетична соната» М. Куліша). У 2001 р. Б. Винар відійшов від справ та продав видавництво відомому європейському підприємству Elsevir-Reed, що спеціалізується на науковій літературі та має своє представництво Greenwood Press у США. Нині це одне з найавторитетніших видавництв довідкової літератури в галузі бібліотекознавства в Америці.

Б. Винар також зробив вагомий внесок у розвиток бібліотечної справи у США. Він є укладачем низки бібліографічних покажчиків, що ознайомлюють читачів із довідковою літературою США з різних галузей знань. Найвідомішим серед них є довідково-бібліографічний щорічник «American Reference Books Annual» (ARBA; «Американський щорічник довідкової літератури»), в якому, крім відомостей про книгу, міститься рецензія на неї та подаються посилання на інші опубліковані рецензії. Перший щорічник вийшов у двох томах у 1970 р. Неодноразово перевидавалися праці Б. Винара «Best Reference Books. Titles of Lasting Value Selected from American Reference Books Annual» («Найкращі довідники. Книги, з тривалою цінністю, вибрані з Американського щорічника») та «Reference Books in Paperback: An Annotated Guide» («Довідники в м'яких обгортках: анотований посібник»). У 1986 р. за редакцією Б. Винара вийшли видання ARBA «Guide to Subject Encyclopedias and Dictionaries» («Довідник предметних енциклопедій та словників АРБА») та «ARBA Guide to Biographical Dictionaries» («Довідник біографічних словників АРБА»). Ці посібники стали класикою англomовної бібліотечної літератури та мають великий попит серед фахівців.

Однією з найвідоміших праць Б. Винара з бібліотекознавства є університетський підручник «Introduction to Cataloging and Classification» («Вступ до каталогізації та класифікації»), в якому розглянуто принципи складання каталогів і надано характеристику бібліотечних класифікацій. Книга витримала дев'ять видань (останнє у 2000 р.), її сукупний наклад – понад 400 тис. примірників. Дев'яте її видання підготовлено відомою бібліотекознавицею А. Г. Тейлор під заголовком «Wynar's introduction to cataloging and classification» («Винарів вступ до каталогізації та класифікації»). У 2006 р. з'явилося десяте видання, але вже без зазначення

прізвища Б. Винара. Серед інших помітних книг ученого з бібліотечної тематики – «Introduction to Bibliography and Reference Work» («Вступ до бібліографічної та довідкової роботи», 1964); «Research Methods in Librarianship» («Методи досліджень у бібліотекознавстві», 1962, 1968, 1971); «Library Acquisitions. A Classified Guide to Literature and Reference Tools» («Бібліотечні надходження. Бібліографічний довідник літератури і довідкових видань», 1970, 1971). Б. Винар також брав участь в укладанні «Dictionary of American Library Biography» («Словник американської бібліотечної біографії», 1978; перевидано з додатком у 1990 р.). Ця фундаментальна праця містить понад 300 бібліографічних статей про найвизначніших діячів бібліотечної справи США і є результатом співпраці понад 200 науковців. Б. Винар виступив ініціатором створення зазначеного довідника, координатором проєкту та загальним редактором. У 1980 р. вийшло друком ще одне видання за його редакцією – «Colorado Bibliography» («Бібліографія Колорадо»). Воно містить понад 9 000 позицій та є найдетальнішим описом опублікованих матеріалів про штат Колорадо. Прибуток від продажу цього довідника Б. Винар віддав на розвиток Вищої бібліотечної школи у Денвері.

Як справжній патріот, Б. Винар навіть в умовах еміграції вважав своїм громадським обов'язком поширення знань про Україну в англomовному світі та заохочення до написання розвідок про свою Батьківщину. Він підготував і видав низку видань, зокрема «Ukraine: A Bibliographic Guide to English-Language Publications» («Україна: бібліографічний посібник англomовної літератури», 1990), що містить 1084 позиції – відомості про монографії, наукові статті, докторські дисертації з українознавчої тематики з коротким бібліографічним описом кожної праці, паралельними назвами споріднених робіт та друкованих рецензій. У 1980 р. вийшла друком бібліографічна розвідка Б. Винара «Doctoral Dissertations on Ukrainian Topics in English (1928–1978)» («Докторські дисертації з української тематики англійською мовою (1928–1978)»), в якій наведено перелік дисертацій, захищених в університетах усього світу (окрім СРСР). Інше його видання – «Independent Ukraine: A Bibliographic Guide to English-Language Publications», 1989–1999 («Незалежна Україна: бібліографічний посібник англomовних публікацій, 1989–1999»), – видане у 2000 р., охоплює наукові публікації соціально-гуманітарної тематики про Україну, які побачили світ англійською мовою впродовж вказаного періоду. Всі праці (загалом 1719) згруповано за розділами: джерелознавство; мистецтво, фольклор та етнографія; економіка; освіта та філософія; етнічні студії та діаспора; географія, навколишнє середовище і демографія; історія та політичні

науки; мова та лінгвістика; право; література; мистецтво; релігія. В окремий підрозділ виділено огляди архівних та бібліотечних зібрань, а також бібліографічні покажчики. Як зазначив Б. Винар у передмові, поява цього довідника стала реагуванням на неабиякий інтерес до української тематики і значне збільшення кількості публікацій, що з'явилися після проголошення незалежності України [2, с. 122].

Економічні розвідки вченого також стосуються України. Першою його працею з економіки була монографія «Development of the Ukrainian light industry» («Розвиток української легкої промисловості», 1955). Наступними були видані «Economic colonialism in Ukraine» («Економічний колоніалізм в Україні», 1958); «Ukrainian Industry: A Study of Soviet Colonialism» («Українська промисловість: студія совєтського колоніалізму», 1964); «Ukrainian Studies Abroad: Historical Materials and Sources», 1919–1964» («Українознавство на еміграції: історичні джерела та матеріали, 1919–1964», 1965); «Розвиток економічної думки в Київській Русі» (1974) та ін.

У багатотомній «Енциклопедії українознавства», головним редактором якої був професор В. Кубійович, Б. Винару належить понад 20 статей в англomовному та більш як 100 статей в українськомовному виданні, переважно з економічної тематики. В англomовному виданні енциклопедії Б. Винар був редактором першого тому. У своїх «Споминах»³¹ Б. Винар пише, що «Кубійович був ученим великого формату, [...] умовно його можна поставити одразу після Грушевського і Франка, хоча написав він у порівнянні до них значно менше, але все своє післявоєнне життя віддав «Енциклопедії Українознавства» і вмів коло цього діла згуртувати вчених різних генерацій, членів НТШ і УВАН, а також науковців, що не належали до тих українських установ».

У 1960-х рр. Б. Винара обрали головою осередку УІТ у Денвері, членом редакційної колегії журналу «Український історик». Також він був консультантом багатьох бібліотечних шкіл у США, здійснював службові поїздки та інспекції, досліджував роботу бібліотечних навчальних закладів. Так, він здійснив аналіз україніки в Гарвардському університеті та об'єднав цю літературу в окрему колекцію. Окрім того, Б. Винар вивчав стан бібліотек української діаспори у США, зокрема, бібліотеки НТШ та бібліотеки й архіву УВАН. Учений був ініціатором створення Товариства українських бібліотекарів Америки, першим головою Славистичної секції Американської бібліотечної асоціації, одним із засновників

³¹ Винар Б. *Моє життя – спомини*. – Денвер: Українське Академічне Видавництво, 2003. – С. 373.

Товариства українських професорів США. Б. Винар брав участь у з'їздах Американської асоціації сприяння слов'янським студіям (American Association for the Advancement of Slavic Studies). Його двічі обирали головою Денверського відділу Українського конгресового комітету Америки. У 1977 р. Б. Винар отримав престижну нагороду Американської бібліотечної асоціації RUSA (The Reference and User Services Association) Isadore Gilbert Mudge Award за визначний внесок у бібліотечну справу, зокрема за плідну бібліографічну та видавничу діяльність.

У 1974 р. Б. Винар створив (як приватну установу) Українську наукову фундацію, яка фінансувала важливі наукові проєкти, пов'язані з вивченням України. Він був президентом фундації, а до Наукової Ради входили О. Оглоблін, М. Антонович, О. Баран, Т. Гунчак, В. Кубійович, Ю. Луцький, І. Рудницький, Ю. Шевельов. Було частково профінансовано англійський переклад «Історії української літератури» Д. Чижевського, видано брошуру «Reader's Guide» із переліком найважливіших праць про Україну. Б. Винар брав участь у з'їздах Американської асоціації сприяння слов'янським студіям (American Association for the Advancement of Slavic Studies) (1982, 1991 і 1997 рр.) та був головуючим круглих столів для обговорення дискусійних тем. Асоціацію створено зусиллями Д. Штогрини при Іллінойському університеті. Згадані конференції були важливим місцем зустрічі та обміну думок науковців зі США та Канади, що спеціалізувались на вивченні України.

Починаючи з 1989 р., Б. Винар неодноразово приїздив до України. У Києві у професійних цілях він відвідував Центральну наукову бібліотеку ім. В. І. Вернадського (ЦНБ; нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського), у Львові – Інститут суспільних наук (нині – Інститут українознавства імені І. Крип'якевича), де познайомився з відомим українським істориком, академіком Я. Ісаєвичем. Також учений відвідав редакції львівських газет, Львівський державний (нині – національний) університет імені Івана Франка, брав участь у конференціях у Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаника (нині – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника) (1990 р.) та виступав із доповіддю «До питання енумеративної бібліографії» на II Міжнародному конгресі українців (1993 р.).

Упродовж 2000–2007 рр. свою особисту книжкову колекцію Б. Винар частинами передавав у дар Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка. Це зібрання налічує 1061 примірник книжок та періодичних видань, більшість із них – українською мовою. Також є книги, видані

англійською, польською, російською, латинською, німецькою та французькою мовами. Помітне місце в колекції посідають книги самого вченого та надруковані в його видавництві; це бібліографічний покажчик його праць, економічні розвідки, книги з бібліотекознавства, написані англійською мовою, бібліографічні довідники, що виходили у видавництві «Libraries Unlimited», книги видавництва «Ukrainian Academic Press», наприклад, праця Д. Струка «A Study of Vasyl' Stefanyk» (1973) з перекладом англійською мовою новел В. Стефаника та видані під редакцією Ю. Луцького оповідання «Modern Ukrainian Short Stories» (1995 р.) з паралельним текстом українською та англійською мовами [2, с. 123]. Низка книг із колекції присвячена питанням історії та археології України, є видання з релігійної та політичної тематики. Чимало книжок стосується теми життя та діяльності українських емігрантів у США та Канаді. Літературознавчі й мовознавчі праці у книжковій колекції представляють українських вчених діаспори. Колекція Б. Винара належним чином репрезентує українознавчі дослідження, спогади та художні твори, видані поза межами України після Другої світової війни.

Науковий доробок Б. Винара найповніше відображено в бібліографічному довіднику його праць – «The International Writings of Bohdan S. Wynar, 1949–1992: A Chronological Bibliography» (1993 р.). У ньому в хронологічному порядку надано відомості про книги, статті, рецензії вченого (загалом 2025 позицій). Автор передмови до довідника Я. Ісаєвич зазначив, що досягнення Б. Винара як ученого, бібліографа і видавця «здобуло національну репутацію не тільки в американських наукових колах, але також в українському суспільстві» [4, с. 8].

Список джерел:

1. Бокайло О. «Бюлетень Зарево» та «Розбудова Держави» як періодичні видання організації «Зарево» / О. Бокайло // Українська діаспора: проблеми дослідження : тези доп. Міжнар. наук. конф., 27–28 верес. 2016 р., м. Остроз / М во освіти і науки України, Нац. ун т «Острозька академія», Укр. іст. т во. – Остроз : Вид во Нац. ун ту «Острозька академія», 2016. – С. 334–337.

2. Наумова О. Особиста книжкова колекція Богдана Винара у фондах Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка / О. Наумова // Вісн. Львів. ун-ту. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2011. – Вип. 6. – С. 116–130.

3. Хеленюк А. Любомир Роман Винар як дослідник і організатор науки (пам'яті вченого) / А. Хеленюк, А. Атаманенко // Наукові записки Національного

університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки» / ред. кол. : І. Д. Пасічник, В. В. Трофимович, А. І. Смирнов та ін. – Острог : Вид во Нац. ун ту «Острозька академія», 2017. – Вип. 26. – С. 103–110.

4. Wynar, Bohdan S. *The international writings of Bohdan S. Wynar, 1949–1992 [Text] : a chronological bibliography* / B. S. Wynar ; pref. Y. Isajevych. – Englewood, Colorado : Ukrainian Acad. Press, A Division of Libraries, 1993. – 265 p.

**Алла Шкроботько-Чорна,
м. Миколаїв**

ДАРЧІ НАПИСИ ЯК ОРИГІНАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ

*«Книги, на сторінках яких в давно минулі
роки залишили дарчі рядки письменники,
поети, композитори, художники і
артисти, часом викликають відчуття, що
вони до цих пір зберігають тепло їхніх
рук!»*

Анатолій Марков, бібліофіл

У листопаді 140-річчя з дня заснування відзначатиме Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека (далі – Миколаївська ОУНБ). Це визначна подія не лише для нашого міста, а й для Миколаївщини в цілому, оскільки бібліотека є найбільшим інформаційним, культурно-просвітницьким центром області та однією з найстаріших бібліотек Півдня України. Вона була заснована наприкінці XIX ст. як Миколаївська громадська бібліотека за ініціативою громадськості міста. Формування фондів бібліотеки здійснювалося на основі замовлень за каталогами видавництв та книгарень. Приблизно одна третина книг і журналів, що надходили до її фондів, була пожертвована різними організаціями і установами – урядовими, науковими, громадськими. Надходили також видання від університетів та інших навчальних закладів. Міська управа, Біржовий комітет, товариства Взаємного страхування, Порятунку на водах, Допомоги бідним євреям, Миколаївське відділення Імператорського Російського технічного товариства, портова митниця передавали річні звіти й інші видання до бібліотеки [1, с. 8]. Також дарували бібліотеці книги приватні особи та видавці.

Прекрасну традицію дарувати книги і сьогодні продовжують письменники, науковці, просвітяни, жителі Миколаївської області та усіх регіонів України. Фонд бібліотеки також поповнюється дарами від установ та організацій. Дарчі написи у книгах на адресу бібліотеки є оригінальним джерелом вивчення історії та демонструють її освітнє, культуротворче значення у житті суспільства у різні періоди.

На сьогодні у бібліотеках України, зокрема Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Одеській національній науковій бібліотеці, Харківській державній науковій бібліотеці імені В. Г. Короленка, проводиться активна робота по виявленню і опису автографів, що, насамперед, є джерелом біобібліографічної інформації та важливим інформаційним ресурсом для дослідників [2, с. 431].

Хоча у всіх автографів і є спільні риси – адресант, адресат, звернення, послання, дата, але їх можна розділити за змістом на декілька груп. Це автографи-підписи, що підтверджують належність книги власнику, написи-вітання, написи-спогади, зізнання у дружбі, свідчення пошани, вдячності і поваги, відгуки на певні події тощо [3, с. 25].

Автографи активно колекціонують, експонують, купують, підробляють, але досі немає аналітичних публікацій, практично не розроблено критерії їхнього аналізу, методологічний та поняттєвий апарати. Лише колекціонери більш-менш визначилися з розрізненням видів автографів у залежності від їхньої форми, змісту (підпис, лист, документ, рукопис твору), розміщення (на книзі, предметі, документі, фото) або розміру аркушів паперу, на якому їх розміщено тощо [4, с. 282].

За пропозиціями сучасних істориків, філологів, текстологів, біографів і книгознавців аналізувати автографи можна ще за іншими ознаками: повсякденність, неофіційність (взаємодія між адресатом і адресантом), спонтанність (графічна оформленість, продуманість, попередня підготовка), жвавість (можливість виправити, доповнити, закреслити), відсутність проміжних осіб між адресантом і адресатом (редакторів, коректорів) і, як наслідок, зберігання особливостей авторської орфографії, пунктуації, креолізація (сприйняття автографа з титульної сторінки книги) [5, с. 59].

Сьогодні універсальний бібліотечний фонд Миколаївської ОУНБ нараховує близько 1,9 млн видань з усіх галузей знань 62 мовами народів світу. У бібліотеці зберігаються книги з автографами, що адресовані як приватним особам, так і закладу.

На базі відділу науково-дослідної роботи з рідкісними і цінними виданнями бібліотеки здійснюється постійне дослідження «Бібліотечні фонди XVIII – поч. XX ст. Миколаївської ОУНБ: вивчення, введення до наукового обігу», об'єктом якого є книги та періодичні видання XVIII – поч. XX ст., яких налічується понад 40 тис. одиниць зберігання. На сьогодні виділено понад 3 тис. книг з дарчими написами авторів, підписами, позначками, зробленими читачами, а також книжковими знаками приватних і громадських бібліотек, палітурних майстерень і книжкових магазинів. При роботі з документом встановлюються обставини його створення, цілі й призначення, склад видавців, редакторів, авторів, час і місце видання, з'ясовується наклад. Крім того, під час вивчення рідкісних видань кожний примірник переглядається «*de visu*» на наявність маргінальних поміток, а саме: виявлення власницьких записів, автографів, книжкових знаків і т. ін. (екслібрисів, суперекслібрисів, печаток, наклею тощо), що свідчать про належність видання певній особі чи установі [6, с. 241].

Оскільки автографи є одним з цінних джерел для дослідження діяльності їхніх авторів, особливостей історичної епохи, у 2018 р. у відділі документів і наукових розвідок з питань краєзнавства розпочато локальне дослідження «Дарчі написи в краєзнавчому фонді Миколаївської ОУНБ». Цілями дослідження є виявлення та опис книг з автографами, створення бази даних різних видів автографів, характеристика, оцифровування, поширення інформації про книги з дарчими написами на вебсайті бібліотеки та у соціальних мережах.

На сьогодні досліджено фонди рідкісних і цінних видань до 1917 р., художньої та технічної літератури з 20-х рр. XX ст. до сьогодення. Виявлено 543 автографи, що розподілилися наступним чином: кількість документів з автографами, виданих до 1917 року – 74; кількість документів з автографами художньої літератури – 447, кількість документів з автографами технічної галузі – 22. Розподіл за власницькими ознаками видання наступний: подаровані обласній бібліотеці – 265 видань, подаровані відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства – 64 видання, інше – 214 видань (у т. ч. подаровані окремим особам, бібліотекарям). Також фіксувався факт наявності екслібрису, печатки та інших додаткових елементів.

Розпочнемо аналіз видань з фонду дореволюційного періоду. Вивчаючи автографи на книгах, безумовно, стає зрозумілим те, що вони є цінним джерелом історичної інформації про культурне та інтелектуальне життя Миколаєва та навчально

демонструють професійні та приватні контакти особи (і дарувальника, і обдарованого).

Миколаївська громадська бібліотека була вдячна приватним дарувальникам, які поповнювали її фонди. Прізвища цих людей щорічно друкувалися у звітах. З них видно, що лікар О. Понятовський заповів громадській бібліотеці колекцію книг у 1730 томів. До нашого часу зберігся рукописний «Каталог книг Николаевской общественной библиотеки. Дар А. А. Понятовского» (творів російських класиків, художніх видань, наукової та історичної літератури). Щедрими меценатами-дарувальниками були: член Дирекції бібліотеки, інженер-хімік Г. Е. Вейнберг (664 прим.), Миколаївський міський голова В. Ф. Соболев (184 прим.), дружина присяжного повіреного М. І. Пескера О. С. Пескер (130 прим.), представники міської інтелігенції О. А. Вімут (88 прим.), Є. О. Баласогло (109 прим.), Н. В. Горбатова (70 прим.). У 1919 р. вдова відомого українського історика і композитора М. М. Аркаса О. І. Аркас передала більшу частину родинної книжкової колекції до фонду бібліотеки.

На документах з краєзнавчого фонду Миколаївської ОУНБ, виданих до 1917 р., переважають печатки – приватні (особисті) та відомчі, що на той час відображали належність книги власнику. Так, на титульній сторінці книги Венберга П. І. «Стихотворения» (Санкт-Петербург, 1902) є особиста печатка О. Понятовського «Дар Понятовского» і його особистий підпис. На виданні «Список населенных мест Херсонской губернии» (Херсон, 1896) є печатка М. І. Пескера «Присяжный поверенный Максим Исидорович Пескер». На книзі Ф. Бруна «Черноморье: сборник исследований» (Одеса, 1879) зберігся відбиток печатки «Библиотека М. П. ПАРИЗО ДЕ-ЛА-ВАЛЕТТЪ № 406», що належала Миколаївському міському голові та першому голові Дирекції громадської бібліотеки М. П. Паризо-де-ла-Валетту. Ми пишаємося, що в наших фондах зберігається авторське видання флотоводця, океанографа, полярного дослідника, керівника наукової експедиції в Арктику, віце-адмірала С. О. Макарова «О непотопляемости судов» (Санкт-Петербург, 1875) з особистим підписом «Илье Павловичу Алымову от автора». На той час С. О. Макаров був ще лейтенантом.

Майже кожне видання інженера, педагога, просвітителя та популяризатора науково-технічних знань В. В. Рюміна містить його автограф. Автор присвячував книги багатьом своїм однодумцям і друзям, зокрема, М. Ф. Данаусову, О. Даниленко. У колі його друзів був і директор Миколаївського середнього механіко-технічного училища, кандидат технічних наук, професор, завідувач

кафедри суднових механізмів Миколаївського кораблебудівного інституту імені адмірала Макарова І. С. Некрасов, який упродовж 1907-1908 рр. очолював нашу бібліотеку. На книзі В. В. Рюміна «Обыкновенные дороги» (Харків, 1901) є особиста його печатка *«Из книг В. В. Рюмина № ____»*. Унікальний за змістом автограф В. В. Рюміна міститься у книзі «Розмови про магнетизм» (Харків, 1931): *«Как магнит притягивает железо и его намагничивает, так хорошие люди притягивают к себе и делают последних лучшими, чем они были раньше. В вашем доме испытываю это на себе»*.

Також печатки дозволяють простежити шлях окремих книг до Миколаївської ОУНБ з різних закладів. В «Морском сборнике» (Санкт-Петербург, 1858) є печатка «Библиотека Николаевского отделения Русского технического общества». У виданні «История Новой Сечи и последнего коша Запорожского» А. Скальковского (Одеса, 1886) є печатка «Книжный магазин Д. Газина в Одессе». А печатка «Библиотека при научно-техническом отделении Николаевского Губпромнархоза» (це вже радянський період історії) стоїть у таких дореволюційних виданнях, як «Элеватор-зернохранилище» (Харків, 1895) та «Материалы для описывания русских портов» (Санкт-Петербург, 1889).

Найбільша кількість автографів виявлена на авторських творах наших земляків – знаних письменників, поетів, літераторів, які впродовж свого життя були почесними читачами і друзями обласної наукової бібліотеки, учасниками різноманітних культурно-освітніх заходів – М. Божаткіна, Л. Вишеславського, М. Вінграновського, К. Голубкової, В. Качуріна, М. Ковалевського, Д. Креміня, Ю. Крючкова, М. Лисянського, А. Малярова, В. Марущак, Ю. Миронова, В. Пучкова, О. Різніченка, Л. Ржепецького, О. Сизоненка, О. Сичова, О. Сурова, О. Славної, О. Фіногєєва, Л. Чижової, Н. Щедрової, Е. Январьова.

Найпоширенішим варіантом автографа є фраза: «Миколаївській обласній універсальній науковій бібліотеці від автора» або «В дар від автора», але зустрічається і безліч інших цікавих пам'ятних написів, адресованих бібліотеці, її директорам чи конкретному працівнику, майбутнім читачам. Наприклад:

– Володимир Васильєв: *«Родимой «Гмырёвке» от имени и по поручению николаевских авторов»* («Миколаївське небо», 2006);

– Леонід Вишеславський: *«Родные мои земляки! Спасибо вам за внимание. Желаю всем вам как можно больше поэзии в вашей жизни. Никогда не забуду встречу с вами и ваши подарки»* («Стихотворения», 1974);

– Юрій Кіпер: *«Читачам Миколаївської обласної бібліотеки ім. О. Гмиря – хай цей перший засів «Маркової ниви» збудить у вас наснагу до вирощування цілющих зерен духовності народу України. Редактор і співавтор Ю. Кіпер»* («Маркова нива», 1993);

– Дмитро Кремінь: *«Легендарній книгозбірні нашої Скіфії-Еллади – Миколаївській обласній науковій бібліотеці імені О. Гмиря, всім золотим хранителькам її скарбів – моя пошана і моя любов»* (Пектораль», 1997);

– Марк Лисянський: *«Библиотеке, где я взял первую в своей жизни книгу, библиотеке моего родного города Николаева – дарю с волнением и любовью мою книгу»* («Золотая моя Москва», 1951);

– Віра Марущак: *«Живіть з гумором!»* («Ярмарок сміху», 2014);

– Олександр Сизоненко: *«З думою про Вас, мої друзі. Найхороші – найхорошим»* («Білі хмари», 1973);

– Валентин Чебанов: *«Замечательному коллективу областной универсальной научной библиотеке имени А. Гмырёва от литературного объединения «Стапель» в день города и международный день библиотек. С уважением, председатель Литобъединения В. Чебанов»* («Город мой!», 2009);

– Еміль Январьов: *«Библиотеке, памятной с детства, - с любовью и признательностью»* («Действующие лица», 1972).

Для наших читачів, яким буде цікаво почитати та потримати в руках книги з автографами, доступна інформація в електронному каталозі (<http://opac.mk.ua/>), де у розширеному описі книг є позначка «Автограф».

Миколаївська ОУНБ і далі продовжуватиме кращі традиції з пізнання української історії, відродження та становлення духовних цінностей держави. Бібліотека є місцем постійного спілкування з цікавими людьми, творчими особистостями, яскравими постатями нашого краю. Природно, що колекція книг з автографами постійно поповнюється. Читачеві приємно брати такі книги до рук, адже, здається, автор звертається власне до нього. І ми цьому раді і вдячні нашим дарувальникам.

Слова поета Льва Озерова влучно підкреслюють і значущість автографа, і цінність книги: *«Справа, здається, серйозна – підписати книгу. Не поспішайте, подумайте, робіть це від душі. Або взагалі не робіть. Напис – особиста історична зарубка на книзі. Ваш запис покладений у пляшку, яку хвилі часу вручать вашим нащадкам. За написом на книзі будуть робити висновки про вашу творчу поведінку з тією ж суворістю, як і про саму творчість. Ваш*

запізнілий коментар або ваш запізнілий жаль не будуть прийняті до уваги. Вас не буде, а книга залишиться».

Список джерел:

1. Богза Н. Ф. Миколаївська обласна наукова бібліотека: безперервний шлях удосконалення / Н. Ф. Богза // Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова: історія, традиції, динаміка змін (1881-2006 рр.) / ред. кол.: Н.Ф. Богза (голов. ред.), Т.С. Астапенко, Л.М. Голубенко, Н.В. Моїсєєва. – Миколаїв: Вид-во «Шамрай», 2006. – С. 8–9.

2. Дениско Л. М. Книжні автографи в колекції рідких видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як важкий інформаційний ресурс для дослідників / Л. М. Дениско // Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку. – 2008. – Вип. 6. – С. 431.

3. Сидорчук Т. Автографи українських письменників у бібліотечній та архівних колекціях наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» / Т. Сидорчук // Бібліотечний вісник. – 2015. – № 4. – С. 23–28.

4. Кароева Т. Інскрипт як історичне джерело / Т. Кароева // Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. – 2018. – Вип. 26. – С. 282. – (Історія).

5. Евсєєва І. В. Речовий жанр «автограф автора на книзі» / І. В. Евсєєва, А. Д. Морозова // Жанри речі. – 2017. – № 1. – С. 58–65.

6. Трегуб Л. М. Історія бібліотеки в іменах і зібраннях книг / Л. М. Трегуб // «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження» : VII Миколаїв. обл. краєзнав. конф. – Миколаїв, 2008. – С. 241–242.

**Тетяна Якубова Т.,
м. Київ**

ДОСЛІДНИКИ ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ ЛУЦЬКО-ЖИТОМИРСЬКОЇ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ

У відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІК НБУВ) зберігаються книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, які складають окрему колекцію. Частина видань зазначеної бібліотеки знаходиться у

спеціалізованих фондах літератури французькою та польською мовами відділу ІК НБУВ. Значна кількість теологічної літератури з цієї колекції зберігається окремим масивом. Бібліотеці Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії присвячені наукові праці відомих книгознавців, а саме: Е. Хвалевіка, С.М. Міщука, І. О. Ціборовської-Римарович, які дозволяють простежити процес формування бібліотечного фонду, окреслити книгознавчий матеріал для вивчення та атрибуції книжкових пам'яток та книжкових знаків з фондів семінарської бібліотеки.

Семінарію в Житомирі заснував у 1757 р. краківський єпископ, князь Кастан-Ігнатій Солтис (раніше київський єпископ) [1, с.1]. Упродовж 1798–1842 рр. вона належала білому духовенству. Будівля семінарії збереглася з лівої сторони від костюлу св. Софії в Житомирі [2, с.1]. Вирішення питання заснування семінарії пов'язане з особою папи Бенедикта XIV. Він у 1740 р. видав буллу «*Ubi primum*», в якій зобов'язав єпископів заснувати в своїй дієцезії власну семінарію, а в душпастирській проповіді зробити акцент на вихованні молодого кліру [3, с.3]. Новим етапом в житті семінарії став 1784 р., коли єпископ К. Цецішевський запросив трьох священиків з громади св. Вікентія де Поль у Варшаві для педагогічної праці у семінарії. Він власним коштом також придбав для семінарії підручники, релігійну літературу та інше необхідне обладнання. Окрім цього, єпископ власноручно написав устав семінарії, який був затверджений 6 травня 1785 р. Саме цю дату можна вважати днем народження Житомирської семінарії. Першим регентом (ректором) семінарії став 25 річний о. Казимир Мечковський. У той час навчання в семінарії тривало 2 роки і передбачало вивчення Святого Писання, моральної та догматичної теології, історії Церкви та філософії. Кількість вихованців на той час становила 6 осіб. З часом в навчальний план впроваджені канонічне право, екзегеза Святого Писання, географія Палестини, загальна історія, гомілетика, іноземні мови та інші гуманітарні й точні науки [3, с.3]. У 1798 р. відбувся новий розподіл дієцезій – територіально-адміністративних одиниць римо-католицької церкви. Були створені шість нових, серед них – Луцько-Житомирська. Єпископом Луцько-Житомирської дієцезії залишався Каспер-Казимир Цецішевський (1798–1828 рр.), який перейшов до Луцька після утворення нової дієцезії [4, с.26]. Однак, його наступник єпископ Михайло Пивницький (1831–1845 рр.) свою резиденцію разом із консисторією і семінарією переніс до Житомира. У 1843 р., після ліквідації Луцької та Оликської семінарій, на теренах Луцько-Житомирської дієцезії залишалася діяти одна духовна семінарія у Житомирі. Відбулася часткова передача майна обох семінарій до Житомира та фактичне об'єднання семінарій з Житомирською [5, с.1-2].

Бібліотеку Луцько-Житомирської семінарії досліджував польський бібліограф Едвард Хвалевік (1873–1956 рр.). У другому томі книги «Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory» він надав книгознавчу інформацію про склад бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. У цій книзі в статті «Żytomierz na Wołyniu» дослідник зазначив, що напередодні Першої світової війни бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії складалася з 20 тис. томів переважно стародрукованих видань. За тематикою превалювали матеріали з богослов'я та історії церкви [6, с. 559]. Бібліотека семінарії в XIX ст. сформувалась із збірок різноманітних католицьких установ, які функціонували у Волинському краї в XVII – на початку XX ст. до закриття їх російським урядом. Зібрання католицької семінарії поповнювалося завдяки дарам церковних ієрархів, зокрема, єпископа Луцько-Житомирського Каспара Боровського, житомирських каноніків, ксьондзів Невельського, Бринка [7, с.99].

Едвард Хвалевік – видатний польський бібліотекар, бібліофіл, історик книги, співзасновник Товариства польських бібліофілів (1921 р.), (Towarzystwa Bibliofilów Polskich) та Товариства любителів екслібрисів (1924 р.), (Towarzystwa Miłośników Exlibrisu). Е. Хвалевік був дослідником польських літературних колекцій у бібліотеках, архівах та музеях як Польщі, так і за її кордонами. Він реєстрував та описував книгозбірні як установ, так і приватних осіб. Для цілей своїх досліджень він розробляв і використовував новаторські методи, такі як вивчення власницьких знаків, завдяки яким він міг з більшою точністю, ніж раніше, відновлювати історію книгозбірень, здійснювати атрибуцію книжкових пам'яток та книжкових знаків. Його документація та екслібрисологічні роботи стали взірцем та орієнтиром для багатьох пізніших досліджень інших книгознавців. Різноманітні методи дослідження застосовувались ним також і при вивченні історії та фонду бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії.

Український вчений С. М. Міщук досліджував історію бібліотек Луцько-Житомирської семінарії та Житомирського кафедрального собору та результати досліджень представив у монографії «Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження» (Київ, 2007). У книзі історик відмітив, що бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької духовної семінарії була досить значною за обсягом і важливою за складом та змістом. Книгознавча інформація в цій монографії представлена в розділі «Архів і бібліотека Луцько-Житомирської римсько-католицької духовної семінарії» [8,с.242].

Історик тривалий час працював з архівними документами, в яких містилася історична інформація щодо історії бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. В своїй монографії він представив матеріали з фондів Інституту рукопису НБУВ та фондів Державного архіву Житомирської області, Центрального державного історичного архіву у місті Києві. Сергій Миколайович Міщук – доктор історичних наук, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ; у 2007-2014 рр. – доцент, професор кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка. Він – член наукової ради збірника наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», член редколегії збірника наукових праць «Українська біографістика», член Українського біографічного товариства. У 2003 році в НБУВ він захистив кандидатську дисертацію «Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900-1932): походження, склад, доля», в якій також розглянув питання надходження книг бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії до фондів Волинського краєзнавчого музею в Житомирі. У четвертому розділі «Склад та унікальні пам'ятки із зібрання бібліотеки ВКМ як джерела історико-культурного розвитку Волині у XVIII-XX ст.» зазначеної дисертації, видатний книгознавець відмітив, що бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії (близько 20000 книжок, переважно стародруків) у 1920-30-х роках зберігалась у бібліотеці Волинського краєзнавчого музею в Житомирі [9, с.13].

Книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії у фондах НБУВ досліджувала відома київська книгознавчиня І. О. Ціборовська-Римарович. У своїх статтях дослідниця визначила католицькі бібліотеки, книги з яких в різні часи потрапили до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. У статті «Бібліотека Луцького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та шляхи надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» [10, с.1-4] дослідниця відмітила книги бібліотеки Луцького монастиря у фондах бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Вона зазначила, що подальшу долю книг Луцької монастирської бібліотеки у XIX ст. віддзеркалюють овальні штампи синього кольору бібліотеки Луцько-Житомирської дієцезіальної семінарії з написом латинською мовою «*Sigillum Bibliothecae Seminarii Luceor - Zytomiriensis*», якими відмічені титульні аркуші стародруків і шифри семінарської бібліотеки. Розмір штампа: 4,6 x 3 см. Оформлення розстановочного шифру виглядає так: в лінійній рамці прямокутна наліпка (розмір: 3,4 x 3 см), на якій видрукувано латинською мовою слово «*Armar*» і №. Після цих двох елементів, які означають номер шафи і порядковий номер

книжки в шафі, штамповано необхідні числа арабськими цифрами. Наліпка клеїлася на корінець книжки або на верхню кришку оправи. Шифри стародруків проставлені «від руки» чорнилом на форзацах, де римськими цифрами позначено номер шафи і через дефіс арабськими цифрами – порядковий номер книжки у шафі.

У статті «Бібліотеки римо-католицьких монастирів Волині XVI–XVIII ст.: історична доля, роль у монастирській діяльності, сучасний стан фондів (за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)» дослідниця відмічає книги з фондів бібліотек католицьких монастирів, які увійшли до складу фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії [11, с.1-14]. Книгознавча стаття «Бібліотека Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та стан дослідженості фонду» цієї ж дослідниці розповідає про долю книг з Берестецького монастиря, які потрапили до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії [12, с.1-6]. Ця авторка в статті «Агіографічна література у книгозбірнях католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії XVII–XIX ст.: репертуар видань та їх роль у формуванні духовності чернечих осередків» відзначає книги монастирських бібліотек, які потрапили до бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Стародруки названих тринітарських (Луцького (1717/18–1850 рр.), Берестецького (1689–1832 рр.), Теофіпольського (1738–1832 рр.)) і реформаторських (Дедеркальського (1735–1889 рр.), Кременецького (40-ві рр. XVIII ст. – 1807 р.) монастирів нині зберігаються у складі книжкової колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії», куди вони надійшли після закриття монастирів у 1832 р. та 1887 р. [13, с.108-117].

У статті «Твори теолога-єзуїта Георгія Генгеля (1657-1727 рр.) у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: історико-книгознавча характеристика примірників» ця ж авторка надала історико-книгознавчий та джерелознавчий аналіз примірників видань праць відомого теолога-єзуїта Георгія Генгеля, які зберігаються у фондах НБУВ [17, с.216-250]. Викладацька та адміністративна діяльність теолога певний час була тісно пов'язана з Україною. Переважна більшість його праць вийшла з-під верстатів друкарні Львівського єзуїтського колегіуму. Частина творів автора має на своїх сторінках автографи. У колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії» виявлено 9 одиниць зберігання, що є стародруками творів Георгія Генгеля. Дослідниця в статті «Рукописні провенієнції та власницькі книжкові знаки як джерело до історії формування книжкового фонду бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму» зазначила, що після закриття Острозького єзуїтського колегіуму (1626/27-1773 рр.)

частина книжок його бібліотеки впродовж років «відбилася від основного фонду» і потрапила до різних бібліотек, зокрема, до фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії. Дослідниця виявила у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ в колекції «Бібліотека Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії» одну книгу з фондів бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму. Ряд стародруків з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму, які зберігаються у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ позначено овальною печаткою бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії з написом: «*Sigillum Bibliotheca Seminarii Luceor-Zytomeriensis*» [18, с.73-92].

Видатна книгознавчиня у статті «Стародруки з книгозбірні Кременецького монастиря отців реформатів як джерело до історії монастирської бібліотеки» відмітила, що до НБУВ стародруки бібліотеки Кременецького реформатського монастиря надійшли у складі фонду бібліотеки Луцько-Житомирської римо-католицької семінарії, до якої потрапили у складі книгозбірні Дедеркальського монастиря отців-реформатів, закритого у 1891 р. У складі семінарської бібліотеки книжки кременецьких отців-реформатів надійшли до Волинського науково-дослідного музею у Житомирі. У 1932 р. книги з Житомира надійшли до Всенародної Бібліотеки України, тепер НБУВ [19, с.319-332]. Статті дослідниці свідчать про те, що книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії – це значний масив бібліотечних одиниць, які містять книжкові знаки, що надають додаткову інформацію для атрибуції бібліотеки та можуть стати основою для наукових книгознавчих досліджень.

Ірина Олегівна Ціборовська-Римарович – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ. Вона перша розпочала дослідження книг з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, які зберігаються у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ та у відділі стародруків та рідкісних видань ІК НБУВ. Питання історії бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії розглянуті нею у 8 наукових книгознавчих статтях.

Діяльність Луцько-Житомирської семінарії залишила значну кількість документів та книжкових пам'яток. У Державному архіві Житомирської області в реєстрі описів дорадянського періоду міститься Фонд 496 – «Луцько-Житомирська католицька семінарія. м. Житомир Волинської губернії», (Ф. 496, од. зб. 122, 1774–1916 рр.) [14, с.105]. Семінарія отримала назву відповідно до назви Луцько-Житомирської дієцезії, головним містом якої був Житомир, оскільки тут знаходилась резиденція єпископа. У 1829 р. до програми навчання семінарії входили латинська

мова, моральне та догматичне богослов'я, Святе Письмо, церковна історія, духовне право католицизму, духовне красномовство, церковний нотний спів. На книгах з бібліотеки семінарії в Житомирі, які зберігаються у фондах літератури французькою, польською мовами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій ІК НБУВ, зустрічаємо такі печатки: «Bibliotheca Seminarii Luceorio-Zytomiriensis», «Bibliothecae Seminarii Luceor- Zytomiriensis Sigillum», «Bibliotheca Łucko-Żytomierskiego Seminaryum», «Bibliothecae L. Z. Seminarii», «Pieczęć Łucko-Żytomierskiego Duchownego Seminarjum». Книги з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії після революції 1917 р. надійшли до фондів Волинського краєзнавчого музею в Житомирі. За постановою Президії Укрнауки від 2 червня 1928 р. і Колегії Народного комісаріату освіти 1928 р. книжкові фонди Волинського музею було вирішено передати Всенародній бібліотеці України у Києві (ВБУ, тепер НБУВ). Передача фондів ВБУ закінчилася 9 жовтня 1932 р. [15, с.183-209]. Передачі колекційних фондів передувала майже річна діяльність працівників ВБУ П. М. Попова, М. В. Геппенера, О. Т. Дзбанівського та ін. [16, с.1]. Про перевезення книг з Волинського музею до Всенародної бібліотеки України інформація надається у документах з Архіву НБУВ. Архів НБУВ оп. 1. спр. 394.: «Протокол совещания от 15 июня 1932 года акты от 8 июля и 25 июля 1932 г. смета на перевозку книг, отчеты уполномоченных и переписка по передаче книг и рукописных материалов из фондов Каменец-Подольского и Житомирского Музеев библиотеке 7 апреля 1932 г. 29 декабря 1932 г. Звѣдомлення уповноваженого В. Б. У. О. Дзбанівського в справі перевезення книжкових фондів із Житомира до Києва й Харкова». У документах відмічається, що для Всенародної бібліотеки України з бібліотек музею було взято книг з католицьких бібліотек: семінарії, біскупської та капітула – 32230, стародруків – 17180. Були виявлені для перевезення в Київ книги з теології різними мовами – 3980. Частина теологічної літератури з бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії потрапила до фондів літератури французькою та польською мовами НБУВ.

Книгознавчі праці Е. Хвалевіка, С. М. Міщука, І. О. Ціборовської-Римарович щодо історії поповнення фондів бібліотеки Луцько-Житомирської семінарії, вивчення та атрибуції книжкових знаків з фондів цієї бібліотеки, залишаються важливими науковими напрацюваннями, що стали базовими інформаційними ресурсами, які визначили основні напрями досліджень семінарської бібліотеки, що мають перспективи та потребують нових наукових розвідок.

Список джерел:

1. *История Житомира*. - С.1. – URL: // vipsite-zhitomir.com.ua. (дата звернення 24.05.2021).
2. *Дубман Б. Замковая площадь*. - С.1. – URL: // www.proza.ru. (дата звернення 24.05.2021).
3. *Вища Духовна Семінарія Пресвятого Серця Ісуса*. - С.3 – URL: // <https://kzd.org.ua/vds-presvyatogo-sercya-isusa>. (дата звернення 24.05.2021).
4. *Шостак І. В. Луцько-Житомирська римо-католицька дієцезія наприкінці XVIII – у першій половині XIX століття : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / І. В. Шостак; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2004. – 26 с.*
5. *Буравський О. Римо-католицькі семінарії на Волині в першій половині XIX ст.* - С.1-2. – URL: // eprints.zu.edu.ua. (дата звернення 24.05.2021).
6. *Chwalewik E. Zbiory polskie: archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiatki przeszlosci w ojczyźnie i na obczyźnie w porzadku alfabetycznym wedlug miejscowosci ulozone / Edward Chwalewik – Kraków: KAW Krajowa Agencja Wydawnicza, 1991. – T.2.– N – Z. – 559 s.*
7. *Chwalewik E. Z moich wspomnień o zbieractwie / Oprac. Hanna Łaskarzewska i Martyna Figiel. – Warszawa: Wyd. Biblioteka Narodowa, 2006. – 99 s.*
8. *Міщук С. М. Рукописні та книжкові зібрання Волині у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія, склад, наукове дослідження / С. М. Міщук. – Київ, 2007. – 242 с.*
9. *Міщук С. М. Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900-1932): походження, склад, доля: автореф. дис. канд. іст. наук. 07.00.08 / Міщук С. М.; Національна академія наук. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2003. – 13 с.*
10. *Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Луцького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та шляхи надходження до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – С.1-4. URL: // istvolyn.info.istvolen.info. (дата звернення 24.05.2021).*
11. *Ціборовська-Римарович І. О. Бібліотеки римо-католицьких монастирів Волині XVI–XVIII ст.: історична доля, роль у монастирській діяльності, сучасний стан фондів (за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського). - С.1-14. – URL: <http://libr.rv.ua/data/library/img/142.pdf>/ (дата звернення 24.05.2021).*

12. Ціборовська-Римарович І. Бібліотека Берестецького монастиря Ордену тринітаріїв: історична доля та стан дослідженості фонду. - С.1-6. - URL: <http://www.medievalist.org.ua>. (дата звернення 24.05.2021).

13. Ціборовська-Римарович І. О. Агіографічна література у книгозбірнях католицьких монастирів Луцької/Луцько-Житомирської дієцезії XVII–XIX ст.: репертуар видань та їх роль у формуванні духовності чернечих осередків / І. О. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2015. – Вип. 19. – С. 108–117.

14. Ф. 496. Луцько-Житомирська католицька семінарія. м. Житомир Волинська губернія // Державний архів Житомирської області. Анований реєстр описів. Фонди дорадянського періоду. – Житомир: Видавництво «Волинь», 2009. - С.105. URL: <http://www.archive.zt.ua> (дата звернення 24.05.2021).

15. Ціборовська-Римарович І. Стародруки з бібліотек осередків Товариства Ісуса, що діяли на теренах Луцької дієцезії у XVI–XVIII ст., у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: особливості історичної долі, шляхи надходження, історико-культурне значення / І. Ціборовська-Римарович // Рукописна та книжкова спадщина України. – Київ, 2014. – Вип. 18. – С. 183–209.

16. Климчук Андрій. Волинський краєзнавчий музей у Житомирі (1900–1932). - С.1. - URL: <http://www.novasich.org.ua>. (дата звернення 24.05.2021).

17. Ціборовська-Римарович І. Твори теолога-єзуїта Георгія Генделя (1657-1727) у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавча характеристика примірників / І. Ціборовська-Римарович // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2009. – Вип.24. – С. 216-250.

18. Ціборовська-Римарович І. О. Рукописні провенієнції та власницькі книжкові знаки як джерело до історії формування книжкового фонду бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму / І. О. Ціборовська-Римарович // Острозька давнина. – Остріг, 2015.- Вип.4. – С.73-92.

19. Ціборовська-Римарович І. О. Стародруки з книгозбірні Кременецького монастиря отців реформатів як джерело до історії монастирської бібліотеки / І. Ціборовська-Римарович // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Київ, 2013. – Вип.37. – С.319-332.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бачинська Надія Анатоліївна, канд. пед. наук., доцент, завідувачка кафедри інформаційних технологій КНУКіМ

Березнюк Софія, аспірантка КНУКіМ

Букет Євген Васильович, Головний редактор газети «Культура і життя»

Величко Лариса Миколаївна, завідувач сектору обліку та реєстрації користувачів відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України

Волошінська Ніна Олександрівна, завідувач сектору краєзнавчої роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Гончаров Олександр Петрович, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національна спілка краєзнавців України, голова київської міської організації НСКУ

Горська Наталія Олексіївна, редактор I категорії Науково-дослідного відділу стародруків, рідкісних та цінних видань Національної історичної бібліотеки України

Грінберг Лариса Феліксівна, к.і.н., КНУКіМ, доцент

Демченко Людмила Тимофіївна, головний бібліотекар відділу краєзнавства Черкаської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Тараса Шевченка

Забіянов Євген Володимирович, аспірант КНУКіМ

Захаров Володимир, краєзнавець, Член Національної спілки краєзнавців України

Іванченко Леся Антонівна, к.і.н., Центральний державний історичний архів України (м. Київ), провідний археограф

Кисельова Валентина Павлівна, завідувач сектора науково-дослідної роботи науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Кіржаєв Сергій Миколайович, к.і.н., старший науковий співробітник Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАНУ

Кобижча Наталія Іванівна, канд. культурології, кафедра інформаційних технологій КНУКіМ, доцент

Котельницький Назар Анатолійович, к.і.н., член–кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН

Кочигіна Наталія Василівна, завідувач відділу комплектування та наукової обробки документів наукової бібліотеки НАКККіМ

Крикуненко Сергій Віталійович, аспірант КНУКіМ

Лях Галина Миколаївна, провідний бібліотекар відділу «Україніка» ім. Т. Г. Шевченка Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка

Маньковська Руслана Вікторівна, д-р іст. наук, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України, перший заступник Голови Національної спілки краєзнавців України

Медведева Валентина Миколаївна, канд. пед. наук, професор кафедри інформаційних технологій КНУКіМ

Михайлова Ольга Володимирівна, завідувач науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Мусіна Зейтуна Хамзяївна, завідувач науково-бібліографічного відділу
Національної історичної бібліотеки України

Нестеренко Олена Володимирівна, головний бібліограф відділу
довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної
історичної бібліотеки України

Новальська Тетяна Василівна, д-р іст. наук, професор кафедри
інформаційних технологій КНУКіМ

Палій Сергій Васильович, аспірант кафедри інформаційних технологій
КНУКіМ

Петренко Оксана Валеріївна, к.і.н., молодший науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Приліпко Тетяна Аркадіївна, редактор науково-бібліографічного
відділу Національної історичної бібліотеки України

Прокопенко Лілія Сергіївна, к.і.н., Національна бібліотека України імені
Ярослава Мудрого, головний бібліотекар

Прокопенко Людмила Іванівна, канд. культурології, доцент кафедри
інформаційних технологій КНУКіМ

Рогожа Марія Миколаївна, доцент кафедри історії України Уманського
державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Рогожа Михайло Миколайович, д-р іст. наук, головний науковий
співробітник сектора наукової бібліографії та біографістики Національної
наукової сільськогосподарської бібліотеки

Салата Галина Володимирівна, д-р іст. наук, кафедра інформаційних
технологій КНУКіМ, доцент

Скабодіна Алла Валентинівна, завідувач відділу обслуговування та збереження фондів наукової бібліотеки НАКККіМ

Смирнова Світлана Миколаївна, завідувач Науково-дослідного відділу стародруків, рідкісних та цінних видань Національної історичної бібліотеки України

Снігирьова Лілія Михайлівна, канд. філол. наук, бібліограф I категорії відділу довідково-бібліографічної та науково-інформаційної роботи Національної історичної бібліотеки України

Соколов Віктор Юрійович, к.і.н., головний бібліотекар сектора енциклопедичних досліджень науково-дослідного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Сорокін Андрій Анатолійович, Національний університет біоресурсів і природокористування України, аспірант 2 року навчання спец. 032 «Історія та археологія»

Спанчак Тетяна Іонасівна, заступник Генерального директора з питань використання нових інформаційних технологій Національної історичної бібліотеки України

Строкач Ірина Іванівна, завідувач відділу обслуговування користувачів Національної історичної бібліотеки України

Тимченко Віктор Миколайович, к.і.н., науковий співробітник Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського

Тімофеева Катерина Олександрівна, аспірантка КНУКіМ

Толочко Світлана Євгенівна, завідувач відділу обслуговування користувачів Наукової бібліотека КНУКіМ

Турчин Наталія Іванівна, завідувач відділу рідкісних та цінних видань Національної бібліотеки України для дітей

Федорова Марина Анатоліївна, завідувач відділу краєзнавства Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. П. Котляревського

Філіна Антоніна Петрівна, канд. пед. наук, провідний бібліотекар наукової бібліотеки НАКККіМ

Хівренко Ніна Дмитрівна, головний бібліотекар Науково-дослідного відділу стародруків, рідкісних та цінних видань Національної історичної бібліотеки України

Цінська Марина Василівна, методист I категорії науково-методичного відділу Національної історичної бібліотеки України

Шаран Оксана Ігорівна, завідувач відділу краєзнавчої літератури Івано-Франківська обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка

Швачка Тетяна Олександрівна, головний бібліотекар НБУ ім. Ярослава Мудрого

Шкроботько-Чорна Алла Леонідівна, бібліотекар I категорії відділу документів і наукових розвідок з питань краєзнавства Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки

Якубова Тетяна Анатоліївна, к.і.н., науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського